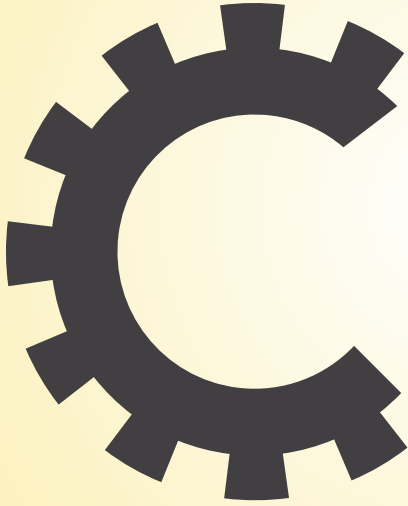

CURRENT DEBATES IN **HISTORY & POLITICS**

M. Ali Sağlam
Emek Yıldırım

VOL 23

IJOPEC
PUBLICATION
London ijopec.co.uk Istanbul

CURRENT DEBATES IN
HISTORY & POLITICS

VOLUME 23

Edited By

M. Ali Sağlam

Emek Yıldırım

Current Debates in **History & Politics**

(Edited by: *M. Ali Sağlam, Emek Yıldırım*)

IJOPEC
PUBLICATION
London ijopoc.co.uk Istanbul

IJOPEC Publication Limited

CRN:10806608
615 7 Baltimore Wharf
London E14 9EY
United Kingdom

www.ijopoc.co.uk

E-Mail: info@ijopoc.co.uk
Phone: (+44) 73 875 2361 (UK)
(+90) 488 217 4007 (Turkey)

Current Debates in History & Politics

First Edition, April 2018

IJOPEC Publication No: 2018/14

ISBN: 978-1-912503-35-3

No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, transmitted in any form or by any means electronically without author's permission. No responsibility is accepted for the accuracy of information contained in the text, illustrations or advertisements. The opinions expressed in these chapters are not necessarily those of the editors or publisher.

A catalogue record for this book is available from Nielsen Book Data, British Library and Google Books.

The publishing responsibilities of the chapters in this book belong to the authors.

Printed in London.

Composer:

Çizgeadam Design, İstanbul, TR

www.cizgeadam.com.tr / info@cizgeadam.com.tr

Cover illustration created by Freepik

CONTENTS

HISTORY & POLITICS

Introduction.....7

PART I / BÖLÜM I

History

1. A STUDY ON THE ROLE OF WOMEN IN THE NATIONAL MOVEMENTS OF KOREA AND TURKEY
KORE VE TÜRKİYE'DEKİ MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE KADINLARIN ROLÜ13

Eun Kyung Jeong (İstanbul University)

2. ORGANIZATION OF TURKISH GRAIN BOARD (TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ) AND IT'S PLACE IN
CEREALS SUBSISTENCE IN SECOND WAR (1938-1945) TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİNİN İNŞASI VE
SAVAŞ DÖNEMİ HUBUBAT İAŞESİNDEKİ YERİ (1938-1945).....25

Muhammet Ali Sağlam (Artvin Çoruh University)

3. GODS AND GODDESSES OF HEALTH IN GREEK MYTHOLOGY
YUNAN MİTOLOJISİNDE SAĞLIK TANRI VE TANRIÇALARI39

Emet Gürel (Ege University), A. Ceren Alaçam-Akşit (Ege University)

PART II / BÖLÜM II

Politics

4. NEW PARTY FORMATION IN TURKEY: 1923-201857

Özhan Demirkol (Niğde Ömer Halisdemir University), Aslıhan Çoban Balcı (Niğde Ömer Halisdemir University)

5. POSITION OF WOMEN IN NATION BUILDING PROCESS: POST-SOVIET
TAJİKİSTAN AND UZBEKİSTAN.....71

Sezin Şentürk (Middle East Technical University), Özge Öz Döm (Yıldırım Beyazıt University)

6. RELIGION AS VESTED ASABIYYAH OF THE TURKISH RIGHT
TÜRK SAĞININ SEBEP ASABIYYETİ OLARAK DİN87

Fatih Çağatay Cengiz (Ondokuz Mayıs University)

7 POLITICAL IDENTITY AND THE ROUTES IN THE IDENTITY CONSTRUCT OF THE T
URKISH RIGHTSİYASAL KİMLİK VE TÜRK SAĞININ KİMLİK KURGUSUNDA GÜZERGÂHLAR.....101

Polat S. Alpman (Yalova University)

8. GENETIC KNOWLEDGE AS CONTEMPORARY KNOWING METHOD OF POLITICAL POWER,
NEW DANGEROUS PERSONS AND GENETIC GOVERNMENTALITY SİYASAL İKTİDARIN
ÇAĞDAŞ BİLME YÖNTEMİ OLARAK GENETİK BİLGİSİ, YENİ TEHLİKELİ KİŞİLER VE
GENETİK YÖNETİMSELLİK.....115

Zeliba Dişçi (Kafkas University)

CONTENTS

9. INTELLECTUAL COMPLAINTS AND FUTURE CITIES PROVIDING FOR THE SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT IN LOCAL GOVERNMENTS YEREL YÖNETİMLERDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞMENİN SAĞLANABİLMESİNDE AKILLILIK UNSURU VE GELECEĞİN KENTLERİ.....125
Salih Batal (Yalova University)
10. ANALYSIS OF THE ASALA TERROR ACTIONS COMMITTED IN THE PERIOD OF 1975-1984 OVER THE MILLİYET NEWSPAPER ISSUES AND PLACE OF ASALA IN TERROR TYPOLOGY 1975-1984 YILLARI ARASINDA ASALA EYLEMLERİNİN MİLLİYET GAZETESİ ÜZERİNDEN ANALİZİ VE ASALA'NIN TERÖR TİPOLOJİSİNDEKİ YERİ137
Ferihan Polat (Pamukkale University), Şeyda Tütüncü (Pamukkale University)

CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES SERIES SCIENTIFIC COMMITTEE

Abdunnur Yıldız

Fırat University

Adam Safronijevic

University of Belgrade

Alfredo Saad-Filho

SOAS University of London

Ali Osman Öztürk

N. Erbakan University

Anastasia P. Valavanidou

Ministry of Culture

Aqil Mammadov

Azerbaijan State Un.of Economics

Aslı Yüksel Mermod

Marmara University

Atilla Göktürk

Dokuz Eylül University

Ayşe Cebeci

Harran University

Başar Soydan

Marmara University

Bige Aşkun Yıldırım

Marmara University

Birgit Mahnkopf

B. School of Econ. & Law

Bora Erdağı

Kocaeli University

Carlo Alberto Dondona

IRES Piemonte

Dallen J. Timothy

Arizona State University

Derman Küçükaltan

İstanbul Arel University

Devrim Dumludağ

Marmara University

Dibyesh Anand

University of Westminster

Donald F. Staub

B. Onyedi Eylül University

Dursun Zengin

Ankara University

Elnara Samedova

Azerbaijan State Un.of Economics

Elshan Memmedli

Azerbaijan State Un.of Economics

Ensar Yılmaz

Yıldırım Technical University

Erhan Aslanoğlu

Piri Reis University

Ergün Serindağ

Çukurova University

Erich Kirchler

University of Vienna

Erika Torres Godinez

Un. N. Autónoma de México

Erinç Yeldan

Bilkent University

Erol Turan

Kastamonu University

Farhang Morady

Westminster University

Fatih Tepebaşı

N. Erbakan University

F. Burcu Candan

Kocaeli University

Fikret Şenses

M. East Technical University

Friederick Nixon

Manchester University

Georgios Katsangelos

A. University of Thessaloniki

Gülçin Taşkıran

Gaziosmanpaşa University

Gülten Dursun

Kocaeli University

H. Gülçin Beken

Gümüşhane University

Hakan Kapucu

Kocaeli University

Hakan Öviz

Akdeniz University

Hatice Sözer

İstanbul Technical University

Hayri Kozanoğlu

K.Altınbaş University

Hilal Yıldız

Kocaeli University

Hun Joo Park

KDI School of P.Policy and M.

İnci User

Acıbadem University

İsmail Şiriner

Batman University

İzzettin Önder

İstanbul University

Joachim Becker

WU Vienna University

Julia Nentwich

University of St. Gallen

Julienne Brabet

University Paris-Est Créteil

Kadriye Öztürk

Anadolu University

Kaoru Natsuda
R. Asia Pacific University

Kemal Yakut
Anadolu University

Ljiljana Markovic
University of Belgrade

Mahmut Tekçe
Marmara University

Makbule Şiriner Önver
Batman University

Mehmet Okan Taşar
Selçuk University

Melih Özçalık
Celal Bayar University

Michalle Mor Barak
University of S. California

Mike O'Donnell
Westminister University

Milenko Popovic
Mediterranean University

Muhammet Koçak
Gazi University

Mukadder Seyhan Yücel
Trakya University

Murad Tiryakioğlu
Afyon Kocatepe University

Murat Demir
Harran University

Murat Donduran
Yıldız Technical University

Murat Gümüş
Batman University

Murat Şeker
İstanbul University

Mustafa Doğan
Batman University

M. Mustafa Erdoğan
Marmara University

Naciye Tuba Yılmaz
Marmara University

Nazmi Kadri Ekinci
Harran University

Nedko Minkov
VUZF University

Nihal Ş. Pınarcıoğlu
Batman University

Nurit Zaidman
B.G. University of the Negev

Olivia Kyriakidou
University of Athens

O. Nejat Akfırat
Kocaeli University

Óscar Navajas Corral
Universidad de Alcalá

Osman Küçükahmetoğlu
Marmara University

Oxana Karnaukhova
S. Federal University

Örgen Uğurlu
Kocaeli University

Özlem Ergüt
Marmara University

Paul Zarembka
New York University

Peter C. Young
University of St Thomas

Peter Davis
Newcastle University

Reshad Muradov
Azerbaijan State Un.of Economics

Salvatore Capasso
University of N.Parthenope

Savaş Çevik
Selçuk University

Seçil Paçacı Elitok
Michigan State University

S. Emre Dilek
Batman University

Sevda Mutlu Akar
B. Onyedi Eylül University

Sevinç Güler Özçalık
Dokuz Eylül University

Sinan Alçın
Kültür University

Sueda Özbent
Marmara University

Südeba Salihova
Azerbaijan State Un.of Economics

Süleyman Karaçor
Selçuk University

Şenel Gerçek
Kocaeli University

Şükrü Aslan
M. Sinan Fine Arts University

Tahir Balcı
Çukurova University

Targan Ünal
Okan University

Thankom Gopinath Arun
University of Essex

Timur Gültekin
Ankara University

Tofiq Abdulhasanli
Azerbaijan State Un.of Economics

Turgay Berksoy
Marmara University

Umut Balcı
Batman University

Yılmaz Kılıçaslan
Anadolu University

INTRODUCTION: CURRENT DEBATES IN HISTORY & POLITICS

This volume, as one of the sequences of the seventh international congress on Current Debates in Social Sciences (CUDES), covers a wide range of topics related to the main theme of the conference, titled “Current Debates in Social Sciences”, and basically focuses on history and politics. The articles in the volume evaluate different aspects of the mentioned areas such as the transition period from the theoretical discussions in politics, history and arts, and the issues regarding urbanization, gender, religion, identity, political society and such subjects. That the history, which as a discipline aims to reveal the hidden historical backgrounds of the roots and solutions of many problems belonging to the social sciences, was a nuanced detail in this bundle. In this context, the section of history which comprises of three studies have in itself reflected different time periods. But when looked with respect to the integrity of the subjects, the existence of a remarkable commonalities has to be underlined. Regarding the section of politics, there are seven articles, which will approach both current political issues and historical political disputes concerning not only the lands of Turkey but also throughout the world.

War as an important cause of a threat against the bodily and psychological integrity of humanity are the central point of that integrity. Hence, Dr. Jeong’s study “A Study On The Role Of Women In The National Movements Of Korea And Turkey - Kore ve Türkiye’deki Milli Mücadele Döneminde Kadınların Rolü” takes the situation before and during the First National War; he attempts to clarify the resistances of social groups against the deep impacts of the war, as an instrument of imperialist politics, inflicted on their daily life and their structure of thinking. He reveals the processes by taking into account two different places and with two different social groups. In this context, Jeong takes women’s movements of these concerning societies as his central moving point, he treats the similarities of the ideological arguments inherent in women’s resistance strategies within a “nationalism” framework. The author determines as his other problematic how women in Turkey facing war and imperialist politics articulates nationalist theory and praxis with the content aiming equal citizenship, shifting beyond the defence of the country. As is, Dr. Jeong, in sum, during the critical threshold of modernity, problematizes the role of women’s movement in anti-war politics in two different places and their differing and similar aspects in terms of practices.

The second article “Toprak Mahsulleri Ofisinin İnşası ve Savaş Dönemi Hububat İlaşesindeki Yeri (1938-1945) Organization of the Turkish Grain Board and its Place in Cereals Provision in War Period (1938-1945)” was prepared by Dr. Sağlam. The study focuses on the provision economy as one predicament of the war periods and on the constitution of the organization of grain board as the coordinator of the politics of this provision. Dr. Sağlam starts by reminding an historical background that the provision politics providing basic needs comprises a particular sense beyond its pure meaning. After this brief excursion, the impacts of war on a country who were successful in taking a position outside of the war, its provision economy and the latter’s institutional organization of Board were centrally clarified. By this way, an institution and the related practices around it were problematized, on the one hand and, on the other hand, the governance practices of the administrators of the period and the legal frameworks on which they based their practices were partly referred.

The last article of the history section “Yunan Mitolojisinde Sağlık Tanrısı ve Tanrıçaları/Gods and Goddesses of Health in Greece Mythology” was handled by Prof. Gürel and Assistant Akşit. Based on early period texts, they were concentrated on the problem of health and its mythology in the world of thought of the Antique Greece. In this context, they attempted to clarify the places of gods, goddesses, mythological characters and medicus in

the sphere of health belonging to Antique Greece and partly to Rome Period. Our contributors were not limited with the narratives of treating gods/goddesses in anthropomorphic forms; fundamentally, the place of the symbols associated with health and its communication were handled. Besides revealing the state of gods, goddesses and mythological characters from the aspects of the social categories like gender, status, income, age, their studies traced the views of life and death in Greek mythology and emphasized the primacy of preterminal secular life in this society.

The first article of the politics section, “New Party Formation in Turkey: 1923-2018”, is about the history of the Turkish Republic is populated with frequent emergence of new parties. However, only the electorally viable parties have attracted scholarly attention. On the other hand, a few number of studies that provided data on new party formation lost their actuality. This study aims to fill this gap by compiling data on officially registered Turkish parties from various sources and providing descriptive data on new party formation in Turkey.

The second one, “Position of Women in Nation Building Process: Post-Soviet Tajikistan and Uzbekistan”, examines the policies put by emerging Central Asian countries of Tajikistan and Uzbekistan after the collapse of Soviet Union, and underlines the effects of this transition to women’s political, cultural, and economic life. These two countries are chosen because in both countries, opposition forces have used gender identities for a political strategy. To understand the current situation of women in those countries, pre-Soviet and Soviet era are evaluated because history as a whole is continuum. The main argument of the study is that the position of women within the traditional structure in Central Asia is considered in terms of nation building process during the transition, and women did not internalize the Soviet policies, imposed by Soviet authorities.

The third paper, “Religion as Vested Asabiyyah of the Turkish Right”, looks at the phenomenon of religion, its practice, and how the Turkish right uses these as reference points to transit among different ideological positions. With reference to Ibn Khaldun’s concept of asabiyyah, which is used to understand change itself, the moments of the birth and the downfall of civilisations, this paper argues that the Turkish right – i.e. political parties spanning the centre-right to the Islamic – uses religion as a tool to legitimise the construction of its identity against ‘the other’. Asabiyyah is a manner of thought and behaviour that can also mobilise the masses by taking a defensive position against the other in society. While religion as a source of manner of thought and behaviour has been used by centre-right political parties as a vessel where reaction against Kemalist modernisation flows, Islamic parties have fixed religion as the irrevocable essence of the nation. Unlike centre-right political parties, the Islamically-minded National Outlook parties aim to establish a religious order to rule society, going beyond the instrumentalisation of religion. The state, on the other hand, sees religion as the harbinger of social and political unity within the dichotomy of partial rejection and inevitable acceptance. The centre-right’s attachment to Islamic orders continued intensively after the transition to a multi-party system. As this paper aims to elucidate the Turkish right’s conflicting takes on secularism and religion from a historical perspective, it is important to also highlight the fault line in Turkish society. As a result, this paper suggests that religion undertakes a constituent role in the construction of the Turkish right, and this constituent role cannot be understood without taking into account the construction and reconstruction of the nation-state in and of itself.

The fourth study, “Political Identity and the Routes in the Identity Construct of the Turkish Right”, deals with the matter that within the composition of the political field in Turkey, Turkish right has gathered around people through political identity. Turkish right divided into three branches as nationalism, conservatism and Islamism and its formation’ settlement and development is synchronized with the Turkish Republic. In the global sense, there are various moments in the historical and social development of the nation-state model. One of moments of

the nation-state establishment in Turkey is the single-party period and the other multiparty period, but the right-political identity is organized by essentialism every the moment. The political identity of the Turkish right has been shaped by the domination of the founding ideology of the state as all social spheres, from state to religion, from culture to knowledge, from economy to education etc. This political identity was framed by contradictions that included similarities with Millet (religious identity) System in the Ottoman Empire but aimed at building the new type of citizen: this citizen must have had a national identity. These contradictions are turned to determines to senses, thoughts and attitudes in the Turkish right's political trends in Turkey. Nationalism, conservatism and Islamism, expressed as the Turkish right, have built up 'new' political identities for themselves in the multi-party period, as political tendencies directly influenced by the Republican identity politics. But the newness was not to deny the essence of the Republic's nation identity, but to reproduce it. Similarities and differences existed in the construction of these identities. While nationalism and conservatism largely coincided with the desire of the Republican identity politics, Islamism developed as an opposition movement. Islamism, which is in an implicit and obvious struggle with the national identity of the Republic, gradually began to integrate with this identity and thus the process of the identity politics of the Republic succeeded to contain the whole of the Turkish right.

The fifth study, "Genetic Knowledge As Contemporary Knowing Method of Political Power, New Dangerous Persons and Genetic Governmentality", moves on the question of how people and population are governed in our day around the concept of "biopolitics" proposed by Michel Foucault in order to characterize the contemporary political system. Every arrangement is an order at the same time, it is expected that persons who becomes object in the face of effecting power comply with them. In this way, social order and ordonnance is provided. These orders are decisions made on the basis of certain information. There is a direct linkage between power and information. It can be said that there are different sources of information in life that depends on human existence. Today, though it may come to mind the fields such as information technology when you speak of the ways of knowing, a more direct field of knowledge in the government of persons has started to become one of the foundations of power. This field of knowledge is genetic information. In this study, which moves on the relationship between power and information in the context of biopolitics, genetic information will be studied in detail and in what way it has become a power / government tool will be shown. Genetic information will be linked to the concepts of "risk" or "danger" used to classify people and the ways of power to influence humans by means of these concepts will be mentioned. Depending on the knowledge of genetics, transformation of understanding of power about human being and the political applications will be exposed.

The sixth article, "Intellectual Complaints and Future Cities Providing for the Sustainable Urban Development in Local Governemenst", analyses one of the most important agendas of the last century is the urbanization phenomenon, it is trying to interpret by producing various concepts. In this regard, firstly the demands of the people living in the city and the reports of international institutions have decisive power. Accordingly, the basic approach revealed in the new period is the approach to take measures before the problem has arisen. For example, immigration has not been solved after immigration has been experienced by city governments, and cities have been dragged into chaos. The new understanding of urban management combats immigration by making cities self-sufficient. The concept of sustainable urban development has emerged as a result of this kind of search. The goal is not only to solve today's problems but also to protect the rights of future generations. Urban governments have begun to use intelligence as well as sustainability principles to protect the rights of future generations. In line with this element; smart cities, smart growth and smart settlement principles have been embodied and the expectations such as urban settlements, growth principles, usage principles of common areas, walkability, energy

INTRODUCTION

efficiency, participation, transparency, technology utilization and urban economy have been tried to be alive. While the sustainability principle puts environmental values at the forefront, intelligence supports the technology approach. As a result of the common use of these two concepts, an eco-tech model has been put forward and the debate on urbanization has moved to another dimension. The most important shortcoming when making city descriptions is that the human scale is neglected. It is impossible for any planning that is made by neglecting human element to give a healthy result. While Technology approach loads function, speed and efficiency to urban crucial, people alienate cities and cause digital, singular and unhappy life. The main purpose of working in this context is to examine the effects of the intelligence element on sustainable urban development and to try to anticipate possible new developments in the cities.

The last one, “Analysis of the ASALA Terror Actions Committed in the Period of 1975-1984 over the Milliyet Newspaper Issues and Place of ASALA in Terror Typology”, investigates the Armenian terror and emergence of Armenian issue indicated as ground of relevant terror attacks, one of the actors of terror actions against Turkey, upon which no any consensus has been reached for its description and resolution yet so far today and the ideology of founding an independent Armenian state sparked with the San Stefano Treaty executed following the 1877-1878 Ottoman – Russian War. Since then, the terror actions have been prevailed by various organizations based on the allegations rooted in ethnic-ideological disagreements. In the present study, it is acknowledged that a new Armenian terror period was launched in 1973; and terror actions of the ASALA organization against the Turkish diplomats in the period of 1975-1984 (Assassinations of Daniş Tunalıgil /23.10.1975; Erdoğan Özen / 21.06.1984) were reviewed from the archive of the Milliyet Newspaper. The objective of the study is to determine the place of the organization within the terror typology.

*Muhammet Ali Sağlam
Emek Yıldırım
April, 2018*

PART I / BÖLÜM I

History

1

A STUDY ON THE ROLE OF WOMEN IN THE NATIONAL MOVEMENTS OF KOREA AND TURKEY

KORE VE TÜRKİYE'DEKİ MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE KADINLARIN ROLÜ

Eun Kyung Jeong (İstanbul University)

Abstract:

Imperialistic rule and intervention has worked as the main factor for the expansion of the modern consciousness and resistance to outside forces among the Korean and Turkish people. Multifaceted research shows that this imperialistic era coincided with the period where Korean and Turkish women also gained a modern consciousness. There is a refocus on both Korean and Turkish women's historical role in raising modern consciousness and nation foundation efforts in a difficult time where each nation was under attack by outside forces and where each nation's independence was at risk. Women's achievements in difficult times of foreign intervention despite being under a feudalistic social structure affected by tradition, religion and a conservative, male dominant society were stunning and caused each nation's respective governments to recognize women's power. This study plans to focus on women's role in independence movements by comparing Japanese colonial rule and European intervention in Korea and Turkish independence movements in their history. Women of Korea and Turkey both had significant roles in their respective countries' independence movements which helped women to be the foundation of democratic movements to establish a republic. This study plans on researching such points through taking a look at women's actions and roles in restoring domestic sovereignty and establishing a modern nation..

Key Words: *National Movement, Women's Activist Movements, Independence Movements*

1. Giriş

Kore ve Türkiye'de emperyalistik güç ve yönetim, halk üzerinde modern bilinç ve direnişin yayılmasında ana etken olmuştur. Birçok araştırma, emperyalistik dönemin Kore ve Türk kadınının modern şuuru kazandığı zamanla kesiştiğini göstermektedir.

Burada Kore ve Türk kadınının, her iki milletin dış güçler tarafından saldırıya uğrayıp bağımsızlıklarının risk altında olduğu dönemde millî şuur ve kurtuluş hareketi oluşumunun altyapısını güçlendirmelerindeki tarihsel rolü üzerine yeniden odaklanılması gerektiğini düşünmekteyim. Her iki ülkenin kadını, feodal toplum yapısında yabancı güçlerin müdahale ettiği zamanlarda bile geleneksel, dindar, muhafazakar ve erkek egemen olan toplumu şaşırtmış ve hükümet tarafından tanınmalarını sağlamıştır.

Böylece Kore ve Türkiye'deki kadınların millî mücadele hareketi, moderniteyi kabul ederek toplumu yeniden inşa eden ulusal bir hareket haline gelmiştir. Dünya çapındaki genel kadın aktivist hareketlerinden çok farklı yönde gerçekleştiği söylenemezken bile, Kore'de ki acımasız yabancı sömürge politikası ve Avrupalı güçler tarafından

Türk egemenliğine yapılan müdahale her iki ülke kadınının da bağımsızlık hareketinde benzeri görülmez şekilde rol oynaması yadsınamaz bir gerçektir.

Her iki ülkede de kadınlar dış güçlere karşı bağımsızlık hareketinin ayrılmaz bir parçası olmuş, erkeklerle eşit şekilde silahlı ayaklanmalara katılmış, demokrat hükümetin kurulmasına ve siyasi direniş çabalarına önderlik eden örgütler kurmuşlardır. Uluslararası toplumların ilgisini de çeken bu durumun, Kore ve Türkiye’deki milli bağımsızlık hareketinin önemli bir özelliği olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada, Japon sömürge döneminde Kore ile Avrupa müdahalesi altındaki Türkiye’nin bağımsızlık hareketi tarihlerindeki kadının rolü ele alınarak karşılaştırma yapılması planlanmaktadır. Türkiye ve Kore’de en sıkıntılı zamanlarda kadınlar, savunmanın yanısıra bir çok alanda yer almış ve bazı konularda erkeklerden daha vasıflı olduklarını da göstermiştir. Diğer yandan geleneksel ve tarihsel değerlendirmelerle kadınların toplumdaki önemli rolü gözardı edilerek engellenmiş, bu durum gelecek nesillerin ilerlemesi açısından güçlükler oluşturmuştur. Tarihte türlü sıkıntılar çekken Kore halkıyla, topraklarını kaybetmiş Türklerin milli egemenliğe dayanan bağımsız ülke kurma iradesiyle iki ülkenin vatanperverlik duygusunun aynı şekilde ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve Kore’de yeni milli devletlerin oluştuğu ve kalkındığı süreçte bu iki toplumun Milliyetçilikle kurdukları tarihsel anlamı incelemektedir. Böylece Türk ve Kore kadınlarının kendi ülkelerinde milli egemenliği yeniden tesis edilir iken bağımsızlığının kazanılmasına ve cumhuriyetin doğuşuna nasıl bir etki ettiklerini mukayeseli şekilde ortaya koyacaktır. Bu düşünce çerçevesinde makalede, her iki ülke açısından milliyetçiliğin gelişmesi ve milli egemenliği koruma konusunda şimdiye kadar fazla değinilmediği kadınların rolünü ele aldım.

2. Kore’de Milli Mücadele Dönemindeki Milli Hareketin Gelişmesi

Korelilerin XX. yüzyılın başlarındaki bağımsızlık hareketleri, o dönem için dünyada benzeri görülmeyen, kesintisiz bir mücadele olarak ortaya çıktı. Coson üzerindeki egemenliğin, Japonya tarafından 1905 yılında büyük oranda alınmasından sonra, Koreliler silahlı mücadele, kültürel ve ekonomik kalkınma çabaları gibi yollarla egemenliklerini geri almaya çalışmışlardır.

1910 yılında İlhak Anlaşması’nın kabul ettirilmesi ve Coson’un milli egemenliğine tamamen el konulmasıyla birlikte, Korelilerin söz konusu bağımsızlık hareketleri birleşik bir milli bağımsızlık hareketine dönüştü. Bu milli bağımsızlık hareketi, her yaştan ve öğrenci, işçi, çiftçi, bilim adamları gibi her meslekten kişileri çeşitli yollarla bir araya getirerek geniş çapta bir katılım başlatmıştı. Birbirinden farklı konumlarda olmalarına rağmen bu kişilerin ortak bir noktaları vardı; hepsi yayılmacılık karşıtı, milli irade ve mutlak bağımsızlık yanlısıydılar. Kore bağımsızlık hareketi bu üç temel ilkedен ayrıldığı andan itibaren “bağımsızlık hareketi” olarak adlandırılmaktan çıkmıştı. (Park, 2007:1) Bu üç özelliği barındırmayan sosyal-demokrasi, liberal burjuvazi, anarşizm gibi siyasi düşünceleri ise bağımsızlık hareketine katılamamıştır.

Bu tür düşüncelerin ortaya çıkışı bağımsızlık hareketinin gücünün bölünmesi değil aksine daha da zenginleşmesi anlamına geliyordu. Çünkü bu düşünce akımlarından her biri, milli egemenlik, özgürlük, eşitlik gibi ortak değerleri vurgulamaktaydı. Bunlar arasındaki fark, bu öğelerden hangisine ağırlık verildiğiydi. Bu çerçevede Kore’de gelişen bağımsızlık hareketinin bir diğer özelliğinin modern Batılı düşünce akımlarını alıp bunları sistemleştirme süreci olduğu ifade edilebilir. Bu süreç aynı zamanda, Kore bağımsızlığına kavuştuğunda kurulacak olan devletin şekli

konusunda bir arayıştı. Dolayısıyla Cosen'daki bağımsızlık hareketinin, Kore Devleti'nin kuruluşuna yol açan hareketle yakından bir ilgisi olduğunu da anlayabiliriz. (Kim, 2000: 52)

1 Mart 1919 tarihinde gerçekleşen 1 Mart Hareketi, Korelilerin Japonya'nın sömürge yönetiminden kurtularak, ulusun bağımsızlığını ve özgürlüğünü geri almak için yapılan bir milli hareketti. Bu hareket Koreliler arasında bağımsızlık konusundaki milli şuurun yeniden canlandırılmasına yol açtı. (Kim,1979, s.51) Ayrıca, Kore toplumunun bundan sonra sürdürülecek olan bağımsızlık hareketine manevi bir dayanak oluşturdu. Bu hareketin, Kore milli tarihi içindeki en önemli anlamı ise, bütün ülke çapında ve toplumun her kesiminin katıldığı en büyük ulusal direniş hareketi olmasıdır. Buna ilâveten, 1 Mart Hareketi Japonların sert ve baskıcı yönetiminden dolayı dağılmaya başlayan gizli bağımsızlık örgütlerinin tekrar pekiştiren dinamiği sağlamasıydı. (Shin, 1987: 89)

Kore milletinin bağımsızlık yönündeki iradesini en iyi şekilde gösteren bu hareket, Kore'ye bağımsızlığını kazandıramadı. Ancak, Korelilere çok güçlü bir ulusal kimlik ve yurtseverlik duygusunun gelişmesine neden oldu. Bununla beraber tüm dünyaya Korelilerin Japon egemenliğinden kurtulmak ve bağımsızlıklarını elde etmek istedikleri duyurulmuş oldu. Öte yandan, bu hareketi bastırmak için şiddet uyguladıklarından dolayı Japonların dünya ülkeleri nezdindeki saygınlığı da zarar gördü.

1 Mart Hareketi Japonları yönetim biçimlerini gözden geçirmeye zorlamış ise de Kore'ye yönelik sömürge politikalarını değiştirmemişti. Fakat sonradan, Kore içinden ve dışarıdan gelen tepkiler sebebiyle Japon Hükümeti köklü bir değişiklik yapmaya zorlandı. "Kültür politikası" olarak nitelenen bu yeni siyaset koşullarında Kore milleti, bağımsızlık hareketi daha da güçlü hale geldi. (Köklü bir siyaset değişikliğine giden Japon Hükümeti, o zamana kadar yürüttükleri Korelileri jandarma kuvvetiyle korkutma politikasından vazgeçeceğini ve Kore kültürüne saygı göstereceğini açıkladı. "Kültür politikası" denilen bu yönetime geçildikten sonra Japon Hükümeti, Korece gazete ve dergilerin yayınlanmasına ve çeşitli kültürel ve toplumsal etkinliklerin, sıkı bir denetim altında olsa bile, yapılmasına izin verdi. (Jeong, 2016) Neticede, nihaî hedefi olan milli egemenliğini geri alma konusunda başarılı olamadı. Buna rağmen, Kore'nin durumunun dünya kamuoyuna duyurulmasına vesile oldu ve sonradan bağımsız Kore Cumhuriyeti'nin kurulmasının temelini oluşturdu.

Bunlara ilâveten 1 Mart 1919 Bağımsızlık Hareketi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge ülkelerinde çıkan ilk milli bağımsızlık hareketi idi. Bundan Kore ile benzer durumunda olan diğer milletler de etkilendi. Bu anlamda 1 Mart Hareketi, Büyük devletlerin himayesi altındaki Çin'in 4 Mayıs Hareketini (4 Mayıs 1919'da 1 Mart hareketinden etkilenen Çinli üniversite öğrencileri, güçlü dünya devletlerinin yayılmacılığına karşı Çin'in başkenti Pekin'de yürüyüş hareketi yaptılar. Bu hareketin öncüsü olan Çinli öğrenci Pusanyın, 1 Mart hareketini silahsız bir devrim olarak nitelendirerek ve eşsiz olduğunu söyleyerek tüm Çinli vatandaşlarını desteğe çağırdı. Jeong, 2016) ve Hindistan'da Gandi'nin şiddet karşıtı darbesiz hareketini de etkilemişti. (Nahru, 2004: 272)

3. Türkiye'de Milli Mücadele Dönemindeki Milli Hareketin Gelişmesi

Türkiye'de, milliyetçilik, İslam ümmetçiliğinden çok milletli Osmanlıcılığa ve nihayet vatanperverliğe dayanan Türk milliyetçiliği şeklinde bir gelişme göstermiştir. Gelişme saygılayan bu düşünceye dayanarak Türk aydın ve idarecilerinin büyük bir kısmının vermiş olduğu son karar, "Tam Bağımsızlık" olmuştur. Milli mücadele, başlangıçta sayıları az olmasına rağmen, azim ve inanç içinde hareket eden vatanperverlerin verdiği bu kararın sonucu olarak meydana gelmiştir. Bu hareket, Osmanlı Devleti'nin çeşitli din ve milletlerden meydana gelen yapısı içinde kendi kimliğini bulma akımı olarak doğmuş ve Türkçülük olarak şekillenmiştir.

KORE VE TÜRKİYE’DEKİ MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE KADINLARIN ROLÜ

Eun Kyung Jeong (İstanbul University)

Milli mücadeleyi yürüten Türk aydın ve idarecilerinin İstanbul’dan Lozan’a kadar sayısız engellerle dolu mücadelesinin tek hedefi, “İstiklal-i tam” prensibini gerçekleştirmek olmuştur. Milliyetçi ideolojinin önderi M. Kemal Paşa’ya göre tam bağımsızlık hakkında şöyle dedi.

“elbette siyasi, mali, ekonomik, adli, askeri, kültürel v.s her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımızın her hangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, millet ve memleketin gerçek manası ile bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.” (Milli Eğitim Bakanlığı, 1997: 445)

Bu dönemde Türk milliyetçilerinin öncü olduğu milli hareketler genellikle üç safhadan geçer. Bu hareketler kültürel bir uyanışla başlar, daha sonra bir siyasi hareket şekline dönüşür ve son olarak da bir ekonomik programı formüle eder. Ama ona rağmen Türk milliyetçiliği çizgisinin dönemin başlangıcından sonuna kadar aynı tutumunu sürdürmediği ortaya çıkan yeni koşullar ve konjonktürel değişimlere bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Ancak ortak bir nokta olarak, bu dönemde milliyetçi olarak tanımlanan akımların hemen hepsinin Osmanlı modernleşme sürecinin ve bu sürecin ortaya çıkarttığı siyasi ideolojik çelişkilerin mirasçısı olduğunu belirtmek gerekir. (Kazancıgil ve Özbudun, 1981: 41)

Türk milliyetçiliğin milli mücadeledeki yeri ise yayılmacığa ve esarete karşı milli bir isyan olarak ortaya çıkması ve milletin şahlanması olarak görülür. Bu savaşta Atatürk, Türk milletinin milli gayelere yönelmesinin tek çare olduğunu ve milli tarih şuurunun idraki ile başarıya ulaşacağını herkesten önce görmüş ve inanmıştır. Atatürk, milli istiklal mücadelesinin her adımda milletin hislerine ve düşüncelerinin stratejisini çizmiş ve ilk önce hedefini şöyle belirlemiştir.

“Hakimiyeti milliyeye dayanan, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek ve esas Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasını sağlamak, müteakiben stratejisinin ana unsuru olan kuvvetin kaynağını belirledi ve Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.” Dedikten sonra, bağımsızlığın nedenini ve sınırını belirleyerek “Türkün haysiyet, şerefi ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun daha iyidir. Binaenaleyh, ya istiklal ya ölüm” dedi. (Milli Eğitim Bakanlığı, 1997: 30-31)

Milli Mücadele boyunca “millet” ve “milliyetçiliğe” ilişkin olarak kullanılan tüm kavramlar iki uçlu bir anlam kümesine sahiptir. “Milli istiklal”, “milli hareket”, “kuvayi milliyeye”, “hakimiyet-i milliyeye”, “milli zafer” ve “Büyük Millet Meclisi” gibi kavramların tümü istiklal davasının “milli” etiketli ulusçu söylemini oluşturmaktaydı.

Mücadele döneminde milliyetçilik anlayışı baskın olarak din birlikteliğine dayalı etnik çoğulculuğu veri olarak almıştır. Milli mücadele, ulusal bilinçle ilişkisi olmayan bir köylüler topluluğuna, halkın Hristiyanlara, özellikle de Ermeniler ve Rumlara karşı duyduğu mücadelede azim ve kararlılığını, vatan ve millet tahassüsüne dönüştürmek yoluyla ulusal bilinç aşılama hedefleyen bir mücadeleydi. (Yıldız, 2004: 89) Bu dönem boyunca “milli” kelimesinin dini olan boyutunun yanı sıra ulusal boyutuna da göndermeler yapılmıştır. Hakim olan siyasi söylemde de Türk ve Türk kimliği açık bir biçimde kullanılmamıştır. (Yıldız, 2004: 91)

Bütün bu ifadelerden henüz Türk kimliği ile Müslüman kimliğinin ayrıştırılmadığı, örneğin bu kimliklerin, Yunan kimliği karşısında bir ırk olarak tanımlandığı ve Müslüman kimliğin Türk kimliği içerisinde algılanabilecek yaklaşımlardan söz edilebilir.

4. Milli Mücadele Dönemindeki Kore Kadının Hareketleri

Kore'de milli bunalımlı geçen dönemde Kore kadınları, vatan kurtarma hareketine aktif olarak katılarak Kore Cumhuriyetinin kurulmasına önemli rolü oynamışlardır. Kore-Japon İlhak Antlaşmasından sonra, Japonya'nın uyguladıkları şiddet politikası tüm Kore milletinde direnişli bağımsızlık düşüncesini canlandırdı. Bunun yanı sıra, Kral Kojong'un ölümü Japonların ekonomiyi yağmalaması ve uluslararası sahnedeki çeşitli siyaset durumları gibi unsurlar bir araya gelince 1 Mart ulusal hareketinin ortaya çıkmasına yol açtı.

1 Mart Ulusal Bağımsızlık Hareketi çoğu Kore kadınlarına kendi milleti hakkında yeni bir bakış açısı kazandırdı. Bu hareketlere kadınlar, gayet sistematik ve planlı biçimde katılıyordu. Geleneksel olarak erkeğe bağlı yaşayan kadınların ulusal hareketlerde gösterdikleri aktif faaliyeti, o zamana kadar biriktirilen toplumsal eşitliğe yönelik çabaların bir ürünü olarak görebiliriz. Bu da, kadınların bu hareketinin aniden ortaya çıkan bir olgu olmadığını gösteriyor. Vatanı kurtarma hareketlerine erkeklerle birlikte katılarak, önemli çalışmalar yaparak onlarla eşit olma yolunda ilerlediler. (Choi ve Jeong, 1976: 341)

Kore'de kadın hareketi XVIII. Yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan Sirhak bilimin etkisiyle doğan çağdaşlaşma anlayışından etkilenecek başladı. XVIII. Yüzyılda ortaya çıkan 'Sirhak bilim akımı', çeşitli alanda akademik ilgilerin gelişmesine katkıda buldukları gibi çeşitli yeni düşünceler geliştirip bunları hızlandırmasında da son derece etkin olmuştur. Bu akım toplumsal ve ekonomik sorunlarının çözümü için yeni yöntemlerin bulunmasını ve geleneklerin köstekleyici etkisinden kurtulup uzaklaşmayı savunmaktaydı. Daha sonra Donghak Çiftçilerin Hareketi ile Kore toplumunda XIX.Yüzyılın ortasından itibaren güçlü yabancı devletlere karşı direniş çabası gittikçe alevlenerek gelişti.

Özellikle, Coson son zamanlarda uygarlaşma düşüncesi yayılmadan önce, Donghak hareketi aracılığıyla kadınların hakkının, erkeklerle eşit olduğunu halklara duyurdu. Donghak'ın öğretisi Batıların erkek-kadın eşitliğinden farklı olarak, kadınların sosyal hareketinde eşitliği ve uygarlaşmaları gerektiğini ileri sürdü. Dolayısıyla Donghak'ın eşitlik düşüncesi, Kore Çağdaş Tarihinde kadınları aydınlatmada mühim bir rol oynadı. (Choi, 1998: 51)

XIX Yüzyılın son zamanlarında İslahatçılar aracılığıyla kurulan Doklip hyup hwe hareketi ve Doklip gazetesi, Kore toplumunun çağdaşlaşma için gerekli düşünce yapısını ortaya koydular. Özellikle onlar, kadınların toplumsal konumu ve eğitimi gibi çağdaşlaşma hareketleriyle yakından ilgilendiler. Doklip gazetesi, yayınlanmaya Başlamasından sonraki ilk dokuz ay 4 defa kadınların meselelerini kaleme almışlardır. Burada kadınların da eğitim görmeye ihtiyacı olduğunu önererek toplumsal olarak kadınların eğitim hakkı konusunu kamuoyuna olumlu bir şekilde yansıtmaya çalıştılar. (Shin, 2006: 153) İslahatçıların toplumsal uygarlaşma hareketleriyle gerçekleşen bir nevi radikal değişim süreci içinde az olsa da kadınlara, çağdaş eğitim görme fırsatı tanınmış oldu. Bu akımı destekleyen Doklip gazetesinin katkısıyla 1898' de ilk defa kadınların örgütü olan 'Chanyang hwe' ortaya çıktı. Chanyag-hwe, 1898 yılın sonu Doklip hyuphwe'nin kapatılmasıyla beraber faaliyeti sonlandırıldı.

'Chanyang hwe'nin başlaması geleneksel olarak erkek egemen Kore toplumunda önemli tarihsel bir olay idi. Bu örgüt, kurulduğu yılın Eylül ayında 'Kız okulu kurma önergesini yayınlayarak erkek ve kadınların eğitim alanındaki eşitliğini vurguladı. Ayrıca, Doklip Hyup hwe ile yakın bir temas içinde bulunduğu bu derneğin projelerini destekledi. Kral Kojong'a kızlara devlet okulu kurulması için dilekçe yazdılar. Aynı zamanda Chanyang hwe, Ocak 1899'ta Kore'nin ilk milli kız okulu olan 'Sunsung Kız Okulu'nu kurarak destekledi Fakat, 1900 yılında ekonomik sıkıntı çeken örgüt, 1903'te Kore'nin ilk kadın eğitimci olan ve Chanyang hwe'ye öncülük yapan Kim'in ölümüyle faaliyetleri durduruldu. Bu nedenle Sunsung Kız Okulu, 1903'e kadar varlığını sürdürdü.

KORE VE TÜRKİYE'DEKİ MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE KADINLARIN ROLÜ

Eun Kyung Jeong (Istanbul University)

Chanyang hwe'den sonra, 1905-1910 arasında devletin düştüğü kritik durumda, kurtuluşun kadın erkek ayırt etmeksizin milli bilinci geliştirmek olduğu kanısına varıldı. Bu doğrultuda, kızların öğrenim görebilmesi için sivil örgütler aracılığıyla çok sayıda kız okulları açıldı. Yurtta kurulan tüm kız okulları hakkında net bir istatistik bilinmiyor. Fakat, Ekim 1908 yılında Seul'de kız okullarına yönelik yapılan bir toplantıya 9 okul (418 kişi) katıldı. Ve burada Hristiyan okullarında sayarsak yalnız Seul'de 20'yi aşkın kız okulu vardı. Seul dışındaki okullarında sayarsak daha fazla bulunabilir. (Park, 1969: 73)

Koredeki çağdaş kadın hareketleri, Japonların istilası altında çetin koşullar içinde büyüyüp, gelişti. Böylece, eğitim hayatında ve aydınlanma sürecinde erkeklerle birlikte kadınlarında bağımsızlık hareketlerinde, ülkenin kaderini belirlemede etkin rol almaları gerektiği çağrısında bulundular.

Artık kadınlar, vatani kurtarma çalışmalarının bir vatandaşlık olarak görevi olduğunu ve eşitliği savunan milli şuurun farkına vararak geliştirdiler. Kadınların yürüttükleri bu vatansever hareketlerden en mühim olanı 1907'de kadınlar tarafından başlatılan 'Devlet Borcu Ödeme Hareketi' idi. Yaş, meslek ve bölge farketmeksizin tüm milletlerin katılmasına yönelik bir hareket idi. Bu harekete kadınlar hem bireysel hem de örgüt haline katıldılar. (O zaman da yayınlanan Daehan gazetesi, Hwang sung gazetesi olmak üzere diğer gazetelerinin araştırmalarına göre, Taegu, Seul, Pusan, Chwangwon, Ansong, Jinju gibi şehirlerde yaklaşık 30 tane Devlet Borç Ödeme örgütleri vardı, Park, 1968: 65)

Devletin Borcu Ödeme çalışmaları, 1905'te Kore'nin diplomatik haklarını elinden alan Japonya'nın Kore ekonomisini sömürge düzeni içine almak amacıyla Kore'nin 13 milyon won dış borcu varmış gibi göstermesiyle başladı. Bununla beraber Kore ekonomi politikasına karışmaya başladı. Örneğin, 1905'te Japon maliye uzmanı Megata, Kore'ye gelerek bankaları Japon banka sistemine bağımlı kıldı. Giderek Japonya'ya her alanda bağımlı hale gelen Kore ekonomisinin bu, borcunu ödeme gücü yoktu. Bu durumda Ocak 1907'de Japonya'ya borcunu ödemek için Daegu'da büyük kitlesel bir hareket başlattılar. (Park, 1968: 62)

Bu haber, 21 Şubat 1907'de Daehan günlük gazetesinde şöyle yayınlandı:

"Vatanımızın kaderi 1300 Won'luk devlet borcunu ödemeye bağlı, şimdi bizim kendimizi yenileyip vatanımıza karşı vefakarlığımızı göstermenin zamanı geldi. Bu borcu ödersek ülkemiz ekonomik bağımsızlığını elde edecek, ödemezsek de ülkemiz Japonya'ya hep bağımlı kalacak ve topraklarımız bizim olmayacaktır. Toprağımızı kaybedersek geri almak mümkün olmayacaktır. Maalesef şimdi devlet bütçesinin bunu ödeyecek yeterli gücü yok. Millet olarak böyle bir duruma kayıtsız kalamayız. 20 milyon nüfusa sahip milletimizin bu parayı toplamak için, 3 ay boyunca sigarayı bırakarak kişi başı her ay 20 won'u toplayabilirsek hedefe kolayca ulaşabiliriz. Eğer bu parayı toplayamadığımız takdirde mutlaka aramızda gönüllü olarak büyük para bağışlayacak kişiler vardır." (Daehan Günlük Gazetesi.,1907)

Kadınların bu borcu ödeme çalışmalarını, genelde bir örgüt halinde yürütürken, Pyungyang, Jinju şehirlerindeki "Gisengler" (erkek konuk ağırlama için dans ve şarkı konusunda özel olarak eğitilmiş bu işi meslek edinmiş kadın) katılması ile bu harekette cinsiyet veya sınıf ayırımına yer olmadığını iyi şekilde göstermiştir. (Choi, 1998:21) Bu çalışmalarda eşitliğin temelinde bulunan çağdaş millet anlayışını görebiliriz. Ayrıca, egemenliği geri almak için ayrımcılığı ortadan kaldırmak, kardeşlik ve birlik duyguları içinde hareket ettiklerini de görürüz.

5. Milli Mücadele Dönemindeki Türk Kadınının Hareketleri

Osmanlı Devleti'nde gelişen milliyetçilik, zaruri olarak Türk kadınının mevkisini de değiştirmiştir. Kadınlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908'de gizli bir cemiyet olduğu zamandan itibaren faal bir rol oynamaya başlamışlardır. O senenin inkılap hareketi Türk kadınlarını içtimalarda bulunmaya ve ilk defa olarak meydana çıkmaya sevk etmiştir. (Halide Edip, "Peçe Taşıyanların Tekamül Cemiyeti" adı altında bir cemiyet kurdu. Bu cemiyet, genel bilgiler vermek amacıyla kadınlar için bir mektep açtı. Daha sonraları Osmanlı Kadınlar Cemiyeti, aynı amacı devam ettirdi. Kohn, 1944: 39-42)

Uzun süren savaş yıllarında Türk kadını, kurdukları derneklerle, topladığı büyük miktardaki yardımlarla savaş bölgelerindeki hastabakıcılık faaliyetleriyle, katıldığı mitinglerde yaptığı konuşmalarla, amele ve işçi taburlarındaki çalışmalarına, I. Dünya Savaşı sonuna kadar ülkesini korumaya erkeklerle birlikte özveriyle katılmıştır.

Türkiye'de ulusal kimliğin oluşumunda Balkan Savaşları önemli bir eksen oluşturur. Trablusgarp ve 12 Ada'nın İtalya'ya terk edilmesi, Makedonya ve Trakya'da geri çekilme sürecinin başlaması, Türk aydını gibi Türk kadınının da ülkesi için çalışmalar yapmasına yol açmıştır. Türk kadını bu dönemde kurduğu yardım cemiyetleriyle, topladığı yardımlarla, düzenlediği toplantılarla ve sağlık alanında yaptığı çalışmalarla oldukça faaldir. 1908-1914 arası dönemde ülkenin içinde bulunduğu karışık ortamda Türk kadını, vatanı için pek çok fedakarlıkta bulunmuştur.

Öncelikle II. Meşrutiyet'le birlikte kısmen de olsa özgürlükçü bir siyasal yapının ortaya çıkmasıyla birçok kadın dernekleri kurulmuştur. Bu derneklerin bir bölümü doğrudan doğruya kadın haklarının savunulması amacıyla kurulmuş, diğerleri ise şartların getirisini olarak özellikle Balkan Savaşı'nın ülkede yarattığı yıkım, yılgınlık ve yoksulluk koşullarının sonucu olarak doğmuştur. Birçoğu hayır amacına yöneliktir. Devamlı süren harpler dolayısıyla askere giyecek, yaralı askerlere hizmet, şehit ailelerine yardım gibi faaliyetler katılmışlardır. Fatma Aliye'nin başkanı olduğu ve Rumeli hududunda görev yapan askerlere kışlık giyecek yardımı sağlamak için 1908'de kurulmuş Cemiyet-i İmdadiye (İmdad Derneği) bu devrin ilk resmi kadın kuruluşudur. (Çaka,1948)

Türk kadını, Balkan Savaşı ve sonrasında da yardım cemiyetleri kurmaya devam etmiştir. Bunlardan biri 1912 Balkan göçmenlerine, savaşın dul ve yetimlerine yardım etmeyi amaçlayan Esirgeme Derneği'dir. Derneğin açtığı okulda dul ve yetimlere eski Türk sanatları ve dikiş öğretilmekte, onlara iş sağlamaya çalışmıştır. Yine burada 75 yetim kız yevmiye karşılığı çalışmıştır. (Kurnaz, 1992: 80)

Savaşın başlamasıyla birlikte İstanbul'a gelmeye başlayan çok sayıda göçmen ve savaş yaralı, cephede ve İstanbul'da çıkan kolera salgınları, kıt olanaklarla çözülmesi gereken büyük sağlık sorunları yaratmıştır. Bu durum karşısında özel ve resmi binaların birçoğu hastane haline getirilerek sağlık hizmeti verilmeye çalışıldı. (Emre, 1998: 391-392)

Yine Balkan Harbi sırasında Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Heyeti tarafından 8 ve 15 Şubat 1913 tarihlerinde Darülfünun konferans salonunda kadınların konuşmacı olarak katıldıkları iki toplantı düzenlenir. 4-5 bin kadının katıldığı toplantıların önemli bir özelliği, vatanın tehlikede olduğunu gören değişik fikir akımlarına bağlı hanımları bir araya getirmesidir. Bunlardan en belirgin şahsiyetler, Fatma Aliye Hanım (İslamcı), Halide Edip (Türkçü) ve Nigar Binti Osman (Batıcı)'dır. Konuşmacıların hepsi de vatanın kurtuluşu için çeşitli tedbirler önermişlerdir. (Kurnaz,1992: 14)

Halide Edip, problemin temelini Türklük şuurunun unutulması olduğunu dile getirmiştir.

“Kurtuluş için dindar, haysiyetli, çalışkan olmakla beraber, başka bir şey daha lazımdır. O da, her şeyden evvel şiddetle Türk olmaktır... Bu vatanperverliktir ki, Türk milletini evvela büyük bir millet yapmış, bu hissin bizden gitmesi de, tarihi şerefimizi eksiltmiş, bizi kuvvetten düşürmüştür...Türk kadınları her şeyden evvel Türk kadını olduklarını hissetseydiler, çocuklarına Türklük şuuru aşılasaydılar, memleket pek başka olurdu...Eğer çocuklarımıza Türklük şuuru aşılsak, memleket değişir.” (Kurnaz, 1993: 15-16)

Nakiye Hanım ise Türk ordusu için yardım toplanmasını, buna her Türk kadınının destek vermesini istemektedir.

“Paralarımızı, camilerimizin meyhaneye dönüştürülmesi için düşman eline mi bırakacağız?.. Elmaslarımızı, madamlarımızın kiliselerini tezyin için mi saklayacağız? Yoksa katil düşmanın süngüleri karşısında titrerken mi takacağız?” (Kurnaz, 1997: 33-34)

Ayrıca Nakiye Hanım, 1915 yılında şehit ailelerine yardım etmek için Şehit Ailelerine Yardım Birliği adlı birlik kurup şehit ailelerine maaş bağlanması, yetimlerin okula yerleştirilmesi gibi hizmetler vermiştir. (Kurnaz, 1996:213)

Rumeli faciası karşısında Türkçü, İslamcı, Osmanlıcı görüşleri savunan konuşmacıların bir araya geldiği, zengin birikimleri ve hitabet kabiliyetleriyle etkili oldukları bu toplantılarda çok miktarda yardım toplanmıştır. Orada bulunan hanımlar üzerlerinde değerli ne varsa vermişlerdir. Bunlar arasında gözlük gibi zaruri ihtiyacını verenler bile vardır. Bir başkası, yolda üşüyeceğini bile bile üstündeki kürkü bağışlamıştır. I.Dünya Savaşı, Türk kadınların kitlesel olarak sosyal ve ekonomik yaşama katılımını sağlamıştı. Aynı zamanda ulusal savaşta kadınların cesaret ve özverilerinin sonucu, siyasal etkinliklere katılımının yoğunlaşarak fedakârlık ve yardımseverliğini sergilemiştir.

Kadının konumunun sorgulandığı yıllarda, iş hayatına atılıp önemli bir sosyo-ekonomik gelişimi sağlamak için adımı atan Türk kadınının İstiklal Savaşı’yla birlikte belli bir siyasi bilinç oluşturma-geliştirme sürecine girdiği görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, Balkan Savaşları sırasında da Makedonya’daki sivil Müslüman Türkler’e yapılan zulüm ve katliamı protesto etmek amacıyla Darülfünun salonlarında bir toplantı düzenlenmiş Türk kadınlar, ilk kez memleketinin kaderini tayini konusunda bir araya gelerek somut bir çaba göstermiştir. (Yaraman, 2001: 109)

Mondros Ateşkes Antlaşması sonucu ülkenin işgallere maruz kalmasıyla birlikte sorumlulukları daha da artan Türk kadınları, Milli mücadele döneminde Türk milletinin ölüm-kalım savaşı verdiği bu mücadelesinde erkeğinin yanında yer alarak mücadele azmini ayakta tutmaya çalışmıştır.

Türk kadınının cephe gerisinde çalışarak Milli Mücadele’ye yaptığı katkılar şu şekilde sıralanabilir: İşgalleri protesto için düzenlenen mitinglere katılma, padişaha, hükümete, yabancı devlet başkanları eşlerine protesto telgrafları çekme, yardım için cemiyetler halinde teşkilatlanma, yaralıları bakma, askere giyecek-yiyecek, çeşitli hediyeler, sigara, para ve eşya temin etme, kağınlarla cepheye silah ve erzak taşıma, cephe gerisinde, erkeklerden kalan işlerde ve tarlada çalışarak üretimi sürdürme, askere çorap, fanila vb. dikmek, cephane imalathanelerinde, amele taburlarında çalışmak, yardım toplamak, göçmen ve kimsesizlere yardım etmek vb. Anadolu’nun işgal edilmeye başlanması üzerine Türk kadını, bu durumu protesto etmek ve kurtuluş çareleri aramak için mitinglere yoğun bir şekilde katılmıştır.

6. Sonuç

Milliyetçi duygular, genelde milliyetçi ideologlar ve önderlerin fikirleriyle şekillenerek milliyetçi ideoloji olarak işlev görebilir. Fakat, Türkiye ve Kore’de milliyetçilik akımını incelediğimiz zaman, milli bağımsızlık mücadelesi şeklinde iki milletin topyekün vatanperverlilik mücadelesi olarak meydana gelmektedir. Ayrıca doğrudan veya dolaylı bir şekilde ülkenin bağımsız ve Cumhuriyetin doğuşuna etkilediğini görebiliriz.

Bir ülkenin yabancı bir egemenliği altında kalması gibi bir durum, toplumdaki her konuda büyük eylemlerin değişikliklerin nedeni olur. Toplumun ana parçalarından biri olan kadın da elbette bu hareketliliğin tesirinde kalır. Bu realite, Türkiye ve Kore toplumlarında da kendini göstermiştir. Milli mücadelelerin gereksinmeleri, en tutucu topluluklarda bile kadını evde ve pasif yaşamaktan dışarıya doğru çeker, aynı zamanda kadına karşı olan toplumsal yargılarda büyük değişimlere neden olmuştur. İki milletin, kendilerini yaşatmak için giriştiği bu mücadele dönemindeki faaliyetlerinde ve yazılan çoğu eserlerde bu ideali görmekteyiz. Bu doğrultuda iki milletin ilerlemesi ve gelişmesi için ilk yapılması gereken şey vatanın tümünden kurtarılması olarak nitelendirildi.

I. Dünya savaşı sonrasında Türkiye ve Kore’de milliyetçiliğin gelişimi incelediğimiz zaman Türkiye’de Mustafa Kemal’in liderliğinde milli mücadele davasına başlamak üzere Samsun’a çıktığı 19 Mayıs 1919 tarihi ile, Kore’nin Japonya’ya karşı 1 Mart Mili Bağımsızlık Hareketi’ni başlatması aynı yıla rastlamaktadır.

Bundan dolayı, Kore’de milliyetçilik taraftarı olan Dong-A İlbo gazetesi, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti’nin doğuşu ile ilgili konulara geniş bir yer vermişti. Bu Kore gazetesi, 13 Mayıs 1920 tarihli bir yazıda Türkiye temsilcisinin Müttefik Devletlerle anlaşmak üzere Fransa’da Versailles’e gelmesine ilişkin Türkiye(Osmanlı Devleti)’in durumunun ciddiyetini koruduğunu şu şekilde ifade etmiştir.

“...Coson (Kore)’den 20 misli daha büyük yüzölçümüne ve bir milyon asker gücüne sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, geçen süre içinde zayıflamasına rağmen, bu büyük devlet onurunu yine de korumuştur. Fakat, şuanda ne yazık ki, Türkiye’nin sahip olduğu toprak sadece Coson’nunkinden iki misli daha fazla olmakla beraber, hükümetini de dünyanın merkezi olan Konstantinopléden kovularak Asya’nın bir kösesine taşıyacak hale gelmiştir....Bu arada Avrupa Savaşı(Birinci Dünya Savaşı)’da Türkiye’nin Almanya’nın yanında Müttefik devletlerle savaşmasından dolayı, İngiltere Türkiye’nin bir sömürgeci olan Mısır’ı ele geçirmiş, Türkiye’nin diğer topraklarını da yine İngiltere, İtalya ve Yunanistan aralarında pay etmişlerdir. Türkiye, bu barış toplantısı ile sadece Avrupadaki tüm topraklarını değil, diğer yerdeki toprakları da Avrupalılara kaptırmıştır.”(Dong-A İlbo Gazetesi, 1920)

Atatürk’ün Türk milliyetçilik anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşuna esas kaynak ve besleyici temel amili olurken, İstiklâl Savaşı’nın silahlı mücadele yıllarında somut bir vatan kavramıyla bütünleşerek açıklık ve güç kazanmasına yol açtı. (Ülken, 1948, s.164) Türkiye’de milli egemenliğin anlamını şahıstan ulusa kadar ilerlemesini sağlamıştır. Kore ise, 1910-1945 yıllarına kadar Japonya’nın sömürgeci yönetiminin altında kalırken Japonya’nın Genel Valilięi’nin zulüm rejimi tarafından yönetilmesi, Koreliler arasında milliyetçiliğin gelişmesine yol açmıştı.

Türkiye’de milli egemenliğe dayanan bağımsızlık savaşı başlatıldığı sıralarda, Kore’de de başka bir şekilde milli mücadeleler meydana gelmiştir. Coson’un siyaset, ekonomik, eğitim ve kültür gibi toplumun her alanını kendi egemenliğine bağlanan ve bunları Japonlaştırma politikasıyla yürüten Japon sömürge yönetimine karşı kadınlar dahil Koreliler binlerce cana mal olan protesto gösterileri düzenlediler. 1 Mart 1919’da tüm ülke çapında çıkan bu Milli Bağımsızlık Hareketi, Kore’nin bağımsızlığa yönelik milli ruhunu canlandırdı.

Türkiye ve Koreli aydınlar ve idarecilerden bazı kişiler dış güçlere karşı dış gücün manda veya himayesini istemişlerdi. Buna tümüyle karşı çıkan milliyetçilerin çoğu, tam bağımsızlığa dayanan milli devlet kurmaya teşebbüs ederek istiklal mücadelesini sürdürdüler.

Tarihte bunalımlı geçen milli Kurtuluş Savaşı sırasında Türk kadınlarının, tam vatanperverlik olarak vatani kutarma hareketine bizzat katılmışlardır. Sergiledikleri bu davranışlarla Cumhuriyeti kuruluşunun adeta birer provası niteliğinde olduğunu göstermektedirler. Kore’de de milli bunalımlı geçen dönemde Kore kadınları, vatani kurtarma hareketine

aktif olarak katılarak Kore Cumhuriyetinin kurulmasında önemli rol oynamışlardır. Böylece Türk ve Kore kadınları, tarihte kadınlık konumunun sorgulanmasını izleyen yıllarda sosyo-ekonomik dönüşümü gerçekleştirme adımını atılarak bir siyasi bilinç oluşturma ve geliştirme sürecine girmiştir.

Kore ve Türkiye'de kadınları, kendi vatanlarının işgalden kurtarılması için her türlü fedakârlığı yaparak milletin en buhranlı dönemlerinde kurduklar derneklerle ve çeşitli vatansever faaliyetlerle iki devletin yeniden doğmasına çok büyük katkı sağlanmıştır. Böylece Türkiye ve Kore tarihinde kadınlar, iki ülkenin özellikle erkek merkezli geleneksel yaşam tarzı içinde olmalarına rağmen devlet hayatında ve cemiyet içerisinde faal rol oynayarak bağımsızlığın kazanılması yolunda vazgeçilmez temel bir unsur olarak algılanmaktadır.

Kaynakça

- Choi, S.R & Jeong,S.H (1976). *Uygarlığı Geliştiği Zaman Kore Kadınlarının Çağdaş Anlayışı Oluşması*, Kore Kültür Araştırma Merkezi, Seul.
- Choi, K.S.(1998). *Uygarlaşma Süresindeki Kadın Eğitim*, Pusan Y.Ü. Non-chong Vol.VIII. Vu.2 Pusan Y.Ü., Pusan.
- Dölen, E.(1998). *Balkan Savaşı'nda Bir Hemsire: Nesime Ahmed (Dölen) Hanım*, Sağlık Alanında Türk Kadını, Ed. Nuran Yıldırım, İstanbul: Novartis.
- Jeong, E.K.(2016). *Kore Milliyetçiliği*. İstanbul: Likoa .
- Kazancıgil, A. & Özbudun E., (1981). *The Ottoman-Turkish State and Kemalism*. Londra: C. Hurst and Co.
- Kohn, H. (1944).*Türk Milliyetçiliği*, Çev: A. Çetinkaya, İstanbul: Hilmi Kitapevi.
- Kim,Y.H.(2000). "Evensellik Çağında Kore Milliyetçiliğinin Yolu," *Kore Bağımsızlık Hareketi Tarihi Araştırması*, C.15, Kore Bağımsız Hareketi Araştırma, Seul.
- Kim, S.S.(1979). *Milli Hareketi aracılığıyla gören 1 Mart Devrim Tarihi*, Siyaset ve Hukuk kitap dizi Nu:14. Seul
- Nahru, J.(2004). *Dünya Tarihi Yolcululuk I*, Çev. Bok-Hee Kwak, Seul: İlbit.
- Park, C.S. (2007). *Milliyetçilik Çağı: Japon Egemenliği Altındaki Kore Milliyetçiliği*, Kyungin Kültür. Seul.
- Park, Y.O (1969). *1 Mart Öncesi Kadın Hareketi*, 1 Mart 50. Yıl dönümü Anma tezi, Seul: Don-A
- Park, Y.O (1968). *Devlet Borç Ödeme Hareketine Kadınların Katılması*, Sachong vol: 12, Seul. Koryo Üni.
- Kurnaz, Ş.(1997). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, İstanbul. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kurnaz, Ş. (1996). *II.Meşrutiyet döneminde Türk kadını*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Shin, Y.H. (1987). *1 Mart Hareketin Milli Tarihindeki Anlamı*, Kore Çağdaş Tarihin Meselesi I, Seul. Kore Tarih Enstitüsü.

Shin, Y.H. (2006). Doklip Hyup hwe Araştırması I, Seul.İljokak.

Yıldız, A. (2004). Ne Mutlu Türküm Diyebilene; Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), İstanbul. İletişim.

Yaraman, A. (2001). Resmi Tarihten Kadın Tarihine, İstanbul. Bağlam.

Ülken, H. Z. (1948). Millet ve Tarih Şuuru, İstanbul. Pulhan Matbaası.

Gazete

1907. (Şubat 21) Daehan Günlük Gazetesi.

1920. (Mayıs13) .Dong-A İlbo Gazetesi.

2

ORGANIZATION OF TURKISH GRAIN BOARD (TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ) AND IT'S PLACE IN CEREALS SUBSISTENCE IN SECOND WAR (1938-1945)

TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİNİN İNŞASI VE SAVAŞ DÖNEMİ HUBUBAT İAŞESİNDEKİ YERİ (1938-1945)¹

Muhammet Ali Sağlam (Artvin Çoruh University)

Abstract:

This article focuses on the role of Turkish Grain Board (Toprak Mahsulleri Ofisi) in the political and social atmosphere caused by the shortage of cereals subsistence all over the country, particularly in cities, during the World war 2nd. The foundation of the Office which confiscated all of the cereal products most of the time in accordance with the national protection law, national functions of it, its impacts on cereal subsistence and accordingly on social domain will be evaluated in the article.

Key Words: *Economics, Cereals Subsistence, Turkish Grain Board.*

1.Giriş

İaşe kelimesi dar anlamda günlük yeme ihtiyacının karşılanmasıdır. Fakat kelimenin bu anlamını aşan kısmı ise ilkçağ toplumlarından ulus devlete kadar uzanan devletin toplumun en temel ihtiyacı olan buğday, pirinç gibi gıda ürünleri organize edecek kurum ve politikalar üretmesidir. Yusuf peygamberden hareketle ortaya atılan king kuralından(Güçer, 1964:12), Roma imparatorluğundaki kurumsal örgütlenme(Turnator, 2003:86) erken dönemin sayısız iki önemli model ve kurumsallaşmasıdır. Osmanlı dönemi iaşe politikalarındaki sürekliliğe olan dikkat ise ölçeğin kazadan imparatorluk başketini içine alacak şekilde organize edilmesi devletin bu alanı başat sorunsal alanlarından biri olarak gördüğünü göstermektedir. Son olarak iki paylaşım savaşında daha da belirgin hale gelen hem cephe hemde cephe gerisini içine alan müdahaleler/mücadeleler esas olarak iaşe politikasının hem sulh hemde savaş döneminde iktidarlar tarafından sorun alanı olarak görüldüğünü göstermektedir.

Ulus devlet dönemine dair iaşe politikalarının savaş teknolojisi başta olmak üzere toplumsal muhalefetin daha da belirgin ve örgütlü olması nedeniyle kendi içinde bir taraftan süreklilik diğer taraftan ise çeşitlilik içeren bir serencamının olduğunu da göstermektedir (Metinsoy, 2007:16-18). Foucault'un 18 yy. iaşe politikalarının güvenlikle olan ilişkisine dair anlattıklarından hareketle söyleneceklerin başında iktidar olmanın önemli dışa vurum alanlarından biri de azlık politikalarının parçası olan hububatın nasıl organize edileceği her daim sorun olmasıdır(Foucault, 2013:27-48). Dolayısıyla devletlerin özellikle savaş döneminde güvenlik öncelikli iktidar stratejilerinin discipline

¹ Bu makale 2013 tarihinde Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim dalında tamamlanan 'İkinci Dünya Savaşı Boyunca Cumhuriyet'in Hububat İaşesi Politikaları (1938-1945)' başlıklı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

edici tonlara kayması iktidar olma sanatının dışavurumu olarak görmek gerekir. Bu haliyle ikinci dünya savaşında savaşa girmemekle birlikte savaştan önemli oranda etkilenen Türkiye'nin gündelik hayatı düzenlenmesinde önemli bir işlev gören toprak mahsulleri ofisi ve onun işlevinin güvenlik politikalarındaki yeri önem arz eder. Bu bağlamda makalede kurumun işleyiş organize edilme pratikleri ve toplumsal kesimlere yansımalarının güvenlik kaygısı ile hareket eden devletin ekonomi politikasına nasıl ilişkilendiği açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

2. Toprak Mahsulleri Ofisinin Kuruluşu ve Savaş Dönemi İhtiyaçları

Savaş tehdidini hisseden Cumhuriyet'in kırsala dair geliştirdiği *köycü* söylemi rejimin nasıl bir politika üretmeyi düşündüğünü göstermesi açısından önemlidir. 1938 yılında çıkan köy ve ziraat kalkınma kongresi yayınında, Mustafa Kemal'e atfen yer alan şu ifadeler buğdayın iâşe, sanayi ve iktisatta ki yerini özetler gibidir. “*Milli iâşeyi korumak, milli sanayiye doyurmak ve milli iktisadın kuruluşu için lazım olan döviz getiri kaynak oluşturmak gereklidir* (Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, 1938:295).” Milli iâşe söylemini ulus devlet perspektifi ile değerlendirdiğimizde, ulusun yöneticilere tanıdığı yönetme yetkisi içinde söylenmiş bir ifade olduğu düşünülebilir. Fakat bu ifadeyi savaşın yakın tehdidini gören bir yöneticinin söylemesi iâşenin önemine vurgu için ilgi çekicidir. Çünkü milli iâşe ilk etapta ulusa karşı sorumluluğun adı iken, daha detaylandırıldığında silo, depolama, ulusal güvenlik, kurumlar arası entegrasyon, hububatın sağlıklı bir şekilde dağıtımını içerecek pek çok diğer ulusal alanları sorgulamayı zorunlu kılar. Bu bağlamda savaş arifesinde olan bir dünyada, iâşe sıkıntısını giderici politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yani Buğday Kanunu ile hayata geçirilen piyasayı düzenleme işlevi, yeni dönemde kısmi bir dönüşüme uğramaktadır (Kuruç, 1993: 418-419 & Özbek, 2003: 219-240). Nitekim Mustafa Kemal'in Ziraat Bakanlığına iletilen notu da savaşın arifesinde olan dünyada yeni perspektife iâşeyi eklemeyi zorunlu kılmaktadır. Notta Mustafa Kemal buğdayın yanı sıra gıda, sanayi alanında kullanılan ürünler ve dış ticarete önemli paya sahip olan ürünlerin üzerinde politika geliştirilmesini istemektedir. Mustafa Kemal bu isteğini notta şöyle dile getirilmektedir. “*Mahsullerimizin ayrı ayrı her birinde, miktarını arttırmak, kalitesini yükseltmek, istihsal masraflarını azaltmak, hastalık ve düşmanlarıyla uğraşmak için gereken teknik ve kanuni her tedbir, vakit geçirilmeden alınmalıdır* (Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, 1938:288).”

Bu politikanın ilk izleklerinden biri hükümet programlarına olan yansımalarıdır. Bu manada Bayar hükümetinin hububat politikalarına nasıl baktığını değerlendirmek, Ofis öncesindeki kısa dönemde oluşan düşünsel atmosferi yakalamak açısından da dikkate değerdir. 8 Kasım 1937'de Celal Bayar'ın başvekilliğinde kurulan hükümetin programında tarım politikalarının genel çerçevesi çizilmiş, ardından hububat/buğday için yapılması planlanan işlerden buğday fiyatının düşürülmemesi ve böylece hem üretici hem de tüketiciyi korumak için gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. Bu bağlamda özellikle silo ve ambar yapımının stok için önemli olduğu tespit edilmiştir (Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, 1938:291).

17 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen Kamu İktisadi Teşekküllerini Çerçeve Kanunu, sermayesinin tamamı devlete ait olan kamu iktisadi kuruluşlarının kanunu çerçevesinde yapılandırılmasını esas almaktaydı (Acun, 1947: 67). Kanun maddeleri, Toprak Mahsulleri Ofisinin genel çerçevesini ve ofisin kuruluş gerekçesini içermektedir. Devletin kendi sermayesi ile oluşturduğu kurumlarda daha profesyonelce bir organizasyona gitme arayışının başlangıcı olarak görülecek kanun, Cumhuriyet kurumsallaşmasının önemli aşamalarındandır. Uluslaşmanın kurumlar üzerinden yapılması, iç pazar oluşumunun en geçerli gerekçelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde ulus devlet inşası siyasal ve sosyal alandaki dönüşümü ile birlikte düşünüldüğünde, ekonomik alanda da devletin kendi sermayesi ile oluşturduğu yapıları kurumsallaştırma çabası içine girmesi, dönemin ekonomi politik ruhuna oldukça uygun

bir adımdır. Dolayısıyla bu işi daha sağlıklı sürdürebilmek için bir kuruma ihtiyaç doğmuştu. 3460 sayılı kanun bu iş için oluşturulacak bir kurumun yönünü tayin etmektedir. Ofisin kuruluş sermayesinin tamamının devlet tarafından sağlanmış olmasından dolayı, 3460 sayılı Kanun'un 26. Maddesi çerçevesinde Ziraat Bankasından bu yetkiler devir alınmıştır(Acun, 1947: 69). Aynı zamanda kanun, Ziraat Bankası bünyesinde bulunan finansal ve fiziki sermaye yatırımlarının ofise devredileceği bir sürecin başlamasının hukuki zorunluluğunu da dayatacaktır. Nitekim bu kanundan kısa bir süre sonra çıkarılacak olan Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu bu işlevi yerine getirecektir (Resmi Gazete, 13.07.1938, s.10250).

13.07.1938 tarihinde çıkan Toprak Mahsulleri Ofisi kanunu, kurumun nasıl bir işlevi yerine getireceğini ve Ziraat Bankası bünyesindeki buğday masasının yerine getirmiş olduğu işlevi de üstlenen kurumsal sorumluluğu oldukça net tarif etmektedir. Nitekim kuruluş kanununun ikinci maddesinde hububat alım satım şart ve koşulları ele alınmıştır. Buna göre üretici ve tüketiciciyi korumayı hedef edinen ofis, buğday fiyatlarının piyasa seviyesinin altına düşmesini engeller. Bu doğrultuda ofis, Haziran ayının ilk on beş gününde Bakanlar Kurulunca belirlenen fiyatlar çerçevesinde ve yerlerde alım yapar(Resmi Gazete, 13.07.1938: 10250). Savaştan yaklaşık bir yıl önce oluşturulan bu yeni yapı, kurumun 1938'den 1941 Haziran'ına kadar hububat piyasasına müdahalesi, Ziraat Bankasının yöntemlerine paralel bir seyir izlemiştir. Fakat 1941 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu bu alandaki politikanın daha sert ve denetleyici/müdahaleci içeriğini ortaya koyar. Nitekim bu kanun savaş tehdidi altında politika inşa etmeye çalışan bir ülkenin, bu olağanüstü döneme dair politikalarının yeni bir rotaya kaymasında önemli bir dönemeç olduğu göstermiştir (Pamuk, 1999: 57-66).

Türkiye'nin savaşın başladığı 1939 yılı son çeyreğinden itibaren savaş kaygısıyla hareket ettiğine dair pek çok hukuksal, kurumsal kanıt mevcuttur. Bu ara dönemde ofisin temel görev alanının iase sorunsalı olduğu açıkça görülmektedir. Bu dönemde yapılan pek çok hukuki,² kurumsal ve iktisadi düzenlemenin Ofis üzerindeki etki ve yansımaları mevcuttur. Milli Koruma Kanunu'nun verdiği yetki çerçevesinde 18 Haziran 1941 tarihinde çıkan 157 No'lu Koordinasyon Kararı, el koyma yetkisinin nerede, nasıl ve kimler aracılığı ile yapılacağını ele almıştır(Resmi Gazete, 18.06.1941:1194). Alım politikasında yeni bir dönem olan el koyma yetkisi, 1941-42 hasat dönemi için hayata geçirilecek uygulanmaların habercisidir. Karar serbest piyasa koşullarında alım-satım işlevini yerine getiren Ofis'i piyasadaki tek belirleyici hale getirmiştir. El koyma yetkisi çerçevesinde hububat ekiminin yapıldığı hemen hemen her yerde³ neredeyse ürünlerin tamamı satın alınmıştır. 39 ili kapsayan bu yetki kullanımının coğrafi dağılımı, hububat ekimindeki payı gibi faktörlerle birlikte düşünüldüğünde, piyasaya gelen ürünlerin neredeyse %90 üzerindeki bir oranına el konulduğunu göstermektedir.

20 Haziran 1941 günü yapılan toplantıda, işlerin daha hızlı ve organize yapılabilmesi için alım merkezlerinin mıntıklara ayrılmasına karar verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda mevcut alım ajansları 8 mıntıka altında toplanmıştır(B.C.A,T.M.O. İ.M., C.1: 44).⁴ Toprak Mahsulleri Ofisi bu sekiz etkinlik alanı ile mekânsal bir

2 Örneğin; 3634 sayılı milli müdafaa mükellefiyeti kanununun savaşın başlangıç yılının başında alınması gereken tedbirlerle ilgili düzenlemeler öngören ilk kanunlardandır. Kanun askeri ihtiyaçların nasıl karşılanacağını çerçevesini çizmiştir. Bu konuda yer alan birinci bölümün 2 maddesindeki "orduya lazım olan yiyecek, içecek ve giyecek maddeleri, hayvanlara lazım olan hububat, otu ve samanı (Resmi Gazete, 16.6.1939:1980)." ifadesi ordu öncelikli ve ofisin uğraş alanına dönük uygulamaların olacağını ilk kanundur.

3 El koyma yetkisi Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İstanbul, İçel, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Mardin, Niğde, Samsun, Seyhan, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Urfa ve Yozgat'ta uygulanmıştır(Resmi Gazete, 18.06.1941).

4 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Toprak Mahsulleri Ofisi İdare Meclisi tutanaklarını içeren belgeler çalışmanın bundan sonraki aşamasında cilt ve sayfa numaraları olarak yazılacaktır.

bütünlük içermektedir. Zira mıntıka bölgeleri aynı zamanda Toprak Mahsulleri Ofisinin alım yaptığı alanların nereler olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla, ulusal pazara nerelerin eklendiği de bu ajans ve mıntıka örgütlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Gaziantep Urfa platosu çevresi hariç diğer yerler mıntıka alanın dışında kalmışken, bu durum Doğu Anadolu'da daha yaygındır. Bu bölgede sadece Erzincan ve Erzurum çevresi hariç diğer alanların ulusal pazara eklenmediği görülmektedir. Mıntıka amirlikleri bünyesinde oluşturulan yeni yapıda, 36 ajans, 14 ekip ile toplam dört şube 100 ajans ve 32 ekip oluşturulmuştur(Kolaç, 1999: 157).

Merkezi Ankara'da bulunan kurumun sekiz mıntıkaya ayırdığı Türkiye hububat havzasında alım merkezleri, organize ederek tüketim merkezlerine ürünlerin aktarılmasını sağlıyordu. Alım merkezlerine Ziraat Bankası, mal müdürlükleri ve komisyoncular yardımcı olmaktadır(Kolaç, 1999: 157-159). 1941 yılı alım mevsimi öncesi oluşturulan bu örgütlenme şemasında, ülkenin demiryolu ağının Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini boydan boya geçecek şekilde tamamlanmış olması da göz önüne alındığında, bu yerlerde ajans açılmamış olması, bu alanlarda piyasa için üretim kapasitesinin düşüklüğü ile açıklanabilir. Diğer taraftan yerelin ihtiyaçlarının karşılanması da bu bölgelerin dışarıda tutulmasını etkilemektedir. Söz konusu alanlar, iklim ve yeryüzü şekillerinin etkisiyle verimin oldukça düşük olduğu alanlardır. Alım merkezlerindeki verimliliğin göz önüne alınması ofisin temel gayelerindedir.

Milli Koruma Kanunu çerçevesinde Ofisin el koyma yetkisine karşı gelişen tepkiler, Refik Saydam'ın ani kalp krizi nedeniyle hayatını kaybetmesi devlet tarafından bu politikaların değişimi için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Saraçoğlu hükümetleri olarak bilinen iki dönemden ilki, piyasaya öncelik tanınan dönemdir. İlk dönemin ofis açısından en önemli noktası %25 uygulamasıdır. İkinci dönemde ise devletin düzenleyiciliğine tekrardan dönüş yaşanmıştır. İkinci dönem içinde yer alan Toprak Mahsulleri Vergisi uygulaması 1943 ile 1946 yılı başına kadar uygulanan hububat alanındaki en önemli kanuni düzenlemedir. 1946 yılından itibaren tamamen piyasa fiyatları üzerinden hareket eden bir alım politikasına dönülmüştür.⁵Bu şekilde dönüşüm gösteren iâşe politikasını kısaca değerlendirdikten sonra kurumsal uygulamalarının alım ofisleri, silolar ve depolar ile diğer kurumlarla olan entegrasyonuna geçebiliriz. Ötesinde bu dönüşümün gündelik hayattaki yansımalarına⁶ bakarak bu pratikler sayesinde kurumun yaşanan iâşe politikasındaki rolü gözlenecektir.

3. 'Çiftçinin Karagün Dostu' ya da İâşenin Teminatı: Siloların İnşası

Ulus devletin kitle üzerindeki propaganda araçlarından biri kamu kurum ve kuruluşlarına kurumun işlevine göre yazılar yazılmasıydı. Bu yazılar genellikle kurumun işlevini dile getiren kısa, öz cümleleridir.⁷ Bu cümleler yahut semboller, toplumun kültürel kodlarıyla birlikte işlenirse daha fazla karşılık bulur. Özellikle milliyetçi akımların etkin kullanım aracı olan bu semboller, toplumda uyandırdıkları ortak çağrışımlardan dolayı devletçe siyasi propaganda

5 Toprak Mahsulleri Vergisinin kaldırılması serbest piyasa koşullarının tamamen uygulamasında önemli bir kilometre taşıdır. Bu tarihe kadar vergi çerçevesinde yapılan el koymalar özellikle küçük üreticiler üzerinde baskı oluşturduğu için piyasanın sağlıklı işlemini engellemekteydi. Bakınız: (Resmi Gazete 25.1.1946).

6 Gündelik hayat pratiklerinden kastımız ofis meclis idare tutanaklarındaki ofisin gündelik iş ve işleyişine dair alınan kararlardır. Bu çalışmada kullanılan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Toprak Mahsulleri Ofisi idare meclisi tutanakları arşivçe fonlanmadığı için tarafımızca defter numarasına göre ciltler şeklinde dipnotlarda gösterilmiştir.

7 Siyasi propaganda içeren mesajlar toplumu ve topluma dair ortak duygu ve düşünüş bütünü oluşturmayı hedefler. Siyasi propaganda da dört temel unsur vardır. Bunlar propagandacılar, hedef kitlesi, mesajlar ve sembollerdir. Propaganda da kullanılacak olan mesajlarda örtük amaçlar vardır. Bu nedenle kullanılacak olan semboller önemlidir. lasswell'e göre "bir grup açısından standart anlamlar taşıyan ve kritik semboller olarak adlandırılan belirli nesnelere vardır. Bu kavramsallaştırma doğrultusunda 'kalkık bir kaşın, sıkılmış yumruğun, keskin sesin, acı bir sözün verili bir kültürel ağ içerisinde standart karşılığı vardır'(Lasswell, Aktaran: Şimşek, 2002: 14-15)."

aracı olarak tercih edilirler. Propaganda için kullanılan bu alanların yapılaş hikâyesi ve kullanımı, ofisin “asıl işlevi”ni yerine getirir iken yaşadığı başarı veya başarısızlıklarının gözlenebildiği önemli alanlardandır.

Silo ve ambarların yapılaş hikâyesinin belgelerdeki yer alışı, hikâyesinin ortaya koyduğu içerik ‘kervan yolda dizilir’ özdeyişi ile ifade edilebilir cinstendir. Kemalist ‘ideoloji’, ‘kendisine has’ politik söylemi, teorik bir çerçeveden çok günlük ihtiyaçların gölgesinde ‘idare-i maslahat’ olarak ifade edebilecek deneyim/deneyimsizlikler üzerine inşa etmiştir. Silo hikâyesi bu halin en somut dışı vurumudur. Silo yapılaşında ortaya çıkan en önemli sonuç, plansız ve merkezden alınan kararların başarısızlığıdır. Bu başarısızlık kuşkusuz ürünlerin saklanma koşullarında ve zayıflatlar da ortaya çıkmakla kalmadı, daha da ötesinde işe sıkıntısında ofisinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de silo yapılaş hikâyesine bir belge ile başlamak ilgi çekici olabilir. Ankara yakınındaki Sincan Köy’de ambar yapımına karar verilmiştir. İlk etapta Sincan Köy’de bin tonluk ambarın yapımı kararı alınmış fakat bu ambar kapasitesinin Sincan Köy ve çevresindeki ürünleri depolamaya yetmeyeceği fark edilmiştir. Bunun üzerine bölgeye tahkikat yapılır. 29.03.1941 tarihli toplantıda Sincan Köy’de 3000 tonluk ambarın ihtiyacı karşılayacağı anlaşılır. Bu karardan yaklaşık bir ay sonra yani 24.4.1941 tarihinde yapılan görüşmeler neticesinde ekstra 2000 tonluk bir ambarın yapılmasına karar verilir (C.1: 13). Kısacası bin tonluk ambar iki toplantı kararıyla önce üç bin tona sonra ise beş bin tona çıkarılmıştır(C.1: 13).⁸ Kararların sıkça değişmiş olmasında, alınan kararların merkezden olması, yerel ile merkez arasındaki bilgi alışverişinin zayıf olması etkili olmuştur. Yerelde yapılan üretimin pazara gelme miktarı gibi aslında yerel üzerinden değerlendirilse bu kadar sık karar değişikliklerine neden olmayacaktır. Bu durum, silo yapımı geciktirmekte ve ürünlerin açıkta kalmasına neden olmaktadır. Açıkta kalan ürünler zayıfatın yanı sıra işe sıkıntısının alt yapısını oluşturuyordu. Tabi bu işin bir de maliyeti olduğu ve alınan yanlış kararlar sonucu yapılmış yatırımların zayı olması ise çabasıdır. Aynı vakanın mali boyutuna bakarak diğer benzer örneklerde de aynı sonucun yaşandığını söylemek çok zor olmayacaktır. Nitekim tahkikat neticesinde inşaatın henüz yapılmayan işleri için 1941 yılı hesaplamalarına göre, Sincan Köy inşaatı için rayiç bedel 11198,79 lira tespit edilmiştir. Yapılan keşifte ek yatırım için ise 7681,15 lira ekstra çıkmıştır. Karar gününe kadar yapılan işlerden kusurlu oldukları tespit edilen kısım tutarı 312,81 liradır. Ayrıca Kapasite artırımından dolayı inşaatın tamamlanabilmesi için 11521 liraya ihtiyaç vardır(C.1: 13). Bu belgenin sonuç olarak bıraktığı en önemli şey ürünün saklandığı depolar/siloların yapımında başarısız bir ofis politikasının görüldüğüdür. Bu durum ürünlerin saklanma şartlarını olumsuz etkilemektedir. Ötesinde kent merkezleri başta olmak üzere ülke genelinde yaşanan ekmek kıtlığına karşılık, depo/silolarda çürümeye terk edilen ürünlerin varlığının yanı sıra ürünü saklayacak depoların inşa edilmemesi görünen resmin detaylarıdır.

Milli Koruma Kanunu’nun savaş baskısı altındaki bir ülkenin siyasal, sosyal ve iktisadi hayatına dair düzenlemelerinin gölgesinde şekilleniyor olması, kurumun nasıl bir işlevselliğe sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Ürünlerin alım satımı, depolanması, piyasanın düzenlenmesinden öteye geçen bu dönem uygulamaları savaşa karşılık geliştirilen politikaların derin izlerini taşımaktadır. Bu izlerin kurum bünyesinde hissedildiği alanların başında kuşkusuz silo ve ambar yapım alanları, alım ajansları yapımındaki kaygılar beklentiler ve bu beklentilerin meclis tutanaklarında kendisini çokça göstermiş olması kurumun bu ara dönemdeki işlevinin işe üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Kurumu temsil eden ajans, alım merkezi, silo ve ambarların alt yapı işlevi görmelerinden ötürü bu yapıların yapımından öteye işleyişinin gelip oturduğu yer işe sorunsalının II. Dünya Savaşının etkisinde şekillenmiş işe politikasının içerden tarifini yapmak açısından önemli ipuçları vermektedir.

⁸ Benzer kararlar için bakınız: (C.1: 32-490, C.3: 23 ve 183).

Ofisin alım satım politikalarının sağlıklı yürütülmesi, iaşenin depolanmasında problem çıkmaması sağlıklı bir silo ve ambar alt yapısının oluşumuna bağlıdır. Fakat savaş şartlarının zorlaması nedeniyle daha kuruluş aşamasında olan bir kurum aracılığıyla, hızla ürün stoklama arayışına gitmesi ve yasal düzenlemelerle kimi dönem ürünlerin önemli bir kısmını bünyesinde toplaması, silo ve depo sorunun Ofis'in en fazla konsantre olduğu alanlarından biri olmasına neden olmuştur. Çünkü sözü edilen bu alanların, ülkenin hemen her tarafına bir şekilde dağılmış bir büyük örgütlenme şemasının yereldeki ayaklarıdır. Yerelden gelmiş olan raporlar ve yazıların içinden iaşe politikasındaki aksaklıkların Ofis'ten kaynaklanan payının ne kadar olduğunu ortaya koymaktadır.

Başlangıçta bütün çabasına rağmen Ofis'in silo ve ambar yapımının da yetersiz kaldığı(C.1: 122) ve dolayısıyla işlevini yeteri kadar ortaya koymadığı gözlenmektedir. Bu durum savaşın son yılına kadar alt yapı açığının gölgesinde devam etmiştir. Açığı kapatmak adına yasal düzenlemelerle silo ve ambar olarak kullanılabilir alanların oluşturulması gayreti içine girse de başarılı olunamamıştır. Bu noktada yasal yetkiyle müdahale eden ve bir dönemde tek el oluşturarak hububat piyasasını dizayn eden kurumun silo ve ambarlar alt yapısı nasıldı? Silo ve depo ile alım merkezlerini nasıl oluşturuyordu? Kiralama, uygun bina satın alma, yeni ajanslar yapma bu politikanın işleyişinde nasıl rol oynadı? Yeni yapılan binaların alt yapısı ve malzemesinin yapımı hangi saiklere bağlı olarak dönüştü? Depolama koşullarının malzeme tercih/değişimindeki rolü nasıl şekillendi? Daha da ötesi silo ve ambarların arttırılması/azaltılması esnasında ortaya çıkan raporlarda iaşe sıkıntısı çeken bir ülkenin kaynaklarını yeterince kullanamamasının soruna etkileri neler olduğu soruları önem kazanmaktadır.

Ofisin bu özel dönemdeki işleyişini ele alan ve kurumun diğer kurumlar(ziraat ve mal müdürlüğü) üzerinden ürüne el koyduğu bu kritik eşğin sonunda hazırlanan bir rapora göre Ofis, 1942-1943 senesinde teşkilatın olmadığı yerlerde satın alma işlemini yapan kurumlardaki kişiler işlemler konusunda tecrübesizdi. Mal Müdürlükleri bu işi ikinci bir iş olarak görmekteydiler. Maliye'ye şikâyet edilmesine rağmen istenilen sonuç elde edilememiştir. Noksanlıklar, çoğunlukla Doğu ve Güney Bölgelerinde çıkmıştır ve bu durumda buradaki ürünlerin çabuk bozulmasının yanı sıra, saklama koşullarının kötü oluşu etkilidir. Rutubet, toprak seviyesinin altında saklama, penceresiz yapılar ve çoğunluğu ahır niteliğindeki ambar ile haşereleler, Ofis'in karşı karşıya kaldığı saklama koşulları sıkıntılarıdır. Ayrıca ulaşım başlığı altında da değinileceği üzere harp yıllarında nakil işlemleri için gerekli nakliyat aracının bulunmayışı ya da arızalı oluşu nedeniyle istenilen zamanda ürünlerin nakil olmayışı, zayıatların gerekçeleri olarak ortaya çıkmaktadır(C.1: 188). Zayıata dair belgelerde dikkat çeken başlıklar depolama yeri ve sağlıklı saklama koşullarının oluşturulmamasıdır(C.1: 187). Saklama koşulları içinde ise taban kısmının toprak(C.3: 492) ve tahtadan olması pek çok kemirici ve haşerenin ürünlere zarar vermesine olanak tanımıştır. Fare(C.4: 100)⁹ ve bitlenme(C.3:389) bu anlamda en çok dikkat çeken faktörlerdendir. Belgelerde sıkça rastlanan zayıatın gerekçesindeki açıkta kalınma hali; muşamba ile örtülemeyecek kadar(C.3: 142)¹⁰ kral çıplak dedirtecek cinstendir. Bir belgede ürünlerin yıl içerisinde açıkta kalması(C.3: 35)¹¹ dolayısıyla ürünün depolandığı alanda bir sonraki yılda yeşeren bir ürün havzası ile karşılaşacağı alaylı bir dile ifade edilmiştir. Nitekim bir başka belgede de ifade edildiği üzere, Erzurum ilinin İliç kazası* belediyesi tarafından üreticiden satın alınan 100.536 kilo buğdayın ambar yokluğundan dolayı tutulan yerlerde rutubete maruz kalmasının yanı sıra bazen 3 cm'ye kadar çimlenen bir alana dönüşerek zayıata neden olduğu belirtilmiştir(C.2: 103). Bir başka belgede, Acıpayam ajansından İstanbul'a gönderilen ve %5 oranındaki fire ile ilgili yapılan incelemede, açıkta kalmaya yeni sebepler eklenmektedir. Bunlar; sandıkların kapalı olmaması ve Haydarpaşa limanında gereğinden fazla bekletilmesi olarak ifade edilmiştir(C.2: 284). Sandıkların

9 Benzer karar için bakınız: (C.3: 414).

10 Benzer karar için bakınız: (C.3: 202).

11 Benzer kararlar için bakınız:(C.3: 37-38, C.3: 35).

kapalı olmamasında alt yapısından çok başka faktörler devreye girmektedir. Bu dönemde zayıya dair çokça belge görülmektedir. Dolayısıyla zayıtı engellemek için oluşturulan silo ve ambarlarda, ne kullanıldı ve nasıl değişti sorularına yoğunlaşmak gerekir.

Milli Koruma Kanunu ile birlikte ürünlere el konulması yetkisi Ofis'i ülkenin hemen hemen her tarafında stoklama/organize etme sorunu ile karşı karşıya bıraktı. Bu sorunu Ofis'in örgütlenme seviyesinin tek başına kaldırabileceğinden çok uzaktı. Dolayısıyla alınan kararlara bağlı olarak ürünler Mal Müdürlüğü,(C.3: 436) Ziraat Bankası,(C.3: 1) Ofis ajans(C.2: 128) ve ambarları aracılığı ile yurttan satın alınmıştır. Bu durumda Ofis, hem kurumlarla hem de kendi içinde organize olma zorunda kalmıştır. Kendi içindeki organizasyonunu üç yöntemle çözmeye karar vermiştir. En önemlisi ve asli hedefi olan silo ve ambar sayısını¹² artırma, depolama için kullanacağına inandığı yerleri ya satın alma(C.2: 78) ya el koyup bu olağanüstü dönemde geçici kullanma ya da kiralamasıdır. Bu noktada öncelikle mevcut binaların bu iş için kullanılmasına kararı verildi. Milli Koruma Kanunu dini mabetlere kadar pek çok yerin stoklama için kullanımına olanak tanıyordu. Bu anlamda Kilise(C.3: 48)¹³ ve Camilerin¹⁴ stoklama için kullanılması bir mecburiyetten öte anlam taşımıyordu. Genellikle şehrin en büyük camilerinden biri bu iş için kullanıldı. Fakat anlaşılabilir bir sebeple; savaş dönemiye ve stokların devlette toplanması gerekiyordu. Bu manada ödeme yapmayacağı alanları tercih etmesi ile kullanım kapasitesi birlikte düşünüldüğünde bu tercih anlaşılabiliriyordu. Çözüm araçlarından bir diğeri de kısa süreli ve daha hızlı olması nedeniyle uygun binaların satın alınmasıydı(C.2: 183). Hatta istimlak etme hakkının¹⁵ tanınmış olması ile Varlık Vergisinin bu konuda Ofise "hayli katkı sağladığı" gözden kaçmamaktadır. İstimlak etme hakkından(C.2: 90) çok Varlık Vergisine dair uygulamalar bu bağlamda ilgi çekicidir. Bu işin İstanbul'da olmasında, Varlık Vergisi mağdurlarının büyük yüzdesi olan gayrimüslimlerin¹⁶ gayrimenkullerinin İstanbul'da daha fazla olması ile İstanbul'un iâşe politikası üzerindeki baskısının üst üste gelmesi etkilidir. Varlık Vergisinin ortaya çıkardığı bu türden mağduriyetlerden Ofis'in de kendisine pay çıkarmış olması, iâşe ile ancak 'açıklanabilecek' türdendir. Bu türden uygulamalar sadece İstanbul'da gerçekleşmemiştir(C.2: 99-100).¹⁷ Varlık Vergisi nedeniyle gayrimenkullerin düşük fiyatlarla 'satılması' piyasada pek çok alıcı gibi Ofis'in iştahını da kabartmıştır. Devletin de kendisine tanıdığı yetkiyle Varlık Vergisi ürünlerini satın alma girişimi içine girmiş olan Ofis'in zaman zaman ucuza mal kapma yarışında başka devlet kurumlarıyla sıkıntı yaşadığı gözlenmektedir. Fakat bu konuda Ofis'in diğer kurumları ikna etmesi için oldukça geçerli sebepleri vardı.¹⁸

12 Örneğin; 2.12.1941 tarihli toplantıda 1942 yılı inşaat programı ele alınmıştır. Buna göre;1941 inşaat programında yer alan fakat başlanamayan Tekirdağ, Çorlu, Yahşihan, Çankırı, Başköy ve Mardin ambarları inşasına imkân nispetinde başlanması, Alpköy, Pınarbaşı, Kadıhan, Kütahya, Burdur, Ceyhan ve Balıkesir'de 2000 ton kapasiteli ambar yapılması kararları alınmıştır (C.1: 222).

13 Benzer karar için bakınız: (C.5: 397).

14 Vakıflar Müdürlüğünden Başbakanlığa yazılan bir yazıda müdürlüklerine ait olan camiler koordinasyon kurulu kararınca silo ve depo olarak kullanılmasına karar verilmiştir. İlgili düzenlemeye göre verilen camiler belirlenirken önem derecesi İkinci derecede olanların öncelikli olarak verilmesi ve mabet alanları kullanılırken gereken özen ve tadilatın yapılması kararına varılmıştır. Fakat ofis bu karar uygun davranmamış pek çok tarihi eser niteliğindeki camii kötü kullanım neticesinde tabanlarında çökme ve duvarlarında çatlama meydana gelmiştir. Bu özensizliğe dikkat çekildiği başlıca camiler İstanbul'da Üsküdar'da Atik Valide Sultan, Salkım Söğütte Zeynep Sultan, Kasımpaşa da Piyale Camileri ve Hüsam Bey Camileri bu iş için tahsis edilmiştir. Bunlardan Hüsam Bey caminin tavanı çökmüştür. Harp dolayısıyla yaşanan silo sıkıntısını için kullanılan camilere gerekli özenin gösterilmesi vakıflar müdürlüğünce rica edilmektedir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030_10_00_00_192_318_26_1-2:1-2).

15 Milli Koruma Kanun 14. Maddesi hükümete el koyma yetkisi tanıyordu (Resmi Gazete, 26.1.1940: 13214).

16 Bakınız: Ayhan Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

17 Benzer karar için bakınız: (C.2: 105).

18 Nitekim müzayededeki Galata-Bahtiyar Han'a bir başka devlet kurumu da talip olmuştur. Fakat iâşe tehdidi altındaki devletin bu kaygınında etkisi ile diğer kurumdansa Ofis'i tercih ettiği gözlenmektedir. Ve nihayet diğer kurum devre dışı bırakılmıştır. Kurumlar arasındaki bu satın alma rekabetine kimi zaman sıradan yurttaşlar da katılıyorlardı. Vaka örnekte alıcının(yurttaşın) hızlı hareket edip hanın vergi borçlarını ödeyip hanı almış olması Ofis'in bu konudaki ısrarını engellemiştir. Binayı satın almak için yeni alıcı ile temasa geçilmiş ve yeni sahibi 'ikna' edilmiştir. Üstelik yeni sahip bu işten hiç kar edememiştir (C.1: 39).

Ofis sadece satın alma ve kiralama gibi sınırlı bir politika ile hareket etmemektedir. Asıl olarak silo ve depo seferberliği gölgesinde şekillenen inşaat programı, iaşenin depolamasında başat rol oynamıştır. Silo ve ambar yapım politikasında daha çok kullanılan malzeme türü ve değişimine bakmak önemli bir başka veridir. Çünkü silo ve ambar yapımında kullanılan malzemenin seçiminde zayıflar yer almaktadır. Ve Ofis perçinleşen deneyimleriyle bu konuda oldukça kararlı ve istikrarlı bir seferberlik içindedir. Nitekim dünyadaki gelişmeleri takip etme konusunda oldukça aktif olan Ofisin bu azmini, malzeme ve çıkan yeni depolama araçlarını yakından takip etmesi, satın alması ve yaptırmaya çalışmasında görülebilir. Bu manada kurum yedi yıllık sürede sürekli bir değişim içindedir. Betonarme, kâgir(C.3: 296), sökülür takılır silo(C.3: 202), demontabl çelik silo, salaş(C.3: 156) ve kapalı hangar(C.3: 122) ile sökülür takılır hangar(C.3: 197) tercih edilen başlıca malzemeler olmuşlardır. Silo politikaları konusundaki arayışların devam ettiği bu dönemde bir taraftan ülke içindeki mevcut durumlardan yararlanılırken diğer taraftan başta İngiltere olmak üzere(C.3: 276) Amerika'dan da alımlar yapılmıştır. Dışarıdan silo teknolojisinin transferi, genellikle firma yetkililerinin ürünü tanıtmaya, eşantyon verme gibi girişimlerle başlayıp, sonunda ihale ile satın alınmasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin Amerika'ya bu anlamda yapılan sipariş ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Ofise sunulan silonun tetkiki yapıldıktan sonra, silodan 500 tane sipariş verilmiş fakat aradan geçen zamandan dolayı meydana gelen artışlar nedeniyle bir başka Amerikan şirketinden 560 tane silo alımına gidilmek suretiyle aciliyet çözülemeye çalışılmıştır(C.2: 257-258). Ofis'in tanıtım amacıyla gelmiş olan bir ürünün faydalı olacağını hesaplayarak ürünü bir başka Amerikan firması da olsa satın almaktan geri durmaması, iaşenin güvenilir ellerde olma isteğidir. Fakat güvenilir eller olan çelik silolar, ele alınan dönemde oldukça düşük bir miktara denk gelmektedir. Asıl itibarıyla betonarme yapı ile yapılan silo ve ambarların yüzdesi yüksektir. Demiryolu ağına paralellik gösteren yapılanma, zayıfların azaltılmasında etkili olmuştur. Yukarıda ele alınan raporda da belirtildiği gibi asıl zayıflar sorunu silo ve ambarların olmadığı alanlarda kaynaklanıyordu. Özellikle ofisin alım yapmadığı merkezlerde toplanan ürünler uzun süre oralarda kalıyordu ve zayıflıyordu. Ürünün bozulması şeklinde gelişen bu durum iaşe sıkıntısında ofis alt yapısının göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir. Bu belgelerin toplamda gelip oturduğu yer Ofis'in yeterli alt yapıya sahip olmamasına rağmen bu denli büyük bir organizasyonun içine girmiş olmasıdır. Dolayısıyla iaşe sorunlarını giderecek politikaları sağlıklı yürütememesi; kıtlık, kara borsa ve açlığın yaşandığı bir ortamın oluşmasında Ofis ve Ofis'in politikalarının da etkisi olduğunu göstermektedir.

1941 yılından savaşın sonuna kadar ki aşamayı içeren bu değerlendirmeden çıkan en önemli sonuç iaşe sorunun en önemli bileşenlerinden biri ofis ve onun alt yapı eksikliğidir. Yukarıda çokça örnekleri verilen bu alt yapı eksikliği ürünün bozulması sonucu ile biten bir döngüyü sıkça yaşatmıştır. Özellikle Ziraat Bankası, Mal Müdürlükleri ile yapılan alım alanlarının kapatılması ile 150 civarında(C.4: 363) alım merkezinin tasfiye sonunda eksiklikler için tutulan raporlarda(C.4: 4) ürünün teslim ve tasfiye süresi arasındaki sürenin iki yıla kadar uzamış olması bu durumu somutlaştıran en önemli sebeptir. Ürün sağlıksız koşullarda depo, silo ve ambarlarda kalır iken yurttaşlar ise kent merkezlerinde bir parça ekmeğe muhtaç durumdadırlar. Bu belgeler daha öncede belirtildiği üzere ofisin politikalarındaki başarısızlığın iaşe sıkıntısının bir başka faktör olarak değerlendirmeye tabii tutmayı zorunlu kılmaktadır. Bu faktörün bir başka ayağı olan ulaşım kısmını da değerlendirilmesi ofisin iaşe sıkıntısındaki kurumsal katkısını daha net ortaya çıkarır. Yine kurum görevlilerinin yapmış olduğu suiistimaller bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan bir başka faktördür. Fakat bu durum kurumsal bir niteliğe bürünmediği için bu makalede yer verilmemiştir.¹⁹

¹⁹ Başbakanlığa çekilen telgrafta bu yerel ilişki ağlarının nasıl işlediği net olarak tarif edilmiştir. Horasan'dan Nuri Bayek ve Rıza Yılmaz isimli kişilerce çekilen telgrafta bu ağları ve ağların işleyişini açıkça ortaya koymaktadır. Bunun üzerine gönderilen görevlinin de işi yapmadığını bir başka dilekçede görülmektedir. Hasan Kale'den(Erzurum) bir yurttaş tarafından gönderilen telgrafta; memurun görevini suiistimal ederek çiftçinin mağdur olmasına neden olduğu dile getirilmektedir. Üstelik dilekçede bu konudaki suiistimallerin daha önce yetkililere bildirildiği fakat teftiş için gönderilen görevlilerin de memuru kollayıcı bir girişimin içinde bulduklarını dile getirmiştir(B.C.A, 030_01_00_00_84_530_15_5: 5).

4. Ulaşım Ağlarını İnşa Ve Hububat İaşe Politikaları Arasında Zamandaşlıklar

Ürünün tüketiciye aktarımı çoğunlukla demiryolları ve kara yolları ekseninde, yer yer denizyolları ve çok az olmakla birlikte yerli hayvan taşımacılığı ağları ile sağlanmıştır. Belgelerde sık sık Ofis'in kamyon(C.2: 207)²⁰ ile yedek parça alımı(C.2: 195-196), şoför alımı(C.2: 234)²¹ ve taşıma ihalesi(C.1: 406)²² gibi pek çok örneğinin olması karayolu ayağının ofisin içerisinden yönetildiğini göstermektedir. Demir ve deniz yollarındaki aktarımı ise diğer kurumlarla yürüttüğünü göstermektedir. Hayvan kullanımını ise bazen ihale sistemi ile bazen Ofis'in kendi hayvanlarını kullanarak gerçekleştirmiştir.

TMO'nun ürünleri taşıma ve depolama görevlerini yerine getirirken, kara ve demiryollarını sıklıkla kullandığı görülmekte ve karayolunu demiryoluna eklemeye amacı çerçevesinde organize ettiği gözlenmektedir. Pek çok kararda, kamyonlarla iç bölgelerden demiryolu istasyonuna dönük ihale yapılmıştır(C.2: 1-2).²³ Bu ihalelerin yanı sıra kamyon fiyat ve yedek parçaları başta olmak üzere, benzinin hem pahalı olması hem de az bulunmasını içeren birçok kayıta rastlanılmaktadır. Dolayısıyla kurum bünyesindeki taşıma araçlarını kullanırken oldukça detaylı örneklerle ortaya çıkmaktadır. Bir lastiğin ortalama ömrünün kaç km(C.1: 313)²⁴ olduğu kullanılan benzinin olası maliyeti ve bu maliyetin km hesabına kadar yapılan bu hesaplamalar aslında ulaşım teknolojisinin yeni alanı olan karayolları maliyetlerinin ne denli fazla olduğunu da göstermektedir. Diğer taraftan ulaşımın yeni eğiliminin de karayolu olacağını ipuçlarını vermeye başlamıştır. Bu politika karayolu politikasının gündeme gelmesi ile demiryoluna eklenmesi şeklinde ilk değişim sinyalini vermiştir.

Karayolunun demiryoluna göre ağırlığının daha çabuk gelişme potansiyeline sahip olmasına rağmen ilk dönemde Kemalistlerin çekimser davrandığı gözlenmektedir. Kuşkusuz bu durumda kara yolu nakliyat araçlarının Erken Cumhuriyet Döneminde pahalı olması ve az önce değinilen diğer gerekçeler etkili olmuştur. 1941 yılında içerecek şekilde karayolu araçlarının alınması gündeme gelmiştir. Fakat araçların pahalı olması, yedek parça ve benzin sıkıntısı ile ulaşım maliyetlerinin demiryoluna göre henüz çok pahalı olmasından ötürü ötelendiği görülmektedir(C.1: 36). Fakat bu öteleme işe baskısı karşısında fazla uzamayacak ve dönem içindeki pek çok belgede kamyon alımına dair karar yer alacaktır(C.2: 43). 1941 yılı sonunda yer alan bir belgede, Ofis'e ait 5 kamyonet olduğu ifade edilmektedir(C.2: 177). 1942 yılı son ayına ait bir toplantı tutanağında Başbakanlıkça 30 kamyonet alındığı, 24 tanesinin Ofis'e teslim edildiği belirtilmektedir. Yine aynı belgede, altı tane kamyonetin ise kibrit işi için kullanıldığı için hububat taşımaya uygun olmadığı fakat yapılacak bir düzenleme ile Ofis tarafından kullanılacağı ifade edilmektedir(C.2: 43). Hatta dönüştürme işinin otomobile kadar yaygınlaştırıldığı vurgulanmaktadır. Nakliyatın baskısı altında alternatif çözümler arayan dönem yöneticilerinin kara yoluna bu denli tali çözümler getirmelerinin altında, kuşkusuz işe sorununa çözüm arama ihtiyacı yatmaktadır(C.2: 183). 1943 yılında yapılan bir toplantıda şoför kadrosunun 80 kişi olarak belirlenmesinin yanı sıra, 80 kişinin muavin alınması önemlidir. Ofis demiryoluna alternatif olmayacak bir alternatif nakliyat düzenlemesi içindedir. Üstelik karayolu ağına öncelik verilmesinde; demiryolu ağının ulaşmadığı bölgelerde nakliyat işlemlerini daha sağlıklı yerine getirme istenci belirginleşmiştir(C.2: 234). Böylece üreticiden el koyma yöntemiyle alınan ürünler, kamyonlarla tren istasyonlarına aktarılmış orada da ihale usulü yükleme ile trenlere yükletilerek Ankara, İzmir ve İstanbul başta olmak üzere bazı büyük kentler ile ordu ve devlete ait kurumların ihtiyaçlarını karşılanmak

20 Benzer karar için bakınız: (C.2: 213-232).

21 Benzer karar için bakınız: (C.2: 235).

22 Benzer karar için bakınız(C.2: 1-2, C.1: 27, C.3: 45).

23 Benzer karar için bakınız(C.1: 27).

24 Benzer karar için bakınız:(C.1: 406).

üzere taşınmıştır(C.2: 282).²⁵ Ofis ölçekli karayolu taşıma sistemine dair bu kısa değerlendirmeden sonra, demiryolu ve hayvan ile yük taşımacılığına kısaca yer vermek alt yapıyı değerlendirmek açısından değerlidir. Öncelikli olarak demiryolu ağı ile ofis arasında nasıl bir ilişkinin organize edildiğini görmek açısından nakliyat nizamnamesi ve ofis ile demiryolları arasındaki diyalogun sınırlarına bakmakta fayda gözükmektedir. 29 Haziran 1941 tarihli Nakliyat Nizamnamesi demiryolu ulaşım ağı ile Ofis arasındaki işbölümünü tarif etmiştir. Bu nizamnameye göre kara nakliyatı tren ile tren olmayan yerde ise en uygun kara nakliyatı ne ise onun ile yapılır. Talimatname günlük rutin işlerin nasıl yapılması gerektiğini detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Talimatnamede dikkat çeken bir başka nokta kara ve deniz nakliyatının birbirine alternatif olduğu yerlerde demiryolunun seçilmesinin gerektiğinin altı çizilmiştir. Denizyolunun ucuz olmasına rağmen tercih edilmemiş olması temel gıda ürünlerinin pazara daha çabuk gönderilmesi hedefiyle ilintili gözükmektedir(C.1: 166). Nizamnamenin nakliyat işlerini demiryolu ölçeğine göre düzenlemesi dönemin politik bakış açısına oldukça uygundur.

Kentten kırsala kadar bütün alanlarda propagandası yapılan demir yolu politikasının, Ofis'in nakliyatının merkezine alınmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Ofisin demiryolu ulaşımı ile ilişkisinin bir başka ayağı da demiryollarına ait alanların ofis tarafından kullanılmasıdır. Ofis'in ilk dönemlerinde dikkat çeken bu uygulamasında, Ofis'in demiryollarına ait ambar, hangar ve depolardan yararlandığı görülmektedir. Silo ve depo yapımı politikalarının karşılık bulmasına bağlı olarak adım adım terk edilen bu yaklaşımın demiryolu ağı ile Ofis'in iç içe geçişinin bir başka parametresi olarak görmekte fayda vardır. Ofis silo ve depo başta olmak üzere, alım şebekesini kurarken demiryolu ağını sürekli merkeze alarak politika oluşturmuştur. Depo yapımının yanı sıra nakliyat, tartı işlemleri için kullanılacak olan malzemelerde bu bölgelerin etrafında yapılandırılmıştır(C.2: 1-2). Tren yoluna yakın yerlerde tartı işlemlerinin daha sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek adına Ofis çevresindeki alanlarda yatırım yapmak amacıyla sık sık arsa alımına gitmiştir(C.3: 414). Arsa bazen demiryollarına ait oluyordu. Bu durumda ya satın alınma ya da kiralama yöntemi devreye girmektedir. Böylece üreticiden alınan ürün ara nakliyat araçları sonrasında tren istasyonu bünyesinde ya da yakınındaki ambar ve hangarlarda gönderilecekleri yer için depolanıyordu. Taşımacılık işi için yararlanılan bir başka alan ise taşıma hayvanlarının kullanılması idi. Özellikle ne karayolunun ne de demiryolunun henüz ulaşamadığı alanlarda ürüne el koyma döneminde, ürünlerin alım merkezlerine taşınması ihalelerinde hayvanlardan yararlanılmıştır(C.2: 191). Bunlardan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaygın olan hayvan taşıma işleminin, dönemin ulaşım ağı koşulları düşünüldüğünde, oldukça makuldür. Ofis, ortaçağ taşımacılık araçları olarak gördüğü bu ağ şeklinden gelişen diğer alternatif ulaşım ağına paralel olarak vazgeçtiğini eldeki atları satarak göstermektedir(C.2: 375).

Ulaşım ağının iâşe politikası üzerindeki etkisi, Ofis'e ait alım merkezleri, depo/silo/ambar ve ihale usulü ile hububatın kırdırıldığı değirmen/un fabrikaları arasındaki düzenli aktarım üzerinden anlam bulmaktadır. Bu anlamda ürünün alım merkezine aktarımı, ulaşım ağı ile Ofis arasındaki ilk ortak noktadır. Ulaşım ağı ile alım merkezleri arasındaki paralellığe rağmen bütün alım merkezlerinin ağ çevresinde biriktiğini ifade etmek olanaksızdır. Alım merkezlerinin yaygınlığının oldukça fazlaştığı ürüne el koyma ile Toprak Mahsulleri Vergisinin Ofis tarafından toplanması kararı dönemlerinde demiryolu ağı ile alım merkezleri arasındaki mesafe ve taşıma araçları politikasının üzerinde yoğunlaştığı alan olmaktadır. Buna göre ürünün taşınması sorunsalı ile karşı karşıya kalan Ofis, bir taraftan kendi elindeki karayolu araçları ve hayvanlarla taşımada süreklilik sağlamaya çalışırken, diğer taraftan üreticiye alım merkezlerine ürünü getirmesi halinde nakliye farkını belli bir km'den sonra ödeme taahhüttün de bulunmuştur.²⁶ Ofisin ürünleri alım merkezi ve demiryoluna nakliyat alanlarına ulaştırma çabasının altında,

25 Benzer kararlar için bakınız:(C.3: 45, C.3: 103-104).

26 18.6.1943 tarihli resmi gazete yayınlanan 157 No'lu Koordinasyon Kurulu Kararının 12 maddesi taşıma yükünü tamamen köylüye yüklerken 7.6.1943 tarihli Toprak Mahsulleri Vergisinin 20. Maddesi ise bu durumda esnekliğe giderek nakliye ücreti ödemiştir. Bakınız: (Resmi Gazete, 18.6.1943 ve 7.6.1943).

kuşkusuz kara yolu ağı ve araçlarındaki eksiklik yer almaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi karayolu ulaşımının hem yetersiz hem de yılın belli dönemlerinde kullanılması sürekli akışı engellemektedir. Türkiye'deki iklim ve hasat dönemi göz önüne alındığında, ürünlerin alım merkezlerine aktarımında ciddi bir sıkıntı yaşanmaması gerekir. Fakat belgelerde üzerinden zayıatların nedenlerine bakıldığında, ürünün ilk toplandığı alanlardan ana aktarım merkezlerine geç getirilmesi, karayolu araç ve ağına zayıflığına denk gelmektedir. Gerçekten de Ofisin elindeki araç sayısı yetersizliği, ürünlerin en ihtiyaç olunan dönemlerde aktarılması önündeki temel engellerden biri olduğunu göstermektedir. Ürün, yereldeki derme çatma(C.2: 103) ve başka kurumlara ait depolarda bekletilmektedir(C.3: 1)²⁷. Büyük kentlerdeki işe sıkıntısının ofis belgelerinde görülen en önemli sebeplerinden biri ulaşım ağındaki düzensizliktir. Özellikle vagon sıkıntısının oluşturduğu bu yapı, Ofisin nakliyat konusunda başarısızlığının tek nedenin kendisi olmadığını da açıklar niteliktedir. İki kurum arasında yaşanan sıkıntılar hem depolamada, hem de işe merkezinde sorunların doğmasına neden olmaktadır. Bir belgeyle bu durumu detaylandırır isek; Ofis ile güney demir yolları arasında ortaya çıkmış bir alacak meselesi yüzünden ürün taşınması aksamıştır. Ürünün yeterli ölçekte taşınmaması üzerine güneydeki ofis temsilcileri sorunun çözülebilmesi için günde 20 vagon tahsis edilmesini demiryollarından talep etmişlerdir(C.3: 496-497). Demiryollarının cevabı ise uzun bir süreci alan ve yönetmeliklerle sınırlı olan sayının belirtilmesi şeklindedir. Buna rağmen ulaşım ağına ikinci aşaması olan ürünlerin işe ihtiyacının olduğu merkezlere aktarımı aşaması, bir önceki aşamaya göre daha fazla başarılı olmuşa benziyor. Tren yolu çevresindeki alım merkezleri, depo ambar ve hangarlara getirilen ürünler buradan ihtiyaç duyulan merkezlere aktarılmıştır. Aktarımın yoğunlaştığı alanlar genellikle liman şehirleridir. Bu manada İstanbul, İzmir, İskenderun, Samsun ve Mersin öne çıkan önemli merkezlerdir. İç bölgelerden demiryolu ağı ile taşınan ürünler genellikle açık azatım usulü ile bu limanlardaki mavnalar aracılığıyla boşaltılmıştır. Zayıatın önemli uğraklarından olan bu boşaltım işlemi esnasındaki eksiklikler belgelere sık sık konu olmuştur. Taşıma ve boşaltma aşamasında meydana gelen zayıatların üst sınırını %1 olarak ele alan kanuni düzenlemelere göre, ortaya çıkan fazla zayıatlar kurum tarafından yükleme/boşaltma işlemi yapanlara ödetilmesi gerekmektedir. Yine ulaşım esnasındaki zayıatların ilgili kuruma ödetilmesi bir ilke karardır(C.1: 66). Fakat pek çok vakada bir sonuca varılmadığı görülmektedir. Genellikle yükleme ve boşaltma merkezleri arasında ortaya çıkan eksiklerin %1 den fazla olması halinde demiryoluna ödetilmesi kararı alınmış ise de kurumlar arası yazışmalarda sonuca dönük sağlıklı kararların alınmadığı görülmektedir. Hatta kurumların karşılıklı olarak birbirlerini suçladıkları belgelere sıkça yansımaktadır. Her kurumun kendi çalışanının ve dolayısıyla kurumunu koruma güdüsü verimliliği düşüren önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Ofisin demiryollarına olan 'mecburiyeti' bu türden hataların bazen es geçilmesine vesile olmuştur(C.1: 113).

Ulaşım ağına bütün eksikliklerine rağmen, tüketim merkezlerine taşınan ürünler buralarda ofise bağlı yâda ofisle anlaşma yapılmış olan değirmen ve un fabrikalarına aktarılmaktadır. Fakat bu durum, ortaya çıkan ekmek sıkıntısını çözememektedir. Bu bağlamda taşımacılığın ilk aşaması olan ürünlerin alım ajansları ve alım merkezlerine taşınmasında oldukça başarısız bir ofis grafiği gözlenmektedir. Buna karşılık tüketiciye ulaştırmak olan ikinci aşama, yani tüketim merkezlerine özellikle demiryolu ve denizyolu ile ulaşımı aşamasında daha başarılı olmuş olsa bile birincideki aksaklıklar ikinciyi de etkilemiştir. Üstüne ikinci aşamada yer yer ortaya çıkan sorunlarda ofis ve diğer kurumların entegre olamaması neticesinde tüketiciye ekmek sıkıntısı olarak yansımıştır.

²⁷ Benzer karar için bakınız: (C.3: 116).

5. Sonuç

II. dünya savaşı yılları 'ulus devletin' hiyerarşik olarak en fazla merkezileştiği döneme denk gelir. Bu nedenle her türlü politika ve pratiği incelediğimizde, devletin baskın rolünü görebiliriz. Hububat ve iaşe politikaları ve bunun gerektirdiği kurumsallaşmalarda devletin belirgin damgasını taşır. Bu politika ve uygulamalar devletin dönemsel ve konjoktürel durum ve ihtiyaçlarından ayrı düşünülemez. Bu bağlamda söz konusu politikalar ve kurumsal inşalar, devletin ya da ulusun güvenlik ihtiyacı çerçevesinde önemli bir işlev görmüştür. Bununla birlikte gerek bu politikalarda, gerekse kurumsal işlevlerde süreç başarılı ve sorunsuz bir şekilde işlememiştir. Burada çeşitli sorunlardan bahsetmek mümkündür. Nitekim ulusal güvenliğin bir parçası olarak görülen hububat iaşesinin İkinci Dünya Savaşı gibi kritik bir dönemdeki örgütlenmesi, iaşe sıkıntısının doğmasında savaş dönemindeki ilgili kurumsallaşmanın eksikliği olarak sayılabilir. Bu bağlamda özellikle ofisin depo ve siloların yapımına dair verdiği kararlardaki hatalar, depolama merkezlerinin ya olmayışı yada eksikliği, ürünün sağlıklı saklanması engellemiştir. Zayıfların ortaya çıkmasına neden olan bu durum, üretim ve tüketim merkezi arasındaki sağlıklı organizasyonun olamayışına da bağlı olarak, ürünün tüketiciye ulaşmasını engelleyici bir sonuç doğurmuştur. Kent merkezlerindeki ekmek sıkıntısının doğurduğu karne uygulaması, kırsala kadar genişletilirken ürünler uzun süre depolarda çürümeye terk edilmiştir. Bu paradoksal durumun altında, ulusal güvenlik kaygısıyla hareket eden bir devletin altyapı eksikliğinin de katkısıyla köylüden aldığı ürünü depolardan tüketim merkezine sağlıklı bir şekilde aktarmamış olması belirleyici olmuştur. Bu bağlamda demiryolları ile kurum arasındaki uyumsuzluk da bu durumun üzerinde etkili olan bir başka faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç itibariyle bu çalışmadan hareketle İkinci Dünya Savaşı boyunca başta kentler olmak üzere bütün yurttan yaşanan ekmek sıkıntısının sebepleri arasında Ofis'in alt yapı eksikliği ve diğer kurumlarla gerçekleştirilemeyen koordinasyon eksikliği olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Arşiv

B.C.A. Toprak Mahsulleri Ofisi İdare Meclis Tutanakları, C.1-5.

B.C.A, 030_01_00_00_84_530_15_5.

B.C.A, 030_10_00_00_192_318_26_1-2.

Kitaplar

Acun N.(1947), Ziraat Tarihimize Bir Bakış Toprak Mahsulleri Ofisi ve Kuruş Gayesi, İstanbul: Sinan Matbaası.

Aktar A.(2000), Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İstanbul, İletişim Yayınları.

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını(1938), Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, Ankara: Devlet Basımevi.

Foucault, M.(2013). Güvenlik, Toprak, Nüfus Collège De France Dersleri 1977-1978, Ferhat Taylan(Çev), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Güçer L.(1964), XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meseleleri ve Hububat'tan Alınan Vergiler, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Samet Matbaası.
- Kolaç B.(1999), Cumhuriyet Dönemi Hububat Politikaları(1923-1950), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Çalışması, İstanbul.
- Kuruç B.(1993), Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, C.1, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Metinsoy M(2007), İkinci Dünya Savaşında Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam,1. Baskı, İstanbul, Homer Kitabevi.
- Özbek N.(2003), 'Kapitalist Rejim ve Popülizmin Sınırları: Büyük Buhran ve Buğday Alım Politikaları, 1932-1937', Toplum Bilim, S.96, (ss 219-240), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Pamuk Ş.(1999), 'İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Politikası ve Köylülük' Yetmiş Beş Yılda Köylerden Şehirlere, Oya Baydar (Editör), (ss 57-66), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Şimşek S.(2002), Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Turnator, G. E.(2003) 'Bizans Döneminde Konstantinopolis'in İaşesi' Toplumsal Tarih, c.19, Sayı: 112, (ss 86-89), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

3

GODS AND GODDESSES OF HEALTH IN GREEK MYTHOLOGY

YUNAN MİTOLOJISİNDE SAĞLIK TANRI VE TANRIÇALARI

Emet Gürel (Ege University), A. Ceren Alaçam-Akşit (Ege University)¹

Abstract:

The rapid development of medical science and the broadening of its field of application have brought the concept of health communication to light as a necessity. The terminology used in the field originates from ancient Greek and Roman mythology. It is also known that the ancient world played an important role in the historical development of medical science. Therefore, data about the past of health communication will shed light on its present and the future. The aim of this work is to bring a mythological point of view to health communication and scrutinize the deities of health in Greek mythology. It aims to shed light on the past and the appearance in the ancient world health communication, which is gaining attention as a new conceptual and practical field. The study discusses Greek mythology which is the basis of the dominant Western paradigm. In this context, mythology dictionaries by Azra Erhat and Pierre Grimal were examined and deities related to health and physicians from Greek mythology were determined. The literature was reviewed and knowledge from different sources were compiled. Then, gods and goddesses related to health and physicians from Greek mythology were examined by describing their mythological origins, functions, influence, patients and treatments, and the myths about them. Greek mythology in which the gods 'Apollo', 'Asclepius', 'Paian' and the goddesses 'Artemis', 'Hygeia' and 'Eilithyia' were found to be related to health, and also includes the names of mythologic creatures such as 'Chiron' and 'Naiads (Naiades)' and physicians such as 'Podalirius', 'Machaon', 'Melampous' and 'Hecamede'. Details of the findings obtained in the present study are reflected in the conclusion.

Key Words: *Health communication, mythology, history*

1. Giriş

Günümüz dünyasının en önemli gündem maddelerinden biri olan sağlık iletişimi, yeni bir kavramlaştırma ve uygulama alanı olarak düşünülse de, görece eski bir konudur. Öyle ki insanın var olduğu her yer ve zamanda; sağlık, iyilik ve esenlik konuları üzerinde düşünülmüş ve fikir üretilmiştir. Sağlık iletişiminin tarihsel gelişimini, Antik dünyaya dek götürmek mümkündür. Bu bağlamda hâkim Batı paradigmasının arka planını oluşturan Antik Yunan, uygarlık tarihine tarihsel ve kültürel katkısının yanı sıra sağlık bilimi ve sağlık iletişimi açısından da yaşamsal bir öneme sahiptir.

¹ **Emet Gürel**, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü - emet.gurel@ege.edu.tr
A. Ceren Alaçam-Akşit, Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü - ceren.alacam@gmail.com

1.1. Sağlık, Sağlık İletişimi ve Antik Yunan Uygarlığı

Sağlık iletişimi -health communication-, sağlığı geliştirmeye ve korumaya yönelik bir çalışma alanı olarak gün geçtikçe değer kazanmakta ve göreceli önemini arttırmaktadır. Sağlık iletişimi, dar anlamıyla, sağlık ile ilgili konularda iletişim kavram ve kurallarının uygulanmasıdır (Schiavo, 2007). Daha geniş kapsamlı bir tanımla ise, sağlıkla ilgili mesajların yayılması ve yorumlanması olarak ifade bulmaktadır (Donohew ve Ray, 1990).

Sağlığı ilgilendiren konulardaki etkileşimlerin kişiler arası ve gruplar arası ilişkilerle ya da medya aracılığıyla yürütülmesini konu edilen sağlık iletişimine ilişkin kural ve eğilimler, kuşkusuz ki birdenbire oluşmamıştır. Sağlığa yönelik tutum ve davranışlar, sağlıkla ilgili iletiler ve yönelimler kültürel aktarımla çağcıl dünyadaki görünümüne kavuşmuştur. Tıp bilimi ve hekimlik mesleği de kültürel değişimin yanı sıra kültürel süreklilikten beslenmiştir.

Antik Yunan toplumunda hekimlik, oldukça önemli ve saygın bir meslektir. Erkek hekimler, ‘iatros’; kadın hekimler, ‘iatrine’ olarak adlandırılmıştır. Antik dönem tıp anlayışını, iki evre üzerinden konu etmek mümkündür. İlk evre, ‘tapınak tıbbi’ olarak adlandırılan evredir. İlk dönemin tıp anlayışı; din, mitoloji ve büyü eksenslidir. İkinci evre ise, ‘bilimsel tıp’ anlayışının gelişmeye başladığı dönemdir. Hippokrat’ın yön verdiği bu evrenin en önemli özelliği, tıbbın din ile mitolojinin etkisinden kurtularak bilimsel bir rotada ilerlemeye başlamasıdır (Nasuhioğlu, 1974: 14).

Antik dönem tıp anlayışında hastalıkların ve ölümün kötü ruhlardan, kötü cinlerden, kara büyü ve büyücülerden, tanrılara itaat etmemekten, tapınmamaktan ve ritüelleri olması gerektiği gibi uygulamamaktan kaynaklandığı ve insanlara ceza olarak gönderildiği fikri benimsenmiştir. Dinsel ve büyüsel tıbbın, sağaltım yöntemleri de benzer yönde olmuştur. Sağaltma, genellikle bir büyücünün veya rahibin törensel işlemleri ile gerçekleştirilmiştir. Gizemli sözler, dualar ve ilahiler aracılığı ile tanrılarla iletişime geçen rahibin karşısında hasta, tıpkı büyücü karşısında olduğu gibi iyileşeceğine inancıyla heyecanlı bir esrime sergilemiştir. İnanç ve telkin, bu yöntemin temel dayanağı olmuştur. Büyücü veya rahibe gittiğinde iyileşeceği inancını içinde barındıran hasta bazen zaten iyileşeceği için, bazen de içinde hissettiği yüksek manevi desteğin bağımsızlık sistemini güçlendirmesine bağlı olarak -tahminen bazı basit hastalıklardan veya kendinde var olduğuna inandığı hastalıklardan kurtularak- iyileşmesini sağlamıştır (Akça ve Uzel, 2013: 13).

1.2. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, sağlık iletişimine mitolojik bir bakış açısı getirmek ve Yunan mitolojisinde yer alan sağlık tanrılarını mercek altına almaktır. Böylelikle yeni bir kavramlaştırma ve uygulama alanı olarak dikkat çeken sağlık iletişiminin geçmişine ve Antik dünyadaki görünümüne ışık tutmak hedeflenmektedir.

Antik Yunan toplumunun sağlığa bakışını inceleyerek, günümüz toplumlarının sağlığa olan yaklaşımını ve sağlık konusundaki gelişmeleri daha iyi analiz edebilmek ve anlayabilmek mümkündür. İnsanlığın ortak mirası olan mitoslar, toplumların yaşama ilişkin inanç ve beklentilerini sembolik bir dil aracılığıyla ortaya koymaktadırlar. Bu nedenle Yunan mitolojisi ve söz konusu mitolojide varlık gösteren tanrı ile tanrıçalar incelemeye değer bir nitelik arz etmektedir.

2. Yöntem

Araştırmada belgesel tarama tekniği kullanılmıştır. Her araştırma için kaçınılmaz olan literatür taramasını da içeren bu teknikle; belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme söz konusudur (Karasar, 2007: 183).

Çalışma kapsamında hâkim Batı paradigmasının temelinde bulunan Yunan mitolojisi konu edilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle mitoloji alanında kapsamlı ve genel kabul görmüş nitelikte olan Azra Erhat (2003) ile Pierre Grimal'e (1997) ait mitoloji sözlükleri incelenerek sağlıkla ilgili tanrılar, tanrıçalar ve hekimler tespit edilmiştir. Daha sonra literatür taraması yapılarak bu varlıklar ilgili bilgiler derlenmiştir.

Elde edilen bilgiler doğrultusunda; sağlık ile ilgili 'tanrı', 'tanrıça', 'mitsel varlıklar' ve 'hekimler' ait oldukları mitologya, kökenleri, işlevsellikleri, kapsamları, hastaları ve tedavileri ile sahip oldukları mitoslar açısından betimlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilmeyen sözlükler, araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır.

3. Bulgular

Gerçekleştirilen araştırma kapsamında Yunan mitolojisinde 'Apollon', 'Askleipos', 'Paian', 'Telesphorus' gibi tanrılar ile 'Artemis', 'Épione', 'Hygieia', 'Iaso', 'Panacea' ve 'Eilithyia' gibi tanrıçaların sağlıkla ilgili oldukları saptanmıştır. Bunun yanı sıra 'Kheiron', 'Moiralar' ve 'Naiaslar' gibi mitsel varlıklar ile 'Podaleiros', 'Makhaon', 'Melampous' ve 'Hekamede' gibi hekimlerin de bahsi geçmektedir.

Araştırma bulguları 'tanrılar', 'tanrıçalar', 'mitsel varlıklar' ve 'hekimler' başlıkları üzerinden değerlendirilmiştir.

3.1. Tanrılar

Araştırma kapsamında, Yunan mitolojisinde sağlık ile ilgili 'Apollon', 'Askleipos', 'Paian' ve 'Telesphorus' gibi çok önemli tanrıların var olduğu ve bu tanrıların günümüz hekimlerinin arkaik kökenini oluşturduğu bulgulanmıştır.

Apollon

Apollon -Phoibos Apollon-, Yunan mitolojisinin en büyük ve en önemli tanrılarından biridir. Baş tanrı Zeus ile Leto'nun oğludur. Tanrıça Artemis'in ise ikiz kardeşidir. Apollon; 'ışığın', 'güneşin', 'denge, uyum ve güzelliğin', 'güzel sanatların', 'müziğin', 'şiirin', 'şifanın' tanrısıdır. Denetim, düzeni, bilgiyi ve akli çağrıştırmaktadır (Estin ve Laporte, 2003: 105).

Nietzsche (2016), Yunan idealinin temsilcisi olan Apollon'u Tanrı Dionysos ile birlikte anlamca yüceleştirmiş ve oluşun merkezine koymuştur. Ona göre her iki olgu da, sanatın doğuşunda etkili bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Apollon; biçim, uyum ve kontrol ile ifade bulmaktadır. Apollon'un aydın, durgun ve ölçülü gücü simgelemesi; atası olduğu hekimlik mesleği ile de uyumludur.

Uyumlu düzen, Apollon'un birçok ilahi gücünü birbirine bağlayan damardır. Bu nitelik, tanrının müzik, özellikle lir müziğin hamisi olmasında alenidir. Sağlıklı vücut da, başka bir uyum türüdür. Bu noktada Apollon; şifacı, diğer bir ifadeyle hastalığın neden olduğu bozukluğu gideren olmasıyla rol oynamıştır. Düzen getirmenin etkili

olduğu üçüncü bağlam, dinsel bir 'kirlenme' durumunu düzelteren arınmadır. Bu şekilde, yeni başlangıç sunmak da Apollon'un yetki alanındadır (Buxton, 2016: 74).

Apollon; bir kâhindir. Aynı zamanda iyileştirici, derde deva bulan, şifa bulan tanrıdır. O, bir Hekim Tanrıdır ve oğlu Askleipos başta olmak üzere tüm hekimlerin babasıdır. Bilicilik ve öngörü yeteneğinin onda olması nedeniyle, ölümü erteleme bilimini, hekimlere o öğretmiştir (Bayladı, 2005: 67).

Apollon'un sağlık ile olan bağını, Askleipos'un doğumunda da görmek mümkündür. Apollon, Askleipos'u annesi Koronis'in karnını yarararak çıkarmış ve doğmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Askleipos'un doğum şeklini, sezaryen olarak nitelemek mümkündür (Ağartan, 2009: 50).

Apollon'un sağlığına kavuşmasına yardımcı olduğu bir diğer isim, Glaukos'tur. İlyada Destanı'nın önemli kahramanlarından olan Glaukos, Hippolokhos'un oğludur. Apollon, Troya Savaşı esnasında yaralanan Glaukos'u sağlığına kavuşturmuştur (Homeros, 2006: 377).

Askleipos

Askleipos -Aesculapius-, Yunan ve Roma mitolojisinde tıbbın tanrısı ve kahramanıdır. Askleipos, Tanrı Apollon'un oğludur. Annesi konusunda, rivayetler vardır. Leukippos kızı Arsione ya da Phlegyas kızı Koronis'ten doğduğu söylenmektedir. İkinci görüş, daha fazla benimsenmiştir (Bayladı, 2005: 86).

Askleipos'un doğumuna ilişkin de, çeşitli tradisyonlar bulunmaktadır. En yaygın versiyona göre, Thessalia Kralı Phlegyas'ın kızı olan ve Apollon ile birlikteliğinden hamile kalan Koronis, Elatos'un oğlu Iskhys'e âşık olmuştur. Bu yasak aşka çok öfkelenen Apollon, Koronis'i cezalandırmıştır. Ancak kendi kanından olan çocuğun ölmesine razı olmamış ve onu annesinin karnından çekip almıştır. Böylelikle Askleipos, mitolojide ölümsüzlük sınavı olarak tanımlanan ateş sınavını kazanarak, ölümlü olarak doğmasına rağmen, ölümsüzlük arasındaki yerini almıştır (Ağartan, 2009: 49). Erhat'a göre (2003: 62) ise bu olay, Hekim Tanrı'nın son anda kurtarıcı olarak yetişmesinin simgesidir.

Askleipos, tüm tanrısal kökenine rağmen, sahip olduğu bilgi ve yeteneği, kendisini yetiştiren Kheiron'a borçludur. Doğumun ardından babası Apollon tarafından büyütülmek üzere Kheiron'a teslim edilen Askleipos, ondan hekimlik sanatını öğrenmiştir. Hekimliğe ve cerrahlığa ilişkin tüm bilgileri öğrenerek usta bir hekim olan Askleipos, hastaları iyileştirmenin ötesine geçmiş ve ölümün bile sınırlarını zorlamıştır.

Efsaneye göre Askleipos; Tanrıça Athena'dan aldığı Gorgo'nun kanını kullanarak başta Kapaneus, Lykurgos, Glaukos ve Hippolytos olmak üzere birçok ölüyü diriltmiştir. Ne var ki Askleipos'un doğal düzeni bozan bu gücü, Baş tanrı Zeus'u öfkelenmiştir ve Zeus, Hekim Tanrı'nın üzerine bir yıldırım salarak onu yakmış yok etmiştir. Bu olay, doğal düzenin bozulmasının yaratıcının arzusuna uygun olmadığı ve insanın tüm sağlık arayışına rağmen sonunda ölmek zorunda olan bir varlık olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir.

Askleipos ölümünün ardından takımyıldızına dönüştürülerek Yılandıcı Takımyıldızı olmuş ve Hekim Tanrı olarak saygı görmüştür. Askleipos'un tıbbi becerisinin kalıcı değeri, bütün Yunan dünyasının ona tapınmasına yansımıştır (Buxton, 2016: 91). İ. Ö. 14. yüzyıldan beri bilinen Askleipos'un büyük ve yaygın bir kültü vardır. Askleipos'un tapınaklarına, 'Askleipon' denmektedir. İlk tapınaklar, İ.Ö. 770 ile tarihlenmektedir. Bu tapınakları, Antik dünyanın 'sağlık yurtları' ve günümüz hastanelerinin öncelleri olarak nitelemek mümkündür. Epidauros, Knidos, Kos, Atina, Cyrene ve Pergamon -Bergama- kentlerinde bulunan Askleiponlar dünyaca ünlüdür (Magiorkinis vd., 2008).

Askleipos kültüne bağlı rahip hekimler, 'Askleipad' olarak anılmışlardır. Lonca düzeni içinde varlık gösteren bu hekimler, 'iyi edici hekim' ve 'din adamı rahip' kimlikleri ile ön plana çıkmışlardır. Hastaların tedavisi, Askleipon içindeki yaşamları, gerçekleştirilen törenler, Askleipadların sorumluluğunda yürütülmüştür. Askleiponlar'ın tıp tarihinin ve hekimlik mesleğinin gelişimindeki önemleri büyüktür.

Tanrı Askleipos'un, Tanrıça Epione bir evlilik yaptığı bilinmektedir. Hekim Tanrı'nın bu evliliğinden ve başka birlikteliklerinden altı kızı ve dört oğlu vardır. Askleipos'un tüm çocukları tıp bilimi ve branşları ile ilgilidir (Wilson, 2005). Askleipos, İlyada destanında da konu edilen Makhaon ve Podaileros ile tıbbın kurucusu kabul edilen Hippokrates başta olmak üzere tüm hekimlerin atası olarak kabul edilmektedir. Tüm hekimler, 'Askleiposoğlu' olarak anılmış ve bu soy onurlu bir soy olarak kabul görmüştür.

Askleipos'un simgeleri; 'yılan', 'asa', 'tas', 'köpek' ve 'horoz' olarak sıralanabilmektedir. 'Yılan', yaşamı ve ölümü temsil eden bir zıtlığı ifade etmektedir. Bu anlamıyla doğum ve ölüm arasındaki gerçekliğe gönderme yapan bir semboldür. 'Asa', hayat ağacını; 'tas', onultucu ilaçları sağaltmayı temsil etmektedir. 'Köpek', olağanüstü şifayı simgelemektedir. Öbür dünyaya ait bir varlık olan köpek, aynı zamanda ışığın gelişini ifade etmektedir. 'Horoz', uyanıklık simgesi ve doğan güneşin müjdecisidir. Yaşam yenileyici özelliği nedeniyle Askleipos'a horoz kurban edildiği bilinmektedir (Bayatlı, 1947; Özden, 2003; Gardin ve Olerenshaw, 2014).

Paian

Paian -Paieon-, klasik devir kültürlerinde 'iyileştirici' anlamıyla Tanrı Apollon'un ritüel sıfatı olarak geçmektedir. Bununla birlikte Homeros Destanları'nda, tanrıların hekimi olarak Paian isimli ayrı bir hekim tanrıya rastlanmaktadır. Öyle ki bu tanrı, Homeros'un aktardığına göre (2006), Tanrı Hades ve Tanrı Ares'i sağlığına kavuşturmuştur.

Paian, tedavilerini, Antik dönem tıp anlayışına koşut bir şekilde bitkiler aracılığıyla gerçekleştiren bir tanrıdır. Tarihsel süreç içinde başka tanrılarla karışmış ve onların içinde eriyerek onlarla birlikte varlığına devam etmiştir. Bu bağlamda Paian'ın, zamanla Apollon ile kaynaştığını ve yerini Askleipos'a bıraktığını ifade etmek mümkündür (Grimal, 1997: 588; Wilson, 2005: 335).

Telesphorus

Telesphorus, Batı mitolojisinde 'sağlık' ve 'sağlığın korunması' ile ilgili bir tanrıdır. Kaynaklarda tanrı Askleipos'un oğlu ya da yardımcısı olarak geçmektedir (Wilson, 2005). Askleipos'un en önemli çocuklarından biri olan Telesphorus; hekimlik gizinin ustası olan, rüyaları yoran ve iyileşme dönemini kollayan bir tanrıdır. Telesphorus, bu nedenle iki tür iş bitiren anlamına gelmektedir; yaşam ve ölüm gibi (Bayatlı, 1947: 62).

Askleipos kültürünün önemli bir elemanı olan Telesphorus, seküler tıbbın bir gereği olan ve hastalık sonrası iyileşme döneminde iyi bir bakım olarak istirahat etmeyi temsil etmektedir (Akça ve Uzel, 2013: 17). Bu bağlamda Telesphorus; 'nekahat' ve 'iyileşme' süreci ile ilgili bir tanrıdır. Sabır ve dayanıklılık ile şifa bulmanın simgesidir. Düş yorumculuğu yapmak ve iyimserliği korumak gibi misyonları vardır. Öyle ki 'rüyaları yoran kurtarıcı' olarak anılmaktadır.

Telesphorus; Erhat'a göre (2003: 63), Askleipos kültüründen önce Anadolu'da bulunan bir tanrıdır. Ünver (1938: 72) ile Bayatlı (1947: 62) ise Telesphorus'un Bergama'nın özel tanrısı sayıldığından söz etmektedirler. Buna göre zamanının en büyük hekimi olan Telesphorus, ölümünden sonra mitleştirilmiştir.

3.2. Tanrıçalar

Araştırma kapsamında, Batı mitolojisinde sağlık ile ilgili tanrıların yanı sıra tanrıçaların da varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu tanrıçalar; 'Artemis', 'Epione', 'Hygieia', 'Iaso', 'Panacea' ve 'Eilithia', olarak bulgulanmıştır.

Artemis

Artemis, Yunan mitolojisinin en önemli tanrıçalarından biridir. Baş tanrı Zeus ile Leto'nun kızıdır. Tanrı Apollon'un ise ikiz kardeşidir. Artemis, arkaik bir tanrıçadır. Öyle ki Akdeniz çevresinde çok uzun yıllar boyunca hüküm sürmüş 'ana tanrıça' kültü, Yunan inancısında onun üzerinden ifade bulmuştur.

Artemis'in sağlık iletişimi ile olan bağlantısı, ana tanrıça vurgusundan hareketle 'doğum' ile ilgili tanrıça olmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki Artemis, birçok yerde, özel faaliyet alanı doğurtmak olan Tanrıça Eileithia ile de özdeşleştirilmiştir (Buxton, 2016: 76). Artemis'in doğum ile ilgili misyonu, ikiz kardeşinin doğumu esnasında annesi Leto'ya yaptığı yardım ile doğrulanmıştır. Apollon'dan önce doğan Artemis, annesine kardeşini doğurması için yardım etmiştir.

Tanrıça Artemis; doğuma yardımcı ve ebe kimliği ile ilişkili olarak 'çabuk doğurtma', 'doğum sancılarını azaltma', 'doğum yapanlara ve lohusalara yardım etme' gibi misyonlar üstlenmiş ve değişik isimler altında tapım görmüştür (Şahin, 2013: 88). Artemis, doğumla ilgili olduğu kadar, doğum esnasında gerçekleşen ölümler ile de ilgilidir. Bu bağlamda çocuk doğururken ölen kadınların ölümü de, Artemis'ten gelmez (Erhat, 2003: 5).

Epione

Epione, Yunan ve Roma mitolojisinde 'ağrı azaltan' tanrıçadır. Merops'un kızı ve Hekim Tanrı Askleipos'un karısıdır. Iaso, Panakiea, Aikle ile Akeso'nun ise annesidir. Kaynaklarda Epione, Askleipos'un yalnızca karısı değil, yoldaşı ve yardımcısı olarak da geçmektedir. Epidauros'ta Askleipos'un heykeliyle yan yana duran bir heykeli bulunduğu bilinmektedir. Ko'sta ise, Askleipos'un kızı olarak kabul edilmektedir (Grimal, 1997: 175).

Hygieia

Hygieia, Yunan ve Roma mitolojisinde 'sağlık' ve 'temizlik' tanrıçasıdır. Tanrı Askleipos ile Klymene'nin kızıdır (Bayladı, 2005: 225). Hygieia ismi, kelime anlamı olarak 'sağlık' anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kendisi; sağlık, temizlik ve hijyenin kişiselleştirilmiş şeklidir. Bir soyutlama olduğu için kendisine ait herhangi bir mitos yoktur.

Hygieia, aslında Pallas Athena'ya verilen bir sıfattır. Fakat 4. yüzyıldan itibaren, ayrı bir varlık kazanmış ve bir tanrıça olarak telakki edilmiştir (Ünver, 1938: 68). Bununla birlikte Athena'ya, İ.Ö. 6. yüzyılda 'Athena Hygieia' şeklinde tapınıldığını gösteren kaynaklar da vardır (Wilson, 2005).

Hygieia'nın en önemli özelliği, Askleipos'un maiyeti arasında yer alması ve onun yardımcısı olmasıdır. Hastalıklardan korunma ve yaşamın devamlılığını sağlama, onun sorumluluğundadır. Askleipos kültürünün önemli bir elemanı olan Hygieia, laik tıp uygulamalarının bir parçası olan sağlığı korumaya yönelik bakım ve temizliği simgelemektedir (Akça ve Uzel, 2013: 17). Hygieia'nın bir diğer önemli özelliği; yalnızca hasta insanlara değil, hayvanlara da bakması ve dertlerine deva, hastalıklarına ilaç bulmasıdır (Erhat, 2003: 147). İnsan olsun, hayvan olsun tüm canlı varlıkların sağlığı, onlara uygun yiyecek, tedavi ve ilaçların seçilmesi; Hygieia'nın sorumluluğundadır.

Hygieia'nın atribüsü yılan ve kâsedir. Tanrıça, genellikle bir elinde yılan, bir elinde kâse tutarken gösterilmiştir. Tanrıça'nın elinde tuttuğu kâsenin içinde buğday, bal ve yağdan oluşan iyileştirici bir içecek olduğuna inanılmıştır. Daha sonraları yılan ve kâse birleşerek, eczacıların simgesi olarak kullanılmaya başlamıştır (Ağartan, 2009: 51).

Iaso

Iaso -Leso-, Yunan ve Roma mitolojisinde 'nekahat' tanrıçasıdır. Tanrı Askleipos ile Lampetie'nin kızıdır. Hygieia ve Panacea'nın kardeşidir. İyileştirme sürecine ilişkin sorumluluğu vardır. Iaso'ya ait bir mitos yoktur, çünkü o da bir soyutlamadır. Bununla birlikte Oropos'ta bir tapınağının olduğu bilinmektedir (Grimal, 1997: 315).

Panacea

Panacea -Panakeia-, Yunan ve Roma mitolojisinde 'bitkiler aracılığıyla her hastalığın iyileştirilebileceği' fikrini temsil eden tanrıçadır. Tanrı Askleipos ile Lampetie'nin kızıdır. Hygieia ve Iaso'nun kardeşidir (Grimal, 1997: 600). Panacea da; tıpkı Hygieia ve Iaso gibi, iyileştirme sürecinde görevlidir.

Eilithyia

Eilithyia; Yunan ve Roma mitolojisinde 'ebe tanrıça' olarak geçmektedir. Zeus ve Hera'nın kızıdır. Ares, Hephaistos ve Hebe'nin ise kız kardeşidir. O, doğumu yöneten tanrısal ebedir. Doğumun iyi ya da kötü sonuçları, ona bağlıdır. Bir doğumun gerçekleşebilmesi için, Tanrıça Eilithyia'nın orada olması gerekmektedir.

Bununla birlikte Eilithyia, annesi Hera'nın yönetiminde kişiliği gelişmemiş bir kimlik sergilemektedir (Şahin, 2013: 87). Hera'nın sadık nedimesi olarak onun buyruklarını yerine getirmekle yükümlü olan Eilithyia, doğumları da annesinin buyruğuna göre yönetmiştir. Bu bağlamda zaman zaman Hera'nın öç almasına yardım etmiş ve Zeus'un evlilik dışı çocuklarının doğmalarına engel olmaya çalışmıştır (Grant ve Hazel, 2004). Eilithyia'nın; annesi Hera'nın hışmına uğramış iki kadının -Leto ve Alkmene'nin- doğumlarında oynadığı rol, bu kapsamda örnek olarak verilebilmektedir.

Tanrıça Eilithyia; mitoslarda bazen tekil bir karakter, bazen de çoğul bir karakter olarak konu edilmektedir. Bu noktada şairler, bazen, kalabalık cinler olarak düşünülen Eilithyialar'dan söz etmektedirler (Grimal, 1997: 165).

3.3. Mitsel Varlıklar

Araştırma bulguları uyarınca, Yunan mitolojisinde sağlık ile ilgili mitsel varlıkların da bahsi geçmektedir. Bu bağlamda 'Kheiron', 'Moiralar' ve 'Naiaslar' sağlık ile ilgili konularda işlev gösteren varlıklar. Kheiron; yarı at, yarı insan bir varlıktır. Moiralar; yarı felsefi, yarı dini bir görüşün sembolüdürler. Naiaslar ise, su perileridir.

Kheiron

Kheiron; At adamların -Kentauros- en ünlüsü, en akıllısı ve en bilgisidir. Tanrı Kronos ile Okeanos'un kızlarından Philyra'nın oğludur. Dolayısıyla Zeus ve Olympos tanrıları ile aynı kuşaktadır. Kheiron; yarı at, yarı insan bir varlıktır.

Kheiron, gerçek bir bilgedir. Kheiron ismi, 'el' anlamına gelen, 'kheir' sözcüğünden kaynaklanmaktadır. Bu kökenden hareketle, Kheiron'un eli her işe yatkındır. O, çok iyi bir hekim, cerrah, müzisyendir. Savaş ve av sanatlarında uzmandır (Bayladı, 2005: 275).

Kheiron'un en önemli özelliği, eğitmen olmasıdır. Theseus, Akhilleus, Patroklos, Iason ve Askleipos; Kheiron'un öğrencisidir. Öyle ki Tanrı Apollon'un dahi ondan eğitim aldığı söylenmektedir. Kheiron'un verdiği eğitimi oldukça kapsamlıdır ve müzik, savaş, av sanatları, ahlak, tıp gibi alanları içermektedir.

Kheiron, sağlık konusuna yalnızca verdiği eğitimler ile dâhil değildir. O, aynı zamanda ünlü bir hekim ve cerrahdır. Öyle ki Akhilleus'un, henüz çocukken, annesi Thetis'in uyguladığı büyü işlemleri nedeniyle topuk kemiği yandığında, onu tedavi etmiş ve onu sağlığına kavuşturmuştur.

Moiralar

Moiralar -Moirai-, Yunan mitolojisinde 'yazgı' tanrıçalarıdır. Moira sözcüğü, 'pay' anlamına gelmektedir. İsimlerinin etimolojik kökeninden hareketle Moiralar, kişinin yaşamdan aldığı payı ifade eden kader tanrıçalarıdır (Bayladı, 2005: 350). Bir sembolleştirme olmaları nedeniyle kendilerine ait bir mitosları yoktur.

Hesiodos'a göre (2012: 99) Moiralar, üç kız kardeştir ve Zeus ile Themis'in kızlarıdır. 'Klotho', 'Lakhsis' ve 'Atropos' isimli bu kız kardeşler, insanlara mutlu ya da mutsuz yaşama paylarını vermektedir.

İnsanların alınyazılarını kararlaştıran Moiralar, sağlıkla da ilgili bir misyona sahiptirler. Doğumların yönetimi, onların sorumluluğundadır. Zaman zaman Doğum Tanrıçası Eilithyia ile bir grup da oluşturmaktadırlar (Grimal, 1997: 513; Erhat, 2003: 207).

Naiaslar

Naiaslar -Naiadlar-, Nympha², diğer bir ifadeyle su perileridir. 'Nais' kelimesi de, suyla ilgili olup akmak anlamına gelen 'nao' ya da yüzmek anlamına gelen 'neo' fiilinden kaynaklandığı düşünülebilmektedir (Bayladı, 2005: 355). Naiaslar, uzun ömürlüdürler, ancak ölümsüz değillerdir. Yaşamları içinde buldukları kaynak dere, ırmak ya da su kaynağına bağlıdır.

Naiaslar, içinde buldukları kaynağın tanrısal kişiliğini temsil etmektedirler. Genel kabul görmüş düşünce, Naiaslar'ın bağlı buldukları su kaynağının kızı olarak varlık gösterdikleridir. Bununla birlikte bir su kaynağının tek bir Naias'ı olabileceği gibi, birden fazla Naias'ı da olabilmektedir.

Naiaslar'ın sağlık ile olan bağlantıları, hastalıkları iyileştirici güce sahip varlıklar olarak kabul görmelerinden kaynaklanmaktadır. Naiaslar'ın temsil ettikleri su kaynakları, şifa verici kabul edilmektedir. Ancak Naiaslar, iyileştirici güçlerine rağmen, bazen hastalıklara da neden olabilmektedirler. Bazı inançlarda, onlara ait kaynakların sularında yıkanmak günah sayılmış ve yıkanan insanların çıldırdığı ya da esrarengiz hastalıklara yakalandıklarına dair anlatılara yer verilmiştir. Bu gibi hastalıklar, kutsal suyun koruyucusu Naiaslar'ın hoşnutsuzluğuna yolulmuştur. Naiaslar'ın hoşuna gitmeyecek bir şey yapanları bekleyen bir diğer tehlike, deliliktir (Grimal, 1997: 526).

2 Kirlarda, sularıda, ormanlarda yaşayan doğal ve tanrısal varlıkların dışı olanlarına verilen addır (Erhat, 2003: 219).

3.4. Hekimler

Araştırma bulguları uyarınca, Batı mitolojisinde hekimlerin de konu edildiği görülmüştür. ‘Makhaon’, ‘Podaleiros’, ‘Melampous’ ve ‘Hekamede’ bu kapsamda dikkat çeken dört önemli isimdir.

Makhaon

Makhaon, Yunan mitolojisine konu olan en ünlü hekimlerden biridir. Tanrı Askleipos’un oğlu ve Hekim Podaleiros’un kardeşidir. Annesinin kim olduğu tartışma konusudur. Tradisyonlarda annesi olarak Epione, Arsione, Ksanthe, Lampetie ve Koronis’in isimleri geçmektedir.

Makhaon’un uzmanlık alanı cerrahidir. Bıçak kelimesinin Yunanca karşılığı olan ‘makharía’ kelimesi ile ilişkili adı bu konuya gönderme yapmaktadır. Makhaon, Askleipos’un oğulları arasında görece önemli olandır. O, yeryüzündeki tıbbın bütün olanaklarını kendisinde toplamıştır. Öyle ki göksel onurların acunsal karşılığı sayılmıştır (Bayatlı, 1947: 58).

Akha Ordusu’nun hekimliğini yapan Makhaon’u, ilk askeri hekimlerden biri kabul etmek mümkündür. Homeros’un ‘kusursuz hekim’ olarak nitelediği Makhaon, Troya Savaşı esnasında baba mirası mesleğini icra ederken öyle yararlı olmuş ve savaşçılara o kadar çok katkıda bulunmuştur ki çok geçmeden her türlü askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur. Makhaon’un bir hekim olarak hayatının tehlikeye atılamayacak kadar değerli olması, halkının onu cephe gerisinde tutması sonucunu doğurmuştur (Grimal, 1997: 467).

Hekim Makhaon’un en bilinen hastaları; Telephos, Philoktetes ve Menelaos’tur. Telephos’un yarasını tedavi ettiği söylenen Makhaon, vaktiyle Herakles’in bir okunun neden olduğu karhayı -ülseri- iyileştirerek Philoktetes’i sağlığına kavuşturmuş ve büyük ün kazanmıştır. Ancak en ünlü tedavisi, Menelaos ile ilgilidir. Makhaon, Troya Savaşı sırasında Pandaros tarafından yaralanan Menelaos’un yarasını iyileştirmiştir.

Podaleiros

Podaleiros -Podaleirios-, Yunan mitolojisinde bahsi geçen en önemli hekimlerden biridir. Tanrı Askleipos’un oğlu ve Hekim Makhaon’un kardeşidir. Annesinin ismi bazen Epione, bazen de Lampetie olarak geçmektedir.

Podaleiros da, tıpkı Makhaon gibi, Troya Savaşı’na katılmış ve Akha Ordusu’nun hekimliğini yapmıştır. Dolayısıyla onu da Makhaon gibi, askeri hekimlerin atası olarak nitelemek mümkündür. Savaş süresince büyük yararlılıklar göstermiştir (Homeros, 1996).

Podaleiros, branş olarak pratisyen hekimdir. Birçok kahramanın tedavisi ona atfedilmektedir. Örneğin Achilleus şerefine düzenlenen cenaze töreni oyunlarında boks yaparken ağır yaralanan Akhamas ile Epeiros’un yaralarını o tumar etmiş, Philoktetes’i iyileştirmiştir. Podaleiros’un insan sağlığına hizmeti, Troya Savaşı’ndan sonra da devam etmiştir. Karia Khersonesos Kralı Damatos’un kızı olan ve damdan düşerek kemiklerini kıran Syrna’nın tedavisini de o gerçekleştirmiştir.

Melampous

Melampous, Yunan mitolojisinde bahsi geçen önemli hekimlerdendir. ‘Minyalı Melampous’ olarak da bilinmektedir. Amythaon ile Idomene’nin oğludur, Bias’ın ise kardeşidir. Melampous ismi, ‘kara ayaklı adam’ anlamına gelmektedir.

YUNAN MİTOLOJISİNDE SAĞLIK TANRI VE TANRIÇALARI

Emet Gürel (Ege University), A. Ceren Alaçam-Akşit (Ege University)

Bu isim, gerçekten de öyle olduğu için ona konmuştur. Melampous doğduğu zaman, annesi onu başı gölgeye, ayakları ise güneşe gelecek biçimde bırakmış ve ayaklarının kararmasına neden olmuştur (Bayladı, 2005: 356).

Melampous; ünlü bir kâhin, hekim ve rahiptir. Graves'e göre (2012: 305), hekimlik sanatını ilk icra eden ve ilk sihirbazlık numaralarını yapan odur. Sihirli ve şifalı otları bilmesi ve tanınması, en önemli yeteneklerinden biridir. Hastaları, büyüyle iyileştirme konusunda yetkin bir isimdir.

Melampous'un mitolojya tarihinde konu olmuş en önemli hastaları; Iphiklos, Kral Proitos'un kızları ve Argivli kadınlardır. Melampous; Phylakos'un oğlu Iphiklos'un iktidarsızlığını tedavi ederek çocuk sahibi olmasını sağlamıştır. Argos Kralı Proitos'un Dionysos tarafından delirtilmiş olan kızları -Lysippe ve Iphianassa- ile benzer şekilde deliren Argivli kadınlar da, Melampous'un sihirli ayinleriyle sağlıklarına kavuşmuşlardır.

Hekamede

Hekamede, Arsinoos'un kızıdır. Akhalıların Tenedos'a -Bozcaada- yaptıkları bir baskın esnasında esir alınmıştır. Daha sonra köle olarak Nestor'a verilmiştir. Troya Savaşı esnasında barakasında ona ve Akha soylularına hizmet etmiştir. Hekamede, İlyada destanında da yer bulmuş bir karakterdir. Homeros, onu 'güzel saçlı Hekamede' olarak anmıştır.

İlyada'da oynadığı rolden hareketle Hekamede'yi, köle hekim olarak nitelemek mümkündür. Platon'a göre (1988: 175-176), Antik Yunan toplumunda hekimler, 'özgür hekimler' ve 'köle hekimler' olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Köle hekimlerin tedavi yöntemlerini özgür hekimlere kıyasla daha ilkel bulan Platon, Hekamede'nin Euryplos'a uyguladığı tedaviyi garip bularak eleştirmiştir (Şahin, 2012: 196).

Mitolojya'da Hekamede'nin bir diğer hastası olarak, Makhaon'un adı geçmektedir. Hekamede, Troya Savaşı sırasında Paris tarafından yaralanan Makhaon'un yarasını sıcak su ile yıkamış ve tımar etmiştir (Homeros, 2006: 326).

4.Sonuç ve Tartışma

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular; 'isim', 'ebeveyn', 'nitelik', 'kavramlaştırma', 'yetenek', 'uzmanlık', 'atribü', 'hastalar ve tedavi' kategorileri temel alınarak tablolaştırılmıştır. Tablo. 1.'de araştırma sonuçları toplu halde sunulmuştur.

Tablo. 1. Yunan Mitolojisinde Sağlık Tanrı ve Tanrıçaları

İsim	Ebeveyn	Nitelik	Kavram	Yetenek	Uzmanlık	Atribü ³	Hastalar ve Tedavi
Apollon -Phoibos Apollon-	Zeus + Leda	Tanrı	Güneş Bilgi Sağlık	Kehanet Güzel sanatlar Şifa	Kâhinlik Öngörü	Yay Lir Defne çelengi	Asklepios Glaukos
Askleipos	Apollon + Koronis	Tanrı	Sağlık Şifa	Tıp bilgisi Doğa bilgisi İlaç yapımı	Hekim Cerrah	Yılan Kâse Asa Köpek Horoz	Kapaneus Lyukurgos Glaukos Hippolytos
Paian -Paicon-		Tanrı	Sağlık Şifa	Tıp bilgisi Doğa bilgisi İyileştirme	Hekim	Yok	Hades Ares
Telesphorus	Askleipos + ?	Tanrı	Sağlık Şifa Nekahet	Düş yorumcusu İyileştirme Telkin İyimserliği koruma	Hekim yoldaşı	Yok	Yok
Epione	Merops ? + ?	Tanrıça	Ağrı azaltma	Ağrı azaltma	Hekim yoldaşı	Yok	Yok
Hygieia	Askleipos + Klymene	Tanrıça	Sağlık Temizlik Hijyen	Sağlık koruma Yaşamın devamlılığı	Hekim yoldaşı	Yılan Kâse	Yok
Iaso	Askleipos + Lampetie?	Tanrıça	Nekahet	Sağlık İyileştirme	Hekim yoldaşı	Yok	Yok
Panacea -Panakeia-	Askleipos + Lampetie?	Tanrıça	Bitkilerle iyileştirme	Sağlık Doğa bilgisi İyileştirme	Hekim yoldaşı	Yok	Yok
Eilithyia	Zeus + Hera	Tanrıça	Doğum Ebelik	Doğum Ebelik Sancı azaltma Rahat ve hızlı doğum	Doğum Ebelik	Yok	Doğumu Güçleştirilenler: Leto Alkmene
Artemis	Zeus + Leda	Tanrıça	Doğum Ebelik	Doğum Ebelik Rahat ve hızlı doğum	Doğum Ebelik	Yay Ok Hilal Geyik Köpek	Leto
Kheiron	Kronos + Philyra	Mitsel Varlık Ölümsüz/ Ölümlü	Bilgelik	Kehanet Doğa bilgisi Eğitim-Öğretim Tıp bilgisi Savaş ve av	Kâhinlik Hekim Cerrah Müziyen Eğitmen	Yarı at, yarı insan görünüm	Achilleus

3 Antik heykelerde bir heykelin hangi tanrı, tanrıça ya da kahramana ait olduğunun anlaşılmasına kolaylık sağlayan ayrıntı, giysi ya da aksesuara verilen genel ad (Saltuk, 1997: 33).

YUNAN MİTOLOJISİNDE SAĞLIK TANRI VE TANRIÇALARI

Emet Gürel (Ege University), A. Ceren Alaçam-Akşit (Ege University)

İsim	Ebeveyn	Nitelik	Kavram	Yetenek	Uzmanlık	Attribü ³	Hastalar ve Tedavi
Moiralar	Zeus + Themis	Mitsel Varlık	Yazgı	Yazgı Doğum	Doğum	Yok	Yok
Naiades	Zeus	Mitsel Varlık Nympha	Kutsal su Şifa	Sağlık İyileştirme	Yok	Yok	Zarar Görenler: Lymphae
Podaleiros	Askleipos + Epione? Lampetie?	Yarı Tanrı	Yok	Sağlık Doğa bilgisi	Hekim Pratisyen hekim	Yok	Ahkamas Epeiros Philoktetes Syrna
Makhaon	Askleipos + Epione? Arsione? Ksanthe? Lampetie? Koronis?	Yarı Tanrı	Yok	Sağlık Doğa bilgisi	Hekim Cerrah	Yok	Telephos Menelaos Philoktetes
Melampous	Amythaon + İdomene	Ölümlü	Yok	Sağlık Doğa bilgisi Büyü İyileştirme	Kâhinlik Hekim Rahip	Yok	Iphiklos Proitos Kızları Argivli Kadınlar
Hekamede	Arsinoos + ?	Köle Esir	Yok	Gözlem ve deneyime dayalı tedavi	Köle hekim	Yok	Euryplos Makhaon

Araştırma bulgularından hareketle, Yunan mitolojisinde bulunan sağlık ile ilgili tanrı ve tanrıçalara ilişkin çeşitli çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bu çıkarımlar, Antik dünyanın sağlık anlayışına ve tıp biliminin tarihsel gelişimine ışık tutmalarının yanı sıra günümüz tıp anlayışına koşutluk arz etmektedir. Söz konusu çıkarımları maddeleyerek şu şekilde özetlemek mümkündür:

Yunan mitolojisinde, sağlık kavramına büyük önem verildiği bulgulanmıştır. Yunanlılar, sağlık kavram ve uygulamalarına öyle değer vermişlerdir ki tanrı elinden çıkma olduklarına ve insanüstü nitelikler arz ettiklerine inanmışlardır. Bu nedenle de mitologyalarında sağlık ile ilgili tanrılar, tanrıçalar, mitsel varlıklar, hekimler ile onlara ilişkin mitoslar yoğunluktadır.

Yunan mitolojisinde gözlenen bu durum, Antik Yunan kültüründen bağımsız değildir. Yunanlılar, ideal insana inanmışlar ve zihin eğitiminin yanı sıra beden eğitimine de büyük önem vermişlerdir. Gymnasium, stadyum, tiyatro, hamam gibi kamusal yapılara Yunan toplumsal yaşamında ve mimarisinde sık rastlanmasının nedeni de budur.

Yunan mitolojisinde sağlık ile ilgili karakter ve mitosların yaygın olmasının bir diğer nedeni, Yunan toplumunun ölüm sonrası yaşama olan soğuk ve mesafeli tutumudur. Yunanlılar, ölümden sonraki yaşamı, yerin altında ve karanlık içinde düşünmüşlerdir. Ölüm öncesi yaşama odaklandıkları ve onu ölüm sonrası yaşama yeğledikleri için, sağlık ile ilgili konularını öne çıkarmış ve tanrısallık atfederek yüceltmişlerdir.

Yunan mitolojisinde bulunan sağlık ile ilgili tanrı ve tanrıçalara ilişkin dikkat çekici bir nokta, tıp mesleğinin ve hekimliğin atası olan Tanrı Apollon ve kökeni ile ilgilidir. Apollon, merkezi Anadolu'da, özellikle de Troya'da olan bir

tanrıdır (Erhat, 2013: 45). Apollon'un Anadolu'da bir tanrı olmasından hareket ederek, sağlık ve tıp uygulamalarının da Anadolu kökenli olduğunu iddia etmek mümkündür.

Araştırma bulguları kapsamında Askleipos'un tıp bilimine ve hekimlik mesleğine kökenlik ettiği saptanmıştır. Hekim Tanrı ile tıbbın farklı alanlarında varlık gösteren altı kızı ve dört oğlu, tıp biliminin bütünsel niteliğine ve ekip anlayışına yatkınlığına dikkat çekmektedir.

Bunun yanı sıra çocukları, Askleipos'un maiyetinde yer almakta ve Hekim Tanrı'ya yoldaşlık etmektedirler. Diğer bir ifadeyle tedavi süresince onun yanında yer almakta ve ona yardımcı olmaktadır. Bu durum hekimlik mesleğinin, alanında uzman sağlık profesyonellerinin birbirleriyle yakın işbirliği ve iletişim içinde uyumlu ve etkin çalışmaları ile mümkün olduğu fikri ile örtüşmektedir.

Yunan mitolojisinde bulunan sağlık ile ilgili tanrılara ve tanrıçalara ilişkin en belirgin ayırım, toplumsal cinsiyete ilişkindir. Tanrılar; tıp bilimine kökenlik etmekte, kuramsal eğitim ile ilgilenmekte ve hekimlik yapmaktadırlar. Tıp ve sağlığa ilişkin kavramlaştırılmalar ise, tanrıçalar aracılığıyla açıklanmıştır. Diğer bir ifadeyle Tanrılar, somutlaştırılmalar; Tanrıçalar ise, soyutlamalar ile ifade bulmuştur.

Bu durum, Antik Yunan'da ataerkil yasa ile kuralların geçerli olması ve kadının erkeğe kıyasla toplumsal yaşamda daha arka planda kalması durum ile örtüşmektedir. Yunan toplumunda, kadınların sosyal ve politik hakları, yasal yetkileri yoktur. Yaşamlarında tamamen erkeğe bağımlı olan kadınlar, 'edebi küçük' olarak görülmüşlerdir (Estin ve Laporte, 2003: 58; Gür, 2015: 9).

Toplumsal yaşama paralel olarak mitologyada da hekimlik mesleğini icra edenler ve eğitimini verenler, erkeklerdir. Kadınlar ise, tıp ve sağlığa ilişkin kavramsal metafor olarak kullanılmışlardır.

Yunan mitolojisinde sağlık tanrı ve tanrılarına ilişkin toplumsal cinsiyet odaklı bir diğer dikkat çeken nokta, doğum ve üreme ile ilgili konuların kadınlarla ilgili olmaları nedeniyle tanrıçalara ve kadın cinsiyetli mitsel varlıklara atfedilmiş olmasıdır. Bu bağlamda Artemis, Eilithya ve Moiralar; kadınlara üreme yetisi verme, doğumda yardım etme, sancılarını azaltma gibi misyonları üstlenmişlerdir.

Bu durum, Antik Yunan toplumunda ebeliğin önemli bir meslek olması gerçeği ile de örtüşmektedir. Yunanlılar tarafından 'maia' ya da 'iatromaia' olarak adlandırılan ebeler; hamilelik ve doğum dışında tüm kadın hastalıkları konusunda hizmet vermişlerdir. Kadınlar, jinekolojik rahatsızlıklarında erkek yerine kadın doktor ya da ebeleri tercih etmişlerdir (Şahin, 2013: 205).

Yunan mitolojisinde bulunan sağlık ile ilgili tanrı ve tanrıçalara ilişkin ilginç ayrımlardan bir diğeri, yaş ile ilgili olandır. Bu bağlamda Apollon, Asklepios, Telesphorus gibi kadim tanrılar ile Kheiron gibi kadim varlıklar, tıp ve sağlık bilimlerine kökenlik etmek, eğitim-öğretim vermek, bilgi ve deneyimlerini meslek erbablarını yetiştirmeye yönelik kullanmakla yükümlü iken; Podaleiros, Makhaon, Melampous ile Hekamede gibi görece genç yarı ölümlüler bizzat hekimlik yapmış, uygulamış ve hekimlik mesleğini icra etmişlerdir.

Araştırma bulgularından hareket ederek Yunan mitolojisinde sağlık tanrı ve tanrıçalarının özelliklerinin ve mitoslarının; bir hekimin yetenekleri, vasıfları ve yaşantısı hakkında fikir verdiğini ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda Yunan mitolojisinde bir hekimin sahip olması gereken özelliklerin betimlendiği ve söz konusu özelliklerin bazı yönlerden günümüz hekimlerinin nitelikleri ile örtüştüğü görülmüştür.

YUNAN MİTOLOJISİNDE SAĞLIK TANRI VE TANRIÇALARI

Emet Gürel (Ege University), A. Ceren Alaçam-Akşit (Ege University)

Yunan mitolojisinde yer alan hekimlerin en belirgin özellikleri, sıradan insanlardan onları ayıran bilgileri ve yetenekleridir. Bu bilgi ve yetenekler atavidir. Diğer bir deyişle hekimler bu bilgi ve yetenekleri, atalarından devralmışlar ve geleneksel yöntemlerle öğrenerek insanların yararı için kullanmışlardır.

Mitologya hekimlerinin diğer dikkat çeken nitelikleri, günümüz tıp anlayışında hekimlerinden beklenenlerle uyumludur. Bu nitelikler insanlılık, yaşama saygı duymak, bilgi sahibi olmak, yardımseverlik, iletişim, empati, ölçülülük, dengelilik, uyumluluk, sabırlılık, sessizlik, sır tutabilmek ve saygınlıktır.

Araştırma bulguları, tıbbın bugün olduğu gibi geçmişte de pahalı bir meslek olarak ifa bulunduğunu ortaya koymaktadır. İnsan sağlığı ile ilgili olduğu, bilgi gerektirdiği ve sağlığın alternatifi olmadığı için; tıp bilimi ve mesleği yüksek edere sahiptir.

Hekimler, Antik dünyada yüksek ücretler karşılığında çalışmışlardır (Gür, 2005: 51). Bu bağlamda Herodot (2014: 275-277), Krotonlu Kalliphon'un oğlu olarak bilinen ve çağının en usta hekimi olarak ün yapan 'Demokedes' isimli bir doktora verilen yüksek ücretlerden söz etmektedir.

Araştırma bulguları, Askleipos kültüyle ilgili kutsal alanlar olan Askleiponlar'ın günümüz sağlık anlayışı ve tıp merkezleri ile ilgili kökler barındırdığını göstermiştir. Sağlığa yararlı yerlerde kurulan Askleiponlar; hem tapınak, hem de hekimlik ocağı olarak faaliyet göstermişlerdir (Saltuk, 1997: 32).

Araştırma kapsamında Askleiponlar'ın belirli ilke ve kurallar uygun olarak düzen ve iş birliği esasına göre yönetildikleri bulgulanmıştır. Tedavilerini tanıtmaya ve halk nezdinde güven, sempati kazanmaya önem veren Askleiponlar'ın; dönemlerinde yoğun ilgi gördükleri, yakın ve uzak çevreden birçok hastayı şifa bulmak umuduyla kendilerine çektikleri bilinmektedir. Bu bağlamda Askleiponlar; *sağlık yönetimi -health management-*, *hastane yönetimi -hospital management-*, *itibar yönetimi -reputation management-*, *sağlık turizmi -health tourism-* gibi kavramlaştırılmaların günümüze özgü olmadıklarına ve uygulama temelinde çok önceden beri var olduklarına ilişkin bir kanıt olarak değerlendirilebilmektedir.

Bulgular, Askleiponlar'da verilen sağlık hizmetlerinin bütünsel tıp özelliği gösterdikleri de ortaya konmuştur. Antik dönem tıp anlayışının, bu yönüyle de, günümüz tıp anlayışına koşut bir nitelik arz ettiğini savlamak mümkündür. Askleiponlar'da verilen sağlık ve tedavi hizmetlerinin, doğaya dayandığı ve kişinin içsel gücünün farkına varması esasına göre işlediği bilinmektedir (Bayatlı, 1947; Radt, 1984; Bayatlı 2016). Su, güneş ile temiz havayı sağlık için kullanmak, hijyen kurallarına uygunluk, spor, perhiz, doğayla ve sanatla iç içe olmak, olumlu düşünmek ve içsel güce inanmak günümüz tıbbının da önemseddiği değerlerdir.

Araştırma bulgularında, hekimlikle ilgili tanrı ve tanrıçaların, yeraltı simgeleri taşıdıkları görülmüştür. Söz konusu tanrı ve tanrıçalar, özellikle de yeraltı yaratıklarının en özgür ve en özgünü olan 'yılan' ile ilişkilendirilmiştir. Bu durum, tıp başta olmak üzere tüm sağlık bilimlerinin, günümüzde de yılanı bir sembol olarak kullanmalarına dair tarihsel art alandır.

Araştırma kapsamında Yunan mitolojisinde doğrudan sağlık ile ilgili tanrı ve tanrıçaların yanı sıra asıl misyonu sağlık olmamasına rağmen kendi kültürleriyle bağlantılı sağlık konularında tapım gören tanrıçaların olduğu saptanmıştır.

Bu bağlamda 'Demeter', annelik ve çocukla ilgili konuların koruyucusu olarak kabul görmüştür. Afrodit ise, doğurganlığı arttırma ve kadın hastalıklarından korunma ile ilgili olarak tanrıça olarak tapım görmüştür. Benzer şekilde Tanrıça Hekate'ye ise, hastalıklardan korunma amacıyla dua edilmiştir.

Kaynakça

- Ağartan, C. A. (2009). Sanat eserlerinde yaşayan bir mit: sağlık tanrısı Asklepios ve kızı Hygieia. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni*. 1(40), 49-52.
- Akça, T. ve Uzel, İ. (2013). Asklepieion'daki tıbbi uygulamalar. *Egeden*. 5(17), 13-18.
- Bayatlı, O. (1947). Bergama tarihinde Asklepion. İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bayatlı, O. (2016). Bergama tarihinde antik çağ. İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bayladı, D. (2005). Mitoloji sözlüğü. İstanbul: Say Yayınları.
- Buxton, R. (2016). Yunan mitolojisi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Donohew, L. & Ray, E. B. (1990). Introduction: Systems perspectives on health communication. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Erhat, A. (2003). Mitoloji sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Estin, C. ve Laporte, H. (2003). Yunan ve Roma mitolojisi (M. Eran, Çev.). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Gardin, N. ve Olorenshaw, R. (2014). Larousse semboller sözlüğü (Beyza Akşit, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Grant, M. & Hazel, J. (2004). Who's who in classical mythology. London: Routledge
- Graves, R. (2012). Yunan mitleri (U. Akpur, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Grimal, P. (1997). Mitoloji sözlüğü (S. Tamgüç, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Gür, S. (2015). Antik dünyada günlük yaşam. Antalya: Antalya Rehberler Odası Yayınları.
- Herodotos (2014). Tarih (M. Ökmen, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Hesiodos (2012). İşler ve günler-tanrıların doğuşu (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Homer (2006). İlyada (A. Erhat ve A. Kadir, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Karasar, N., (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Magiorkinis, E., Diamantis, A. & Androustos, G. (2008). Gods and heroes of medicine in Greek mythology. *Archives: The International Journal of Medicine*, 1(3).
- Nasuhioğlu, İ. (1974). Tıp tarihine kısa bir bakış. Ankara: Diyarbakır Tıp Fakültesi.

YUNAN MİTOLOJISİNDE SAĞLIK TANRI VE TANRIÇALARI

Emet Gürel (Ege University), A. Ceren Alaçam-Akşit (Ege University)

- Nietzsche, F. W. (2016). Tragedyanın doğuşu (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Özden, K. (2003). Tıp, tarih, mitoloji. İstanbul: Ayraç Yayınevi.
- Platon (1988). Yasalar (C. Şentuna ve S. Babür, Çev.). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Radt, W. (1984). Bergama (S. Omurkan, Çev.). İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Saltuk, S. (1997). Arkeoloji ansiklopedisi. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Schiavo, R. (2007). Health communication: from theory to practice. NY: Jossey-Bass.
- Şahin, N. (2013). Antik dönemde Anadolu'da kadın. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Ünver, A. Süheyl (1938). Tıp tarihi: tarihten evvelki zamandan İslam tababetine kadar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Wilson, N. G. (2005). Encyclopedia of ancient Greece. London: Routledge.

PART II / BÖLÜM II

Politics

4

NEW PARTY FORMATION IN TURKEY: 1923-2018

Özhan Demirkol (Niğde Ömer Halisdemir University), Aslıhan Çoban Balcı (Niğde Ömer Halisdemir University)

Abstract:

History of Turkish Republic is populated with frequent emergence of new parties. However, only the electorally viable parties have attracted scholarly attention. On the other hand, a few number of studies that provided data on new party formation lost their actuality. This study aims to fill this gap by compiling data on officially registered Turkish parties from various sources and providing descriptive data on new party formation in Turkey. Within this context, number and types new parties, their foundation years and their ages will be examined.

Key Words: *new party formation, party age, Turkish political parties*

1. Introduction

New party formation is a field of party politics that has been taking growing attention since the second half of the 1970s. Earlier works on new party formation were primarily concerned with the reasons behind fragmentation of party system and the rise of 'third parties' in Western Europe. Decrease in number of party members, support to existing parties and turnout rates as well as the increase in number of effective parties and electoral volatility led the scholars to analyze the factors behind the changes in European party systems. Rise of new voters with postmaterial concerns, dissatisfaction with the left parties regarding environmental issues or migration have been considered as the reasons behind the formation of ecologist, left-libertarian, anti-migration or new right parties in the 1970s and the 1980s (Ignazi, 1992; Inglehart, 1971; Inglehart & Flanagan, 1987; Kitschelt, 1988). With the second half of the 1980s, new party formation was considered as a subject of party politics that deserved attention. Scholars such as Harmel and Robertson (1985), Cotta (1996), Olson (1998), Hug (2001), Tavits (2006, 2007) and Lago and Martinez (2011) started to analyze sociological, institutional and contextual factors that facilitate new party formation and effect the electoral performance of these parties.

Compared to the studies abroad, the study of new party formation in Turkey has not attracted the attention of Turkish scholars. Much attention has been paid on formation and success of electorally viable new parties, such as Democrat Party (DP), Justice Party (JP) or Justice and Development Party (JDP). In addition to the edited volumes on mainstream Turkish parties (Heper & Landau, 1991; Rubin & Heper, 2002), some of the scholars dealt with the developments in Turkish left (Dağistanlı, 1998; Tuncay, 1992) or Turkish right (Çavuşoğlu, 2009). On the other hand, studies on party system fragmentation and change in Turkey indirectly dealt with new party formation and success (Özbudun & Tachau, 1975; Sayarı, 1978, 2002, 2008). Although these important contributions provide historical details on new party formation, they do not encompass data on all officially registered Turkish parties.

Limited number of studies, such as Akkerman (1950), Tunaya (1988, 1995), Teziç (1975), TESAV (1995), Tuncer (2003), Yücel (2006), Kaynar (2007) and Akyol (2010, 2011) provide data about foundation date, founders, date of closure, name changes and ideologies of officially registered Turkish parties until 2010. However, the period

between 2011 and 2017 remains unanalyzed. Although institutions, including, TESAV (2016a), Supreme Court of Appeals Prosecutor's Office (2015, 2016a, 2016c, 2017a, 2017c, 2018) and Constitutional Court (2016, 2017) monitor Turkish politics for the registration of new parties, data provided by these institutions have not been analyzed so far. We intend to contribute to the literature on new party formation in Turkey by analyzing this period.

This study aims to provide descriptive data on new party formation in Turkey from 1923 to the beginning of 2018. We analyze data on the dates of foundation, closure, ideology, splits, and name changes of Turkish parties and classify new parties according to their types of formation. The study deals with trends in party formation and closure, types of new parties based on their origins and ideologies, and name changes and duration of Turkish parties. We believe that the analysis of new party formation in Turkey is worth to be studied in two senses. Firstly, existing studies have lost their actuality or only provide data, which has not been analyzed yet. Secondly, our study takes name changes, mergers and splits into consideration, which, in turn, may affect the calculations on the characteristics of Turkish party system. For example, while analyzing the characteristics of Turkish party system, a scholar, who is unfamiliar with the peculiarities of Turkey, may consider the Nationalist Action Party (NAP) as a genuinely new party despite the fact that the NAP is the new name for the Republican National and Peasants' Party (RNPP). Such an example shows the importance of revealing the continuities and ruptures in Turkish parties in order to provide an exact picture of Turkish politics.

2. Method

This study primarily relies on data on dates of foundation and closure, ideology, splits, mergers and name changes of officially registered Turkish parties provided by Kaynar (2007) until 2006. This reliance is related with the fact that Kaynar and his friends prepared their book on officially registered Turkish parties by using the official records of state institutions, such as Ministry of Interior, Directorate General of Security, Supreme Court of Appeals Prosecutor's Office, Turkish Grand National Assembly and Constitutional Court, which have been the bodies responsible for monitoring official records of Turkish political parties. We checked consistency of data provided by Kaynar (2007) by using the records of TBMM (1972, 2018b), Tuncer (2003) and TESAV (2016a) and recorded data on dates of party formation and closure, ideologies of new parties, their founders, and relations of new parties with the existing parties (e.g. splits, name changes, mergers, successions) by using the Microsoft Office Excel software. In order to check continuities between parties, we recorded the names of the founders and leaders of new parties. In case of misfit between different sources, we relied on data provided by Kaynar (2007) since it is based on data provided by various state institutions. We also used chronologies on Turkey prepared by Ahmad and Ahmad (1976), Heper and Criss (2009), and TESAV (2018) in order to check for inconsistencies.

For the period between 2007 and 2018, we used the reports of TESAV (2016a, 2016b, 2017), Constitutional Court (2016, 2017) and Supreme Court of Appeals Prosecutor's Office (2015, 2016a, 2016b, 2016c, 2017a, 2017b, 2017c, 2018) in order to determine the dates of closure for parties that were active according to data provided by Kaynar (2007). For the ideological positions of the parties formed between 2007 and 2018, we used the websites of TBMM (2018a) and the Supreme Court of Appeals Prosecutor's Office (2018). We used the report of TESAV (2016a) in order to determine the dates of party closure and name changes. The findings were checked by using reports of the Constitutional Court (2016, 2017) and Supreme Court of Appeals Prosecutor's Office (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, 2016a, 2016b, 2017a, 2017b, 2017c) for the period between 2016 and 2018. Besides, data on new party formation was verified by using the popular Wikipedia and various websites of newspapers.

While calculating the duration of political parties, we realized that the sources that we used indicated years rather than the exact dates for a small number of parties. In such cases, we considered that these parties were terminated on 1 December of the particular year. On the other hand, we coded the date of closure as 01.01.2018 for present parties. In case of name changes, the last names used by parties were coded and the other name(s) were recorded under separate columns. We used the records of TESAV, Constitutional Court and Supreme Court of Appeals Prosecutor's Office in order to verify name changes. In order to differentiate different parties with same names, we coded them as first, second, etc.

3. New Party Formation in Turkey

The way that new party is defined influences the assessment of party systems and the changing patterns of voter-party relationship (Barnea & Rahat, 2011, p. 3). This constitutes a serious problem, especially in Turkey where conflicts within established parties have frequently paved way for splinter parties and where political entrepreneurs have frequently formed new parties as the continuation of outlawed parties. Hence, the study of new parties first requires a working definition of the new party.

Barnea and Rahat (2011) propose eight criteria to measure the 'newness' of a political party. Seven criteria of newness in terms of party label, ideological orientation, voter base, organizational structure, party activists, political entrepreneurs and policies advocated, consider newness as a non-dichotomous quality. On the other hand, formal status criterion, which is the only dichotomous criterion, define new parties as parties that have registered for the first time. Defining new parties according to formal status is practically dichotomous and operationally straightforward. Therefore, we use the formal status criterion in order to define new parties.

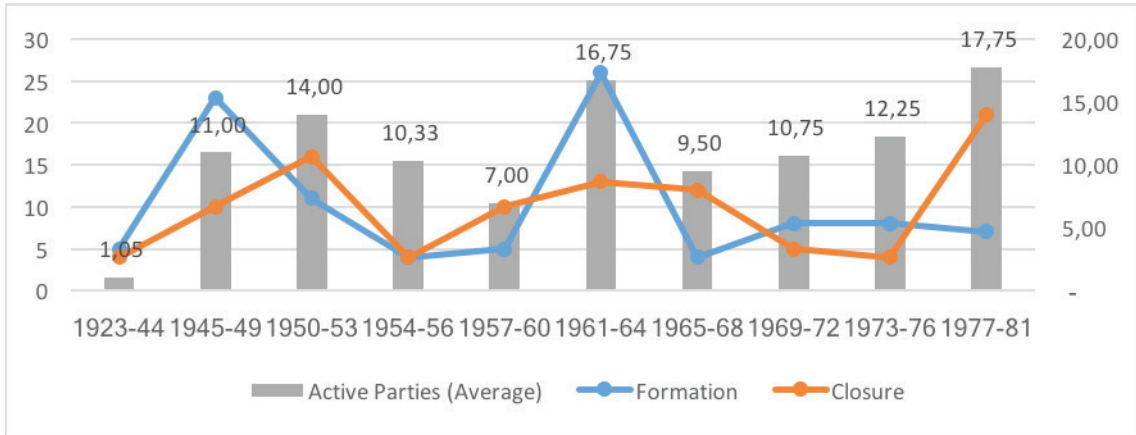
Studies that analyze party system change in the second and the third wave democracies note the frequent emergence of new parties following the liberalization of the authoritarian regimes (Cotta, 1996; Olson, 1998). Once the authoritarian incumbents are removed with the first free elections, the unifying cause for the groups with conflicting interests erode and new incumbents splinter and recombine into numerous smaller groupings (Cotta, 1996, p. 86). However, whether the number of new party formation would decrease after consecutive elections is a matter of debate. Although Tavits (2007) and Lago and Martinez (2011) found that the number of new party entrance decreased over time, Mair (1997), Mainwaring and Zoco (Mainwaring & Zoco, 2007) and Baldini and Pappalardo (2009) did not find any supporting evidence to generalize this argument.

The Turkish case supports both claims. From 1923 to 1944, Turkey was ruled by a single party government. Although limited liberalization in 1924 and 1930 resulted with the formation of one and three parties in respective years, the ruling incumbents resorted back to authoritarian measures and closed all the parties (Figure 1). Once the authoritarian incumbents signaled the liberalization of the regime in 1945, numerous competing parties were formed to compete in the coming 1946 elections. The first free elections held in 1950 was also the year in which the number of active parties was the highest. From 1951 to 1960, the number of party formation and active parties gradually decreased, which confirmed the expectations of Tavits (2007) and Lago and Martinez (2011).

NEW PARTY FORMATION IN TURKEY: 1923-2018

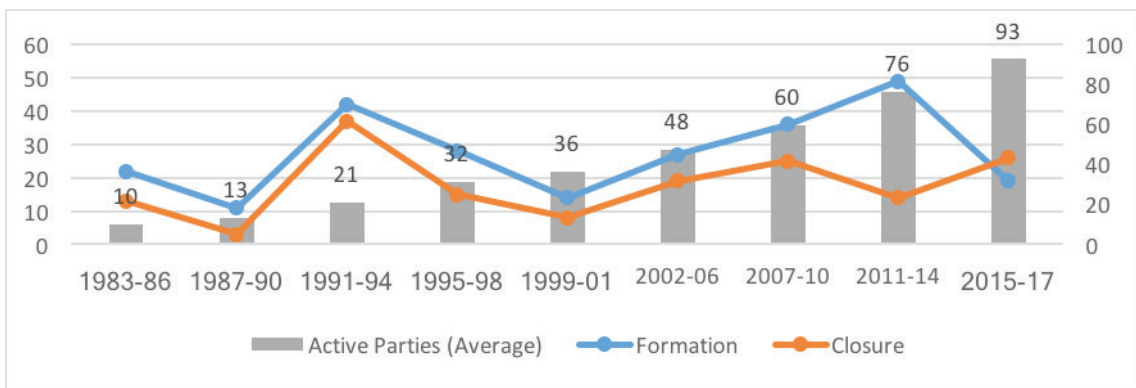
Özhan Demirkol (Niğde Ömer Halisdemir University), Aslıhan Çoban Balcı (Niğde Ömer Halisdemir University)

Figure 1. New Party Formation and Closure (1945-1980)

Military intervention in 1960 posed a challenge to the institutionalization of party system. The military government that ruled Turkey from May 1960 to the 1961 elections first closed down the DP, which was the ruling government from 1950 to 1960, and then allowed for the formation of new parties in February 1961. The ban on the DP resulted with the formation of numerous parties that competed to receive the support of the DP voters. Consequently, the number active parties increased from four in 1960 to 17 in 1961 and then gradually decreased to nine. However, military memorandum in 1971 and the ban on radical leftist parties changed the dynamics of the party system once again. After they were released in 1974, leftist political figures started to organize around newly formed socialist parties, which, in turn, increased the number of active parties starting with 1974. Once again, the military intervened in 1980. However, unlike the 1960 military intervention, the authoritarian incumbents decided to ban all parties and their leaders, which had important influences on the Turkish party system in the 1980s and the 1990s.

Figure 2. New Party Formation and Closure (1983-2018)

The closure of all parties and the ban on their political leaders had profound effects on Turkish party system. Following the partial liberalization of the regime in 1983, new parties were formed to compete for the voter

base of the outlawed established parties of the pre-1981 period. With the removal of the ban on former political leaders in 1987 and their parties in 1992, outlawed parties were re-established, which resulted with a significant increase in new party formation in the first half of the 1990s (Figure 2). Between 1995 and 2001, the number of new party formation gradually decreased, but started to increase since the 2002 elections. Although the political turmoil prior to the 2002 elections may explain the rise in the number of political parties until 2002, the increase in the number of new party formation as well as active parties despite the predominant party system since 2002 remains a puzzle to be solved.

Based on our database on new party formation, we found that 349 parties have been formed by the Turkish political entrepreneurs from 1923 to January 1, 2018. During the same period, 259 parties have been closed down by the founders of the parties or by actors, such as the military regime, cabinet, courts or Constitutional Court. As of January 1, 2018, 88 political parties are active. The next part will detail the types of new parties according to their origins.

4. Types of New Parties in Turkey

The adjective 'new' might be defined in chronological terms, as something that has recently come into existence, or in relative terms, as being different than the former or the old (Barnea & Rahat, 2011, p. 6). Scholars defining new parties in relative terms categorize the new parties according to the novelty of the issues that they represent. *Protest, promoter* (Harmel & Robertson, 1985), or *prolocutor* (Lucardie, 2000) refer to the parties that were formed to represent new issues neglected by the established parties. On the other hand, scholars defining new parties in chronological terms focus on their origins and classify them into *mergers* and *splits* (Laver & Shepsle, 1996; Mair, 1990), *start-up* parties (Heller & Mershon, 2009), *electoral coalitions* and *genuinely new* parties (Harmel, 1985; Hug, 2001; Tavits, 2006).

This study defines newness in chronological terms and classifies new parties based on their origins. Similar to Hug (2001) and Tavits (2006), we omit party mergers and electoral coalitions, which are in fact a reorganization of the established parties in order to enhance their electoral viability (Bolin, 2007, p. 8). Hence, a new party is an officially registered party that either result from a split from an existing party (i.e. *splinter parties*) or is *genuinely new* in the sense that it emerges without any help from existing parties (Tavits, 2006, p. 106). However, peculiarities of the Turkish case requires us to suggest new categories. Firstly, major political parties, especially the Islamist and pro-Kurdish ones, have been continuously outlawed by the Constitutional Court, the military or even the government. When outlawed, and even before being outlawed, members of the outlawed parties form new parties as 'successor' to the outlawed parties. We categorize such parties as *successor* parties. However, a distinction between the types of successor parties should be made. Although some of the succeeding political parties had direct links with the outlawed parties, other successors did not have any direct links but claimed to represent the tradition brought by the outlawed parties. For example, although the outlawed JP was re-opened in 1992 and closed in the same year, various parties were formed with similar names with a claim to represent the JP tradition. Due to such examples, we categorize the successor parties into two groups: *official successors* and *successors of a tradition*. Official successor parties are the new parties that were formed by the members of an outlawed party or that were re-opened after the ban on outlawed parties was lifted in 1992. On the other hand, successors of tradition are new parties formed by politicians, who mostly do not have any direct links with the outlawed party. These parties, which have similar or same names with the outlawed party, are formed in order to benefit from the brand of the

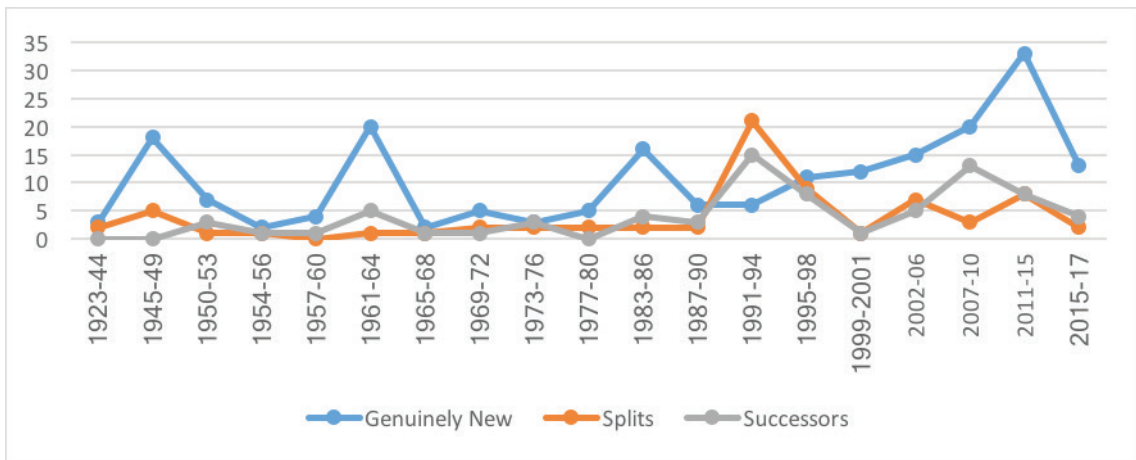
NEW PARTY FORMATION IN TURKEY: 1923-2018

Özhan Demirkol (Niğde Ömer Halisdemir University), Aslıhan Çoban Balcı (Niğde Ömer Halisdemir University)

outlawed party. In some cases, given that parties with the same names are not allowed to be formed in Turkey, members of the outlawed party form a party that has same or similar name with the outlawed party so that new political entrepreneurs cannot use the brand name.

A second type of new party unique to Turkey, *pretended-marriage* (*Hülle*) party resulted from the ban on party switching. From 1983 to 1995, deputies, who wanted to change their parties, first formed their own parties, and dissolved these parties in order to merge with the party that the deputy aimed to switch into (Turan, İba, & Zarakol, 2005). Such practices of new party formation in order to overcome the ban on party switching were highly common before the 1995 elections, but disappeared after the removal of the ban on party switching in the same year. Since they constitute examples to splinter parties, we classified them under the category of splinter parties and divided splinter parties into two categories: factional splits and *Hülle* parties. Factional splits are the parties formed by the members of a faction or members of an established party that organize around a prominent political leader belonging to the established party, whereas *Hülle* parties are the parties that are formed to enable party switching for deputies.

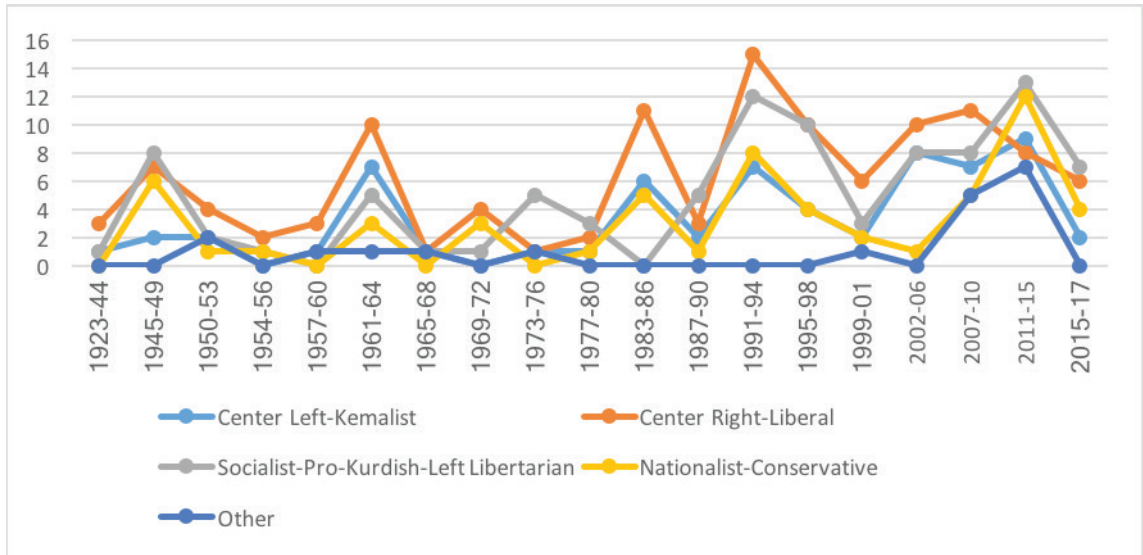
Figure 3. Types of New Parties (1923-2018)

From 1923 to the end of 2017, 201 genuinely new, 72 splinter and 76 successor parties were formed in Turkey (Figure 3). 49 of the splinter parties were formed because of factional conflicts, whereas 23 parties constitute examples to *Hülle* parties. On the other hand, 55 Turkish parties have been the official successors of outlawed or dissolved parties whereas the remaining 21 parties claim to represent the tradition of the outlawed or dissolved party. The analysis of the types of new party formation confirms Cotta (1996) and Olson's (1998) observations on the frequent emergence of genuinely new, splinter and successor parties following the liberalization of the regime. Similar to the second and third wave democracies, new parties of any kind reached to their peak levels in Turkey following the liberalization of regime in 1946, 1961 and 1983. The removal of the ban on outlawed parties in 1992 and the frequent closure of pro-Kurdish, socialist and Islamist parties in the 1990s resulted with the highest level of successor parties in the 1990s. On the other hand, ban on party switching resulted with the frequent emergence of *Hülle* parties until the ban was lifted in 1995. The unification process between the primary center-right parties of the 1990s, namely the Motherland Party (MP) and the True Path Party (TPP), in the second half of the 2000s, resulted with the increase in the number of successor parties once again. However, the increase in

the number of genuinely new parties despite the predominant party system between 2002 and 2015 remains a puzzle to be solved.

Figure 4. Ideologies of New Parties (1923-2017)

What are the ideological positions of the officially registered Turkish parties? We acknowledge the peculiarities of Turkish political parties in ideological terms. Nevertheless, we base our categorization on the work of Kaynar (2007) and use the left-right ideological spectrum in order to categorize ideological positions of Turkish parties. We identified four ideological positions: center left (including Kemalists), center-right (including liberals), far left (including socialists, pro-Kurdish parties and left-libertarians) and far right (including Turkish nationalists, nationalist conservatives and Islamists). Based on this categorization, we found that 63 center-left and 117 center-right parties were formed in Turkey between 1923 and 2018. The number of far-left parties is 93 whereas the number for the conservative-nationalist parties is 57. Finally, 19 parties represent particular issues or has not provided any information about their political position.

Until 1980 military intervention, the number of far-left, far-right, center-left and center-right parties reached to the peak points during the period of liberalization. However, the number of far-left parties could only increase after 1988, which indicates the suppression of the far-left parties by the military regime. On the other hand, parties from all kinds of ideologies started to increase since the 2002 elections. Once again, this development remains to be solved despite the dominance of the electoral market by the major political parties.

Name Changes and Duration of Turkish Parties

A final issue to be dealt in order to avoid confusion in the analysis of Turkish politics is the frequent change of names. 33 of the 349 Turkish parties changed their names between 1923 and 2018 (Table 1). Eight of these parties changed their names twice and one of them changed its name three times. The reasons behind name changes are primarily related with three factors. Firstly, new political parties intended to signal the voters that they were

NEW PARTY FORMATION IN TURKEY: 1923-2018

Özhan Demirkol (Niğde Ömer Halisdemir University), Aslıhan Çoban Balcı (Niğde Ömer Halisdemir University)

the successors of the outlawed or dissolved major parties. Secondly, name changes provided the ground for party mergers. Finally, parties were forced to change their names since their names were considered inappropriate by the Constitutional Court.

Table 1. Turkish names of parties that changed their names

	Final Name	First Name	Second Name	Third Name
1	Cumhuriyet Halk Partisi (1935-81)	Halk Fırkası (1923-24)	Cumhuriyet Halk Fırkası(1924-35)	
2	Ulusal Kalkınma Partisi (?)	Türkiye Yükselme Partisi (?)		
3	Milliyetçi Hareket Partisi (1965-81)	Cumhuriyetçi Millet Partisi (1954-58)	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1958-65)	
4	Türkiye Birlik Partisi (1971-81)	Birlik Partisi (1967-71)		
5	Cumhuriyetçi Güven Partisi (1973-81)	Güven Partisi (1967-71)	Milli Güven Partisi (1971-73)	
6	Sosyal Demokrat Halkçı Parti (1985-95)	Sosyal Demokrasi Partisi (1983-85)		
7	Demokrat Parti (2007-18)	Doğru Yol Partisi (1983-2007)		
8	Milliyetçi Hareket Partisi-2 (1993-2018)	Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti (1983)	Muhafazakâr Parti (1983-85)	Milliyetçi Çalışma Partisi (1985-1993)
9	Millet Partisi (1992-2018)	Islahatçı Demokrasi Partisi (1984-1992)		
10	Halk Partisi (1991)	Halk Partisi (1989-90)	Cumhuriyet Halk Partisi (1990-91)	
11	Anadolu Partisi (1991-94)	Büyük Anadolu Partisi (1991)		
12	Vatan Partisi (2015-18)	İşçi Partisi (1992-2015)		
13	Genç Parti (2002-18)	Yeniden Doğuş Partisi (1992-2002)		
14	Türkiye Komünist Partisi (2001-2018)	Sosyalist İktidar Partisi (1993-2001)		
15	Özgürlük ve Dayanışma Partisi (1996-2018)	Birleşik Sosyalist Parti (1994-96)		
16	Liberal Demokrat Parti (1994-2018)	Liberal Parti (1994)		
17	Büyük Adalet Partisi (1995-2018)	Adalet Partisi (1995)		
18	Emek Partisi (2005-18)	Emeğin Partisi (1996-2005)		
19	Hürriyet ve Değişim Partisi (2005-07)	Demokrat Türkiye Partisi (1997-2005)		
20	İlkeler ve Değerler Partisi (2015-18)	Ulusal Birlik Partisi (1998-2004)	Alternatif Parti (2004-15)	
21	Eşitlik ve Demokrasi Partisi (2010-12)	Sosyal Demokrat Halk Partisi (2002-10)		
22	Milli Egemenlik Partisi (2006-10)	Cumhuriyetçi Demokrasi Partisi (2002-06)		
23	Ayyıldız Partisi (2006-18)	Cumhuriyetçi Demokrat Türkiye Partisi (2003-06)		
24	İşçi Kardeşliği Partisi (2010-18)	İşçi Kardeşliği Partisi (2006-07)	Türkiye Birleşik İşçi Partisi (2007-10)	
25	Demokratik Bölgeler Partisi (2014-18)	Barış ve Demokrasi Partisi (2008-14)		
26	Büyük Anadolu Partisi (2011-12)	Adalet, Demokrasi ve Özgürlük Partisi (2009-11)		
27	Yeni Dünya Partisi (2013-18)	Büyük Anavatan Partisi (2009-11)	Birlik ve Huzur Partisi (2011-13)	
28	Toplumsal Uzlaşma, Reform ve Kalkınma Partisi (2013-16)	Milliyetçi ve Muhafazakar Parti (2010-13)		
29	Toplumcu Kurtuluş Partisi (2016-18)	Türkiye Komünist Partisi (2012)	Türkiye Komünist Partisi 1920 (2012-16)	
30	Adaletçi Kurtuluş Partisi (2012-16)	Adalet ve Kalkınma Partisi (2012)		
31	Turan Hareketi Partisi (2016-18)	Büyük Turan Hareketi Partisi (2014-16)		
32	Türkiye Halk Partisi (2015-17)	Demokratik Gelişim Partisi (2014-15)		
33	Ana Parti (2014-16)	Tek Parti (2014)		

Finally, we calculated the age of Turkish parties. On average, Turkish parties had a duration of 5.5 years. Until the ban on all parties in 1981, average age of Turkish parties was 4.83 years. Since the liberalization of regime in 1983, average age of parties increased to 5.35 years. The party with the highest age was the first Republican People's Party (RPP) before it was banned in 1981. On the other hand; the party with the highest age for the post-1983 period was the DP, former TPP, which had an age of 34.55 as of 2018.

Conclusions

This study provided descriptive data on new party formation in Turkey. We first calculated the number of officially registered and closed parties as well as the number of active Turkish parties. Next, we categorized new parties into the groups of genuinely new, successor and splinter parties. In order to define the ideologies of Turkish parties, we used a one-dimensional categorization, which included the categories of center-left, center-right, far-left and far-right. We also mentioned the name changes and calculated the average age of Turkish parties as of 2018.

The findings of this study are parallel to the expectations of Cotta (1996), Olson (1998), Tavits (2007) and Lago and Martinez (2011), who expected an increase in the number of new parties of all types after the liberalization of the regime and a decrease after consecutive elections. However, similar to Mair (1997), Mainwaring and Zoco (Mainwaring & Zoco, 2007) and Baldini and Pappalardo (2009), we found that the number of new party formation increased after the 2002 elections. This finding is surprising given the fact that the predominant party system after the 2002 elections left no room for new parties to compete in the following elections. Therefore, further studies may be conducted to explain the emergence of new parties despite the popular support for the major parties since the 2002 elections.

References

- Ahmad, F., & Ahmad, B. T. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Akkerman, N. C. (1950). *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Akyol, H. (2010). *Bölüne Bölüne Büyümemek: Türkiye'de Sol Örgütler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Akyol, H. (2011). *Bölüne Bölüne İktidar Olmak: Türkiye'de Sağ Örgütler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Anayasa Mahkemesi. (2016). *Faaliyette Bulunan Siyasi Partilerin Genel Başkanları, Kuruluş Tarihleri ve Adresleri (31.12.2016)*. Retrieved February 11, 2018, from <http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/veri-istatistik/yargisal/siyasipartiler.doc>
- Anayasa Mahkemesi. (2017). *Faaliyette Bulunan Siyasi Partilerin Genel Başkanları, Kuruluş Tarihleri ve Adresleri (31.12.2017)*. Retrieved February 11, 2018, from http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/veri-istatistik/yargisal/siyasipartiler_2017.doc
- Baldini, G., & Pappalardo, A. (2009). *Elections, Electoral Systems and Volatile Voters*. New York: Palgrave Macmillan.

- Barnea, S., & Rahat, G. (2011). "Out with the old, in with the new": What constitutes a new party? *Party Politics*, 17(3), 303–320.
- Bolin, N. (2007). New Party Entrance - Analyzing the Impact of Political Institutions. *Unpublished Working Paper*, (2).
- Cotta, M. (1996). Structuring the New Party System after the Dictatorship: Coalitions, Alliances, Fusions and Splits during the Transition and Post-Transition Stages. In G. Pridham & P. G. Lewis (Eds.), *Stabilizing Fragile Democracies: Comparing Party Systems in Southern and Eastern Europe* (pp. 69–99). London: Routledge.
- Çavuşoğlu, H. (2009). Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 265–278.
- Dağistanlı, F. (1998). *Sosyal Demokratlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Harmel, R. (1985). On the Study of New Parties. *International Political Science Review*, 6(4), 403–418.
- Harmel, R., & Robertson, J. D. (1985). Formation and Success of New Parties: A Cross-National Analysis. *International Political Science Review*, 6(4), 501–523.
- Heller, W. B., & Mershon, C. (2009). Introduction: Legislative Party Switching, Parties and Party Systems. In *Political Parties and Legislative Party Switching*. New York: Palgrave Macmillan.
- Heper, M., & Criss, N. B. (2009). *Historical Dictionary of Turkey* (3rd ed.). Lanham, Maryland: The Scarecrow Press.
- Heper, M., & Landau, J. M. (Eds.). (1991). *Political Parties and Democracy in Turkey*. London: I.B. Tauris.
- Hug, S. (2001). *Altering party systems: Strategic behavior and the emergence of new political parties in western democracies*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Ignazi, P. (1992). The Silent Counter-Revolution. Hypotheses on the Emergence of Extreme Right-Wing Parties. *European Journal of Political Research*, 22, 3–34.
- Inglehart, R. (1971). The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies. *The American Political Science Review*, 65(4), 991–1017.
- Inglehart, R., & Flanagan, S. C. (1987). Value Change in Industrial Societies. *The American Political Science Review*, 81(4), 1289–1319.
- Kaynar, M. K. (Ed.). (2007). *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri, 1923-2006*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kitschelt, H. P. (1988). Left-Libertarian Parties: Explaining Innovation in Competitive Party Systems. *World Politics*, 40(2), 194–234.
- Lago, I., & Martinez, F. (2011). Why new parties? *Party Politics*, 17(1), 3–20.

- Laver, M., & Shepsle, K. A. (1996). *Making and Breaking Governments: Cabinets and Legislatures in Parliamentary Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lucardie, P. (2000). Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties. *Party Politics*, 6(2), 175–185.
- Mainwaring, S., & Zoco, E. (2007). Political Sequences and the Stabilization of Interparty Competition: Electoral Volatility in Old and New Democracies. *Party Politics*, 13(2), 155–178.
- Mair, P. (1990). The Electoral Payoffs of Fission and Fusion. *British Journal of Political Science*, 20(1), 131–142.
- Mair, P. (1997). *Party System Change: Approaches and Interpretations*. Oxford: Oxford University Press.
- Olson, D. M. (1998). Party Formation and Party System Consolidation in the New Democracies of Central Europe. *Political Studies*, XLVI, 432–464.
- Özbudun, E., & Tachau, F. (1975). Social Change and Electoral Behavior in Turkey : Toward a ‘Critical Realignment’? *Middle East*, 6(4), 460–480.
- Rubin, B., & Heper, M. (Eds.). (2002). *Political Parties in Turkey*. London: Frank Cass.
- Sayarı, S. (1978). The Turkish Party System in Transition. *Government and Opposition*, 13(1), 39–57.
- Sayarı, S. (2002). The Changing Party System. In S. Sayarı & Y. Esmer (Eds.), *Politics, Parties and Elections in Turkey* (pp. 9–32). Boulder London: Lynne Rienner Publishers.
- Sayarı, S. (2008). Non-electoral Sources of Party System Change in Turkey. In S. Yazıcı, K. Gözler, & F. Keyman (Eds.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan* (pp. 399–418). Ankara: Yetkin.
- Tavits, M. (2006). Party System Change: Testing a Model of New Party Entry. *Party Politics*, 12(1), 99–119.
- Tavits, M. (2007). Party Systems in the Making: The Emergence and Success of New Parties in New Democracies. *British Journal of Political Science*, 38(1), 113–133.
- TBMM. (1972). Türkiye’de Kurulmuş Siyasi Partiler. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 24(88. Birleşim), 556–656.
- TBMM. (2018a). *Siyasi Parti Yayınları*. Retrieved February 11, 2018, from https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.liste_q?ptip=SIYASI PARTI YAYINLARI
- TBMM. (2018b). *Siyasi Partiler*. Retrieved February 15, 2018, from https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html
- TESAV. (1995). *Siyasi Partiler ve Demokrasi Sempozyumu*. Ankara: TESEV Yayınları.
- TESAV. (2016a). *Cumhuriyet Döneminde Kurulan ve Kapatılan Siyasi Partiler*. Retrieved February 11, 2018, from http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/3.1923ten_Bu_Yana_Kurulan_ve_Kapatilan_Siyasi_Partiler.pdf

- TESAV. (2016b). *Faaliyette Bulunan Siyasi Partiler (30 Kasım 2016 İtibariyle)*. Retrieved February 11, 2018, from <http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/16.-Faaliyette-olan-siyasi-partiler.pdf>
- TESAV. (2017). *Faaliyette Bulunan Siyasi Partiler (26 Ekim 2017 İtibariyle)*. Retrieved February 11, 2018, from <http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/16.-Faaliyette-olan-siyasi-partiler.pdf>
- TESAV. (2018). *1943 – 1980 Yılları Arası Siyasi Kronoloji*. Retrieved March 20, 2018, from <http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2018/02/1.-1943-1980yillarikronolojisi.pdf>
- Teziç, E. (1975). *Siyasi Partiler: Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt: I İkinci Meşrutiyet Dönemi* (2nd ed.). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1995). *Türkiye’de Siyasal Partiler: 1859-1952*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Tuncay, M. (1992). *Türkiye’de Sol Akımlar -II (1925-1936)*. BDS Yayınları.
- Tuncer, E. (2003). *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler, 1877-2002* (2nd ed.). Ankara: TESAV.
- Turan, İ., İba, Ş., & Zarakol, A. (2005). Inter-party mobility in the Turkish Grand National Assembly : curse or blessing. *European Journal of Turkish Studies*, 3.
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2015). *26.02.2015 tarihi itibariyle Faaliyette Olan Siyasal Partiler*. Retrieved February 11, 2018, from <http://readgur.com/doc/99999/26.02.2015-tarihi-itibari-ile-faaliyette-olan-siy>
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2016a). *09.09.2016 tarihi itibariyle Faaliyette Olan Siyasal Partiler*. Retrieved February 11, 2018, from <https://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler09092016.pdf>
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2016b). *10.05.2016 Tarihi itibariyle Faaliyette Olan Siyasal Partiler*. Retrieved February 11, 2018, from <https://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler11052016.pdf>
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2016c). *30.11.2016 tarihi itibariyle Faaliyette Olan Siyasal Partiler*. Retrieved February 11, 2018, from <https://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler20012017.pdf>
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2017a). *15.02.2017 Tarihi itibariyle Faaliyette Olan Siyasal Partiler*. Retrieved February 11, 2018, from <https://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler15022017.pdf>
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2017b). *29.12.2017 tarihi itibariyle Faaliyette Olan Siyasal Partiler*. Retrieved February 11, 2018, from <https://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler31122017.pdf>

- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2017c). *30.01.2017 tarihi itibariyle Faaliyette Olan Siyasi Partiler*. Retrieved February 11, 2018, from <https://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler30012017.pdf>
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2018). *Siyasi Parti ve Tüzükler*. Retrieved February 11, 2018, from <https://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/siyasi-partiler-ve-tuzukler/1093>
- Yücel, S. (2006). *Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2006)*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

5

POSITION OF WOMEN IN NATION BUILDING PROCESS: POST-SOVIET TAJIKISTAN AND UZBEKISTAN

Sezin Şentürk (Middle East Technical University), Özge Öz Döm (Yıldırım Beyazıt University)

Abstract:

This study examines the policies put by emerging Central Asian countries of Tajikistan and Uzbekistan after the collapse of Soviet Union, and underlines the effects of this transition to women's political, cultural, and economic life. These two countries are chosen because in both countries, opposition forces have used gender identities for a political strategy. To understand the current situation of women in those countries, pre-Soviet and Soviet era are evaluated because history as a whole is continuum. The main argument of the study is that the position of women within the traditional structure in Central Asia is considered in terms of nation building process during the transition, and women did not internalize the Soviet policies, imposed by Soviet authorities.

Key words: *Tajikistan, Uzbekistan, gender, women, post-Soviet*

1. Introduction

The changing role of women and men and their interaction with each other have been an important issue to understand society within a historical perspective. As Dalkesen (2007) claims, the changing roles of women and men have become a prominent area in the recent academic studies, but there is not any agreed definition about the term gender in the literature. According to general view, “*gender is a product of history, not biology: it is a social identity that structures human relationships. In other words, gender has served as a basic marker of social position, identity, and order in most human societies*” (Northrop, 2004, p. 25).

So, how do people see the gender relations within society? The unbalance among gender and its role in society have become more distinctive in the social, political and economic spheres especially in Central Asia where society has been strongly tied with the culture and tradition. In addition, women's role in political, economic and cultural spheres has been interconnected. Women's roles with the interconnection of different spheres have become more apparent with the effect of existing traditions and religion.

Therefore, interconnection of political, cultural and economic spheres regarding women is felt more intensely in Central Asian societies in which traditional structure has been much stronger and social changes were imposed from above by strong state relations. Although women have acquired identities like lawyer, artist, doctor, businesswomen, the identity of motherhood for women is much more predominant particularly in the traditional life. Although emancipation and equality of women is protected under laws in the newly emerging independent nation states in Central Asia after 1991, ineffectiveness of these attempts in real life has indicated the failure of Soviet policies related to women in these societies. Women did not internalize the Soviet policies, imposed by above.

In this paper, policies put by post-Soviet Tajikistan and Uzbekistan and the traditional family structure's effects on women's political, cultural and economic life will be taken into consideration. In this sense, in order to analyze the position of women after the dissolution of Soviet Union in Tajikistan and Uzbekistan, firstly women's position in pre-Soviet era, divided into pre-Islamic and Islamic era and Tsarist era, will be assessed briefly. Then, Soviet era will be evaluated because women's position cannot be examined independently from pre-Soviet and Soviet era; history as a whole is continuum. After pre-Soviet and Soviet era, transition period will be assessed in Uzbekistan and Tajikistan. These countries are chosen because in both countries gender identities have been used by opposition forces for a political strategy. The most important area of interest is the Islamic parties, who challenged state-run religious establishments with the images of beard men and women in *hijab*, important issues both in the Tajik civil war and Islamic political clashes in Uzbekistan (Joseph and Nağmābādī, 2005, p. 283).

2. Pre-Soviet Era

2.1. Pre-Islamic and Islamic Era

Until 7th century, instead of one dominant religion, variety of religious beliefs has existed in Central Asia (Kort, 2004). However, Arab invasion in 8th century, the Islam had been brought to the region. Central Asian form of Islam, with its constantly changing administration of khanates and kingdoms, was powerful in the daily life among society (Sagdeev, 2000). The effect of Islam upon nomads and settled population revealed two different Islamic perceptions. The Islamic perception in settled life has been more traditional and conservative than nomadic life. Besides, local administrators and *ulema* have had hegemony over Islam in settled areas. Unlike settled areas, Islam has existed in conformity with the nomadic tradition among nomads and less restrictive than in settled areas. So, the effect of Islam has felt more intensely in settled areas than nomadic regions (Rashid, 2002).

There have been two extreme views about the impact of Islam over women's role. Scholars advocating the first view underlines a positive effect of Islam over women. According to this view, Koran emphasizes equality between men and women. Similarly El-Nimr, quoted in Dalkesen thesis, claims that "*the Koran promulgates the doctrine of human equality, including sex equality and negates all inequalities due to sex, race, color, nationality, caste or tribe; because all human ultimately spring from a single source*" (2007, p. 10). Besides, as stated in terms of marriage, divorce, and inheritance of property, "*it is considered one of the great innovations of the Koran over earlier practices that women are permitted to inherit her own property and maintain their dowry*" (2007, p. 11). However, seeing the dowry as one of the indicator of equal position of women is a contradictory. In addition to this, women got involved in public sphere by serving in the religious sects. Contrary to first view, scholars from other view advocate that Islamic practices like veiling and segregation are the symbols of the subordination of women so in pre-Islamic era women had more freedom. In addition, they reject the liberating role of the Islam. Within this view, before Islam, women were active and had rights in political, economic and cultural life but Islam came and put women under veil and isolated them from the public arena (Dalkesen, 2007, pp. 12-28).

2.2. Tsarist Russian Era

Tsarist government's strategies toward non-Russians in general, and Muslims in particular were relatively tolerant and flexible through cooperation in order to exploit both human and economic resources efficiently in multi-ethnic structure. Colonial politics of Tsarist Russia had not led to extreme changes over the traditional and political structure of Central Asian population. Particularly, nomadic population had not been almost affected

from colonial administration because Tsarist government's relation with Central Asian population, especially the nomadic population, had not been so strong (Corcoran-Nantes, 2005).

Tsarist policies did not cause fundamental changes in the structure of traditional Islam in Central Asia, Russian strategies focused on just securing status quo in the region because of the vast supply of cotton, which has been an important and competitive economic raw material internationally (Haugen, 2003). Not only did the Russian colonial administrators leave Islamic cultural and educational spheres intact, but also the local judicial system based on Islamic law was still able to function (OECD, 2101). Thus, Central Asia has protected and continued its traditional life under the domination of Tsarist Empire.

At this point, women's position should be examined together with traditional patriarchal structure of society and Islamic tradition in society, where both Shariat law and traditional law were exercised at the same time. Prior to revolution, Islam in Central Asia was a highly formalized religion ruled over by a strong clergy. Religion dominated all aspects of life but it differently affected the urban and rural life as well as women position. Urban women were veiled and secluded; majority were rarely seen outside their homes except for special occasions. Moreover, demarcation of gender division of labor was apparent in the settled communities (Corcoran-Nantes, 2005). However, women in rural areas generally did not wear veil but instead they had worn traditional headscarves. Most rural women were involved in agriculture; they were often publicly working in the fields alongside with men. Furthermore, even if generally both men and women had right to attend school, it was probably only in a few upper class families that educated women were to be found. Besides, women generally were illiterate. In addition to these, seclusion, the use of the veil, arranged marriages, polygamy and payment of bride price have been among the hallmarks of the society in terms of women inequality (Constantine, 2007).

In early 20th century, Jadid movement emerged against conservative Islam with the leadership of Ismail Gaspirali and spread across Central Asia for the need of reformation in social and cultural aspect of Turkic-Muslim groups in Russian Empire (Burks, 2009). Jadid movement discussed women's right and emancipation, the equality of women with men in the matters of marriage, divorce and inheritance without discrediting the Shariat rules in a relatively progressive way according to that time because this issue was so fragile. Gaspirali advocates that Koran demand equality for women, and if female did not participate in everyday life, the backwardness would continue in Muslim society (Fisher, 1998). Thus, Jadid movement attempted to increase women's participation in public, social and cultural life in its program of renewal and social reconstruction by opening modern schools for women, but it was not successful (Alimova and Azimova, 2000).

If the traditional social structure in Central Asia is considered, it can be seen that women's life in settled areas has been affected more from the traditional and religious roles because they have been under the influence of more conservative and rigid Islamic practices. Due to the fact that Tsarist Russia did not attempt to change or develop social roles, Tsarist Russian policies are not considered as the issue regarding women. Contrary to Tsarist rule, Soviet Union's policies intervened in political, cultural and economic spheres with Marxist-Leninist thought, under the claim of creating a new socialist order.

3. Soviet Era

Since the beginning of the Soviet Union, leaders attempted to reach the ideal of emancipation of women in all regions of Soviet Union regarding political, cultural and economic life. While Soviet authorities attempted to create

new women, who were radical by comparison with most traditional views, women should have known their right to become educated, to enter public life through work or activism, and do not to be forced into unwanted marriages according to Soviet understanding (Kamp, 2006). However, Soviet Union encountered with several conditions in the different part of the Soviet Republics. Unlike other parts of Soviet Union, in Central Asia, women were bound to the duties of home and procreation and severely remained between social and economic norms of a deeply religious and traditional society and the Soviet ideal of women's liberation, imposed from above (Lubin, 1981).

Central Asian women experienced big change in their lives because of Soviet policies, especially in the first years of Union, gave priority to women. Soviet authorities tried to increase participation of women in political, cultural and economic arena. However, during the 1930s, women disappeared from the Soviet agenda because Stalin's policies ignored women issue for the development of collectivization and industrialization campaigns so Soviet social and family policies became increasingly conservative during 1930s (Northrop, 2004). According to officials, Soviet women had achieved emancipation and therefore there was no women question. However, in 1960s the question of women was brought again to agenda owing to growing demographic contrast between Muslim Central Asia and the European republics. In Central Asia, traditional Islamic culture was blamed to be the burden to women's social life in the time of *perestroika* (restructuring). Thus, the conservative and Islamic social structure attempted to be broken with *perestroika* (Constantine, 2007).

Hence, policies related to women emancipation until 1930s in the Central Asia were; “*Women's equal rights and responsibilities were enshrined in the constitution of the USSR and in various laws. ... government proclaimed that men and women were equal in all aspects of social, economic and political life. The basic education law in 1918 introduced in legal right to education at public expense; ... The family code adopted in 1919 guaranteed women's legal rights; a decree issued in 1921 set the minimum marriage age for women at sixteen, banned polygamy and kalym, and stipulated that marriage was required of all citizens at the Soviet civil registry office. Between 1924 and 1926 a slew of new laws guaranteed women's equality in divorce proceedings, property matters, and electoral participation*” (2007, p. 119).

Additionally, in these years, educational system was transformed into a secular one in Central Asia. Women were obliged to go the school so literacy rates among women increase steadily (Constantine, 2007). As specified by Abazov (2007), traditional and Shariat law were abolished in the mid-1920s. Family matters including the marriage were given under the charge of secular civil administrations and religious marriage became illegitimate. Thus, certain success was achieved in the provision of juridical rights for women (Alimova and Azimova, 2000). However, the success of the emancipation of women, secured by legal regulations, has been disputable. The marriage of underage girls was prevailed and continued even in the second half of twentieth century. While Soviet authorities only recognized marriages enacted under civil law, indigenous population would only recognize those marriage solemnized according to Islamic law. Hence, they saw Islamic marriage ceremony as a part of their identity. In this sense, polygamy has been most common among the most privileged. Moreover, the payment of the *kalym* (bride price) remained a part of marriage. Women were unlikely to challenge these Islamic traditions because if they did, they would be accused of being disloyal to Islam and their family (Corcoran-Nantes, 2005). No matter how interventionist the Soviet regime was on Islam, the Muslim tradition, which researcher called *parallel Islam*, managed to survive through folk and oral culture in Central Asia (Sagdeev, 2000).

Elimination of veil symbolized the conversion of Central Asian women to the Soviet way of life because Soviet regime saw headscarf as backwardness. In 1927, *hujum* movement, on the socialist holiday of International Women's Day (8 March), which did not successful to get rid of the practice of headscarf, was launched out to

survive women from backwardness and to emancipate women by setting fire to headscarf in the squares (Corcoran-Nantes, 2005). To Bolshevik activists, it was a civilizing mission. To Central Asian people, it became more than a religious or moral matter; it also became an act of political and national resistance to an outside colonial power (Northrop, 2004). Unfortunately, most of the women participated in *hujum* movement, were exposed to violence and were excluded by their communities and families (Corcoran-Nantes, 2005). Although the *hujum* did not change common attitudes about women's roles in the family, between 1930s and 1950s, the number of girls in school and the number of women in paid employment began to increase (Kamp, 2006).

In terms of Marxist term *surrogate proletariat*, women represented a massive, latent group of potential allies that the party could mobilize by publicizing a message of gender equality and liberation (Northrop, 2004). According to Constantine, Soviet authorities attempted to fill the gap of insufficient workforce by increasing participation of women in economic arena to meet their ideological and economic goals (Constantine, 2007). In 1950s and 1960s, women and men labor force participation increased leading way to the dual-income families. During the Soviet era, women had right to take three years of maternity leave per child or place their children in a children's garden free of charge (Doi, 2002). Together with the Soviet childcare policies, women found a great chance to work. Even if Soviet policies increased the participation of women in the educational and economic life, where the gap between equality of women and men were relatively diminished in 1960s, women were overwhelmed under double burden whose effect was felt in post-Soviet era because the duties of women were not shared by men in the private sphere (Abazov, 2007).

At the time of Tsarist Empire, practically the number of women in work force had been very low, but under the Soviet rule, the position of Central Asian women were improved remarkably. Before the revolution, only about 2% of all women (aged 9-49 years old) in Central Asia were literate; in 1970, the figure was around 99%. Although there was some progress, women in Central Asia did not achieve complete parity with men. Women in Central Asian Republics were an extremely high percentage of the non-working population among other Union republics (Lubin, 1981).

Soviet regime tried to legitimize its policies to modernize its imperial periphery, especially its most backward parts such as Central Asia (Northrop, 2004). Hence, according to Lapidus (1978), the limitations encountered in Soviet regime when providing equality between women and men are; the problem of Marxists ideology to transform its focus from class as social division into the case of women and men, the issue of double burden on women's shoulder, and the failure of producing policies related to needs of women. In addition, on the one hand, Soviet regime encouraged larger families, which increase the responsibility of women as a mother. On the other hand, Soviets tried to utilize female labor. These two controversial policies intensified the double burden on women. While Soviet regime did try to create equality in work and education, gender roles remained largely unchanged in the Soviet period (Kamp, 2006).

4. Post-Soviet Era

After the independence, when it comes to the nation-building process, gender has played an important role with respect to the self-definition of titular nations in five Central Asian Republics. On the one hand, women represent the specific feature of each nation. On the other hand, woman is perceived as a root of culture (Saktanber and Özataş-Baykal, 2000). Women were bounded with cultural constrains related to patriarchal view of women in transition countries of Central Asia (Moghadam, 2000). Therefore, the question emerged in minds that does the

transition to democracy and market economy open doors or erect new barriers for women in post-Soviet societies? How the category of women has been used to further political projects? (Kuehnast and Nechemias, 2004).

Most of the former Soviet republics embraced highly conservative ideas about men, women, and the family. As stated by Kuehnast and Nechemias, women are identified as fundamental to nation building, namely, as the producers of children and, thus the family and national community (Kuehnast and Nechemias, 2004). Generally, in transitional societies, women have been given responsibility to represent a national identity as a part of age-old traditions for legitimizing the new governments. After giving a general perspective about women's changing role regarding those spheres, Uzbekistan and Tajikistan will be assessed as a case study of gender relations.

4.1. Women's Changing Role in Political Sphere

In the post-Soviet era, it has been expected that women would participate actively in decision-making process when considering Soviet era high literacy rate of women, and their relatively active participation in economy. Nevertheless, women's participation rate in the formal networks of politics and political parties has been low due to the men domination in decision-making process.

After the independence, there are two areas; informal networks and NGOs where women participated in actively. Even though informal networks existed before independence, with the independence, they have been emphasized more as representation of newly created national identities. Moreover, NGOs are a new type of organization, supported commonly by Europe and they cooperated with government. Some of the first women's NGO's were established in the early 1990s for the problems of women in transition period (Concoran-Nantes, 2005). However, when considering the domination of men in society, it is understandable that NGOs related to women could not become effective in the political sphere. Moreover, because of the lack of information and knowledge, NGOs could not meet the needs of rural women so rural women generally do not take part in NGOs. Therefore, informal networks become an alternative for women to reach their private and public needs and to solve their problems (Berg, 2004).

4.2. Women's Changing Role in Cultural Sphere

From an analytical point of view, nationalism universally grounded metaphors of family and reproduction as a continuation of nation. An important contributing factor of this is that the newly independent states advocate their national identity and cultural distinctiveness by overturning Soviet era policies (Abramson, 2004). Hence, restoring the traditional family is the central strategy for unifying the state. In addition, newly independent Central Asian states generally have used Islamic faith as a part of the traditional lifestyle and culture to advocate national self-identification (Sagdeev, 2000). Due to the lack of effective state institutions, many women have turned their faces to Islam and its religious institutions, providing a sense of belonging, and physiological and material security (Sharipova and Fabian, 2010).

After the independence, there are not so many changes in terms of domestic violence, which is common in patriarchal family structure. Although, in every post-communist country, the issue of domestic violence has been dealt with the help of legal changes to assist victims, laws have not been implemented effectively. In addition, NGOs have begun to concern with this issue seriously but they are not effective either (Fabian, 2010). In Central Asia, domestic violence is deeply embedded in the gender inequality of long-standing historical, political, and economic practices

(Sharipova and Fabian, 2010). Besides, because social services for women and childcare provided in Soviet era were abolished, women, particularly rural women, have suffered from poor health conditions, high infant mortality, and lack of normal utility conditions that bring burden for women when raising a child.

With respect to education, most of the parents came to the position where they could no longer afford the school fee. Therefore, female students are more likely married in early age due to the economic problems by continuing the practices of dowry and religious marriage. Thus, in the family life, women are generally seen as housewife under the domination of men (Green and Bauer, 1998).

4.3. Women's Changing Role in Economic Sphere

In the process of transition to market economy, Central Asia countries, which were dependent to Soviet economic system, have confronted serious economic difficulties. In the context of this study, transition from communism to capitalism has also social dimension in terms of women role in economy. The social costs of transition have been far higher than expected. Instead of bringing better conditions for women via economic reforms, the adverse effects of economic restructuring have hit women harder than men (Moghadam, 2000). Women's working condition with the long working hours, low wages, bad labor conditions are much worse. In addition, conservative part of society asserts that women should live compatible with the traditional and Islamic lifestyle without working outside of home (Abazov, 2007). As Anker and Hein argue:

In most of the transitional states as market economy expanded to new global dimensions, a large proportion of women have been incorporated in paid work without separated themselves from their traditional responsibilities in the domestic spheres. Hence, these women, participated in paid labor, have suffered disproportionately from the social costs of the transition, including unemployment, gender discrimination and reinforcement of patriarchal forms (cited from Beneria, 2000, p. 4).

5. Case Studies

5.1. Tajikistan in Post-Soviet Era

Prior to Soviet intervention, women had limited access to public sphere and economic resources in general. After the Soviet invasion, Soviet regime exercised social engineering policies towards society to penetrate Tajik culture into the Soviet Union as a whole. The consequence of this is the building of strong cultural barriers; Tajik traditions were frozen to guard against Soviet intervention (Harris, 2000). With the independence, so many things like economic collapse and civil war have changed the situation of women into negative direction. The civil war destructed social and physical infrastructure, which gave harm to women in political, cultural and economic spheres (Harris, 2000).

5.1.1. Women's Position in Political Sphere

Although women have made progress in political representation in Tajikistan since civil war, the ratios of women in decision-making process have remained persistently low. According to women in national parliament report in 31 March 2011, women's representation in lower house and upper house was respectively 19 % and 14.7 % in Tajikistan (Women in National Parliament). This is because of the economic and emotional difficulties encountered

by women. In consideration of helping their families economically, women no longer have time to participate actively in decision-making process (Sharipova and Fabian, 2010). As Sharipova and Fabian claim:

Women's political representation in Tajik parliament first decreased from a share of 30 percent (quota) during the Soviet era to 3 percent among parliamentary deputies and 7 percent of senior posts within government ministries. In 2000, only five women headed city or regional governments, although women held positions as deputy chairs in 45 of total 64 local administrations. Women were in charge of 28 of the country's 342 village councils (2010, p. 137).

Many international organizations have supported NGOs, parliamentary leaders, and representatives of political parties in early 2000s to discuss women's inferior position in decision-making process. With the decision of Tajik government about quota system, in 2005 election, women gained 17.5 % of the seats in *Majlisi Namoyandagon*, the lower chamber of legislature, and 23.5 % of seats in *Majlisi Milli*, the upper chamber. Despite these increase in women representation, women still have very limited access to legislative apparatus (Sharipova and Fabian, 2010). According to Harris, "although government tried to change women's position in the legal perspective, when it comes to practice, the fate of women have remained at the level of discourse and continues to be Soviet in both form and content" (2000, p. 226). Generally, women's position in nation building process has been overemphasized instead of women's political participation in decision-making process. It can be seen in the different slogans of Russia and Tajikistan. Tajikistan emphasizes its own slogan; "a nation minus its women is not a nation" which is contrast to Russian women's movements slogan "democracy minus women is not democracy" (Harris, 2000, p. 226).

Tajikistan does not have effective women's movements of its own. In fact, there is a very negative perception of female emancipation and women's movements in general, especially the Soviet style women emancipation, because of Soviet Union's attacks on the traditional gender identities in the past.

5.1.2. Women's Position in Cultural Sphere

Wartime conditions of economic deprivation and life-threatening political instability in Tajikistan, where a revival of religious and traditional norms have been experienced, significantly affected the contemporary politics and gender relations (Sharipova and Fabian, 2010). While, most of the people feared radical Islam, affecting women's lifestyle even during the *glasnost* (openness) period, the main demand in Tajikistan was for freedom of worship. However, the war conditions complicated the view about Islam because Islam was one of the issues of the war and remained debatable after war (Harris, 2004). Although Tajiks have always identified themselves with Muslim identity, government has started to act with suspicious to Islamic movements. However, in terms of traditions, it was difficult to abandon. In society, people continued to preserve their Islamic way of life. In addition, women have been still wearing headscarf as a part of this Islamic life. During the coalition Government of National Reconciliation, government put pressure on women to abandon Western style clothing as a part of desovietization (Harris, 2004).

Furthermore, for Islam, family is the supreme importance, considered as the center of life. This is why Islamic traditions have been influential in the family life with its patriarchal structure. Thus, for Tajiks, their Muslim identity and traditional customs are vital. However, since *perestroika* in Gorbachev era and independence, strict rules have begun to be relaxed. Then, Tajikistan has been increasingly opened up to the outside world with effect of television and films over young population. This caused a clash between the traditional understanding of family and the idea of family shaped by romantic love or learned by television but this stayed as a notion, and did not affect the real life visibly (Harris, 2004).

In terms of legal perspective, there are no laws or regulatory provisions that discriminate against women. Women generally undertake maternal role, although in Tajik law, mothers and fathers share parental authority and have equal rights and responsibilities regarding their children's development and education. There is no legal discrimination in terms of heritage, but in practice generally sons get more than daughters.

Polygamy is prohibited under Tajik Penal Code, but it is practiced and convictions are rare because of the demographic imbalance resulting from civil war and the deteriorations in women's material conditions. Because of the women's lack of confidence and uncertainty of their future united with the social expectations and economic needs, women have been forced to marry. On the basis of interviews, most of the old traditions and customs like polygamy, forced marriages were becoming widespread again in post-war Tajikistan. Moreover, the spread of polygamy after civil war was directly connected to the loss of the population in civil war (OECD, 2010). Both for men and women, the legal minimum age for marriage is 17 years in Tajikistan except under certain conditions which courts can authorize marriage. Some forms of discrimination against women still exist, and laws generally are not implemented effectively. Hence, there is a great pressure of marriage among girls in younger ages, because, while some of the parents can no longer afford to feed them, some of them frightened that their daughters may be spoiled. Arranged marriages, including the payment of a dowry, have been decreasing, but it still exists (OECD, 2010).

In addition, as a direct consequence of war, as well as the new levels of poverty, there has been an overall increase in violence. The fear of abduction and rape, particularly among girls and women, has become strong enough to affect their freedom of movement (Harris, 2000). Stereotypes are so common in society. Almost half of Tajik men under the age of 30 years did not consider beating their wives as actual violence. Rape is punishable in Tajikistan, but there is no legal provision recognizing spousal rape (OECD, 2010). High fertility is still considered as a marker of high status and virility among Tajiks, particularly in rich families and this condition affects family members' future living standards in a negative way in terms of economy. According to Harris, it is difficult to change traditionally-bounded minds (Harris, 2000).

5.1.3. Women's Position in Economic Sphere

Tajikistan was among the most rural and least developed parts among the former Soviet Union, it was extremely dependent on the economic support coming from Moscow, and its social indicators did not seem to be well. Moreover, because of the internal conflicts tied to Islamism and a growing refugee population, income gradually has begun to be lower and lower (Moghadam, 2000). After the collapse of Soviet Union, also, with the effect of war, the provision of raw material, the coordination of the production and the distribution of goods have not been compensated by the government so budget deficit has increased severely. Moreover, government has not sufficient economic capacity to fund social services, even to pay wages, student grants or pensions (Harris, 2000). In addition, in the area of education, the number of young women going into higher education has fallen considerably because of the compulsory college entrance fees. Therefore, parents often send their sons to schools instead of sending their daughters (OECD, 2010).

Due to the bad conditions in economy, high number of man and few qualified women has started immigrate to other CIS members (Harris, 2004). As many men emigrated, became displaced, or died in the civil war, the principal roles of breadwinner and head of household were taken on by women. Many women have quitted their former jobs and became businesswomen in small-business activities. Unfortunately, women's new business ventures often also sparked humiliation and sexual harassment. Prostitution and human trafficking circles developed, with

young women being sent to the countries of the Gulf States. Drug dealers also exploited females, increasingly using them as drug mules for smuggling (Sharipova & Fabian, 2010).

As a result, the country remains one of the world's poorest as in the Soviet era. Most of the families in Tajikistan need women to economic contribution as a second source of family budget (Harris, 2000). Family members managed their finances jointly; all the money earned placed together in one large pot, controlled by the head of the family, with major spending decisions taken in family council (Harris, 2004).

5.2. Uzbekistan in Post-Soviet Era

The President of Uzbekistan, Karimov (1990-2016) has chosen to follow tougher stand on the issue of religious freedom. His government tightly controlled the activity of religious institutions by using violence, which leads to a further escalation of civil-religious turmoil (Sagdeev, 2000). Some of the symbols and practices accompanying national independence are reemphasized. Islamic revival has been perceived as divisive and contentious post-independence issue by government and citizens of Uzbekistan while Islam has been an integral part of Central Asia for centuries (Abramson, 2004).

5.2.1. Women's Position in Political Sphere

Following the independence desovietization and *mahalla*, regional form of urban neighborhood, have gained importance as a traditional institution where families preserve Uzbek values and customs. After independence, *mahalla* has begun to operate as an autonomous unit. According to Article 195 of the constitution, *mahalla* are defined as the institutions through which Uzbek citizens govern themselves (Saktanber & Özataş-Baykal, 2000). In the daily life of Uzbek people, the *mahalla* is a real group determining the daily social relation of individuals, and it provides unity and solidarity. As *mahalla* has gained importance in the process of nationalization, women have begun to active in the *mahalla* life of independent Uzbekistan. Women's Committees, as continuation of Women Committees in Soviet Union, operating at the *mahalla* level within a hierarchy, has been introduced by the new state. All the authority structures from top to bottom, all *mahallas* and enterprises have women agencies (Alimova & Azimova, 2000). However, the Women's Committees of Uzbekistan forced to adapt the new authoritarian rules by redefining them as government-organized NGOs (Concoran-Nantes, 2005). This Committee emphasizes protection of women and promotion of equal right. Following a decree of President Karimov on 2 March 1995, a female vice-chair is compulsory for each administrative unit, thus providing women with much more authority. These *mahalla* units attempt to provide solidarity between society by finding jobs for unemployed, supporting the poor financially, giving advice on childcare and mediating wife-husband disagreements. Although women have been seemed to be active at every level of daily life in *mahallas*, it functions as an institution of patriarchal control like a conceptualization of a homeland within a homeland and represent the inequality between men and women. After the independence, religious activity was also emphasized more among society. Thus, religion became an integral part of *mahalla* life of women (Saktanber & Özataş-Baykal, 2000).

Moreover, the large numbers of women are well educated and have been working since the Soviet era, have been active in managing NGOs. In addition, in order to reach a service and get what they need, women participate into informal associations, existed before and during the Soviet period, like *gap groups*, which are based on kinship, neighborhood, or regional affiliation (Berg, 2004).

5.2.2. Women's Position in Cultural Sphere

In Uzbekistan, there is no *de jure* discrimination against women, who continue to enjoy the same legal rights as men (Moghadam, 2000). Nevertheless, both traditional patriarchal system and resurgent national movement perpetuate gender-based stereotypes. The result is the gender asymmetry in power and status, both in public sphere and private sphere and the participation of women to public affairs were determined by men (Akıner, 1997).

Besides these, women were also undermined under Islamic values. Islamist discourse represent men as social, political, economic, and spiritual leaders for both nation and family, while women are portrayed as subordinate to their husbands, physically and emotionally dependent on them, owing to their supposed bodily frailty and weakness (Joseph & Nağmābādī (2005). Therefore, women as mothers became the center of Uzbek national rhetoric. Rebirth of traditions was inevitable for desovietization (Fathi, 2010), and, in Uzbekistan, motherhood received recognition as a service to the nation through the institution of *Hero Mother*. A woman becomes a *Hero Mother* when she bears ten children in to a large family (Doi, 2002).

In the building of post-Soviet Uzbek nation, Islam as an indispensable social identity found itself a place in public and private spheres of life. Nevertheless, the growing radicalization and militant Islam in Uzbekistan having ties to powerful Islamist movements in the neighboring countries of Tajikistan and Afghanistan caused harsh intervention of government on Islamic activism. As a consequence of government interference, society began to avoid a religious signifying support for Islamic extremism. It is clear that most of the women do not veil in ways that are seen as threatening to the status quo because according to government, the religious practices should conform to an emergent national ideology (Abramson, 2004). As a result, young women were forced to change their *hijab* with the Uzbek style of headscarf. According to Abramsom, ironically, the large number of women is excluded from universities because of the women's veiling which perceived as against the secularism. Here, secularism does not coincide with the modern priority of equality for women. Tensions between the post-Soviet secularist legacy and Islamic revivalism have engendered separate notion of citizenship for men and women (Abramson, 2004).

The minimum legal age for marriage in Uzbekistan is 17 for women and 18 for men with the exception of special dispensation. Nevertheless, early marriage is still common; a 2004 United Nations report estimated that 13% of girls between 15 and 19 years of age were married, divorced or widowed. Daughters are commonly seen as temporary members of family who should marry in near future (Doi, 2002). The tradition of paying dowry still exist even its amount is largely symbolic. Polygamy is prohibited by the Uzbek Penal Code and when practiced in a single home is punishable by three years of imprisonment. The CEDAW (Committee on the Elimination of Discrimination against Women) Committees reports that this wording suggests polygamy can be practiced in more than one house. In Uzbekistan, local authorities give powers to the *mahalla* to act as a 'clearance house' for couples before they applied to court to file for divorce. The aim is to prevent the divorce and provide negotiation between the couples. Moreover, a family code contains a provision allowing referral to 'customs and traditions' if the legislation does not provide a solution otherwise (Joseph & Nağmābādī, 2005). Although Uzbek law prohibits violence against women, including violence against a spouse, violence has still been acceptable in society. Domestic violence appears to be common; few cases are brought to the trial because police often discourage victims not to bring a complaint.

5.2.3. Women's Position in Economic Sphere

After independence in 1991, Uzbekistan has experienced decrease in the output, falling incomes, high unemployment, and deteriorating social indicators, and worsening working conditions. According to official statistics, the ratio of women in the overall number of unemployed was 48.3% in 1994. As Tokhtakhodzhaeva claims, *“just a few of the women within the female population, who were studying Soviet universities until 1991 in Uzbekistan, had taken on the mantle of businesswomen; a portion of women were working with low wages or staying at home; and other portion of them has found themselves on the way of being Muslim women. This situation is, mainly, due to seeing new nation as equal to rebirth of Islam”* (2008, introduction).

The other problem related to unemployment is the low level of educated women. There are insufficient educated women for the qualified personnel, which is need by the economy of Uzbekistan. For this reason, there is a strong demand for retraining and upgrading of the qualifications of women personnel (Alimova & Azimova, 2000).

Another important problem is related to the economic support of women engaged in the agrarian sector, although, thanks to the recent legislative advances, Uzbek law grants women the same ownership rights as men. However, women still face obstacles, which undermine these rights. For instance, divorce courts sometimes disregard contracts signed by spouses for fair division of joint property despite the economic privileges established for women (Alimova & Azimova, 2000). Bad working conditions and insufficient job security are among the other problems of female employment. A new Labor Code in December 1995 provides significant privileges and social protection for working women engaged in industry with hazardous labor conditions (Alimova & Azimova, 2000). Due to the Islamic revival, there are barriers for women to be handled for being part of the society. As indicated in the web site of Women Economic Empowerment: *“Uzbek traditional cultural and religious practices do not encourage women to have a public role in the society. This cultural pressure is a very strong deterrent to women empowerment, above all in the economic sector; preventing them from taking advantage of the equal opportunities encoded in the Uzbek law... the traditional Uzbek society does not encourage women empowerment. The concept of gender equity is not uniformly known nor accepted. Woman entrepreneurship, above all, can be perceived as a questioning of male predominance... Besides, this discrepancy in the treatment of men and women is also reflected in other sectors where women have to face prejudices and employment reluctances.”*

6. Conclusion

As examined in this study, the women are an important part of the nation-building process accompanied by of Islamic traditions. Central Asian countries like Tajikistan and Uzbekistan used Islamic values as a tool for glorifying their national identity by emphasizing the role of women because all of the Central Asian countries experienced independence for the first time after the dissolution of Soviet Union in their history. However, the balance between the official Islam and fundamental Islam is fragile especially for the Tajikistan and Uzbekistan where leaders of these countries perceive some of the Islamic movements as threat to their national unity. In addition, due to the unsuccessful attempt of Soviet elimination of patriarchal family structure and Islamic effect on gender relations, in the transition period, male dominant family structure has continued to be preserved with the inequality between men and women. Regarding the decreasing reliability toward formal state relation for the needs of women; kinship, tribal and regional ethnic ties have gained strength. By this way, women feel safe, and the solidarity between women get strong.

As a result, women are the most important components of the change in society. It can be said that the condition of the women does not get any better after independence especially in the political and public spheres; but most importantly, they begin to see themselves as an object, rather than a subject. Object with the duties, which are determined by mostly male population. In addition, women and men generally have a tendency to see their position with to regard biology, as destiny and gender roles as natural and immutable.

Additionally, women are used as a picture of the countries to show how countries turned to their back, Islamic roots and how countries preserved its traditional values. Thus, Central Asian women, at the end, found themselves in the position between Soviet woman and Muslim woman; between being mother, being wife and being daughter and being just a woman without attachment in the nation building process.

To conclude, it is obvious that there have been still unsolved problem in relation to gender issue. Most of the female identities have been inherited from Soviet Union policies; others have been brought by new environment of transition in terms of political, economic and cultural changes. Unfortunately, there are not enough effective women's movements so for the emancipation or for the freedom of women because of the lack of the awareness among women. The underlying idea of women's emancipation firstly should be internalized by women. Then women's movements from below can change the overall idea of society instead of policies imposed by above as generally governments chose to deal with women issue. As Soviet policies related to women, who were imposed from above to society by male dominated politicians, did not succeed among women because the attempt starting from men not from women. Therefore, it could not be internalized by society. Consequently, movements, coming from women, not imposed by men dominated politicians, can create a change with a more consciousness women identity. Even if a small group of women supports change, this can cause a positive outcome.

BIBLIOGRAPHY

- Abazov, R. (2007). *Culture and Customs of Central Asian Republics*. USA: The Greenwood Press.
- Abramson, D. (2004). Engendering Citizenship in Postcommunist Uzbekistan. In K. Kuehnast, C. Nechemias *Post-Soviet Women Encountering Transition: Nation Building, Economic Survival, Civic Activism* (pp. 65-84). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Akiner, S. (1997). Between the Tradition and Modernity: the Dillema Facing Contemporary Central Asian Women. In M. Buckley *Post-Soviet Women: from the Baltics to Central Asia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Alimova, D. & Azimova, N. (2000). Women's Position in Uzbekistan Before and After Independence, In F. Acar, A. Güneş-Ayata *Gender and Identity Construction: Women of Central Asia, the Caucasus and Turkey* (pp. 291-304). Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Beneria, L. (2000). The Construction of Global Markets Engendering Polanyi's the Great Transformation. In F. Acar, A. Güneş-Ayata *Gender and Identity Construction: Women of Central Asia, the Caucasus and Turkey* (pp. 3-20). Leiden: Koninklijke Brill NV.

- Berg, A. (2004). Two Worlds Apart: The Lack of Integration between Women's Kuehnast, C. Nechemias *Post-Soviet Women Encountering Transition: Nation Building, Economic Survival, Civic Activism* (pp. 195-216). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Burks, C. (2009). *Central Asia-Jadidism*. Retrieved April 13, 2011 from <http://fccorn.people.wm.edu/russiasperiphery/b4dc7b44aba1573da8a3613663dbedc4.html>
- Butler, J. (1995). Melancholy Gender-Refused Identification. In *Psychoanalytic Dialogues*,5(2). Retrieved April 20, 2011 from <http://premium1.uploadit.org/painther/Butlerized.pdf>
- Constantine, E. (2007). Practical Consequences of Soviet Policy and Ideology for Gender in Central Asia and Contemporary Reversal. In J. Sahadeo, R. Zanca *Everyday Life in Central Asia: Past and Present* (pp. 115-126). Bloomington: Indiana University Press.
- Corcoran-Nantes, Y. (2005). *Lost Voices: Central Asian Women Confronting Transition*. New York: Zed Nooks.
- Dalkesen, N. (2007). *Gender Roles and Women's Status in Central Asia and Anatolia between the Thirteenth and Sixteenth Centuries* . Retrieved April 16, 2011 from Middle East Technical University, History Department Web site: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Doi, M. M. (2002). *Gesture, Gender, Nation: Dance and Social Change in Uzbekistan*. Westport: Bergin and Garvey.
- Fabian, K. (2010). Introduction: The Politics of Domestic Violence in Postcommunist Europe and Eurasia. In K. Fabian *Domestic Violence in Postcommunist States* (pp. 1-42). Bloomington: Indiana University Press.
- Fathi, H. (2010). Gender, Islam and Social Change in Uzbekistan. *Central Asian Survey*, 25 (3), 303-317.
- Fisher, A. (1998). *A Model Leader for Asia, Ismail Gaspirali*. Retrieved April 19, 2011 from Duke University, Web site: <http://www.iccrimea.org/gaspirali/fisher.html>
- Green, D. J. & Bauer, A. (1998). The Costs of Transition in Central Asia. In *Journal of Asian Economics*,9(2). Retrieved April 4, 2011 from <http://www.sciencedirect.com>
- Harris, C. (2004). *Control and Subversion: Gender Relations in Tajikistan*. Sterling: Pluto Press.
- Harris, C. (2000). The Changing Identity of Women in Tajikistan in the Post-Soviet Period. In F. Acar, A. Güneş-Ayata *Gender and Identity Construction: Women of Central Asia, the Caucasus and Turkey* (pp. 205-228). Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Haugen, A. (2003). *The Establishment of Republics in Soviet Central Asia*. New York: Facts on File.
- Joseph, S. & Nağmābādī, A. (2005). *Encyclopedia of Women and Islamic Cultures: Family, Law, and Politics*. Leiden: Koninklijke Brill NV.

- Kamp, M. (2006). *The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling Under Communism*. Seattle: University of Washington Press.
- Kuehnast, K. & Nechemias, C. (2004). Introduction: Women Navigating Change in Post-Soviet Currents. In K. Kuehnast, C. Nechemias *Post-Soviet Women Encountering Transition: Nation Building, Economic Survival, Civic Activism* (pp. 1-20). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Lapidus, G. W. (1978). *Women in Soviet Society: Equality, Development, and Social Change*. London: University of California Press.
- Lubin, N. (1981). Women in Soviet Central Asia: Progress and Contradictions. In *Soviet Studies*, 33(2). Retrieved March 13, 2011 from University of Glasgow, Web site: <http://www.jstor.org/stable/151335>
- Moghadam, V. M. (2000). Gender and Economics Reforms: A Framework for Analysis and Evidence from Central Asia, the Caucasus, and Turkey. In F. Acar, A. Güneş-Ayata *Gender and Identity Construction: Women of Central Asia, the Caucasus and Turkey* (pp. 23-43). Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Northrop, D. (2004). *Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia*. London: Cornell University Press.
- OECD. (2010). *Atlas of Gender and Development: How Social Norms Affect Gender Equality in Non-OECD Countries*.
- Rashid, A. J. (2002). *The Rise of Militant Islam in Central Asia*. New Haven: Yale University Press.
- Sagdeev, R. (2000). Central Asia and Islam: An Overview. In R. Sagdeev, S. Eisenhower *Islam and Central Asia* (pp. 7-26). Washington: Center for Political and Strategic Studies.
- Saktanber, A. & Özataş-Baykal, A. (2000). Homeland within Homeland: Women and the Formation of Uzbek National Identity, In F. Acar, A. Güneş-Ayata *Gender and Identity Construction: Women of Central Asia, the Caucasus and Turkey* (pp. 229-248). Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Sharipova, M. & Fabian, K. (2010). From Soviet Liberation to Post-Soviet Segregation: Women and Violence in Tajikistan. In K. Fabian *Domestic Violence in Postcommunist States* (pp. 133-170). Bloomington: Indiana University Press.
- Tokhtakhodzhaeva, M. (2008). *The Re-Islamization of Society and the Position of Women in Post-Soviet Uzbekistan*. Folkestone: Global Oriental.
- Women in National Parliament (2011). Retrieved May 8, 2011 from <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>.

6

RELIGION AS VESTED ASABIYYAH OF THE TURKISH RIGHT

TÜRK SAĞININ SEBEP ASABIYYETİ OLARAK DİN

Fatih Çağatay Cengiz (Ondokuz Mayıs University)

Abstract:

This paper looks at the phenomenon of religion, its practice, and how the Turkish right uses these as reference points to transit among different ideological positions. With reference to Ibn Khaldun's concept of asabiyyah, which is used to understand change itself, the moments of the birth and the downfall of civilisations, this paper argues that the Turkish right – i.e. political parties spanning the centre-right to the Islamic – uses religion as a tool to legitimise the construction of its identity against 'the other'. Asabiyyah is a manner of thought and behaviour that can also mobilise the masses by taking a defensive position against the other in society. While religion as a source of manner of thought and behaviour has been used by centre-right political parties as a vessel where reaction against Kemalist modernisation flows, Islamic parties have fixed religion as the irrevocable essence of the nation. Unlike centre-right political parties, the Islamically-minded National Outlook parties aim to establish a religious order to rule society, going beyond the instrumentalisation of religion. The state, on the other hand, sees religion as the harbinger of social and political unity within the dichotomy of partial rejection and inevitable acceptance. The centre-right's attachment to Islamic orders continued intensively after the transition to a multi-party system. As this paper aims to elucidate the Turkish right's conflicting takes on secularism and religion from a historical perspective, it is important to also highlight the fault line in Turkish society. As a result, this paper suggests that religion undertakes a constituent role in the construction of the Turkish right, and this constituent role cannot be understood without taking into account the construction and reconstruction of the nation-state in and of itself.

Keywords: *Turkish right, Turkish politics, Asabiyyah, Religion*

1. Giriş

Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık* adlı eserinde Türk Sağına rengini veren üç politik veçheden bahsederken bunların, sınırları kesin olarak çizilmiş ve birbirlerinden tamamen ayrı 'ideolojik pozisyonlar' olmak yerine birbirleri içine kolayca geçebilen 'haller' olduğunu savlamıştır (Bora, 2017, s. 7-8). Bora'ya göre milliyetçilik, "*Türk Sağının grameri/dilbilgisi*" olarak "içerikleri, kavramları, imgeleri uyarlama, uydurma gücü"ne sahiptir. Bu anlamıyla da maddenin en katı haline benzer. Öte yandan İslâmcılık, bu gramerin 'imge, değer, ritüel kaynağı' olarak 'kap değiştirme ve mecrâ bulma gücü' yüksek bir pozisyon olarak maddenin sıvı haliyle anlamlandırılabilir. Muhafazakârlık ise "bir ruh hali, duruş/duyuş biçimi, üslûp" olarak Türk Sağının gaz halini temsil etmektedir (Bora, 2017, s. 8). Bu yazıda, Türk Sağının bu farklı haller arasındaki geçişte bir referans noktası olarak kullandığı din olgusu ve pratiği konu edilecektir. İbn Haldun'un değişimin kendisini ve uygarlıkların doğuş ve çöküş momentlerini anlamlandırırırken kullandığı 'asabiyyet' kavramından hareketle bu yazı, Türk Sağının çimentosunu oluşturan dinin, merkez sağ partilerden İslâmcı-mukaddesatçı partilere kadar kendi kimliğini 'ötekine' karşı inşa etmede meşrulaştırıcı

araçlardan biri olduğunu iddia etmektedir. Asabiyyet, topluluk içinde ötekine karşı savunmacı bir pozisyon olarak kitleyi harekete de geçirebilen bir düşünce ve davranış biçimidir. Bir düşünce ve davranış biçimi kaynağı olarak din, merkez sağ partiler tarafından Kemalist modernleştirme projesine karşı duyulan tepkinin aktığı bir damar olurken, İslamcı-mukaddesatçı partilerde milletin değişmez özü olarak sabitlenir. İslamcı olarak addedilen Milli Görüş partileri merkez sağ partilerden farklı olarak, dinin araçsallaştırılmasının dışına çıkıp dinsel nizamın kurulmasını ve bu nizamla toplumun yönetilmesini amaç edinmişlerdir. Bu yazı tarihsel bir perspektiften Türk Sağının dine bakışını ve laiklikle olan çelişkili hallerini anlama ve açıklama amacı da taşımaktadır. Böyle bir çabanın sadece belli bir dini pozisyonu ve imgeleri anlamada değil, Türkiye toplumundaki fay hatlarını açığa çıkarmada da yardımcı olacağı düşünülmektedir. İlk olarak İbn Haldun'un 'asabiyyet' kavramı kısaca anlatılacak ve bu kavramdan hareketle Türkiye'deki merkez sağın dini, bir sebep asabiyyeti olarak tahayyül ettiği iddia edilecektir. Daha sonra, merkezi-bürokratik devletin bu asabiyyeti kısmi red ve zorunlu kabul ikilemi içinde nasıl inşa ettiği irdelenecektir. Milli Görüş partileri tarihinden hareketle, dinin toplumdaki "özel" konumunun nostaljik bir geçmişe özlemi harekete geçirmede kullanıldığının altı çizilecektir. Sonuç olarak Türk Sağının kendini inşa etmede dinin kurucu bir rol üstlendiği ve bu kurucu rolün ulus devletin kendini inşa ve yeniden inşa etme sürecindeki çıkarlarından bağımsız düşünülemeyeceği vurgulanacaktır.

2. Asabiyyet Kavramına Dönüş Yapmak

Asabiyyet, İbn Haldun'un 1377 yılında yazdığı *Mukaddime* adlı eserinde sıklıkla geçen, bugünkü anlamıyla grup üyeleri tarafından paylaşılan övünme ve karşılıklı sadakat duygusu (*esprit de corps*), 'topluluk duygusu', 'milliyetçilik', 'dayanışma duygusu', 'komünal ruh', 'sosyal iltisak', 'askeri ruh', 'grup dayanışması', 'tenasüt bağı', 'sosyal irtibat bağı', 'sosyabilite', 'dayanışma', 'vurucu güç', 'grup duygusu' gibi anlamlara gelebilecek şekilde tanımlansa da (Hassan, 2010: 172-174), kavram İbn Haldun'da, devletlerin ve uygarlıkların kuruluş ve zayıflama dönemlerini ve değişimin kendisini anlamada kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Haldun'a göre, bedevi toplumlarda görülen kolektif eylem durumu, şehir hayatını temel alan yerleşik düzende (uygarlıkta) bozulmaya başlamıştır. Bedevi toplumlardaki sosyal ve siyasal dayanışma yerini benmerkezciliğe bırakarak asabiyyetin kaybedilmesine yol açar (Hassan, 2010, s. 200-202). Kavram sadece bir pasif duygu durumunu belirtmez çünkü asabiyyet, tam da toplumlara harekete geçiren bir 'davranış biçimi'dir (Hassan, 2010, s. 194). Bu anlamıyla asabiyyetin temeli, insan doğasının proto-Hobbesçu şekilde, 'yani insan insanın kurdudur' şeklinde özetlenebilecek "*şehvet ve kötülüğe meyil arzusu*"dur (Haldun, 2015, s. 285). Bu düşünce insan, doğası gereği kötüdür ve güvenlik arayışı içinde başkasına zarar verme eğilimi içindedir. Ancak şehir insanın bir diğerinin hakkını gasbetmesi şehirdeki idareciler tarafından önlenirken, çölde yaşayan kabilelerde bu önlem, herkesin hürmet gösterdiği kabile büyüğü tarafından icra edilir. Haldun'a göre, aynı nesep gelmenin yarattığı ortaklık hissi düşmana karşı ortak tavır almaya dönüşür ki bu nesep asabiyyetidir (Haldun, 2015, s. 286-287). Haldun, proto-Weberyen sayılabilecek bir çizgide, devletin kuruluşunda zor unsurunu önceliklendirir ve asabiyyet, zor kullanmaya dayalı bir hükümdarlık sisteminin kurucu unsuru olarak ele alınır. Hükümdar ancak farklı asabiyyetleri tek çatı altında toplayarak diğer kavimler üzerinde egemenliğini kurabilir. Kendi anlatımıyla, "*düşmanların saldırmamasından korunma ve saldırları savma, hakkına sahip çıkma, insanların birbirlerine kenetlenerek güçlü bir topluluk meydana getirmeleriyle olur ki buna asabiyyet denir*" (Haldun, 2015, s. 309). Haldun'a göre iki tip asabiyyet vardır: Nesep asabiyyeti, aile, soy ve akrabalık ve kan bağına gönderme yapan, topluluk aralarındaki ilişkileri kuvvetlendiren kolektif bir dayanışmadır. Sebep asabiyyeti ise kabileler arasında sonradan oluşturulan bir ittifak ile hamiyet ve dayanışma bağlarından yararlanmak amacıyla toplulukların birbirine intisabı ile oluşur. Bu iki asabiyyet arasında yardımlaşmanın boyutu açısından bir fark bulunmamaktadır

(Hassan, 2010: 195-199). Ancak, sebep asabiyyeti topluluklar arasında sonradan oluşturulan bir birlik ruhu olması nedeniyle liberal ontolojinin odağındaki kendi çıkarı peşinde koşan bireye *a priori* bir gönderme yapar. Kendi çıkarı peşinde koşan birey, bu çıkarının ancak bir iktidar odağı altında gerçekleşebileceğini bilir. Hassan'ın da belirttiği gibi asabiyyet, iktidarı elde etmeyi yani devleti amaçlar (2010: 200). Bu anlamıyla da siyaseti iktidar arzusu olarak gördüğü noktaya İbn-Haldun, [proto]-Makyevelist öğeler taşır (Öztürk, 2008, s. 189).

Burada vurgulanması gereken nokta iktidar arzusu ve devlet kurmada dine kurucu özne olma rolü atfedilip dinin devletin ana gövdesine oturtulmasıdır. Haldun'a göre, "*Devlet ancak kuvvet ve galip gelmekle kurulur. Üstün gelmekse ancak asabiyyet ve arzuların hak isteme üzerinde birleşmesine dayanır. Kalpleri bir fikir etrafında toplama ve kaynaştırma sadece dinini tesis hususunda Allah'tan gelen bir yardımla mümkün olur*" (Haldun, 2015, s. 347). Din, kişiler arasındaki rekabeti azaltarak ortak çıkarlar üzerinde düşünmeye sevk ettiği sürece düşmanın niceliği daha çok da olsa zaferin anahtarını asabiyyet sahibi kişilere teslim eder (Haldun, 2015, s. 348-349). Ancak Haldun'daki bu kaynaştırma ve toplama düşüncesi "*farksızlıktan kaynaklanan benzerliğin yaratacağı uyumun sağladığı tek örneklik üzerine kurulu bir toplumu yeğleme*"ye kadar gidebilmektedir (Öztürk, 2008, s. 189). Bu ise, modern dünyadaki İslamcı düşüncenin demokratik toplumu kendi egemenliğine bir tehdit olarak görmesiyle paralellik göstermektedir. İslamcı düşünürlerden Abdurrahman Dilipak'a göre demokrasi, "*batı kültür emperyalizminin bir Truva atı haline getirilmiştir*" (içinde Gülalp, 2003, s. 93-94). Çözüm ise, demokratik katılım karşısına hukuk hukukî çoğulculuk fikrini savunarak bir tür 'inançlar federasyonu' kurmaktır (Gülalp, 2003, s. 163). Her ne kadar İslamcı politik partilerin gücü ile İslamî devlet düzeni kurma tahayyülü ve pratiği Ortadoğu coğrafyasına kıyasla Türkiye'de daha cılız kalsa da, İslam ve politika arasındaki makas özellikle merkez sağ partilerin iktidarından bu yana sürekli daralmıştır. Dinin siyasette etkin kullanımı, her ne kadar iktidarın kaynağına/nereden geldiğine işaret eden bir gösterge olarak tasavvur edilmese de, Türkiye'deki merkez sağ partiler dini, sebep asabiyyeti yaratması nedeniyle gündemlerinde hiç de düşürmemişlerdir.

3. Türkiye'de Merkez Sağın Sebep Asabiyyeti Olarak Din Tahayyülü ve Tatbikatı

Her ne kadar dinin siyasette kullanımı Demokrat Parti geleneğiyle özdeşleştirilse de, din üzerinden siyaset yapma çok partili hayata geçilmesiyle birlikte CHP'de de etkisini göstermiştir. CHP'nin 1947 yılında gerçekleştirilen Yedinci Kurultayı'nda din ile ilgili tek parti döneminin görüşleri liberalleştirilmiş ve parti içinde gelenekçi kanadı temsil edenler "*dinin her türlü taarruz ve müdahalelerden korunması gerektiği anlayışı*" çerçevesinde okullarda devlet tarafından din dersinin verilmesi gerektiği yönünde baskı yapmışlardır (Nal, 2005, s. 140-141). Bunun sonucunda din dersleri 1949 yılında ilkokullarda seçmeli ders olarak yerini aldığı gibi, aynı yıl Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir ilahiyat fakültesi açılmıştır (Nal, 2005, s. 139-141). Din, sadece devlet katında "korunan ve kollanan" bir temsil mekanizması olmanın ötesinde, toplumu da "ahlaksızlığa" karşı "koruyan ve kollayan" bir özne durumuna getirilmiştir. Kurultay'da konuşan Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun dinin toplumsal fonksiyonları konusunda yaptığı konuşma bu konuda önem arz etmektedir:

...Arkadaşlar; bugün, memleketimizde, kumar almış yürümüş, ahlâk tamamen tefessüh etmiştir. Dinsiz bir milletin memleketinde hiçbir korku kalmaz, yaşayabilmesi için bir mefhumdan korkusu olmalıdır. Varlığının devamı için bu mefhum lâzımdır. Anaya, babaya, büyüğe itaat kalmadı, kimse kimseyi tanımıyor, Allah nedir? deyince, Allahın ne olduğunu bilmiyor, tanımıyor... Arkadaşlar; açıkça söyleyelim; biz, bu ihtiyacı ancak ve ancak İslâm dininin kabul ettiği ahlâk kanunlarında bulacağız. Bu ahlâk kanunları bu milleti doğru yola götürecektir; bugün, her yerde ve her zaman şikâyet etmiş olduğumuz ahlâksızlıklar önlenmiş olacaktır... (Tekelioğlu'ndan aktaran Uzun, 2012, s. 128, dipnot 129).

Asabiyyetin kaybolmasının yarattığı telaş, CHP'nin 1950 seçimlerini kaybetmesi sonrasında da dindeki liberal tavrını devam ettirmesine neden olmuştur. Ezanın Türkçe dışında başka bir dilde okunmasını yasaklayan yasanın kaldırılmasının Meclis'te görüşülmesi sırasında da CHP, tasarının sadece millî devlet bilinci anlayışı içinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiş ancak yasa tasarısına karşı sert bir muhalefet de göstermemiştir (Nal, 2005, s. 151-152).

Kaybolduğu düşünülen asabiyyetin yeniden tesisi Demokrat Parti'nin (DP) öncelikleri arasına girmiştir. Bu yeniden tesis ise, DP döneminde tarikatlarla kurulan karşılıklı çıkar ilişkisine dayanmaktadır. Özellikle Nur cemaati, Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinde iktidar olmasından duyduğu memnuniyeti Celal Bayar'a yazdığı bir mektupla dile getirmiş, hükümetin Kore'ye asker gönderme politikasını savunmuş, Nur Risaleleri'nin 1956 yılında suç unsuru olmaktan çıkmasından sonra ise bizzat Bediüzzaman Said Nursi 1957 seçimlerinde DP'yi desteklemiştir (Çakır, 2012, s. 87). Doğuda Kürtlerin yoğun yaşadığı yerlerde Risale-i Nurların komünizmle ve masonlukla mücadelede DP'nin hizmetinde olduğu, Said Nursi tarafından bizzat dile getirilmiştir (içinde Şur, 2015, s. 170). Tek Parti döneminin uygulamalarına karşı devlete küsen taşralı alt orta sınıfın temsilcileri tarafından komünizm, bir Cihad-ı Ekber (nefse karşı savaş) olarak kinin ve hıncın nesnesi haline getirilir (Meşe, 2016, s. 230). Buna göre, haricî düşmanlara karşı savaştan çok daha zor olan Cihad-ı Ekber ülkenin dâhilisinde bulunan komünistlere karşı Komünizmle Mücadele Dernekleri tarafından gerçekleştirilmelidir. Böylece komünizm, asabiyyet kaybının temel nedeni olarak mücadelenin de baş hedefine oturtulur. Derneğin yayın organı Mücadele Dergisi'ne göre komünizmle mücadele sadece dinî değil, aynı zamanda milli de bir görevdir.

...Güzel ve kutsal, Ata yadigarı bu topraklara komünizm afetinin sızmaması, ayak basmaması, en büyük düşüncemiz, kin ve hınç dolu andımız olmalıdır. Din aleyhine yapılan her çeşit neşriyatın arkasında, bir kızıl suratın saklanmakta olduğuna inanmak ve tedbirli bulunmak lazımdır. ... Bu topraklar altında yatan ecdadımızın izinde yürümek kutsal bir vazifedir. Komünizmle mücadele, bir Cihad-ı Ekber sayılır ki; vatanını, milletini seven, aile hayatına, mukaddesata ve ahlaka kıymet veren diline ve dinine sahip olan herkesin bu savaşa canla başla katılması Milli vazifedir (içinde Meşe, 2016: 230).

Dönemin Soğuk Savaş koşullarında dinin toplumsal hayattaki önemi hem muhalefet hem de iktidar partisi tarafından ulus devletin bekasını daim kılacak şekilde analiz edilmiş ve bu bekanın konsolidasyonunda dine özel bir önem atfedilmiştir. Komünizmle mücadele nosyonu, Türk sağını birleştiren bir tutkal görevi görürken, bu kutlu davaya müdahil olanlar ileriki yıllarda dikey toplumsal hareketlilik içinde statü farklılaşması yaşayarak Türk siyasal hayatında çevreden merkeze yürümüşlerdir (Meşe, 2016, s. 223-227). Komünizmle mücadele eden militan kadrolardan Fethi Tevetoğlu, İlhan Darendelioğlu, Osman Yüksel Serdengeçti, Remzi Oğuz Arık, Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel, Recai Kutan ve Osman Turan Türk siyasal hayatında sağ ideolojinin bayraktarlığını yapmış figürler olarak sonraki dönemlerde karşımıza çıkmıştır. Erzurum Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği'nin kurucu üyeliğini yapan Fethullah Gülen, anti-komünizm kuşağının diğer bir önemli ismidir (Meşe, 2016, s. 223-227).

Kemalist modernleşme projesine karşı bir hesaplaşmanın gerçekleştiği ve merkez sağın dirsek temasında olduğu cemaatlerle ve tarikatlarla kurulan rabita, DP'nin selefi merkez sağ partilere de miras olarak bırakılmıştır. Cumhuriyetçi modernleşme projesi, Aydınlanma Çağı düşüncesinden etkilenerek dinin terakkiye engel oluşturduğunu belirtmiş, dini kamusal yaşantıdan çıkarmaya çalışarak vicdanın bir parçası haline gelmesi yolunda adımlar atmıştır. Mustafa Kemal söylev ve demeçlerinde din sömürsünün milletini yok olmasına yol açabilecek bir "fenalık" olduğunu belirtmiştir. Dinin siyasette kullanımı, Mustafa Kemal'e göre, bir asabiyyet yaratmadığı gibi, tersine oluşan asabiyyeti de bozar.

...bizi yanlış yola sevkeden habisler bilirsiniz ki, alekser din perdesine bürünmüşler, sâf ve nezih halkımızı hep şeriat sözleriyle aldata gelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz... görürsünüz ki, milleti mahveden esir eden, harap eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melânetten gelmiştir (Mustafa Kemal'den aktaran Demirel, 2013, s. 149).

Böylelikle Kemalist elit, Immanuel Kant'ın *Aydınlanma Nedir?* adlı yazısında belirttiği gibi “*insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan*” yani dinsel vesayetten ancak devletin gözetim ve denetiminde çıkarılacağı müjdesini vermiştir. Millî devletin eğitim politikalarıyla olgunlaşan ve aklını kullanmayı öğrenen kitle, muasır medeniyetler seviyesine de kendiliğinden ulaşacaktır. Kemalist cumhuriyetçi modernleşmenin ana toplumsal çelişkiyi Batıcı-gelenekçi, çağdaş-gerici dikotomisinde gördüğü siyasi hat, muhafazakâr modernleşme projesini savunan sağ partilerde de yeniden üretilen kültürel bir yarılmaya yol açmıştır (Taşkın, 2009, s. 458-461). Ancak DP geleneğini sürdüren merkez sağ partilerin Kemalist cumhuriyetçi projeden tamamen bir kopuşu temsil edip alternatif İslamî bir proje etrafında kümelenildiğini söylemek de abartılı bir tespit olacaktır. Kitlenin toplumsal duyarlılıklarını ve şikâyetlerini temel alarak pragmatist bir politika izlemek, bu siyasi hattın öncüllerinden olmuştur (Demirel, 2013, s. 159).

Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP), Kemalist cumhuriyetçi modernleşme projenin kurucu unsurlarından olan laiklik ilkesini Batı medeniyetinin topyekûn kabulü ilkesinden kopararak din ve vicdan hürriyetinin genişletilmesiyle açıklama eğilimindedir. Batılılaşmayı ancak gelenek ve göreneklerin korunmasıyla anlamlandırılacağını düşünen Demirel'e göre laiklik, dinsizlik olarak kabul edilemez. Demirel'in 31 Mayıs 1966'da Kayseri'de yaptığı konuşmaya göre:

Türk vatandaşının rahatsızlığı laiklik prensibinin din düşmanlığı, örf ve adet düşmanlığı, gelenek düşmanlığı diye olduğundan çok daha geniş ve milli varlığı tahrip edici bir anlayışla ele alınmasından doğuyor. Halkın bu aşırı davranışlar karşısında kendi kendisine sorduğu soru şudur: Medeniyet, dinsizlik, ahlaksızlık, başıboşluk mudur? Sefahat midir? Dine örf ve âdete, geleneklere bağlı kalarak kalkınmağa ve medenileşmeye imkân yok mudur? (Demirel'den aktaran Demirel, 2013, s. 169).

Devlet katında ise laiklik prensibi AP tarafından savunulmuş, “kişilerin değil devletlerin laik olabileceği” dikotomik düşüncesi AP Programı'na sokulmuştur. AP, laiklik hakkındaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: ‘Laikliği, din aleyhtarlığı, dine saygısızlık, veya dinsizlik şeklinde anlamıyoruz. Devletin laik olması vatandaşların dinleri ile alakalarını kesmeleri demek değildir. Her vatandaş mensup olduğu din ve ibadet şekillerini icrada serbest olmalıdır’ (içinde Demirel, 2013, s. 185).

Demirel, 1965 ve 1969 seçimlerinde kırsal kesimin desteğini alabilmek için Nurcu ve Nakşibendiler ile ittifaka gitmiş ve bu ittifak sonucunda özellikle Mehmet Zahid Kotku önderliğindeki İskenderpaşa cemaati, devlet bürokrasisinin kilit yerlerinden olan Devlet Planlama Teşkilatı, Eğitim ve İşçileri Bakanlıkları'na girebilmiştir (Eliçür, 2010, s. 63). Demirel'in tarikatlarla olan rabıtası Nurcular'ın bir kolu olan Yeni Asyacılar'a kadar uzanmıştır. Yeni Asyacılar, AP'yi “demokrat misyon” olarak adlandırırken İslamî bir parti olan Milli Nizam ve Milli Selamet Partisi'ne karşı yine iktidar partisini desteklemiştir (Çakır, 2012, s. 97). Süleymancular'ın AP ile olan rabıtası, en hayati buldukları öğrenci yurtlarını devlete karşı kendi tekellerinde tutmayı amaçlayabildikleri ölçüde Ruşen Çakır'ın Makyevelizm dediği bir politikayla açıklanabilir. Bu Makyevelist politika sayesinde Süleymancular, meclisteki faaliyetlerini kullanarak yurtları ve dernekleri aleyhine saldırıları bertaraf edebilmiştir (Çakır, 2012, s. 141). Aslında mukaddesatçı tabanın ve entelijansyanın AP'yi desteklemesi sadece rasyonel çıkarlarla açıklanamaz. İslami cenahta AP, Necip Fazıl Kısakürek'in de belirttiği gibi Allah yolunda giden bir parti olduğu için değil, Allah yolunda gitmeyenlere karşı

bir set oluşturduğu için ehven-i şerdir (içinde Demirel, 2013, s. 192). Bu ehven-i şer, dini asabiyyeti de koruyan ve kollayan milli bir partidir.

Dini asabiyyet sadece koruyup kollanmamış, toplumun her katmanına nüfuz etmesi ve konsolidasyonu da sağlamıştır. İmam hatip okulları bu dönemde yaygınlaştırılarak “toplumun aradığı ruh” olabilmıştır. Bu konuda, istatistikî bir bilgi dikkat çekicidir: AKP'nin iktidara geldiği 2002'den günümüze dek geçen süre bir tarafa bırakılırsa Cumhuriyet tarihi boyunca en yüksek sayıda imam hatip okulunun açıldığı dönem, ne on yıllık DP iktidarı ne de İslamî fundamentalist bir partinin iktidarda olduğu 1990'ların ikinci yarısıdır. İmam hatiplerin sayısının en fazla yükseldiği dönem, 1980 öncesinde Süleyman Demirel başkanlığında kurulan 1. ve 2. Milliyetçi Cephe Hükümetleri dönemini kapsayan 1975-1978 zaman aralığıdır. Bu dönemde kurulan 230 adet imam hatip okulu, 2003-2004 yıllarına kadar açılmış 452 adet imam hatip okulu sayısının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Milliyetçi Cephe Hükümetleri dönemindeki dört yıldan az bir sürede, Cumhuriyet tarihindeki toplam imam hatip sayısının yarısından fazla sayıda dini okul açılarak dinsel eğitim yaygınlaştırılmıştır (Çakır, Bozan, Talu, 2004, s. 64). Ayrıca, Demirel'in iktidarda bulunduğu 1960 ve 1970'li yıllar düşünüldüğünde imam hatip okullarına giden öğrenci sayısı da okul sayısındaki artışa paralel bir şekilde artmıştır. 1965-1966 eğitim-öğretim döneminde imam hatip okullarında okuyan öğrenci sayısı 13.478 iken bu sayı hızla artarak 1978-1979 eğitim öğretim döneminde 262.963'e ulaşmıştır (Demirel, 2013, s. 191). Dinî eğitimin artması her ne kadar toplumun İslamleştirilmesi yönünde atılmış adımlardan biri olsa da, merkez sağa mündemîç devletin bekası ve konsolidasyonu çerçevesinde de düşünülebilir. Devletin bekası ise sebep asabiyyetinin kurucu unsurudur.

Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi'nin tarikatlarla ve İslam'la olan rabıtası, selefleri olan diğer merkez sağ partilerinkinden daha farklı bir biçimde değerlendirilmelidir. Kendisi de Nakşibendi tarikatına bağlı olan Özal, bu tarikata, hem parti içinde, hem de devlet katında önemli görevler vermiştir. Eğitim Bakanlığına getirilen ve Nakşibendi tarikatına bağlı olan Vehbi Dinçerler, müfredatı yeniden tanzim ederek eğitim sisteminin İslamlaşması yönünde adımlar atmıştır (Yavuz'dan aktaran Eligür, 2010, s. 119-120). Nakşibendilerle kurulan ittifak sadece politik ve dini amaçlara hizmet etmemekte, ayrıca neo-liberal ekonomik sistemin ülke içinde yerleşmesinde ve özellikle Körfez sermayesinin Türkiye'ye akmasında da araçsal bir rol oynamıştır. Özal'ın kardeşi Yusuf Bozkurt Özal, Al Baraka Türk'ün kurucu üyelerinden olurken, Milli Selamet Partisi milletvekillerinden Salih Özcan Al Baraka Türk'ün ve Rabitat olarak bilinen Müslüman Dünya Ligi'nin yönetim kurulunda yer almıştır. Yine Salih Özcan, Ahmet Tefvik Paksu ve Halil Şıvgın Faysal Finans'ın kurucuları arasındadır (Eligür, 2010, s. 129-130). İflas Kanunu'nda İslamî bankacılık yapan şirketlere tanınan imtiyazla, iflas durumundaki bu şirketlerin vadesiz mevduatlarının yüzde onuna ve katılma hesaplarının yüzde birine Merkez Bankası tarafından el konması sağlanmış, hâlbuki diğer bankalar için bu oran yüzde on ve on beşlik olarak belirlenmiştir (Eligür, 2010, s. 131). Merkez sağ, kimliğini inşa ettiği asabiyyet sayesinde ötekine karşı sadece siyasi değil ekonomik olarak da güçlü konuma gelmiştir.

4. Devletin Dini Asabiyyeti Kısmi Reddi ve Zorunlu Kabulü İkilemi

Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar Anayasa'da laik bir devlet olarak tanımlansa da tarihinin hiçbir döneminde laik bir devlet olmamış, laikliği modernleşmenin ve 'millî din' yaratmanın bir aracı olarak ele almıştır (Alpman, 2017, s. 83-85). Tarihsel açıdan laiklik Batı'da papalığın ve Kilisenin siyasal alanı tanzim edip kendi iktidarını feodal beylere ve krallara kabul ettirmesine karşı çıkış olarak dinin hukuk ve yasama alanlarından teleolojik alana çekilmesiyle sonuçlanan bir sürecin adıdır ve her şeyden önce devletin ve siyasal iktidarın niteliğine dair ipuçları verir. Ancak yine de laik devlette din, bireylerin sadece bir vicdan meselesi olarak sınırlandırılmaz, aynı zamanda

“sivil toplum” içinde bireylerin kamusal alanda da yaşayabilecekleri bir edim olarak karşılanır. Diğer bir anlatımla Max Weber’e atıfla “dünyanın büyüünün bozulduğu” rasyonel-akılcı modern çağda din, kendini devlet alanında değil sivil toplum alanında devlet müdahalesi olmadan var eder.

Ancak Türkiye’de uygulanan ve anlaşılan laiklik, devletin dini de tanzim ederek kendi suretinde görmek istediği “tersine laiklik” olarak adlandırılabilir. Kökenlerini 14. yüzyıl düşünürlerinden Padova’lı Marsilius’ta bulan dinin siyasal iktidarın egemenliğine girmesi gerektiği savı ulusal krallıkların oluşmaya başladığı çağda krallıklar için meşrulaştırıcı bir güç olurken, Türkiye’de ise bu sav ulus inşasında araçsallaştırılmıştır.¹ Bu araçsallaştırmayla din, Tek Parti döneminde her ne kadar Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sünni-İslami formda kurumsallaştırılmışsa da, toplumdaki asabiyyet bağı ve siyasal alandaki nüfuzunu kaybetmiştir. Dini asabiyyet yerini çok da aşkın milli bir asabiyyete kaptırmıştır. Ortaokul ve liselerde ders kitabı olarak okutulan ve Mustafa Kemal’in emriyle Afet İnan’a yazdırılan *Medeni Bilgiler* kitabında din tam da toplumdaki asabiyyeti yok eden bir unsur olarak karşımıza çıkar:

Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır fakat biz, bizim gözümüz önündeki Türk Milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz. Türkler Arapların dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Arap dinini kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların, ne de aynı dinde bulunan Acemlerin ve ne de Mısırlıların vesairesinin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine hiçbir tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin milli rabotalarını geşetti, milli hislerini, milli heyecanını unutturdu... (Afet İnan’dan aktaran Alpman, 2017, s. 86).

Devletin, dini bir asabiyyet bağı olarak kısmi reddi 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde yumuşamış ve yukarıda da belirtildiği gibi siyasi partilerin cemaatlerle kurduğu ilişki kısmen görmezden gelinmiştir. Kızıl düşman Moskof’a karşı mücadelede ABD, “hür dünyanın” vurucu gücü olarak selamlanmış ve anti-komünist uygulamalar her türlü kötülüğün ve vatan hainliğinin karşılığı haline getirilmiştir (Öztan, 2016; Meşe, 2016). Komünist heyula, Türkiye Cumhuriyeti’ne açık bir tehdit olarak güvenleştirilmiş ve yerel ile bize özgü olanın karşısına oturtulmuştur. Tümgeneral Turhan Olcaytu’ya göre cumhuriyeti kurarak “dinin emrini” yerine getiren “Tanrı’nın en sevgili kulu” Atatürk Türkiye’si, cumhuriyetin 50. kuruluş yılında hem tutucu-yobazların hem de komünist manifestocuların saldırısı altındadır (1973, s. 69; s. 107). Özellikle komünistlerin ‘Tam bağımsız Türkiye’ şiarı yerine ‘Yaşasın dünya halklarının kurtuluşu’ şiarı benimsemeleri cumhuriyetin 50. yılındaki en önemli tehdit unsurlarından birisidir. Olcaytu’nun veciz anlatımıyla;

Burunlarına, komünist enternasyonelinin halkası takılmış bazı sözde aydın, diplomalı hainler, Marksın çaldığı tefin temposuna ayak uydurarak sokaklarımızda yapmadık ayı şakası bırakmadılar. Vatansaver işçilerimizin; yürekleri vatan aşkı ile çarpan heyecanlı gençlerimizin önüne düşerek onların yüksek milli duygularını, ustaca sömürüp, “Yaşasın dünya halklarının kurtuluşu” naraları ile kendi milletini, tarihi düşmanımıza esir etme yolunda saptırmaya kalkıştılar (1973, s. 74).

1980 darbesi ve sonrası din ve devlet ilişkilerinin yeniden tanımlandığı ve devletin dini bir asabiyyet bağı olarak benimsendiği bir dönem olarak adlandırılabilir. Kenan Evren din derslerini okullarda zorunlu hale getirmiş, mitinglerde hadisler okumuş, ‘hiç olmazsa iki rekat namaz kılmasını bilen’ kuşaklar yetiştirmeye çalışarak ayrılıkçı akımların önüne geçmeye çalışmıştır (“Kenan Evren İslami Propoganda”, 2010). Bu amaçla, Aydınlar Ocağı’nın 1970’lerden beri İbrahim Kafesoğlu önderliğinde başlattığı Türk-İslam Sentezi modeli İslam’ı milli kültürün ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Ayrıca Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1983 yılında hazırlanan Mili Kültür

1 Padova’lı Marsilius’un görüşleri için bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları (2016). *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim, ss. 279-286.

Raporu materyalist ve pozitivist cumhuriyetçi eğitim sistemini eleştirerek inançlı, ilim sahibi ve ahlakçı gençler yetiştirilmesi gerektiği yönünde raporlar hazırlamıştır (Eligür, 2010, s. 93-107). Soğuk Savaş bitiminde devletin din algısı merkez sağın din algısına paralellik gösterecek şekilde yeniden tanımlanmış ve 1980'lerin devamı niteliği göstermiştir. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin 1990 yılında yayınladığı *Devletin Kavram ve Kapsamı* adlı kitapta din, milli varlığın korunmasında elzem olan psiko-sosyal ve kültürel güçlerden biri olarak tanımlanmıştır. Mustafa Kemal'e atıfla dinin "lüzumlu bir müessese" olduğunun altı çizilmiş, bu lüzumun ise ancak milli birlik ve beraberliği sağlayabilecek şekilde tutuculuk ve yobazlığa meydan vermeden, çağdaş, akılcı ve günün şartlarına uygun yorumlanabilmesiyle gerçekleşebileceği söylenmiştir (Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 1990, s. 239-240). Din, bürokratik devlet katında kısmi ret ve zorunlu kabul ikilemi içinde salınmıştır.

5. Milli Görüş Geleneğinde Dini Asabiyet

1980'lere kadar Türkiye İslamcılığı ana yatağını milliyetçilik ideolojisinde bularak komünizme karşı korumacı bir refleks geliştirmiştir. 1980'lerden sonra ise milliyetçi ideolojiyle bir hesaplaşma ve ümmeti tek çatı altında toplama fikri İslami entelijansiyanın gündemine girmiş olsa da İslami hareketin ana amacı dinin başat kurucu unsur olduğu farklı bir Türk milliyetçiliğini tahkim etmek olmuştur (Bora, 2017, s. 130-132). Türkiye İslamcılığının Ortadoğudaki ve diğer coğrafyalardaki İslamcılıklardan farklı olarak devleti ve dini merkezine alan dinsel bir milliyetçilikle bezeli olması Türkiye'nin farklı bir tarihsel izlenceden gelmiş olmasında aranmalıdır. İslamcılık, İslami entelijansiyanın önemli isimlerinden İsmail Kara'nın tanımına göre:

XIX-XX yüzyılda, İslamı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe siyaset, eğitim...) "yeniden" hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla müslümanları, İslam dünyasını batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütünüdür ihtiva eden bir hareket olarak tarif edilebilir (Kara'dan aktaran Çakır, 2012, s. 267).

Bu tanımda İslamcılık, sadece İslami bir *episteme* çatısı altında bir yeni hayat ve yönetim tarzı sunma arayışı değil, İslam'ın kendisini de batı sömürsünden kurtarma çabasıdır. Özellikle 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı, emperyalist aşamaya gelmiş Batı sermayesinin Ortadoğu ve Afrika'da açılım yaptıkları dönemdir. Bu dönemde hemen hemen Müslümanların çoğunlukta olduğu her coğrafya Batı sömürgesi altına girmiş ve İslam, bu sömürüye karşı durmanın simgesi ve "harici Hristiyan zalimlere" karşı milli kimliğin asabiyeti haline gelmiştir. Örnek vermek gerekirse, İslamcı toplumsal hareketlerin yoğun yaşandığı Cezayir 1830-1962 ve Tunus 1881-1956 yılları arasında Fransız sömürgeciliği, Mısır 1882-1922 ve Sudan 1899-1956 yılları arasında İngiliz işgali altındadır. Bu coğrafyalarda İslamcılık, ancak İslam peygamberi ve sonrasındaki *Altın Çağ*'a dönmek ve İslam'ı ihya ederek toplum ve devlet katında egemen kılma amacındadır. Öte yandan, bizzat kendisi 600 yıl varlığını sürdürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu ise 1918-1923 İstanbul'un işgali dışında uzun çaplı bir işgal faaliyeti görmemiş yani Batı'nın *politik* sömürgesi haline gelmemiştir (Açar, 2004, s. 49). Bu nedenle, Osmanlı'nın son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nde meydana gelen İslamcılık akımları *Altın Çağ*'a dönüş olarak İslam peygamberi dönemi yerine Osmanlı Döneminin ihtişamlı yıllarına dönüşü görmüşler ve İslamcılık daha çok bozulan Osmanlı idaresinin yeniden tesisinde devleti kurtarmanın bir aracına dönmüştür. Diğer bir anlatımla, Türkiye'deki İslamcı entelijansiyanın Necip Fazıl Kısakürek'in *Sakarya Türküsü*'ne atfen sıklıkla dile getirdikleri "öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya!" dizesi, Türkiye dışındaki diğer Müslüman coğrafyalar için daha muteber bir şiarıdır. Bu şiar, Türkiye'deki İslamcılar için genellikle, harici sömürücü düşmana karşı değil, Kemalizmin sekülerleşme ve modernleşme hareketleri sonucunda politik ve hukuksal etki

alanı daralan siyasi ve dini bir zihniyetin mazlumiyet ve mağduriyet söyleminde kullanılmıştır. Bu mazlumiyet ve mağduriyet, Fatih'in İstanbul'u fethi, Yavuz'un Çaldıran seferi, ve Kanuni'nin Viyana kapılarını zorladığı Osmanlı tarihinin şanlı ve şerefli sayfalarına gönderme yapılarak aşılmaya çalışılır. Erbakan'a göre:

Milletimiz tarihin en büyük, en şerefli milletidir, örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, bütün insanlığa ahlak ve faziletin ne olduğunu öğretmiş, dünyanın nizamını tanzim ve idare etmiş olan millettir. Yakın çağlara kadar, dünya milletleri ile teke tek değil, hep onların yekunu ile karşılaşmış ve yekununa galebe çalmıştır. Bu zaferler sağlanırken şüphesiz ki iman, temel kuvvet kaynağını teşkil etmiştir. ... Milletimiz Allah'ın hakkı tutma, iyiyi sağlama ve kötüyü menetme yolunda bulunmak üzere seçtiği aziz ve mümtaz bir millettir (2014, s. 49).

İslamcı düşüncedeki aynı milliyetçi düşüncede olduğu gibi "öze dönüş" istenci İslamcılığın küçük burjuvaziye dayanan sınıf temeliyle ilgilidir. İslamcılığın sınıfsal temelindeki çelişkiler, ciddi bir yoksullaşma tehdidi altındaki yeni orta sınıfların ve geleneksel küçük burjuvazinin hayalleri gerçekleşmediğinde geçmişin güvenli *Altın Çağ'*na gönderme yaparak bu hoşnutsuzluklarını ve öfkelerini kendi işlerini gasp ettiklerine inandıkları etnik ve dini azınlıklara kanalize etmeleriyle görünür olmaktadır (Harman, 1994). Asabiyet, bu anlamıyla ötekine öfkeyle harekete geçirilir. Her ne kadar İslamcılık ile milliyetçilik arasında benzerlikler olsa da, düşmanlaştırılacak "öteki" konusunda bir düzey farkı da göze çarpar. Bosna, Azerbaycan ve Kıbrıs gibi mili davalarda savaşmış mücahitler karşısında Sırp, Ermeni, Yahudi ve Rus, İslamcı ideolojide milliyetçilikte olduğu gibi "öteki"ni oluştururken, İslamcılık'ın beslendiği asıl ırkçılık damarı, her taşın ve musibetin altında Yahudi görmeye varan ve bir komplo teorisine çıkan anti-semitik tahayyüldür (Bora, 2017, s. 135-136). Burada anti-siyonizm anti-semitizme tahvil edilerek asabiyet oluşturulur. "Şeytana kulluk eden Siyonistler" Gizli Dünya Devletini kurma yolunda 2. Dünya Savaşı'nda atom bombasını bile kullanarak yüzbinlerce insanın ölümüne neden olmuş, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nı ve CIA'yi *Council of Foreign Affairs* (CFR) adı verilen Dış İlişkiler Konseyi aracılığıyla ele geçirmiş, ihtilaller düzenlemiş, devlet kurup devlet yıkmışlardır (Erbakan, 2013, s. 97-102). "Şeytanın kulları" Osmanlı'nın dağılmasında da başat rol oynamış, "Fırat'la Nil arasındaki vaat edilmiş topraklarda Büyük İsrail'i" kurmak için Abdülhamit'i tahttan indirip Osmanlı Devleti'ni yıkma planları yapmışlardır. Bu yıkıcı ve bölücü planlar, bizzat Meclis-i Mebusan'da Selanik milletvekili olan Emanuel Karaso tarafından gerçekleştirilmiştir. Keza, Abdülhamit'i tahttan indiren İttihat ve Terakki Cemiyeti de bizzat Karoso tarafından kurulmuştur (Erbakan, 2013, s. 108-109)² Anti-semitik zihinsel tasavvurun, çelişkili bir şekilde, dâhili düşmanı Kürtlerde arayan milliyetçi ideolojiye göre daha temkinli olması açısından dikkat çekicidir. Baş düşman tanımlamasınınin dâhiliden hariciye yani Yahudilere çevrilmesi, Kürtlere karşı mutedil bir dilin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Hatta bu dil, Kemalist devletin politikalara karşı Gramscici anlamıyla bir cephe savaşına girmeyi bile gerektirebilir. Erbakan 1994 seçimlerinden önce Bingöl'de yaptığı bir konuşmada:

Bu ülkenin evlatları asırlar boyu mektebe besmele ile başlar. Siz geldiniz besmeleyi kaldırdınız, ne koydunuz yerine? Türküm, doğuruyum, çalışkanım. Sen bunu söyleyince öbür taraftan da Müslüman evladı 'Ya öyle mi ben de Kürdüm, daha doğuruyum, daha çalışkanım' deme hakkını kazandı ve böylece siz bu ülkenin insanlarını birbirlerine yabancılaştırdınız ("Erbakan'ın "Andımız" Hakkında Konuşması", 2013).

2 TRT'nin popüler dizilerinden *Payitaht: Abdülhamid*, Abdülhamid'i tahtan indirecek genç kadroların Yahudi bir kişi tarafından adım adım planlandığını senaryolaştırmaktadır. Emanuel Karaso, "Abdülhamid'i devirmek için önce onu ayakta tutan milleti bozmak, gençliği değiştirmek gerek" olduğunu söyleyip "işte bizim ordumuz" dediği gençliği nasıl değiştireceğini de şöyle tasavvur etmektedir: "Bu gençlik hoca olacak, hekim olacak, asker olacak, muharrir olacak sonra devleti idare eden koltuklara oturacaklar. Avrupalı gibi giyinerek, yiyerek ve içerek büyüyecek ve sonunda karşı konulmaz bir ordu olacak Osmanlı'nın tam evine, ciğerine, ocağına, damarlarına, dininin kanına sızacak ve her şeyi tarumar edecek" (<https://www.youtube.com/watch?v=35mPKmI76Co>).

Düşmanın dinsel kavramlarla açıklanması, tarihteki din savaşlarına gönderme yapılarak meşrulaştırılır. Avrupa Ekonomik Topluluğu, ne bazı Marksistlerin iddia ettiği gibi Türkiye kapitalizminin geldiği aşamada başka bir ekonomik sisteme eklenme girişimidir ne de liberal-enternasyonalizmi savunanlarındaki gibi ulus devletin aşıldığı ulusüstü ve insan haklarına dayalı bir topluluğa üye olma çabasıdır. Avrupa Ekonomi Topluluğu tam da Müslümanları bir türlü savaşta yenemeyen Hristiyanların neo-Haçlı Seferidir. Erbakan'ın tarif ettiği gibi “*onların ortak bizim pazar*” olduğumuz bir sistemde, Avrupa Birliği elbette Siyonizm'in de bir aracı olacaktır (Erbakan, 2013, s. 112). Bu “*Siyonist-kapitalist emperyalizmin oyunları*” düşman hattını billurlaştırdığı gibi, dışişlerinde de dost saflarının kimler olacağı konusunda ipuçları vermektedir. Bangladeş, İran, Mısır, Türkiye, Malezya, Endonezya, Nijerya ve Pakistan'dan oluşan D-8 Ekonomik İşbirliği Örgütü, Erbakan'ın 'ekonomik ümmetçilik'ine bir örnek teşkil etmektedir. İçsel asabiyet, dışsal asabiyetin oluşturulmasıyla konsolide edilir.

Erbakan, siyasi anlamda tüm Müslümanları halifelik çatısı altında toplayacak bir ümmetçilik fikrinden bahsetmese de, laiklik hakkındaki görüşleri İslami bir partinin çizdiği sınırlar çerçevesinde değerlendirilebilir. Erbakan'a göre laiklik, Türkiye'de yanlış tatbikat edilmektedir, keza Türkiye'deki laiklik toplumsal barışı bozmaktadır. Laiklik her şeyden önce bir din ve vicdan hürriyeti olarak, her mezhebin varlığını kabul edip onlara hak ettiği itibarı vermek demektir. Yani, her mezhebin itikat ve içtihatları laiklik ilkesi gereği kabul görmeli ve bir insan hakları prensibi olarak da benimsenmelidir (Erbakan, 2014, s. 62). Bu ise Türkiye'deki hukuk düzenini Medine Vesikası'nda olduğu gibi çok hukuklu bir yapıya geçirmekle mümkün olabilecektir. Erbakan 1993 yılında yaptığı bir konuşmada herkesin 'kendi inancının gerektirdiği hukuk içinde yaşama hakkını' savunarak çok hukuklu bir düzenin uygulanmasını savunmuştur. Erbakan, 'inandığı gibi yaşama hürriyetinin içerisinde en önemli husus fertlerin hukukunu seçme hakkıdır. Bir insan başkasının inancına göre, başkasının koyduğu kurallara göre yaşamak mecburiyetinde olmamalı, kendi inancının gerektirdiği hukuk içinde yaşama hakkına sahip olmalıdır. Bir ülkede çeşitli inançlara sahip insanlar olacağı için yapılan anayasaların kanunlar içerisinde en temel özelliği çok hukuklu anayasa olmasıdır' diyerek anayasal düzenin İslami talepler doğrultusunda yeniden şekillenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Kıranşal, 2017). Devlet şeklinde yapılacak değişikliklerle de ceza davalarında jüri sistemine geçilecek ve milletin arzusu adaletin tesisinde tecelli edecektir (Erbakan, 2014, s. 59).

Ziya Öniş'in de belirttiği gibi, merkez sağdan farklı olarak İslami fundamentalist bir parti olan Refah Partisi'nin 1990'larda yükselişe geçmesi ve iktidara gelmesi, ulus devlet modeli altında seküler sosyal demokrat partilerin halka gerçek bir alternatif sunmadaki acizyetleri sonucunda oluşan politik alandaki boşluğun, İslami bir yoksullukla mücadele programıyla doldurulmaya çalışılmasıyla yakından ilgilidir (1997, s. 746-748). Yoksulluk gibi yakıcı bir toplumsal sorunun siyasal alanda yer bulması ve İslami bir parti tarafından önceliklendirilmesi Türkiye'nin içinden geçtiği neo-liberal küreselleşme süreciyle anlamlandırılabilir. Ancak Refah Partisi'nin asıl başarısı toplumun alt kesimini oluşturan emekçilerle yeni yükselen dindar burjuvazi ve orta sınıf arasında toplumsal bir konsensüs yaratmasında aranmalıdır. Haldun Gülalp, Refah Partisi'nin sınıfsal yapısını analiz ederken üç farklı toplumsal sınıfın partinin ana tabanını oluşturduğundan bahsetmiştir. İlki İstanbul merkezli kapitalistlerin ekonomik hegemonyasına karşı çıkan taşra merkezli çeper sermayenin küçük ve orta ölçekli kapitalist sınıfı; ikinci olarak yine merkezdeki Kemalist ideolojik hegemonyaya bağlı orta sınıf karşısında taşradan gelen ve üniversite mezunu profesyonel orta sınıf ve son olarak da göçle birlikte şehre taşınmış ve istihdam piyasasında prekarya olarak çalışan işçi sınıfı (Gülalp, 2001, s. 444-445). Refah Partisi bu toplumsal konsensüsü her ne kadar toplumun ve devlet aygıtının İslamileştirilmesi yönünde harekete geçirmeyi amaçlasa da toplumda İslami bir yaşayışa dayalı bütünsel bir hegemonya kurduğu da tartışmalıdır. Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak'ın araştırmaları, Refah Partisi'nin iktidar olduğu 1996 yılında Türkiye'de

şeriata dayalı bir din devleti kurulmasını isteyenlerin oranını %26.7 olarak gösterirken bu oranın on yıl içinde hızla %9'lara kadar düştüğünü de göstermektedir (2006, s. 75). Dinsel asabiyyet, dini tahakküme tahvil edilememiştir.

Din, yeni yükselen kapitalistler için *kendinde sınıftan kendi için sınıfa* doğru evrilmelerinde kilit bir rol oynayarak neo-liberal bir asabiyyet oluşturmuştur. MÜSİAD'ın erken dönem raporları incelendiğinde dinin kendi sınıfsal pozisyonlarını birleştirmede işlevsel olduğu görülebilir. 1994 yılında yayımlanan *İş Hayatında İslam İnsanı: Homo Islamicus* adlı rapor, kapitalizmin yarattığı rekabetçi, birey merkezli ve faydası peşinde koşan *Homo Economicus*'a karşı davranışları İslam'ın genel prensipleriyle uyumlu alternatif Müslüman insan tipolojisi yaratma iddiasındadır (MÜSİAD, 1994). Bu yolda atılacak olan ekonomik kalkınma ise kendi başına bir amaç değil, ancak Allah'ın rızasını kazanmada bir araç olacaktır (Yarar, 1996, s. 45).

Tüm bu anlatılanlar altında, AKP iktidarını Milli Görüş'ün çelişkisiz bir devamı olarak görmek yerine 1980'lerden sonraki post-Kemalist dönemin son aşaması olarak görmek daha anlamlı olacaktır. Kemalizm, sadece modernleştirici bir ideolojiye değil, ekonomik anlamda kalkınmacılığa dayanan bir ideolojidir. Küreselleşme süreciyle ekonomi üzerindeki etkisi tasfiye olmasa da azalan ulus devletlerin kalkınmacılık misyonunun da ortadan kaldırılması gerekmektedir. AKP'nin bu misyonun taşıyıcılığını yaptığı söylenilebilir. Özelleştirme uygulamaları bunun birer örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece 2005 ya da 2006 yıllarında yapılan özelleştirmelerden elde edilen gelir, 1986-2003 yıllarını kapsayan yaklaşık 20 yıllık özelleştirmeden elde edilen gelire eşdeğerdedir. 1986-2017 yılları arasında özelleştiren devlet kurumlarının değeri 68.9 milyar dolarken, sadece 2005 yılında bu rakam 8.2, 2012 yılında 12.5 milyar dolardır (Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2017, s. 60). Dini bir asabiyyet oluşturmada ise, AKP diğer merkez sağ partilerin çizdiği yolda çelişkisiz ilerlemektedir.

6. Sonuç

Türkiye'deki hemen hemen tüm merkez sağ partilerin din konusunda takındıkları politik tutum eklektik bir zemin üzerinde ilerlemektedir. Yani din, hem istenilen toplumsal nizamı sağlayan geleneğin inşasında en önemli unsur olarak karşımıza çıkar hem de toplumsal düzlemdeki sınırlarını aşıp yasa yapımı ve yargılama alanlarına nüfuzu söz konusu olduğunda da mutedil bir reddiyle karşılaşılır. Din, toplumsal alanda kaldığı sürece merkez sağın pragmatik siyasetinde kurucu bir unsurdur. Bu sınırın ihlali, hem merkez sağın kontrol edemeyeceği nizam dışı bir arayışa yani İslami bir arayışa yönelebilir hem de dinin otantikliği ve yerelliği kaybolabilir. Merkez sağın bu anlamıyla din tahayyülü, devletin toplumsal tahakkümünü arttıracak bir araç rolüne bürünmesinde yatar. Araçsallaşan din, kendinde bir amaç haline geldiğinde, merkez sağın din konusunda çizdiği eklektik sınır bertaraf olup İslamcı bir çizgiye kayar. Din konusundaki muğlaklık merkez sağın toplum üzerindeki hegemonik duruşunu kuvvetlendiği gibi toplumda bir karşılık bulmasına da zemin hazırlar. Din merkez sağ partiler için İslami fundamentalistlerin arzu ettiği ümmeti tek bir çatı altında toplayacak kendiliğinden aşkın bir özne ya da uhrevi dünyanın kurtarıcısı değil, pratik hayatta karşılığı olan, milli değerlerle bezeli, yerel ve otantik bir unsurdur. Ancak bu sınırlar içinde kaldığında dinsel bir asabiyyet yaratabilmiştir. Aksi bir durum toplumsal olarak da kabul görmemiş, asabiyyetin kendi varoluşunu bozmuştur. Bu haliyle neo-liberal sistem altında dinsel asabiyyet, ötekine karşı bir kimlik oluşturmada merkez sağ siyasal partiler için araçsal rol oynamaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Achcar, G. (2004). *Eastern Cauldron: Islam, Afghanistan, Palestine and Iraq in a Marxist Mirror*. London: Pluto Press.
- Alpman, P. S. (2017). Türkiye'deki İslâmî iktidar mücadelesinin laiklik seyrüseferi. *Birikim*, CCCXXXIII/CCCXXXIV, 82-92.
- Bora, T. (2017). *Türk Sağ'ının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık*. İstanbul: İletişim.
- Çakır, R., İ., Bozan, B., TALU. (2004). *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*. İstanbul: TESEV Yayınları. Erişim http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Imam_Hatip_Liseleri_Efsaneler_Ve_Gercekler.pdf
- Çakır, R. (2012). *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*. İstanbul: Metis.
- Çarkoğlu, A. ve B. Toprak. (2006). *Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: TESEV Yayınları. Erişim http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Degisen_Turkiyede_Din_Toplum_Ve_Siyaset.pdf
- Demirel, T. (2013). *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*. İstanbul: İletişim.
- Eligür, B. (2010). *The Mobilization of Political Islam in Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erbakan, N. (2013). *Davam*. Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan, N. (2014). *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyesi, Cilt 1*. Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan'ın "Andımız" Hakkında Konuşması (2013, Ekim 4)*. Erişim <http://www.tevhidhaber.com/erbakanin-andimiz-hakkinda-konusmasi-88152h.htm>
- Gülalp, H. (2001). Globalization and Political Islam: The Social Bases of Turkey's Welfare Party. *Middle East Studies*, XXXIII, 433-488.
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri*. İstanbul: Metis.
- Haldun, İ. (2015). *Mukaddime*. İstanbul: İlgî Kültür Sanat.
- Harman, C. (1994). *The prophet and the proletariat*. Erişim <https://www.marxists.org/archive/harman/1994/xx/islam.htm#pt4>
- Hassan, Ü. (2010). *İbn Haldun: Metodu ve Siyaset Teorisi*. Ankara: Doğu Batı.
- Kenan Evren - İslami Propoganda (2010)*. Erişim <https://www.youtube.com/watch?v=PH-uxSj39HY>
- Kıranşal, A. (2017, 23 Şubat). *Nerede Bizim İslami Taleplerimiz*. Erişim <http://www.milligazete.com.tr/makale/843964/abdulaziz-kiransal/nerede-bizim-islami-taleplerimiz>
- Meşe, E. (2016). *Komünizmle Mücadele Dernekleri*. İstanbul: İletişim.

- Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, (1990). Devlet'in Kavram ve Kapsamı. Ankara: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları.
- MÜSİAD, (1994). *İş Hayatında İslam İnsanı: Homo Economicus*. Erişim http://www.musiad.org.tr/F/Root/burcu2014/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20Yay%C4%B1n/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/is_Hayatinda_islam_insani.pdf
- Nal, S. (2005). Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, LX-3, 137-171.
- Olcaytu, T. (1973). *Dinimiz Neyi Emrediyor Atatürk Ne Yaptı: İnkılabımız İlkelerimiz*. İstanbul: Okat Yayınevi.
- Öniş, Z. (1997). The Political Economy of Islamic Resurgence in Turkey: The Rise of Welfare Party in Perspective. *Third World Quarterly*, XVIII-4, 743-766.
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, (2017). *2017 Yılı Faaliyet Raporu*. Erişim <http://www.oib.gov.tr/dokuman/faaliyet-raporlari/2017-yili-faaliyet-raporu.pdf>
- Öztan, G. G. (2016). Ezeli Düşman' ile Hesaplaşmak: Türk Sağında 'Moskof' İmgesi. In İ. Ö. Kerestecioğlu ve G. G. Öztan (Eds.), *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. İstanbul: İletişim, 75-104.
- Öztürk, A. (2008). Düzenin Meşruluğu Sorunu Bağlamında İbni Haldun Felsefesinin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, LXIII-1, 175-206.
- Şur, Ş. (2015). Demokrat Parti ve Atatürk'ün Üç İlkesi: Cumhuriyetçilik, Laiklik ve Devletçilik (1950-1960). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, LVI, 147-176.
- Taşkın, Y. (2009). Türkiye'de Sağcılık. In T. Bora ve M. Gültekinil (Eds.), *Türkiye'de Sağcılık Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9.. İstanbul: İletişim, 451-473.
- Uzun, H. (2012). İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Parti'nin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII-25, 101-139.
- Yarar, E. (1996). *A New Perspective of the World at the Threshold of the 21st Century*. İstanbul: MÜSİAD.

7

POLITICAL IDENTITY AND THE ROUTES IN THE IDENTITY CONSTRUCT OF THE TURKISH RIGHT

SİYASAL KİMLİK VE TÜRK SAĞININ KİMLİK KURGUSUNDA GÜZERGÂHLAR

Polat S. Alpman (Yalova University)

Abstract:

The composition of the political field in Turkey, Turkish right has gather around people through political identity. Turkish right divided into three branches as nationalism, conservatism and Islamism and it's formation' settlement and development is synchronized with the Turkish Republic. In the global sense, there are various moments in the historical and social development of the nation-state model. One of moments of the nation-state establishment in Turkey is the single-party period and the other multiparty period, but the right-political identity is organized by essentialism every the moment. The political identity of the Turkish right has been shaped by the domination of the founding ideology of the state as all social spheres, from state to religion, from culture to knowledge, from economy to education etc. This political identity was framed by contradictions that included similarities with Millet (religious identity) System in the Ottoman Empire but aimed at building the new type of citizen: this citizen must have had a national identity. These contradictions are turned to determines to senses, thoughts and attitudes in the Turkish right's political trends in Turkey. Nationalism, conservatism and Islamism, expressed as the Turkish right, have built up 'new' political identities for themselves in the multi-party period, as political tendencies directly influenced by the Republican identity politics. But the newness was not to deny the essence of the Republic's nation identity, but to reproduce it. Similarities and differences existed in the construction of these identities. While nationalism and conservatism largely coincided with the desire of the Republican identity politics, Islamism developed as an opposition movement. Islamism, which is in an implicit and obvious struggle with the national identity of the Republic, gradually began to integrate with this identity and thus the process of the identity politics of the Republic succeeded to contain the whole of the Turkish right.

This study will try to understand the bases of the construction of Turkish right-political identity by history, society and politics which are thought to constitute an effective route in the occurring of the Turkish right after the Republic. In this respect, it will try to explain the relationship between the identity of the Turkish right and the desire for sovereignty.

Keywords: *Turkish Right, Political Identity, State, History, Society, Politics.*

1. Giriş: Kimlik Kavramını Çerçevelemek

Kimlik, sosyal bilimler içerisinde çeşitli bağlamlar etrafında ele alınan ve geniş bir tartışma alanına sahip, çok katmanlı bir konudur. Sosyal bilimler içerisinde çok çeşitli bağlamlarda ele alınan kimlik, sosyal ilişkiler içerisinde yer alan kişilerin özdeşleşme, karşılaştırma ve ayırıştırma yapabilmelerinin; bütünleşme, bitişme ve bölünmelerinin önkoşulunu oluşturur. İster 'kendini gerçekleştirmek' olarak ifade edilen kişisel motivasyonun yalın ifadesi olan

biyresel kimlik, ister 'bizlik' duygusunun ve grup aidiyetlerinin çoğul ifadesi olan kolektif kimlik olarak ele alınsın, genel anlamda kimlik, kişinin sosyal varlığını tanımlayan kavramlardan biridir.

Türkiye'de kimlik konusu teorik olarak operasyonelleştirilen bir arka plana sahiptir. Yakın döneme kadar, genellikle ulus-devlet paradigmasının akademideki belirgin ağırlığı etrafında şekillenen kimlik konusu, özcü bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bunun nedeni akademik bilgi üretme prosedürlerinin güç ilişkisi ile kurulmasıdır. Kuşkusuz “bilimsel alan, bir güç alanıdır; alandaki güç dengesini dönüştürmek veya muhafaza etmek için girişilen mücadelelerin alanıdır” ancak devletin kendi bürokratik gücünü akademik alana yansıtarak bilgi tekeli kurması, bilimsel alanı siyasi iktidarın teknokrat yetiştirme makinesine dönüştürür (Bourdieu, 2013, s. 69-89). Türkiye özelinde uzun süre, devlet elitlerinin ya da bürokrasinin, doğrudan ya da dolaylı olarak bilimsel alana ve akademik özerkliğe yönelik çok yönlü müdahalesi, başta kimlik konusu olmak üzere birçok toplumsal sorunun yüzeysel ve toplumsal bağlarından kopartılarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Toplumsal olguları, sosyal ilişkileri, sosyal varoluşun çeşitli katmanlarını ve toplumsal işleyişin dinamiklerini açıklamanın bir yolu olan kimlik konusunun, yukarıda ifade edilen sorunlarla sınırlı olmamakla birlikte, sosyal bilimlerdeki yeri henüz kesinlik kazanabilmiş değildir. Bunun başlıca nedeni, kimlik kavramına yönelik iki temel eğilimdir. Bu eğilimlerden ilki kimlik kavramını sosyal bilimlerin merkezi kavramı olarak tesis etmeyi öne sürerken; ikinci eğilim kimlik kavramını sosyal bilim literatüründen çıkartılması gerektiğini öne sürer. Bu iki kutbun kimlik konusundaki yaklaşımlarını belirleyen motivasyon ise kavramın tanımlanmasına yönelik sınırların nasıl belirleneceğine ilişkin teorik mülahazalardır.

Konuyla ilgili olarak Sökefeld (2001, s. 527-544) kimlik kavramının başta antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi olmak üzere sosyal bilimler için analitik olarak oldukça işlevsel ve kullanışlı bir kavram olduğunu, kavramın içerdiği farklı ve çoklu anlamların ve kesişimlerin analitik açıdan kavramın gücünü artırdığını öne sürer. Kimlik kavramını sosyal bilimler için neredeyse sabit/mutlak tek kavram olarak değerlendiren Hall ise (1997, s. 21-23; 2003, s. 1-16) kimliği kendi başına bir özgüllüğe ve açıklama gücüne sahip olarak değerlendirir. Hall'a göre günümüzde yaşanmakta olan değişim ve dönüşümlere rağmen kimlikler bir referans noktası olarak sabittir. Öyle ki; kimlikler geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte de sabit bir referans noktası olmaya devam edecektir. Bu nedenle sosyal bilimlerin kimliği göz ardı ederek toplumsal ve kültürel analiz ve eleştiri yapması mümkün değildir.

Kavramın sosyal bilimlerde işgal ettiği yeri eleştiren Brubaker ve Cooper ise (2000) sosyal ve siyasi bilimler açısından kimlik kavramının birçok anlamda kullanıldığını, bu nedenle açıklayıcılık gücünün bulunmadığını öne sürer. Çok farklı biçimlerde tanımlanması mümkün olan bir kavramın açıklayıcı olmadığını, bir gösteren olarak anlamını yitirdiğini, bu nedenle bu kavram yerine farklı kavramlar geliştirilmesi gerektiğini öne süren yazarlar, toplumsal analizlerin “kimliğin ötesine” geçmesi gerektiğini ifade ederler. Roger Rouse (1995) ve Richard Handler (1996) ise kimlik kavramının, kültür eksenli ve kültürlerarası çalışmalar için uygun bir kavram olmadığını ve açıklama düzeyinin belirsiz olduğunu ifade ederek, kültürel çalışmaların kimlik kavramını dışarda tutarak gerçekleştirilmesi gerektiğini öne sürerler.

Bu tartışmalara rağmen kimlik konusu sosyal bilim literatüründe geniş bir yer kaplamaktadır. Sen (2007, s. 18-39) sosyal bilimler içerisinde kimliğe ilişkin yaklaşımları kabaca iki eğilime ayırarak, bunlardan ilkinin “kimliği görmezden gelmek” diğzerinin ise değişen sosyal bağlamlar içerisinde kimliğe “çoklu aidiyetler vermek” olarak değerlendirir. Sen gündelik hayatın “kaderden ibaret” bir şey olmadığını, kimliği çeşitli sınırlılıklar içerisinde tercih edilen unsurlar arasında gezinen ve gelişen bir varoluş hali olarak yorumlar. Sen'in kimlik konusundaki

bu yaklaşımının, “medeniyetler çatışması”na zemin oluşturan kimlik nosyonunu, tersyüz etmeyi hedefleyen bir girişim olduğu ifade edilse de, arka planda kavramın analitik değerine ilişkin bir teorik mülâhaza bulunmaktadır. Bu nedenle şiddetin küreselleştiği ve kimliğin, şiddeti meşrulaştırıcı bir anlam kazandığı günümüzde kimlik, Sen’in ifade ettiği üzere, genellikle “önceliklerimize karar vermek” anlamına gelmektedir.

Kimlik tartışmalarına ilişkin sosyolojik ilgi, güncel gelişmelere bağlı olarak gittikçe artmaktadır. Özellikle milliyetçiliğin, etnik, dinsel ve toplumsal cinsiyet hareketlerinin politik etkisinin artması ve küreselleşmenin her alanda yoğunlaşması, hem ulus-devlet biçiminin hem de ulus kavramının günümüz dünyasında ne anlama geldiğini yeniden tartışma konusu haline getirdi. Kimliklerin kendi varlıklarını egemen otoritelere kabul ettirmek için verdiği mücadeleler, kimliği bir sivil haklar konusuna/sorununa doğru ilerleterek demokratikleşme konsepti içerisinde kendisine yeni bir tartışma alanı açtı. Sonuç olarak ulus-devlet formunun kendisini temellendirdiği, Weberci anlamda, yasal-rasyonel otoritenin kendi meşruiyetini sürdürdürebilmesinin yollarından biri olarak farklılıklar ve farklılıklara ilişkin kamusal talepler, siyasal ve toplumsal talepler şeklinde kendisini ifade etmeye başladı.

2. Kimliğin İnşası ve Siyasal Kimlik

Berger ve Luckman tarafından temsil edilen ve kökenleri itibariyle, sosyal gerçekliğin yapılaşma dinamiklerine yönelik zengin bir sosyolojik geleneğin yeniden yorumlanmasıyla oluşturulan sosyal inşacı teoriye göre kimlik, toplumsal değerlerin kolektif olarak benimsenmesinin kişi üzerinde cisimleşmesidir. Bu işlevselci yaklaşıma göre bir toplumda var olan kimlikler, aynı zamanda toplumsal davranış modellerini kurar; bu nedenle kimlik, toplum tarafından yaratılan ve toplumsallığın sürdürülmesini sağlayan bir inşadır. Bu yaklaşıma göre kişinin nesnel gerçeklik (objective reality) olarak kavradığı ve içinde yer aldığı toplum ile kurduğu ilişki, kimlik dolayısıyla temsil edilir. Berger ve Luckmann (1991) tarafından temsil edilen bu yaklaşım, gündelik gerçekliğin “şimdi” ve “burada” düzenlenişinden hareket ederek, gerek mekânsal gerek zamansal olarak farklı düzeylerde deneyimlenen gerçekliğin analizi üzerine odaklanırlar.

Berger ve Luckmann (1991, s. 194-204) kimliği, toplumsal alanda gerçekleşen diyalektik sürecin bir ilişki biçimi olarak cisimleşmesi olarak değerlendirir. Bu nedenle gerçekliğin “öznel” üretiminde kimlik en önemli unsur olarak değerlendirilmektedir. “*Kimlik sosyal süreçler tarafından biçimlendirilir*” ve belirgin bir biçimde ortaya çıktıktan sonra “*sosyal ilişkiler tarafından süreklileştirilir, değiştirilir ve yeniden şekillendirilir.*” Berger ve Luckmann’a göre kimliğin oluşumunda yer alan sosyal süreçler, toplumsal yapı tarafından belirlenir. Ancak kimlikler, sosyal yapı tarafından mutlak olarak belirlenen varoluş hali olarak değil, tam aksine “*organizmanın, bireysel bilincin ve toplumsal yapının etkileşimi (interplay)*” ile üretilir. Bu nedenle kimlik hem sosyal yapının sürdürülmesinde ve değişiminde hem de yeniden şekillendirilmesinde etkilidir. Berger ve Luckmann’a göre kimliğin bu diyalektik karakteri, “bireysel durumlarda ayırt edici” niteliklerine göre kategorize edilebilecek olan *kimlik tiplerine* (identity types) neden olur. Söz konusu kimlik tipleri sayesinde kişiler içerisinde buldukları koşullara uyumlu davranışlar sergiler ve gerçekliğin sosyal olarak yeniden inşa edilmesini sağlarlar. Çünkü kimlik nesnel bir gerçekliktir ve toplumsal uzlaşma devam ettikçe kişiler, kimlikleri referans olarak sosyal gerçekliği inşa edebilirler. Bu nedenle Berger ve Luckmann kimliği bireysel bilinç ile toplumsal yapı arasında diyalektik etkileşim ile kurulan bir süreç olarak değerlendirir. Bu yönüyle kimlik toplumdaki uzlaşmanın bir yansımasıdır ve kişiler kimlik tiplerini referans olarak toplumsal uzlaşmayı sürdürür.

“*Toplumlar, spesifik kimliklerin ortaya çıkmasını sağlayan tarihlere sahiptir, ancak bu tarihleri söz konusu spesifik kimliklere sahip olanlar tarafından yapılır*” ve toplumların tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkarttıkları kimi kimlikler, bu kimliğe sahip kişiler tarafından yapılagelen tarihle iç içe geçer ve birbirleriyle etkileşimi ya da ilişkisi hem tarihi

hem de kimliği sürekli değiştirir. Dolayısıyla kişinin bireysel varoluşunun temsili olan kimlik, tarih ve zaman üstü bir biriciklik hali olarak değil, verili etkileşimin ürünüdür. Gündelik hayata uyumlu davranışlar geliştirmenin önkoşulu olan kimlik tipleri, gündelik hayat içerisinde gözlemlenebilir ve kişinin içerisinde bulunduğu kimliğe göre kendisi dışındaki kimlikler konusunda çeşitli yargılarını doğrulayabilir ya da yanlışlayabilir. Bu doğrulama ya da yanlışlama süreci ise öznel-deneyim ile ilişkilidir. Kimlik, kişi ile toplum arasındaki diyalektik ilişkinin bir sonucu iken kimlik tipleri sosyal ürünlerdir ve nesnel sosyal gerçekliğin nispeten sabit/kalıcı (stable) unsurlarıdır. Bu nedenle kimlik, kendisini kuşatan sosyal gerçekliğin içerisinde yorumlanır. Kimliğin içinde yer aldığı “*sembolik evrenin ve onun teorik meşrulaştırmalarının*” içerisinde inşa edilen kimlik, ancak yerleştirildiği bağlama göre anlam kazanır (Berger & Luckmann, 1991, s. 194-195).

Bir sosyal inşa olan kimlik aynı zamanda kolektif bir üründür. Benlik ve bireysel kimlik tartışmaları, bir yandan sembolik ve simgesel dizgeyi içerirken diğer yandan kişinin kendine atfettiği ve kendisini kapsayan, fakat kendi somut varlığının dışında, soyut bir gruba aidiyetinden bağımsız olarak inşa ettiği bir kurguyu içerir. Parekh'e göre (2008, s. 10-14) bireysel kimlik, kişilerin aileleri, eğitimleri, kültürleri, sınıfları, dinleri ve onları şekillendiren genel toplumsal değerler etrafında planlanan ve planlanamayan etkiler çerçevesinde şekillenir. Kişisel deneyimleri ve ötekilerle formel ve enformel karşılaşmaları kendi benliklerini, bireysel kimliklerini oluşturur. Birey kendi kimliğini oluştururken etkin bir öznedir ve sembolik ve simgesel dizgeleri kompozite etme konusunda irade gösterebilir. Kendi yaşam tarzı konusunda belirleyici olabilir ve kendini, tercihleriyle şekillendirebilir. Bu onun bir bilince sahip olmasıyla ilgilidir.

İtibar ve statü ile kişinin kendini algılamasıyla biçimlenen bireysel kimlik aynı zamanda kişisel biyografi ile iç içe şekillenir. Goffman'ın ifade ettiği gibi, biyolojik ve hukuki bağlarıyla birlikte bireysel kimlik, “bireyin “biricikliği-benzersizliği” düşüncesi”ni eksene alan bir tanımlamayı ve açıklamayı içerir. Bu nedenle “*her birey geri kalan tüm bireylerden farklılaşabilir ve bu farklılaştırıcı unsurların etrafında söz konusu olan, sosyal vakaların kendi aralarında bir pamuk şekeri gibi birbirlerine yapıştığı, birbirlerini sarmaladığı kesintisiz ve benzersiz kayıttır*” (Goffman, 2014, s. 95-96).

Bireysel kimlik, kişinin tarihsel ve toplumsal varoluşunu anlamlandıran sembolik ve simgesel dizgeleri, o dizgeleri ortaya çıkaran süreçleri, kendi iradesi ve bilinci ile birleştirmesinin bütünsel ifadesi olarak kabul edilebilir. Ancak bu kimlik, kapsadığı ve dışladığı, sahip olduğu ve olmadığı niteliklerle biçimlendirir.

Kimlik kendisini ötekilerle ilişkisi bağlamında sınırlandırarak oluşturur. Bir başka ifadeyle bireysel kimlik, kolektif kimlik gibi, kendi anlamını, ötekinin farklılığından hareket ederek oluşturduğu bir sembolik ve simgesel dizgeler bütünü içerisinde inşa edilir. Bireysel kimlik ile kolektif kimlik arasındaki belirleyici fark ise sosyal eylemin niteliğidir.

Melucci'ye göre (1995, s. 41-63) kolektif kimlik, kolektif fiilin inşa edilmesiyle inşa edilir. Kolektif fiil, sosyal ilişkiler aracılığıyla inşa edilen amaçlı yönelimlerdir. Amaçların, kaynakların ve sınırlılıkların neticesi olarak ortaya çıkan kolektif fiil, imkânlar ve kısıtlamalar sistemi içerisinde değerlendirilir. Bu nedenle Melucci, kolektif fiilin “yapısal ön belirleyiciler” (preconditions) ya da “değerler ve inançların” ifadesi olarak değerlendirilemeyeceğini öne sürer. Bunun yerine, kolektif olarak hareket eden faillerin, kendi fiillerini bir organizasyon içerisinde inşa ettikleri bir süreç söz konusudur. Buradaki imkânlar ve sınırlılıklara yönelik kolektif algılar şekillenirken, aynı zamanda “birlikte oluş” (being together) ve yönedikleri hedefler sayesinde etkin ilişkiler gerçekleştirilir. Melucci'ye göre kolektif failler, kendilerini tanımlayabildikleri ve çevreleriyle ilişkili oldukları için kolektif fiili üretirler. Kolektif fiilin ortaya çıkmasının önkoşulu ise kutuplaşmış gerilim alanıdır. Kolektif failler, çok sayıda ve birbiriyle çelişen ihtiyaçları karşılayabilmek için bu gerilimleri kabul edilebilir ve sürdürülebilir olarak işletir. Böylelikle kolektif failler

birbiriyle çelişen ihtiyaçları bütünleştirmeyi ve bu çelişkili süreci kavramayı başarır. Böylece kolektif fiil ortaya çıkmış olur. Kolektif olanın sosyal inşası, müzakere ve yeniden müzakere yoluyla sürekli işlemeye devam eder. Bu analize bağlı olarak Melucci kolektif kimliği, kolektif fiilin oluştuğu “inşa” süreci olarak tanımlar: “*Kolektif kimlik, etkileşim halinde ve müşterek olarak farklı bireyler (ya da daha karmaşık düzeydeki gruplar) tarafından üretilen bir tanımdır ve fiilin yönelimleri ve fiilin içinde gerçekleştiği imkânlar ve kısıtlamalar alanı ile ilişkilidir.*” Melucci’nin “etkileşimli ve müşterek” bir süreç olarak tanımladığı kolektif kimlik, sürekli inşa edilen ve kişileri ya da grupları birbiriyile ilişkilendiren yinelenen faaliyetler aracılığıyla müzakere edilmektedir.

Melucci’ye göre (1995, s. 46-48) kolektif kimlik, sosyal faillerin öz-düşünümselliğini (self-reflective) gerektirir. Kolektif fiil sadece sosyal ve çevresel kısıtlamalara yönelik basit bir tepki değildir; kolektif faillerin fark edebildikleri sembolik yönlendirmeler ve anlamlar da üretir. Kolektif fiil bir nedensellik ve aidiyet eğilimi içerir ve kolektif failler kendi fiillerinin etkilerini, kendilerine atfetme becerisine sahiptir. Bu atfetme becerisi, kolektif faillerin fiillerine ilişkin karar verme, değiştirme, ayrıştırma gibi yeteneklerini destekler. Ayrıca kolektif kimlik, faillerin geçmiş ve gelecek arasında ilişki kurmalarına ve kendilerinden bağımsız fiilleri, kendi etkilerine bağlamalarını sağlayan süreklilik algısını gerektirir. Bu nedenle kolektif kimlik bir yandan failin kendini ötekilerden ayrıştırmasını diğer yandan ötekiler tarafından bu ayrıştırmanın tanınmasını içerir.

Kolektif kimlik, bir topluluğun kendisini tanımladığı sembolik ve simgesel dizgeyle mümkündür. Bu tanımlama içerme ile birlikte dışlamayı da içerir; bu nedenle kolektif kimlik “*subjektif olarak algılanır ve yaşanır*”, “*diğerine karşıtlık içinde, bir kontrast ve diğerlerinden fark olarak tanımlanır.*” Kolektif kimlik “aidiyet bilincinden” kaynaklanan ve “*çeşitli temsillerin bir sistemi içinde kavranır. Bu temsiller içinde bir takım negatif nitelikler (kaçınılacak şeyler) ve pozitif nitelikler bulunur*” ki, böylece ötekine karşı savunmacı bir töz oluşturulur. Savunmacı tözün inşasında “*bu tutumlar ve yanlar, oldukça tutarlı bir fikirler sistemi veya ideoloji içeren bir söylem*” içerisinde kurulur. Sonuç olarak kolektif kimlik, “*belirli bir insan grubunun kendi hakkındaki bilinci ve duygusuyla ilişkilidir; topluluğun kendine özgü niteliklere sahip olduğu ve bir tekillik taşıdığı yönündeki bilinci ve aidiyet duygusudur. Bu bağlamda, dil, kültür, din, tarih, yaşam alanı, maddi koşullar gibi öğelerin yanı sıra, topluluğun belleği, kolektif kimliği yapılandıran önemli bir faktör olarak belirlemektedir*” (Bilgin, 1995, s. 61-62). Böylece kolektif kimlik, “biz” ve “onlar” kategorilerinin oluşmasını sağlar ve ortaya çıkan farklılıklar üzerinden kendini görünür hale getirir (Jenkins, 2004, s. 26).

“Biz” ve “onlar” kategorilerinin oluşmasında ve kimlikler çatışmasının ortaya çıkmasında, kolektif kimliklerle oluşturulan anlam setleri bulunur. Kolektif kimlik, “biz ve onlar” aracılığıyla sürekli-yeniden üretilir. “Onlar” kategorisi her zaman bir homojenlik içermek zorunda değildir. “Onlar” kategorisinin asıl işlevi “biz” duygusunu ve motivasyonunu sürekli ve tarihsiz kılmaktır. “Biz” ve “onlar” ayrımını “iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil” eden kategoriler olarak yorumlayan Bauman’a göre (2002, s. 50-54) gündelik hayatta zihinsel ve ahlaki yakınlık anlamında her an gerçekleşen “emsal duygusu”na benzer olarak, biz ve onlar kategorileri “doğal” aidiyeti içerir. Bu “*zıt tutumlar çifti birbirinden ayrılmaz*” ve bu nedenle “onlar” olarak kodlanmış belli bir grup tanımı oluştuğu sürece “biz” olarak kodlanmış bir grup tanımı olmaya devam eder. Bu kategoriler, aynı zamanda iyi – kötü kodlarını da içermektedir. “Biz” daimi iyiyi, “onlar” daimi kötüyü içerir. “Biz”deki konjonktürel kötülük hali, onlardaki ebedi “kötülük” halinden evla olduğu için “kol kırılır, yen içinde kalır.”

Bir kolektif kimlik türü olan siyasal kimlik, kolektif kimlikler içerisinde aidiyet gücü yüksek olan kimliklerden biridir. Siyasal kimlik, genellikle siyasi parti üyeliği ve siyasal partizanlık ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Kişilerin destekledikleri siyasi partileri ve onları destekleme nedenleri arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılan

bu kimlik, siyasal partilerle ilişkilerinden bağımsız olan başka faktörlerle ilişkili olarak kurulduğu için kolektif kimlik kümesine aittir. Örneğin kişinin seçmen davranışında dini inançlarının, etnik kimliğinin, toplumsal cinsiyet tutumlarının, sınıfsal konumunun, kolonyalizm deneyiminin etkisinin olması, bu değişkenleri siyasal kimliğin bir bileşeni olarak değerlendirmeyi mümkün hale getirmektedir (Xiaomei & Shimin, 2014).

Siyasal kimlik konusunu, popülist söylem düzeneğinin bir parçası olarak gündeme getiren Laclau ve Mouffe (1992, s. 22) sınıfsal konumların siyasal kimliğin inşasında etkisini yitirdiği, siyasetin ortak çıkarların temsil edilmesinden daha fazla bir alanı kapsadığı, “*kesin sınıfsınırlarıyla bir ilgisi olmayan politik kimliklerin kurulmasıyla aldıkları orijinal üstbelirlenme biçimleri; belli sınıfla sınıflarının zorunlu olduğu yanlısına amansızca son veren faşizmin ortaya çıkışı; son birkaç on yıldır durmadan, toplumsal ve ekonomik yapının kategorilerini çapraz kesen yeni politik öznellik biçimleri*” yaratan uluslararası gelişmeleri eksene alarak, toplumsal mücadelelerin eksenini Gramsciyen hegemonya kavramı ile açıklamayı teklif eder.

Bir sosyal kimlik inşası olarak siyasal kimlik, kişiler ve gruplar arasındaki ilişkilerle ilgili ontolojik bir sorundur. Siyasal kimlik topluma, düzene ve imtiyazlara yönelik tutumlar üretir ve bunları doğallaştırmayı hedefler. Toplumsal yaşamın ve kurumların karmaşıklığı karşısında bu kimlik, her şeyi düzenleme ve siyasetin konusu olan her şeyi içermeye hedefindeki argümantatif malzemelerle kendini inşa etme eğilimindedir. Bir siyasal kimlik olarak Türk sağ, topluma, düzene ve imtiyazlara yönelik tutumlarının neden olduğu bir tarih-toplum-siyaset çerçevesine sahiptir. Bu çerçeve güçlü bir pragmatizmi, oportünizmi ve konformizmi ihtiva eder. Türkiye’deki sağ siyasetin kendini değişen koşullara hızla uyarlayabilme kapasitesi nevi şahsına münhasır olmamakla birlikte, geleneksel sağ siyasetin ayrıksı örneklerinden biri haline getirmektedir.

Siyasal kimliklerin XX. yüzyılın sonlarında başlayan ve XXI. yüzyılda devam eden bir modernlik krizine dönüşmesi, sömürgecilik faaliyetleri ve devamında gerçekleşen göç hareketleri ile küreselleşme ve iletişim teknolojisinin yayılmasıyla eşzamanlıdır. Bu gelişmeler kimlik siyasetlerin küresel ölçekte güçlenmesine ve ulusal sınırların birer kimlik gösterenine dönüşmesine neden olmuştur. Türkiye’de, özellikle çok partili hayata geçtikten kısa süre sonra çoklu kimliklerin siyasal alanda görünmesiyle birlikte yükselişe geçen kimlik siyasetleri, siyasal kimliklerin kurucu unsurları etrafında kümelenen kitlelerin toplumsal alanlarda ayrışma eğilimine girmesiyle devam etti. Buradaki ayrışma hem sağın hem de solun içerisinde yer alan farklı fraksiyonların dallanmalarıyla ilerledi. Sağ içerisindeki dallanmalar sıklıkla ve hızla bütünleşme eğilimi gösterirken sol içerisindeki dallanmalar kendi içlerinde parçalanarak devam etti.

3. Türk Sağında Haller

Siyasal hatlar çok fazla çeşitlilik içermesine rağmen iki ayrı hat etrafında genellenebilir: Sağ ve sol. Bu hatların her birinde çeşitli yan hatlar bulunmaktadır. Bu yan hatlar kimi zaman birbirlerine geçiş imkânı sağlayan sapaklara da sahiptir. Sol ve sağ arasındaki ayrımlar çeşitli düzeylerde belirlenebilir. Sol “...insanları ayıran şeylerden çok onları birleştiren ortak şeyler” üzerine düşünmek, sağ ise “bir insanı diğerinden ayıranın onları birleştirenden politik olarak daha önemli olduğu” iddiasını benimsemek olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama geniş bir çerçeve sunmasına rağmen açıklayıcıdır. Sağ ve sol arasında, modern siyaset felsefesi içerisinde birçok farklı mukayese ve tasnifin yapılması mümkündür. Siyasal anlayış olarak, bütün insanların eşit olabileceğini ve olması gerektiğini, bütün insanların özgür olabileceğini ve olması gerektiğini, ezilenler ile dayanışmanın herhangi bir ahlaki dayanağa ihtiyaç duymadığını kabul eden; içinde yaşanan koşulların insan eylemleriyle değişebileceğini savunan ve şimdikiye razı olmayı reddetme tavrına sol denebilir. Sağ ise farklılıklara ve farklılıklar içerisinde üstünlüklere, kurulu olan düzenin gerekliliğine,

sürekliğine ve işlevine, kendini ve kendinden olanı yüceltmeye, kendisinden olmayı masnetmeye ya da hükmü altına almaya, kendisinden olanlarla dayanışmayı yüceltmeye ve benzerliğe sadakat göstermeye yönelik rasyonel ve irrasyonel şemalarla örülen siyasal tutumlardır (Bobbio, 1999).

Siyasal düşünceler tarihi içerisinde sağ ve sol arasındaki ayrım hala devam etmektedir. Bu ayrımın bir siyasal ve toplumsal karşılığının bulunmadığını, siyasal alanı belirleyen ilişkilerin daha rasyonel ya da kültüralist dinamiklerle şekillendiğini ve ideolojilerin anlamını yitirdiğini öne süren yaklaşımlar vardır. Özellikle liberal ve sağ düşünürler tarafından dile getirilen bu görüşler, bu ikiliği aşmaya gücü yeten bir siyasal fikir ve pratik inşa edemedikleri gibi aradaki ayrımın sadece siyasal alanla değil, beşeri ve medeni olan-olmayan ilişkisini de belirleyen bir zihinsel performansı içerdiğini göz ardı etmektedir. Bu nedenle, tam aksine, günümüzde bu ikiliğin daha da güçlü bir biçimde ve keskinleşerek devam ettiği öne sürülebilir. Elbette buradaki sol ve sağ kavramlarını ilişkisiz ve etkileşimsiz, boşlukta yüzen ideolojik konumlar olarak değil, hayatın olağan akışı içerisinde gelişen entiteler ya da oluşlar olarak değerlendirilmelidir.

Türk sağı, sağın genel tanımını içerisine yerleşmekle birlikte kendine özgüllükleri de bulunan ve kendi içerisinde farklı eklemlenmelere sahip bir siyasal kimlik inşasıdır. Türkiye’de hem kurucu hem de egemen siyasal hat olan sağın, siyasal kimliğini kurmak için takip ettiği güzergâhlar Türkçülük, milliyetçilik, devletçilik, muhafazakârlık, mukaddesatçılık ve İslamcılık içerisinden geçen, bölgesel ve uluslararası gelişmelerden doğrudan etkilenen, Kürt sorunu ve siyasal İslam ile farklı hesaplaşmalarla gelişen bir hat içerisinde XXI. yüzyıldaki formasyonuna kavuştu. Bu formasyonu mümkün kılan şeylerden biri karizmatik otoritenin tecessüm edebilmesinin ve yerleşik otoritelerin (statükonun) çözülmesinin eşzamanlı gerçekleşmesi, bir diğeri ise bölgesel ve uluslararası gelişmelerin neden olduğu özel konjonktürdü.

Siyasallığın gerçekleştiği alanı açıklamaya yönelik akademik girişimler siyasal düzeni Montesquieu’daki hükümet organları gibi ağaca, Hobbes’un Leviathan’ındaki gibi bedene, Marxist altyapı-üstyapı analizindeki gibi bir yapıya benzeterek açıklama eğilimdedir. Sosyo-politik karmaşıklığı açıklamaya yönelik bu girişimler, cisimleşmiş ve organlaşmış sosyalliği hükümetler, şirketler, ırklar, sınıflar, cinsiyetler ve benzeri birçok kurumsallığa yasal ya da işlevsel tanımlamalar atfederek bir tür düzenlilik kurmayı hedefler (Frueh, 2003, s. 9-14). Modern devletlerin ve siyasal ilişkilerin gerçekleştiği toplumsal alanlar, sadece siyasallık ile sınırlandırılmaz. Bu siyasallığı kuşatan sosyal, kültürel, ekonomik ilişkiler örüntüleri, siyasal alanda yer alan gerçek kişilerin siyasal kimliklerini belirleme gücüne sahiptir. Ancak, Türkiye gibi geç modernleşen yerlerde, devletler modernleştirici bir fail olarak bütün toplumsal alanları denetleme ve kontrol etme işlevi üstlendiği için siyasal kimliğin oluşmasında etkilidir.

Türkiye devletinin kurucu momenti olan milliyetçilik, Türk sağının omurgası olarak kabul edilebilir. Ancak bu milliyetçilik, tek başına ve yalın bir halde değil, kendisiyle birlikte farklı düzeylerde eklemlenen diğer sağ bileşenler kurulmaktadır. Bilindiği üzere milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılık Türk sağının ana hatlarını oluşturur (Bora, 2003). Milliyetçiliğin katı formu olan Türkçülük ve her üç halin içerisinde çeşitli düzeylerde bulunan mukaddesatçılık ise sağ siyasal hallerin karşılıklı iç geçişlerini sağlayan en etkili ideolojik desendir. Bu halleri açıklamak için Bora’nın mecazı takip edilebilir. Milliyetçiliği, muhafazakârlığı ve İslamcılığı, maddenin katı, sıvı, gaz hallerine benzer biçimde değerlendiren Bora’ya göre milliyetçilik “*Türk Sağının grameri/dilbilgisi... İçerikleri, kavramları, imgeleri uyarılama, uydurma gücü esas olarak ondadır. Milliyetçilik, ... Türk Sağının katı halidir.*” İslamcılık ise “*Türk Sağının lügatçesi..., imge, değer, ritüel kaynağı ... en bereketli, en hararetili kaynak, onsuz olunmaz bir hayat pınarı.*” Türk sağının son hali muhafazakârlık ise “*...içeriklerin ve zihniyet kalıplarının ötesinde bir ruh hali, duruş/duyuş biçimi, üsluptur*” (Bora, 2003).

Bu hallerin her birinin Türk sağının siyasal kimliklerinden birine dönüşme sürecinde yaşadıkları serüvenlerin, ayrışmaların, birleşmelerin ve sıklıkla bütünleşmelerin içerisinde tarih-toplum ve siyaset hakkında geliştirdikleri yaklaşımlar, açıklamalar ve duygular, Türk sağının kimliğini inşa eden güzergâhı belirlemiştir. Bir tür patika, bir izlek, üzerinden her zaman geçilebilecek eski ama bilinen bir yol olan bu güzergâh, bir kroki olarak da yorumlanabilir. Konuyla ilgisi bakımından temas edilmesi gereken bir diğer husus, bu güzergâhın sadece sağın uhdesinde olmadığı, Türkiye'deki solun bazı kesimleri içinde kimi zaman bunun takip edildiğidir. Sağın içerisinde gerçekleşen kimi eklemlemelerin, bitişmelerin ve bütünleşmelerin, kimi zaman sağ ve sol arasında da gerçekleşmesi, Türk sağının kuşatıcı etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

4. Siyasal Kimliğin İnşasında Güzergâhlar

4.1. Tarih: Kutsal Malzemeler Deposu

Tarih düş gördürür; ulusları sarhoş eder, onları yanlış anılarla yükler; reflekslerini abartır, eski acılarını deşer; rahat duruyorken azdırır ve onlarda büyüklük hastalığı, haksızlığa uğramışlık duygusu uyandırır. Tarih ulusları kurgın, dar görüşlü, çekilmez kılar, boş böbürlenmelerle doldurur. (Paul Valéry)

Türk sağının siyasal kimlik inşasında muhayyel bir tarih kurgusu vardır. Bu muhayyel tarih anlatısı, geçmiş ve gelecek arasında bir süreklilikten daha çok bütünlük aramaktadır. Burada gözle görülmeyeni gösteren, anlaşılabilir hale getiren kavram kimliktir. Kolektif kimlik, tarihin öznesi olarak yerini alır ve bir tür yüksek idealin temsilcisine dönüşür. Böylelikle siyasal aidiyet kimliğe, kimlik tarihe, tarih kutsal geçmişe, kutsal geçmiş ise şimdije ve muzaffer olunacağı mukadder olan geleceğe bağlanır.

Türk sağının tarihten beklentisi “... geçmişin toplumlarının nasıl işlediğini ortaya çıkarıp bugünkülerin nasıl işlediğini anlamak ve böylece insanlara geçmişini tanıtırken kendi yerlerini anlamalarına da yardımcı” (Carr & Fontana, 1992) olmak değildir. Tarih teleolojik bir malzemeler yığındır. Bu yığın içerisinde, siyasal söylemlerin inşası için gereken malzemeler bağlamlarından kopartılarak seçilir ve ihtiyaca göre yeniden dizilir. Burada tarih alanının iç tartışmalarından biri olan “tarih yazımı” konusuna ilişkin bir meseleden değil (Iggers, 2000), tarihsel olanın bir boş gösteren olarak sağın siyasal kimlik inşasında kullanıldığı öne sürülmektedir. Tarihin dost-düşman, iyi-kötü, biz-onlar gibi ikilikler üzerinden okunması ve tarihsel olayların, kendi bağlamlarının dışında bir gerçeklik olarak yeniden sunulması, Türk sağının siyasal kimliğinin inşasında merkezi yer tutmaktadır.

Bu tarih anlatısı, genellikle mitolojiktir. Ulular, seçkinler, kahramanlar, krallar, efendiler ile bu niteliklerin tersini temsil edenler arasında gerçekleşen olayların anlatısıdır. Bir gerçeklik ya da tutarlılık arayışı yerine anlamsal bütünlük arzusu egemendir. Gerçeğin ne olduğundan daha çok, dile getirilen tarihsel olayın ne amaçla dile getirildiği önemlidir. Türkiye'deki resmi tarih yazımına ve ulus-kimliğinin tarihsel kurgusuna eşlik eden tarihin araçsal kullanımı, milliyetçilik ile tözsel bir bağ kurar ve bu bağı mukaddesatçılık ile perçinler.

Milliyetçi ve hatta ırkçı tarih yaklaşımının özünde yer alan yücelik ve yeryüzüne egemen olma arzusundaki temaları yumuşatan resmi tarih yazımı ile bu resmi tarih yazımını Aydınlanma ve Kemalist bir restorasyonla yeniden biçimlendiren kurgunun (Güvenç, 2016; Berkes, 2012) tarihi araçsallaştırmak bakımından, Osmanlı ve Türk-İslam tarih yazımı ile niteliksel bir farkı yoktur. Bu araçsallaştırmanın nihai hedefi tarihsel olanı siyasal olan ile örtüştürmek ve bugünün siyasal iddialarını ve taleplerini tarihsel bir bütünlük ile yeniden kurmaktır.¹ Bu nedenle

1 Konuyla doğrudan ilgili olmamakla birlikte geç uluslaşmanın birçok krizini taşıyan Kürt milli kimliğinin de böyle bir tarih

tarihten bahsedilen her yerde, aslında siyasal kimliğe yönelik bir göndermeden bahsedilir. Bir başka ifadeyle, tarihten söz etmek siyasetten ve siyasal aidiyetlerin kolektif gösterenlerinden bahsetmenin bir yoludur.

Türk sağının siyasal kimlik inşasında tarihi araçsallaştırmasını bir diğer yönü, onu bir meşrulaştırma aygıtına dönüştürmesidir. Tarih, içerisinde her şeyin bulunabileceği, her türden çelişkilerin seçilip alınabileceği bir yığın olarak kullanıldığı için meşrulaştırıcı anlatıların hepsi “tarihimizde var” kalıbının içerisinde yer alır. Şiddet ve şefkat, öfke ve merhamet, fetih ve intikam ve benzeri ikiliklerin hepsi bu meşrulaştırma sürecinin bir parçasıdır.

Türk sağının tarihe ilişkin bu araçsal yaklaşımı kendi içerisinde farklılıklar içerse bile, bunlar tarihin araçsallaştırılmasıyla ilgili farklılıklar değildir. Sadece gösterilen tarih ile işaret edilen siyaset arasındaki farkı içerir. Örneğin İslamcılığın, uzun yıllar boyunca Türkiye’deki resmi ulusal tarih anlatısına yönelik eleştirel tutumu, tarih bilgisinin muktedirler tarafından suiistimal edilmesine yönelik bir itirazı değil, egemenlik arayışına bağlanacak siyasal kimliğin hangi tarihsel anlatının yürüngesinde şekillenmesi gerektiğine ilişkin bir eleştiridir. Her iki tarih anlatısının da dayandığı temel motivasyonlar, geçmişin yüceltilmesiyle siyasal egemenlik arasında kurulan ilişkiye dayanır. Hangi geçmişin yüceltileceği ise sağ-ıçi fraksiyonlar arasındaki konjonktürel mücadeledir.

4.2. Toplum: Necip Millet, Makbul Vatandaş, Sözde Yurttaş

Türk sağının siyasal kimliğinin inşasındaki güzergâhlardan biri çeşitli zamanlarda ve farklı kesimler tarafından dile getirilen halk, ulus, millet olarak dile getirilen toplum kurgusudur. Bununla ilişkili diğer kelimeler ise soy, kavim, ırk. Türk sağının toplum tasavvuru idealize edilen yücelik ve “kutsal mazlumluk” ikiliği ile kurulur. Bu toplum tasavvuru bir kötülük ya da eksiklik göstereni olan öteki üzerinden inşa edilir.

Yücelik, tarihin araçsallaştırılmasıyla elde edilen seçkinlik/seçilmişlik halinin toplumun özünde var olduğu iddiasına yaslanır. Bu seçkinlik, necip olan toplum tahayyülünün Osmanlı toplum yapısından mülhem “hâkim millet” konsepti ile güçlü bağları vardır. Hâkim millet, aynı toplum içerisinde yaşayan kimliklerden birinin siyasal egemenlik hakkını, etnik-dini kimliğinin bir sonucu olarak tasarlamaktır. Türk sağında bu kimlik, Sünni-Hanefi-Türk kimliğidir. Hâkim milleti tanımlamak için kullanılan bu kimlik parçaları, siyasal kimliğin inşası için yeni içeriklerle düzenlenir. Hâkim millet yücedir, yücelik onun kimliğinin bir niteliğidir, bu nitelik onun siyasal egemenlik hakkının gerekçesidir ve tarihsizdir, tarih-üstüdür.

Türk sağının toplum tasavvurunun bir diğer özelliği “kutsal mazlumluk” metaforuyla açıklanan tinsellik ile kurulur. Bu tinsellik “...içinde ezikliğin ve acı söyleminin önemli bir yer tuttuğu... [S]ınıfsal ve kültürel olarak maddî dayanaklarını yitiren, toplumsal sürecin edilgen-ezik öznelerinin; köksüzleşmiş yığınların; periferinin-taşranın zincirlerinden boşalmış enerjisinin; arabeskin “ben de Allah kuluym” diyen öznesinin baskıcı bir siyasal aygılla eklemelenmesi”nin retoriğini oluşturur (Açıkel, 1996, s. 163). Batı ile karşılaşmanın neden olduğu yenilginin, alt-sınıfların kültürel dokusunda bir travma halinde karşılanmasının retoriği ile kurulan bu mazlumluk söylemi, Türk sağının siyasal kimliğinin inşasında yer alır. Türkiye’nin modernlikle karşılaşma deneyimi sosyal ve ekonomik alanlarda değil, siyasal alanda gerçekleşen bir deneyim olduğu için bu travma hali, kendini daha çok siyasal alanda gösterdi. Bir başka ifadeyle, Türkiye’deki modernleşme sorunu, siyasal mücadelelerin ve kutuplaşmaların neden olduğu gerilimlerle şekillendi. Bazı batılı ülkelerin emperyalist müdahalelerine maruz kalan ve batıdaki modernliğin bileşenlerinden biri olan

tasavvuruna sahip olduğu öne sürülebilir. Kürt milli tarih yazımı, kendi siyasal kimliğini özcü olarak ve otantiklik iddiasıyla kurmaya çalışır. Bu nedenle inşa etmeye çalıştığı siyasal kimlik, milliyetçiliğin siyasal projeksiyonu ile sınırlı bir kimlik haline gelir.

teknoloji ve endüstriden mahrum olan siyasal egemenlik, bu yenilgi duygusuyla baş edebilmek için kendindeki özü yeniden üretmenin yolu olarak mazlumluğunu kutsallaştırma eğilime girdi.

Bu mazlumluk, artık yitirdiği egemenlik olanaklarını yeniden tesis etme arzusunun çarpık bir tezahürüne dönüştü. “Çile, ızdırıp ve hınç söylemlerinin gündelik yaşamdan siyasal aygıtta transfer olduğu iki yönlü (ambivalent) çalışan bir mekanizmanın; bir yandan sınırsız sevgi ve şefkat gereksiniminin, diğer yandan da patolojik iktidar isteminin ve intikam eğilimlerinin bileşimi”ne dönüşmesi “[K]endini reddederek yeniden yaratan, çevresini yıkarak biçimlendiren; geçmişini kendi elleriyle yıkıp onun yasını tutan geç kapitalizmin” ve “[D]ünyanın acımasızlığı, Avrupa’nın nankörlüğü, sistemin adaletsizliği, hayatın zalimliği ve feleğin kabpeliği’ karşısında ben-ideali tehdit altına giren yığınların ideolojisi” haline gelir (Açıkel, 1996, s. 163).

Türk sağının toplumun sinesindeki kutsal yücelik ve mazlumluk ile inşa ettiği siyasal kimliğin inşasının son aşaması ise ötekinin *yeniden* icat edilmesidir. Türkiye’de ulus-devletin kurulma sürecinde ‘bizlik’ duygusunun oluşması için gereken ‘onlar’, dışardan ve içerden olmak üzere, iki ötekileştirme ile oluşturulur. Dışarıdaki öteki dış-düşman imgesi ile üretilen batı, içerideki öteki iç-düşman imgesi ile üretilen azınlık kimliklerdir. Türk sağı ulus-devletin kimlik inşa sürecini içselleştirmekle birlikte bunu yeniden üreten malzemeleri de inşa etti. Bu nedenle Türk sağının siyasal kimliği inşa güzergahında topluma, toplumun bütün üyelerinin birbiriyle müsavi olduğu, yurttaşlığın toplumu eşitlediği bir sözleşme ile değil, hakim millet duygusu etrafında şekillenen bir egemenlik iddiasıyla değerlendirilir. Makbul vatandaş egemen kültürün kimlik bileşenlerini taşıyan ve bunu siyasal alanda ifade edebilen özne, sözde yurttaş ise hasbelkader burada doğmuş, ekalliyet olduğu bilinciyle hareket etmesi gereken, egemenlikten pay sahibi almak iddiasını taşımaması gerektir. Sadece Müslüman olmayan azınlık için değil, Sünni Müslümanlık içerisinde de öteki inşa edilebilir. Yani ötekinin inşa edilebilmesi için etnik, dini ya da kültürel farklılıkların niteliği değil, bu farklılıkların bir araç olarak kullanım değeri önemlidir. Makbul olmak, devletin çizdiği ulus kimlik sınırlarını benimsemek ve siyasal aidiyetleri, bu sınırları gözeterek oluşturmak anlamına gelir. Sözde olmak ise devletin ya da Türk sağının inşa ettiği siyasal kimliğin içerisinde yer almamak, hatta bu siyasal kimliğin dışında farklı bir siyasal kimlik icat etmekle ilgilidir.

Türk sağının siyasal kimlik inşasında, aynı toplumda yer alan, birlikte yaşanan bir öteki her zaman gereklidir. Bu öteki, sağın temsil ettiği kimliğin ne olmadığını gösterebilecek farkların kurulmasını sağlar. Bu farklar etnik, dini, kültürel, cinsel ve benzeri nitelikler üzerinden toplumsal alanı dikey olarak bölmeyi ve bu parçalar içerisinde en geniş kesimi temsil edebilmeyi olanaklı hale getirir. Böylelikle toplum, karmaşıklaşmış, kendi içerisinde sınıfsal, sosyal, ekonomik farklılıklar barındıran bir oluş halinden, metafizik/sabit bir hal olarak değerlendirilir. Bu metafizik hal içerisinde, Türk sağının kolektif kimlik kurgusuna sadakatli olanlar ile olmayanlar arasında yapılan ayırım, sağın siyasal kimliğinin kurucularından birine dönüşür.

4.3. Siyaset: Arzu ve Talep

Türk sağının siyasal kimliğinin inşasında, bir toplumsal kurum olarak siyaset, özdeşlik ilişkisi üzerinde kurulan retoriktir. Zizek’in ifadesiyle (2005, s. 188) “O ünlü patetik ‘Hepimiz ...yız!’ deneyimi, dayanılmaz bir hakikatin devreye girişi işlevini, toplumsal mekanizmanın işlemediği’ni gösteren bir alamet işlevini gören özdeşleşme deneyimi” olarak siyasal ilişkinin düzenlenmesi, Türk sağının tarihe ve topluma yüklediği özü siyasal alana aktarma girişiminin bir ürünüdür. “Hepimiz” tümel bir kelime olarak kullanılsa bile herkesi kapsamaz, ancak dile getirilen kimliğin kimleri kapsadığını da gösterir. Burada incelikli bir özdeşleşme ve yer değiştirme oyunu oynanır. Yönetme iradesini dile getiren, yönetilenlerin yöneteceği, daha doğrusu ortak ideallerinin gerçekleşeceği bir söylem düzeniği

içerisinde yönetilecek olanlarla arasında özdeşlik iddiasını dile getirir. Yer değiştirme ise bu iddianın içerisinde yer alır; yönetecek olan aslında yönetilecek olandır, yönetilecek olan aslında yönetecek olandır, her ikisine tarihsel ve toplumsal misyonlarını yerine getirmek için bu kutlu davanın içinde yer almaktadır.

Tarihin araçsallaştırılmasıyla üretilen hamaset sayesinde yönetme talebindeki karizmatik liderlikle özdeşleştirilir. Liderin isminin önüne ya da arkasına çeşitli unvanlar, sıfatlar eklenir. Başbuğ, mücahit, baba, kral ve benzeri nitelendirmelerin hepsi liderin eşsizliğine vurgu yaparken, diğer taraftan muhayyel tarihteki liderlerle özdeşleştirme eğilimindedir. Böylece siyasal kimlik, liderin karizmasına takılan kanca haline gelir. Karizmanın yoğunluğuna bağlı olarak aidiyet artar ya da azalır ama yok olmaz. Özdeşliğin bir diğer yönü yönetmek isteyen yönetilecek olanlar arasındaki özdeşliği göstermek için sergilediği performanstır. Yer sofrasına oturmak, eve girerken ayakkabılarını çıkarmak, seçmenle aynı dili, deyimleri, şiveyi, kelimeleri kullanmak, benzer beden politikasına sahip olmak ve benzeri şeyler hem popülizm için gereklidir, hem de aradaki özdeşliğin cisimleşmesini sağlamaktadır.

Böylelikle siyasal kimlik, siyasal alanda kendini bu özdeşleme yoluyla inşa eder. Burada arzunun karşılıklı kesiştiği, talep ve arzunun birbirlerini yeniden üretecek şekilde organize edildiği siyasal ilişki içerisinde, yönetme arzusu ile yönetilme arzusu talepler üzerinden inşa edilir. Fethetme, ötekini zapt etme, hınc ve öfkeyi makbul kabul etme, konuşarak değil ima ile anlaşma ve benzeri taleplerin hepsi, siyasal kimliğin kurucu unsurlarına dönüşür. Benzerliklerin siyasal alanda yegâne egemenlik unsuru olarak kurulmasını içeren bu talep, farklı olanın hükmedilmeye layık olduğu ve hükmedilmekten razı olması gerektiği, kendi yüceliğinin farklı olanlar tarafından onaylanması/takdir edilmesi ve tek geçerli sadakat merciinin kendi siyasal aidiyeti olduğu arzusuyla iç içe geçer.

Türk sağının siyasal kimliğinin kurucu bileşenlerinden biri olan siyaset, siyasal alanın hegemonik bir ilişki düzenlenmesini içerir. Buradaki hegemonik ilişkinin ürettiği rıza kendisine sadakat ve bağlılık, kendisi dışındakilere şüphe ve küçümseme ile yaklaşmayı içeren bir rızadır. Muhayyel tarih, cemaatvâri toplum ve karizmatik siyaset kurgularının iç içe girerek ürettiği bu siyasal kimlik, sağın çeşitli biçimlerde farklı eklemelerle kurulsun bile egemenlik ilişkileri söz konusu olduğunda bütünlüğe eğilimindedir. Hamaset yüklü bir popülizm ile beslenen arzunun, siyasal aidiyetin başat faili haline gelmesi sağ siyasal kimliğe sahip olanları birlik-bütünlük illüzyonu içerisinde tutmayı kolaylaştırırken, gündelik yaşamın gerçek çelişkilerini gizlemeyi başarır.

5. Sonuç: Bir Egemenlik Arayışı Olarak Siyasal Kimlik

Sağ düşünceler ve her türden milliyetçilik, muhafazakârlık ve dini hareketler açısından tarih, toplum ve siyaset düşününsel değil, araçsaldır. Bu nedenle özcülüğe sıkıca bağlanmış kimlik inşasını içermektedir. Sağın siyasal arzusu, bu araçsallaştırmayı yüksek ideallerin güncel temsilcileri olarak sunabildiği gibi her birini yeniden ters-yüz edebilecek şekilde yeniden organize etmeye imkân sağlar. XX. yüzyılda, Avrupa'da tecrübe edilen milliyetçi siyasal iktidarlarda görüldüğü üzere, bütün dünyanın mutluluğu ve refahı için kendi toplumlarının mutlak egemenliği arzusunun dile getiren talepler, tarih, toplum ve siyaset üzerinden kurdukları anlatılarla kitleleri bir siyasal kimlik etrafında örgütlemeyi başardı.

Tarihin anakronik biçimde yeniden tarihselleştirilmesi, tarihin kendisiyle değil, siyasal retoriklerin ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Bir zamanlar sahip olduğu varsayılan egemenliğin yeniden elde edilmesi, geçmişte olmuş olanın bugün de tekrar edilebilir olması, bunun talep edilmesi ve arzulanması, Türkiye'deki sağ siyasal kimliğin tarihe olduğu kadar toplum ve siyaset kavrayışına da yön vermektedir. Buradaki kimlik, birlikte yaşamak, iletişim halinde olmak ya da uzlaşma ile değil, yukarıdan aşağıya aktarılan arzunun inşasıyla kurulur. Çünkü sağ siyasal retoriğin siyaset yapma

ve siyasal alanı kurma biçimlerinde kavramların ve hatta kelimelerin sabit anlamları yoktur, işlevleri vardır (Bora, 2018). Ne söylendiğinden çok kimin söylediğinin dikkate alınmasına neden olan bu esneklik, sağcı siyasetlerin popülizmi, siyasal marifet haline getirmelerini ve siyasal alanı bu imkânlarla tanzim etmelerini kolaylaştırır. Buradaki en önemli marifet, şimdiki feda etmeyi teklif eden ve karşılığında mutlak zaferle sonuçlanacak geleceği vadeden bir tinselliği, siyasal kimlik sayesinde oluşan ortaklığa dayandırmasıdır.

Sağ siyasal kimlik güçlü bir egemenlik arzusuna yaslanır. Tarih, toplum ve siyaset ile kurduğu ilişkinin ardında verdiği mesaj, gücün mutlak olarak *yeniden* ele geçirilmesi ve bu güç ile âleme nizam verilmesidir. Bu egemenlik arzusu 'biz' olanı ve olmayanı birbirinden tefrik eder, 'biz'i yeniden organize eder, ona yüklediği siyasal görme biçimleri ile kendi içindeki farklılıkları birleştirir, ötekinin farklılığını yeniden üretir. Tarih, bir boş gösteren olarak, içinde ne aranırsa bulunabilecek bir mitolojik malzemeye, sağ siyasal kimlik etrafında toplananlar ise 'hakiki toplum' olma imtiyazına sahip oldukları için egemenlik için seçilen tek bir özne olarak dile getirilir.

XXI. yüzyılın ilk yarısında, başta Avrupa olmak üzere, birçok ülkede sağ siyasetlerin kiteselleşmesi ve birçok ülkede iktidar olması ile birlikte, bu siyasetlerin, özellikle göçmenlere, yabancılara, azınlıklara ve ezilenlere karşı eşitsiz ve ayrımcı pratiklerini organize ederken tarihi yüceltmeyi, kendi kimlikleriyle sınırlandırdıkları toplum tasavvurlarını ve özcü retorikler ile tanımladıkları siyasal alanı düzenleme çabaları, siyasal alanın küresel ölçekte daralmasının bir işaret olarak yorumlanabilir.

Kaynakça

- Açikel, Fethi (1996). Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi. *Toplum ve Bilim*, sayı: 70, 153-198.
- Bauman, Zygmunt (2002). *Sosyolojik Düşünmek*, çev: Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrintı.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann (1991). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Penguin.
- Berkes, Niyazi (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Bilgin, Nuri (1995). *Evenselcilik-Farkçılık Geriliminde Kolektif Kimlik*. İstanbul: Sistem.
- Bilgin, Nuri (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.
- Bobbio, Norberto (1999). *Sağ ve Sol: Bir Politik Ayrımın Anlamı*, çev. Zühal Yılmaz. Ankara: Dost.
- Bora, Tanıl (2003). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*. İstanbul: İletişim.
- Bora, Tanıl (2018). *Zamanın Kelimeleri*, İstanbul: İletişim.
- Bourdieu, Pierre (2013). *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*, çev. Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik.
- Brubaker, Rogers & Frederick Cooper (2000). Beyond identity. *Theory and Society*, Vol. 29, pp. 1-47.
- Carr, E. H.; J. Fontana (1992). *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, çev. Ö. Ozankaya. Ankara: İmge.

- Frueh, Jamie (2003). *Political Identity and Social Change*. New York: State University of New York.
- Güvenç, Bozkurt (2016). *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*. İstanbul: Boyut.
- Hall, Stuart (1997). The Local and the Global: Globalization and Ethnicity. In Anthony D.King (Ed.), *Culture, Globalization and the World-System: Contemporary Conditions for the Representation of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hall, Stuart (2003). Who Needs Identity. In Stuart Hall & Paul du Gay (Eds.), *Questions of Cultural Identity*. London: Sage.
- Handler, Richard (1996). Is 'Identity' a Useful Cross Cultural Concept. In John Gillis (Ed.), *Commemorations: The Politics of National Identity*. Princeton: Princeton University Press.
- Iggers, Georg G. (2000). *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Jenkins, Richard (2004). *Social Identity*. New York: Routledge.
- Laclau, E.; C. Mouffe (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, çev. A. Kardam, D. Şahiner. İstanbul: İletişim.
- Melluci, Alberto (1995). The Process of Collective Identity. In Hank Johnston & Bert Klandermans (Eds.), *Social Movements and Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Parekh, Bhikhu (2008) *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*. New York: Palgrave MacMillan.
- Rouse, Roger (1995). Questions of Identity: Personhood and Collectivity in Transnational Migration to the United States. *Critique of Anthropology*, Vol. 15, No. 4, s. 351-380.
- Sen, Amartya (2007). *Identity and Violence: The Illusion of Destiny*. New York: Penguin.
- Sökefeld, Martin (2001). Reconsidering Identity. *Anthropos*, Vol. 96, No. 2, pp. 527-544.
- Xiaomei, Zhan; Wang Shimin (2014). Political Identity: A Perspective from Cultural Identity. *Social Sciences in China*, 35/2, 155-173.
- Zizek, S. (2005). *Yamuk Bakmak: Popüler Kültürden Jacques Lacan'a Giriş*, çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis.

8

GENETIC KNOWLEDGE AS CONTEMPORARY KNOWING METHOD OF POLITICAL POWER, NEW DANGEROUS PERSONS AND GENETIC GOVERNMENTALITY

SİYASAL İKTİDARIN ÇAĞDAŞ BİLME YÖNTEMİ OLARAK GENETİK BİLGİSİ, YENİ TEHLİKELİ KİŞİLER VE GENETİK YÖNETİMSELLİK

Zeliha Dişçi (Kafkas University)

Abstract:

This study will move on the question of how people and population are governed in our day around the concept of “biopolitics” proposed by Michel Foucault in order to characterize the contemporary political system. Every arrangement is an order at the same time, it is expected that persons who becomes object in the face of effecting power comply with them. In this way, social order and ordonnance is provided. These orders are decisions made on the basis of certain information. There is a direct linkage between power and information. It can be said that there are different sources of information in life that depends on human existence. Today, though it may come to mind the fields such as information technology when you speak of the ways of knowing, a more direct field of knowledge in the government of persons has started to become one of the foundations of power. This field of knowledge is genetic information. In this study, which moves on the relationship between power and information in the context of biopolitics, genetic information will be studied in detail and in what way it has become a power / government tool will be shown. Genetic information will be linked to the concepts of “risk” or “danger” used to classify people and the ways of power to influence humans by means of these concepts will be mentioned. Depending on the knowledge of genetics, transformation of understanding of power about human being and the political applications will be exposed.

Key Words: Genetic Knowledge, Genetic Risk, Risky/Dangerous Person, Genetic Discrimination.

1. Giriş

İnsan Genetiği Projesinin yarattığı etki öncelikli olmak üzere son dönemde gelişen teknolojilere paralel olarak insan ve davranışlarının değerlendirilmesinde genetik ile ilgili açıklamalara başvuru artmıştır. Nobel Ödüllü James Watson’un “kaderimizin yıldızlarda yazılı olduğuna inanmıştık. Şimdi büyük ölçüde genlerimizde yazılı olduğunu biliyoruz” şeklindeki ifadesi bu durumu en iyi açıklayan cümlelerden birisi olarak görülebilir (Atasoy, 2007). Bunun yanı sıra, genetik paradigmanın yükselişine neden olarak sadece gelişen teknolojiyi ve bilimi görmemek gerekir. Asıl önemlisi 1970’lerin sonundan günümüze doğru bakıldığında her alanda devletin geriye çekilişi söz konusuken, bireylerin, davranışlarının ve suçun kontrolünde devletten özel güvenlik sektörüne kayışın gerçekleştirilmeye başlanmasıdır. Buna bağlı olarak birey ve davranışının kontrolünde farklı kurumsal mekanizmalar ve teknik stratejiler -genetik

gibi- devreye girmiştir (Bektaş & Bakacak, 2009, s. 45). Bu noktada, yaratılan mekanizma ve stratejilerle birlikte gelişen bir diğer eğilim ise her bireyin sosyal riske yönelik sorumluluğu istekli bir şekilde üstlenmesi ve ileriye yönelik risk yönetimi ışığında davranmasıdır (Lemke, 2004, s. 6). Böyle davranmayan kişiler ise “sapmış” olarak nitelendirilir. Bu durumu açıklamada Foucault’nun her zaman vurguladığı bilgi/iktidar ilişkisi ve bu bağlamda da biyo-politik toplumu hatırlamak yerinde bir sorgulama biçimi olabilir. Bununla birlikte genetik bilgiye yönelik sosyal bilimcilerce yapılan temelde iki yorum da söz konusudur: Genetik bilgi kimilerince, biyo-iktidar tarafından uygulanan ve bu sayede yaşamları biçimlendiren ve yöneten önemli bir araç olarak görülürken kimilerince de hem genetik determinizm ve yeni öjeninin kaynağı olarak algılanıp, aynı zamanda da vatandaşların hayatta yapmaları gereken seçimler karşısında güçlenmesini sağlayan bir araç olarak anlaşılmaktadır.

2. Genetik ve Değişen İnsan Algısı

Günümüzde biyolojikleşmiş toplum ve iktidar ağları söz konusudur. Artık insanların hastalıkları kadar kişilikleri, kapasiteleri, güçleri vb. genetik yapılarına bağlı olarak biyolojik bakış açısıyla birlikte yorumlanabilmektedir (Rose, 2000, s. 5). Bu durum, sosyal kontrol bağlamında olguları değerlendirmemizde önemli bir ipucudur. İlerleyen teknolojiye paralel gelişen biyoloji çalışmalarıyla sosyal kontrol stratejilerinde de bir dönüşüm söz konusu olmuştur. Bu bağlamda sosyal kontrol, toplumda düzenin sağlanmasıyla ilgili olup, düzene potansiyel tehdit veya problem oluşturanların davranışlarını teşvik etmemek, kısıtlamak ya da değiştirmek için çeşitli mekanizmaların ve tekniklerin kullanılmasını içerir. Böylece sosyal kontrol, bir davranışın sapmış olmasını belirlemede önemlidir (Bektaş & Bakacak, 2009, s. 35) Fakat asıl önemli olan nokta düzene potansiyel tehdit oluşturanlarla ilgili değerlendirmeler ve bu değerlendirmelerin nasıl yapıldığıdır. Zira doğrudan devlet ve onun mekanizmalarının müdahalesi geriye düşmüş, bunun yerine özel sektörün yükselişine paralel sivil denetim mekanizmaları gelişmiştir. İşte bu mekanizmaların işleyişinde “risk” söylemi önem kazanmıştır.

Günümüzde “potansiyel tehdit” kavramsallaştırmasının somutlaştığı yer “risk” ve “riskli kişi” nosyonudur. Riskli kişi nosyonu, biyopolitikanın en temel tartışma alanlarından birisidir. Bu temanın hem psikiyatrik kuruma hem adli kuruma ve bu bağlamda sosyal kontrol mekanizmalarına dâhil oluşu hızlı ve kısa denilebilecek bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Riskli kişi nosyonunun sosyal ağlara girişi ve biyopolitikanın temel etki alanlarından biri olması konusunda girişte belirtilen “değişen insan algısı” önemlidir. Günümüzde bilimsel araştırmalar “insan” anlayışına da etki etmiştir. Bu etkinin arkasında ise insana dair değişen varsayımlar bulunmaktadır. İşte bu değişen varsayımların toplandığı yer “kişilikte mutasyon” kavramıdır. Kişilikte mutasyon kavramının içeriğine bakıldığında, bunun insan tanımı ve özneliği hakkındaki profesyonel ve bilimsel fikirlerin, konuların mutasyonunu ve aynı zamanda özel uygulamaları destekleyen ve bu uygulamalarda saklı duran insanoğlu hakkındaki varsayımları değiştiren bir durumu ifade ettiği görülür. Bu doğrultuda somutlaşan insan algısını özetleyen kavramsallaştırma; “genetik olarak riskli kişiler”dir (Rose, 2000b, s. 486).

Genetik risk, Foucault’ya göre, doğal olgularla betimlenemez. Daha ziyade karmaşık bir sosyal-maddi gerçekliğin etkisi ve politik rasyonalitenin enstrümanı olarak görülmelidir. Enstrüman olarak genetik risk üzerinden iktidar ilişkileri yeniden kodlanmakta ve bireyselleşme ile birlikte sosyal risklerin gizlenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda düşünülünce genetik risk, bulunmaz fakat icat edilir. Gerçekliği ise, bütün sosyal tanımlama ve değerlendirmelerin arkasında bulunan bilimsel bilgi olarak var olmasına bağlıdır (Lemke, 2004, s. 3). “Genetik olarak riskli kişi” tanımlamasının doğmasına sebep olan üç önemli nokta söz konusudur. İlk olarak, fiziksel hastalık ya da davranışsal patolojiler gibi çoğu arzu edilmeyen durumların genetik temele sahip olduğu şeklinde

giderek artan bir inanç söz konusudur. İkinci olarak, araştırmacılar artık moleküler seviyede çoğu, koşulların oluşumuyla ilişkili gen dizilimlerini karakterize etmeye yönelik yeterliliklerinin olduğunu söylemektedir. Böylece kişisel tıbbi kayıtlar ve ailenin doku örneklerinin DNA analizleri birleştirilerek büyük-ölçekli veritabanlarının kullanımı artmıştır. Üçüncü olarak doktorlar genetik tanılama aracılığıyla farklı kişileri tanımlayabildiklerini iddia etmektedirler. Sonuçta, genetik bilimindeki ilerlemeler, yönetilme ve bireylerin kendisini yönetme şekillerini yeniden biçimlendirmektedir. Söz konusu gelişmelere paralel kişiler, geleceğe yönelik olarak şimdiden tedbirler almaya ve bugün geleceği düşünerek davranmaya yönelmektedir. Bu anlamda, genetik eksenindeki değerlendirmeler, kadercilik fikrini türetmeyip aksine, kişilerin geleceğe yönelik olarak şimdiden harekete geçmesini sağlamaktadır. Kullanılan genetik testler; genetik riske, kişilerin yeniden kategorilendirilmesine ve genetik risklerin hesaplanabilirliğine yeni bir boyut getirmiştir. Buradan gelecek bilgilerin kişiler üzerinde olumsuz etkileri de önemlidir. Sonuçta elde edilen bilgiler hiçbir zaman kesin olmayıp, bir kez teşhis koyulduğunda kişilerin sosyal olarak damgalamalarına, çeşitli fırsat ve hizmetlerden dışlanmalarına sebep olabilmektedir. Ya da kişiler gönüllü ya da gönülsüz, önlem olarak çeşitli tedavi ve gözetimlerin öznesi olmaktadır. Bu bağlamda medikal, psikiyatrik ya da yasal uzmanların koruması altında kendilerini bulmaktadırlar (Rose, 2000b, s. 486).

Yeni genetik dil ve tekniklerdeki bu gelişmelere paralel yeni özne anlayışı da gelişmiştir. Hasta üzerinden düşünüldüğünde, artık pasif ve sadece alıcı olan hasta figürü yerini aktif hastaya bırakmıştır. Buna göre hastalıkla ilgili bilgiler ışığında, vücutta tanımlanan hastalık reddedilmeksizin, hastalığın tanımlanmasında ve tedavide hastaya rol verilmektedir. Bu bağlamda genetik olarak riskli kişinin üretiminde çağdaş tıbbi genetiğin rolü yadsınmaz. Burada hasta, doktorun dostu konumuna gelmekte ve kendisinin iyileşmesinde sorumluluk sahibi olmaktadır. Aynı zamanda ailesiyle de işbirliği yapılmaktadır. Böylece bireyler, içinde yer aldıkları ilişki ağları aracılığıyla özneleşmektedirler. Bir kişinin diğerleriyle olan ilişkisi genetik tehlikeler adına izlenmektedir. Burada kişi sahip olduğu genetik risklere göre, yakınlarıyla olan ilişkilerini, hayat tarzını ve geleceğe dair planlarını yönlendirir (Rose, 2000b, s. 489-490). Böylece, neoliberal dönemde devletin geri çekilişi ile boşalan yerler sorumlu, kendi kendisine bakan, kendi kendisini düzenleyen rasyonel birey ile doldurulmaktadır (Lemke, 2005, s. 95-96).

3. Genetik Risk Bağlamında “Genetik Danışma”

Genetik danışma, uzmanlarca danışanlara genetik bilginin aktarıldığı bir süreçtir. Burada danışanlardan kastedilen, aile kurmayı ya da çocuk sahibi olmayı planlayan bir çift, önleyici test ya da taşıyıcı testi düşünen sağlıklı bir kişi, hastalığa vb yakalanmış çocuğun ailesi ya da doğrudan etkilenmiş bir hastadır ki bu sayılanlar aynı zamanda riskli kişilerdir (Rantanen, 2009, s. 301). Genetik danışma, insanların genetik olarak tanımlanmasına yönelik pratiklerden birisidir. Genetik bilginin nesnelleştirilmesinde önemli bir araçtır (Rose, 2000b, s. 492) ve hayatın her yerine sızmıştır. Dolayısıyla hayatları bu kadar etkileyen genetik bilgi karşısında ideal genetik danışmanın hangisi olduğu tartışma konusudur (Rantanen, 2009, s. 1).

Genetik danışmayı önemli hale getiren asıl unsur, burada üretilen genetik bilgisidir. Bu bağlamda tarihsel olarak incelendiğinde 3 aşamadan bahsedilmektedir. 1.Öjeni dönemi olarak anılan dönem 1930-1940’lı yılları kapsar. Kökleri ise daha önceden bahsedilen Pozitif Okul’dan gelir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa ve Kuzey Amerika’da yaygınlaşmıştır. İçeriğine bakıldığında, ayırma, sterilize etme ve en son Almanya’da uygulanan elimine etme şeklinde somutlaşan bir dizi kontrol stratejilerinin gelişimiyle ilgilidir. Bu bağlamda öjeni, sterilizasyon ve kapatma pratikleriyle içteki stokların yeniden üremesinin kesilmesi ve dışarıdan göçlerin engellenmesi aracılığıyla ulusal nüfusun genetik seviyede niteliğinin iyileştirilmesini ifade eder. Dolayısıyla 1930’lar ve geç 1940’larda hüküm süren genetik danışma

ve bu bağlamda genetikte bulunulan baskın biyopolitik ve normatif yönelim öjenik nitelikteydi. İnsan stokunun niteliğinin iyileştirilmesiyle ilgiliydi. Öjenik çağda, genetik danışma bağlamında iyi/kötü genetik niteliklerin ve kalıtsal zararlarının ciddiyetinin değerlendirilmesi gerekmiştir. Buna göre iyi fiziğe sahip olan, zeki çiftlerin daha fazla çocuk sahibi olması özendirilmiştir (Rose, 2000b, s. 493). Düşük zekâ seviyesi, alkolizm gibi istenmeyen özelliklere sahip olan ebeveynlerin üremesi ise kısıtlanmıştır. Olumlu- nüfusu arttırıcı sosyal kontrol uygulamaları “pozitif öjeni” olarak adlandırılırken tersi durumlar ise “negatif öjeni” olarak adlandırılmaktadır (O’Brein, 2011, s. 347). Bu doğrultuda devletin ve yasanın gücü kullanılmıştır (Rose, 2000a, s. 8). Bu bağlamda en bilinen örneklerinden birisi ise Nazi kapatma ve elimine etme pratikleridir. 2. Öjeniden sonraki dönem ise 1950’ler ve 1970’ler arasında kapsar. Bu dönemde önleyici genetik sağlığı modeline yönelim artmıştır. Nazi uygulamalarından ayırt etmek adına da yönlendirici olmayan genetik danışmanın geliştiği dönemdir. Bu anlamda baskın normatif yönelim, ailelerin sağlıklı çocuklara sahip olmak istedikleri yönündeydi. Buna göre genetik riskleri öğrenen aileler, sorumlu bir şekilde hareket edip ya çocuk sahibi olmayacak ya da aile genişliklerini sınırlayacaklardı. İşte burada tam da “ideal sorumlu genetik öznenin doğuşu” söz konusudur. Özne, kalıtsal bilgiye göre üreme kararını alır. 3. 1970’lerin ortasından günümüze kadar olan periyotta, genetik eksenindeki çoğu hastalığın yeniden tanımlanışı söz konusu olmuştur. Genetik risklerin tanımlanması, hayat anlayışının niteliğinin gelişmesi ve hayattaki şansların maksimize edilmesiyle ilgili hale gelmiştir. Buna göre de genetik danışmanın hedefleri yeniden tanımlanmıştır. Artık özellikle genetik hastalıkların önlenmesi değil, risk ve tehlike üzerinden bunların genetik risk iletişimi/bağı amaçlanmıştır. Bu bağlamda, “önleyici genetik tanılamalar” ve özellikle de yeni doğum öncesi genetik risk tanımlama teknolojileri gelişmiştir. Bu aşamada psikoloji, genetik danışmanın etkisini arttırmada anahtar bir role sahip olmuştur. Yine bu aşamada, genetik testlerin kullanımı artmış ve daha fazla insan riskli kişi ağına dâhil olmuştur. Bu dönemde genetik riskle bağlantılandırma düşüncesi ve “tedavi edilebilirlik” fikriyle psikolojik genetik danışma, hayat tarzının modifikasyonuna odaklanmış ve özellikle de müşterilerinin kendi kendisini yönlendirmesi ve otonomisine önem vermiştir. (Rose, 2000b, s. 494). Burada, kararlar paylaşımlı olarak alınmakta ve böylece bireylerin sorumluluğu artırılmaktadır.

Böylece çağdaş genetik danışma, hem genetik riskli özneyi üretmekte hem de seçimlerini akıllıca yapan sorumlu özneyi üretmektedir. Burada pre-semptomatik, eğilimsel ve doğum öncesi genetik testlerle psikolojik teknikler birleştirilmektedir. Buna bağlı olarak bugün genetik danışma, kişinin hayatının genetik olarak haritasını yeniden çıkartmaktadır. Bu ise, özellikle genetik olarak riskli sayılanların davranışının modifiye edilmesinde anahtar role sahip olan psikolojide, yeni kontrol stratejilerine yönelik olasılıkları arttırmaktadır. Aynı zamanda da tanımlamaların yeniden şekillenmesi, hayat stratejilerinin formülasyonunda yeni bir etiksel alan kurmaktadır: “[H]ayata müdahale” (Rose, 2000b, s. 495). Bu bağlamda iktidar uygulamaları her zaman kliniklerde hazır ve nazırdır. Bu nedenle bu süreçlerin iyi gözlemlenmesi gerektiği farklı kişilerce vurgulanmaktadır (Rantanen, 2009, s. 310). Bu duruma önemli bireysel ve toplumsal sonuçları olan suç kontrolü açısından bakıldığında, genetik ve genetik danışmadaki bu dönüşüm yeni kontrol biyolojisini getirmiştir. Buna göre, ağa dâhil olanların hayatlarının yönetimi bakımından bireysel olarak değerlendirilmesi ve yönlendirilmesi söz konusu olmuş, bunun arkasında ise artan saldırganlık, şiddet, anti-sosyal davranış eğilimlerinin nasıl azaltılabileceği ana temalardan birisi olarak yer almıştır. Bu durumun sonuçlarından birisi genetik araştırmalara olan ilginin 19. yüzyıldakine paralel şekilde yeniden artışı olmuştur. Fakat bu araştırmaların sonuçları 19. yüzyılda gelişen Pozitif Okul’unükilerden farklı olarak iki şeye odaklanmıştır: bireyin davranışını çok sayıda gen etkileyebilir ve genler tek başına belirleyici olmayıp sosyal koşullar da belirleyici olabilir. Bu durum söz konusu davranışların sonuçlarının kriminal niteliği nedeniyle, suç ve ceza alanına da etki etmiştir. Burada saldırganlık, şiddet, anti-sosyal davranışa yönelik eğilimler değerlendirilirken “öteki”ne yönelik saçılan risk önem kazanmıştır. Bu bağlamda önceden toplumu koruma ve sıradan vatandaşların güvenliğini sağlama ihtiyacı

ön plandayken, artık suçluları onların suç sorumluluğu dâhilinde en orantılı cezaya çarptırmaya yönelik kararın belirlenmesinde kararın nasıl verileceği de önem kazanmıştır. Bu noktada “genetik yatkınlık” olası kesin bilgiyi verebilecekmiş gibi düşünülmektedir. Buna bağlı risklerin belirlenmesinde (önleyici) genetik testi uygulamaları önem kazanmıştır (Pieri&Levitt, 2008, s. 510-517).

Buna göre, risk kliniksel anlamda anlaşılmakta ve kamu sağlığı adına insanların, davranışlarının ve yaratabilecekleri tehlikenin-suçun kontrol edilmesi temel bakış olmaktadır. Riski minimize edici tekniklerin kullanımı (psikofarmakoloji, gen terapisi, çevresel kontrol, hayat yönetimi yetenekleri, bilişsel yeniden inşa gibi) ile anti-sosyal davranış ya da şiddetin biyolojik temelleri olduğuna dair bakış birleştirilmekte ve genetik danışma, genetik tarama vb. aynı biyolojik/genetik yöntemler, insanların ve suçun kontrolünde de kullanılmaktadır (Rose, 2000a, s. 23). Asıl problem ise bu uygulamaların hayatlara getirdiği etkidedir. Zira risk konsepti üzerinden insanlar gruplandırılmakta, belirli etnisiteler ya da gruplar polisin ve müdahalelerinin hedefi haline gelmektedirler. Böylece Foucault'nun erken biyopolitik analizlerinin merkezinde bulunan normal/normal olmayan-patolojik ayrımı, bu gün risk yönetimi stratejileri üzerinden organize edilmekte denilebilir. Bu durum etik tartışmaları beraberinde getirmektedir. Çünkü riskli kişiler söylemi, insanların hayatına kendi rızaları dışında müdahale etmeyi kolaylaştırıcı bir roledir (Pieri & Levitt, 2008, s. 517-518). Sonuçta bugünü tanımlayan süreç “genetiğin yönetimselliği” olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu durum ilerleyen bölümlerde daha net açıklanacaktır.

4. Riskin Tanımlanması ya da “Genetik Tanımlama”

Genetik paradigmanın yükselişine neden olarak sadece gelişen teknoloji ve bilimi görmemek gerekir. Asıl önemlisi 1970'lerin sonundan günümüze doğru bakıldığında devletin geriye çekilişi söz konusudur. Buna bağlı, sosyal riske yönelik sorumluluğu her bireyin istekli bir şekilde üstlenmesi ve ileriye yönelik risk yönetimi ışığında her bireyin davranması beklenmektedir. Dolayısıyla devletin hayattan çekilişiyle sorumluluk sahibi, kişisel bakımını üstlenen, kendi kendini düzenleyebilen bireylerin yaratımı el ele gitmektedir(Lemke, 2004, s. 6)

Sosyal bağlamda yaşanan bu değişimler bireyin davranışının ve sosyal fenomenin açıklanmasında genetiğin önemli bir role kavuşmasına neden olmuş olabilir. Zira genetik analizler ve genetik tanılamalar hem birey ve toplumun özgül bir temsil biçimine neden olurken(yeni özneleşme biçimleri şeklinde) aynı zamanda uygun ve etkili olanı ifade eden ve bütün eylem alanlarına giren bilginin kontrolünü de sağlarlar. Böylece genetik bilgisiyse sosyal regülasyon ve bireysel kontrol eşleştirilir.

Genetik tanılamada kullanılan genetik test, insan DNA'sının, RNA'sının, kromozomlarının, proteinlerinin, metabolizmasının incelenmesi demektir. Buna göre kişinin genotipi, mutasyonu, kromozomsal değişimleri ortaya çıkarılmaktadır (Harward Law Review). Genetik tanılama ve bu yönde kullanılan testler, hastalığa/şiddete/anti-sosyal davranışa/suç eğilim ve bu yönde şüphelilikle ilgili somut listenin oluşmasını sağlayarak, riskli kişi profillerinin çıkarılmasını sağlar. Burada kişi daha suç işlemeyen ya da hayatını etkileyecek kararlar almadan önce tanımlanmaktadır. Daha da önemlisi bu alan, bugün önemli kar alanlarından birisi haline gelmiştir (Lemke, 2004, s. 7). Bu gün işverenler talep ettikleri gen testlerine göre sağlıklı işçiyi işe almakta ve böylece işçinin maliyetlerini azaltabilmektedir.1970'lerden günümüze yayılan temel önleyici genetik tanı uygulamaları iki başlık altında toplanabilmektedir:

Doğum öncesi tanı: Genetik testlerin işaretlerine göre, genetik anormallikle ilgili olarak test sonuçlarına bakılarak embriyonun yaşamasına izin verilmesi bakımından, her hamilelik virtüel olarak “riskli hamilelik” ya da

“deneme(tantative) hamileliği”dir. Hamilelikte kadın, sadece iki kişi olarak görülmekle kalmayıp aynı zamanda iki hasta olarak görülmektedir. Burada bir taraftan kadına sağlıklı çocuk sahibi olmaya yönelik bir hak garanti edilirken, diğer taraftan kadın, riski minimize eden davranışlarda bulunması gereken “fetüs çevresi” konumuna indirgenmektedir.

Burada başvurulanan yöntemlere bakıldığında, doğum öncesi testler, engelli fetüs kürtajı, embriyonun genetik taraması gibi uygulamalar söz konusudur. Bu bağlamda alınan kararlarda genetik danışma yeniden karşımıza çıkar. Sonuçları açısından tanılar düşünüldüğünde, yeni öjeni mi? Şeklinde tartışmaların olduğunu görmekteyiz. Hatta bu uygulamaları negatif öjeni olarak adlandıranlar bile bulunmaktadır. Yapılan yorumlara bakıldığında, bu durum klasik öjeni uygulaması olarak görülmemektedir. Zira artık kontrol devlette değildir. Aksine kararlar bu gün aileye, bireylere aittir (O’Brein, 2011, s. 350). Bunun arkasında da kendi seçimlerini kendisi yapan ve sorumluluklarını yine kendisi yüklenen neoliberal özne tasavvuru bulunmaktadır. Fakat sonuçları açısından düşünüldüğünde, tek tek bireyler açısından görülemeyen sonuç, bütün bireyleri birleştirildiğinde ortaya çıkar: herkes sağlıklı çocuk sahibi olmak ister! Buna bağlı olarak aslında sonuç öjeniden farksız gibidir. Fakat yine de başta etik açıdan olmak üzere tartışmaya açık bir konudur. Doğum öncesi tanılamayla ilgili dikkat çekilen diğer nokta ise, kürtaj gibi uygulamaların cinsiyet ayrımcılığı gibi güdülerle işleyebileceği şeklindedir (O’Brein, 2011, s. 350). Bunun da üzerinde durulması gereken bir husus olduğu vurgulanmaktadır.

Doğum sonrası tanrı: Bu alanda önceleri çok az uygulama söz konusuydu. Fakat insan geninin yeniden kodlanması ve kanserden kalp hastalığına yaygın hastalıklarla ilişkili olan genlerin izolasyonu, daha fazla insana önleyici bilgi sağlama olanağını artırmıştır. Fakat bunun doğrudan sonucu da bilindiği üzere yaratılan “riskli kişi” formu olmuştur. Buna göre bu kişiler, test sonuçlarına göre ilgili hastalığa gelecekte yakalanma olasılığı olan ve normal insan genotipinden farklılığı sezilen kişilerdir. Bu durum “normal”in tanımlanmasında başvurulanan araçlardan birisi olan gen çalışmalarının ve sonuçlarının, suç ve ceza alanına da sızmasında etkili olmuştur. Kişilerin vücut analizlerine-ki bu tipik tarayıcı işlemlerdir- bakılarak anormallikler tespit edilmektedir. Bunun sonucu ise, kapsamlı bir sigorta reddinden iş bulma güçlüklerine kadar yayılan çeşitli dışlama ve damgalamalardır. Dahası, değişen suç ve ceza pratikleri açısından gerçekleştirilmesi yolunda etki edilen kapatmalar ya da terapi vb. aşamalarıdır (Lemke, 2005, s. 99).

5. Riskle Birlikte Gelen “Genetik Ayrımcılık”

Bu gün uygulanan genetik testlerle edinilen genetik bilgisi, doğrudan kişinin kendisi tarafından değerlendirilebildiği gibi, kişinin günlük hayatında iç içe olduğu çeşitli kurumsal mekanizmalar tarafından da kullanılabilir. Bunun arkasında ise kişilerin genetikleştirilmesi mantığı bulunmaktadır. Burada öne çıkan alanlar; ceza adaleti, eğitim, işyerleri ve sigortacılık olarak sayılabilir. Burada kimileri genlere göre cezalandırmak ya da cezadan muaf olmak, kimileri eğitmek, işe almak ya da sigortalamak istemektedir (Atasoy, 2007). Bu tip eğilimlerin artmasında değişen sosyal-ekonomik ve siyasi konjonktür bağlamında girilen ve umut bağlanan gen çalışmaları itici güç olmaktadır. Bu çalışmaların en önemlilerinden birisi “Human Genom Project” olarak bilinen İnsan Genom Projesidir. Ve maalesef belirtilmesi gerekir ki, elde edilen bilgilere göre söz konusu alanlarda kişiler riskli olan ve olmayan şeklinde ayrıma tabi tutulup, riskli olanların olumsuz-farklı muamelelere tabi olması söz konusudur. Bu durumda artan bilgilere paralel, bu bilgilerin gizliliğinin sağlanması çabaları gündeme gelmektedir. Söz konusu bilgilerin gizliliğinin sağlanamaması, “genetik cüzmamı” olarak adlandırılan alt sınıfların yaratılmasına neden olabilmektedir. Alt sınıftan

kastedilen ise, yukarıda sayılmış olan uygulama alanlarına paralel, çocuk evlat edinmek isteyen ya da evlenmek isteyenler fakat buna ulaşamayanlar, sigorta kapsamı dışı bırakılanlar, işten kovulanlar vb. (Anderson, 2006, s. 197).

Eğitim alanında genetik testlerin kullanım şekline bakıldığında, örnek üzerinden gidilirse, iddialara göre, çocuklarda görülen hiperaktivitenin kalıtsal nedenleri bulunmaktadır. Buna göre, “dopamine” olarak adlandırılan maddenin taşınma ve alım sisteminin yönünü belirleyen özel genler bulunmaktadır (Rose, 2000b, s. 497). Genetik testlerinin kullanıldığı diğer alan da işyeridir. İşverenler tarafından genetik testlerle ilgilenilmesinin temel sebebi, sağlıklı bir iş gücüne sahip olmaktır. Bazı işverenler işçilerine iyi bir sağlığa sahip olmaları yönünde düzenli medikal check-up ve spor için kolaylıklar sağlamaktadır. Bu durumda sağlıklı işgücü elde etmek amacıyla genetik taramaların bu alanda kullanımı önem kazanmaktadır. İşgücün değerlendirilmesinde, medikal incelemelerle kişinin tıbbi durumu ve aile geçmişi üzerinden bilgiler elde edilmektedir. Söz konusu taramalarla sonuçlara göre işçinin ya da işçi adayının sağlık durumu, varsa hastalık ve buna bağlı ölüm riski ortaya koyulabilmektedir. Daha da önemlisi işçinin işe uygunluğu bu veriler üzerinden yapılmaktadır (Godard, 2003). Buna göre, işverenler işçilerin işe alınmada, eğitiminde vb. daha çok yatırım yaptıkça, artan sigorta primleri ve onların işgücü arasında sakatlık, kaza, sağlıksızlık gibi unsurlarla ilişkili maliyetleri yükseldikçe, gelecekte sağlıksız ve engelli olma riski olanları eleyici uygulamalara girdikleri gözlenmektedir (Rose, 2000b, s. 498). Burada önemli olan nokta, söz konusu genetik testlere bağlı olarak kişilerin risklerinin değerlendirilmesidir. Buna bağlı olarak da kişiler hasta olmasalar bile testlerdeki oranlara göre hasta muamelesi görmekte veya işten çıkarılmakta ya da işe baştan kabul edilmemektedir. Huntington Kore’si olarak literatürde geçen hastalık, bu durumda en iyi uygulamalı anlatım olanağını sağlar. Huntington Kore’si, erişkin çağda başlayan hereditör/kalıtsal bir hastalıktır. Başlıca özellikleri kore tarzı hareketler (sıçrama vb.) ve zekâ bozukluklarıdır. Hastalık sinsi bir şekilde başlayıp; gelişmesi 15-25 yıl sürmektedir. İstemsiz, sıçramalar şeklinde düzensiz, kore tarzındaki hareketlerden önce veya bu hareketlerle birlikte kişilik değişiklikleri (inatçılık, karamsarlık, ilgisizlik) olabileceği belirtilmektedir. Fakat asıl önemlisi ilerleyen zamana, hastalığa paralel kişinin güçten düşmesi ve yatağa bağlanması artmaktadır. Anlaşılacağı üzere hastalık hemen kendisini göstermemektedir. Dolayısıyla erken teşhise yönelik olarak genetik testler işe yarayabilmektedir. Test sonuçlarına göre kişinin genlerinde bu hastalığın taşıyıcısı olduğu çıkması durumunda ise kişiler işe alınmamaktadır. Bu nedenle çoğu kişi ihtimal dâhilinde olan bu hastalık nedeniyle test yaptırmayı reddetmektedir.

Genetik testlerle ilişkili olan diğer alansa hayat sigortası gibi alanlardaki sigortacılarıdır. Burada sigortacıların, müşterileriyle sözleşme imzalarken ilgilendikleri asıl konu, risk havuzuna adayı doğru şekilde aktarabilmek için ve aynı zamanda kişinin yanlış kategorilendirmesi olasılığı nedeniyle bilginin doğru ve açık bir şekilde girilmesidir (Rose, 2000b, s. 498). Burada daha az riskli olanlar ile daha çok riskli olanlar arasında farklı ücretlendirmeler yapılmaktadır. Bunun arkasında ise hissedarların kar oranlarını koruma ve artırma hedefi bulunmaktadır. Bu durumun sonuçlarından birisi ahlaki tehlikelerin artmasıdır. Çünkü daha fazla kar için kişinin geçmişiyle ilgili yalana başvurulabilmektedir. Diğer bir sonucu ise kişilerin yüksek riskli havuza dâhil edilmesidir. Böylece kişiler yüksek oranlardan sorumlu tutulurken aynı zamanda sigorta kapsamının daraltılması söz konusudur. Bu mantıktan düşünüldüğünde genetik risk, bu tip ayrıştırmalar ve bir araya toplayan uygulamalar için anahtar rol oynamaktadır (Rose, 2000b, s. 501). Burada öne çıkan sorun, yüksek riskin kalıtsal bir mesele olduğu yerde, bu durumun kişilerin önüne engel çıkarabilmesidir. Örneğin, bu bilgiler farklı kurumlarla paylaşılmakta ve buna bağlı risk seviyesi önceden bilinen kişiye karşı farklı -ayırıcı uygulamalar- risk seviyesine göre var olan sigorta kapsamının daraltılması, sigortadan düşürme, sigorta başvurusunun reddi ya da fazla ücretlendirmeler vb.- gündeme gelmektedir. Hatta kişi, ortak bilgi havuzuna ulaşan söz konusu kurumlar tarafından kendi inisiyatifi dışında önceden damgalanmakta

ve hizmet kapsamı dışına itilmektedir. Bu durumda “*eğer başarılı olmak istiyorsanız, ailenizi dikkatli seçin*” sözü anılmaya değerdir.

Genetik testler ve bilgilerin bu şekilde marketingleşmesinin yanında, suç ve ceza alanında da başvuru alanlarından biri olmaları dikkat çekicidir. Bu konuda farklı dönemlerde farklı eğilimler olmuştur. Bu bağlamda daha önce değinilen Pozitif Okul ile başlayan akım Sosyoloji Okulu'nun gölgesi altında zamanla kalsa da 20. yüzyılda bazı davalar içerdikleri “genetik” bilgiler nedeniyle önemli hale gelmiştir. Bu davaların ortak özelliği ise, genetik bilgisine paralel alınacak cezaların indiriminin temel talep olmasıdır. Bu doğrultuda 20. yüzyılda farklı davalara tanık olunmuştur. Bunlardan kimilerinde suçun genle bağlantısı mahkemeye kabul edilip kişinin beraati söz konusu olmuştur. Örneğin, 20 yıl kadar önce “alkolizme yatkınlığı” genetik analizle kanıtlanan bir suçlunun denetimli serbestliğine, hatta oğlunu öldüren Huntington'lu bir annenin beraatine karar verilmiştir (Aksoy, 2007). Bu olumlu örneğe rağmen suç ve cezalandırmada genel eğilimin genlerden bağımsız olarak karar verilmeye yönelik olduğu söylenebilir. Bunlardan en ünlüsü *Domino's Pizza cinayeti* olarak bilinen davadır. 1991'de Stephen Mobley'in gerçekleştirdiği cinayetten sonra kendisinin savunması genleri üzerinden yapılmıştır. Bu doğrultuda avukatı, verileceğini düşündüğü idam cezasını, en azından ömür boyu hapse dönüştürebilmek umuduyla, Mobley'in ailesinde, büyükdedesinden ve ninelerinden başlamak üzere çok sayıda kişinin şiddete başvurduğunu ileri sürmüştü ve genetik açıdan incelenmesini istemişti. Bu talebini, mahkemeye sunduğu bir makale ile destekledi. 1993'te Science dergisinde yayınlanan Hollandalı Brunner ve arkadaşlarının araştırmasında, monoaminoksidad A (MAOA) enzimini kodlayan gen bölgesindeki bir değişikliğin, şiddet davranışına ve suça yol açtığı ileri sürülüyordu. Mahkeme, 16 yaşından bu yana çok sayıda davranış kusuru gösteren, sahtecilik, kredi kartı hırsızlığı gibi suçlara karışmış Mobley'in MAOA geninin incelenmesine izin vermeyip, Mobley, 2 Mart 2005 günü idam edilmiştir (Atasoy, 2007).

Genetik testlerin bu şekilde bireylerin lehine ayrımcılık yaratacak, suç/cezanın ve aynı zamanda kar/zarar hesaplarının konusu olacak şekilde uygulamalara mahal vermesi, çeşitli ülkelerde genetik testler ve elde edilen bilgilerin gizliliğinin sağlanması yönünde yasal çalışmaların artmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda en yakın örneklerden birisi, 2008 yılında ABD'de *Genetic Information Nondiscrimination Act* (GINA) şeklinde kabul edilen yasadır. Yasanın birinci başlığında, sağlık sigortasında genetik ayrımcılığın reddi ile ilgili düzenleme söz konusudur. Buna göre, genetik bilgi üzerinden primlerin hesaplanması, bunun için genetik test talep edilmesi ya da bu bilgilerin başka kurumlardan satın alınması ile ilgili grup sağlık planlamaları yasaklanmıştır. Böylece sağlık ve sigorta politikalarının maliyetleri ve etkililiğinin genetik bilgi üzerinden hesaplanması engellenmektedir. Benzer yasaklama sigortacılıkta da geçerlidir. Buna göre sigorta kapsamını belirlemede genetik bilgi kullanımı yasaklanmıştır. İkinci başlıkta ise işçiler, işverenler, acenteler, işçi organizasyonları vd ile ilgili düzenleme bulunmaktadır. Buna göre, işe alma/işten çıkarmada farklı tazminat, farklı tedavi uygulamaları ve gruptan dışlamaya neden olan geleneksel ayrımcı politikalar yasaklanmaktadır. Kurumlar, genetik bilgi temelli olarak işçileri sınırlama, ayırma ve sınıflandırmadan, buna yönelik bilgi talep etme, dayatma ve satın almadan men edilmektedir. Fakat yasa, “*belirli şartlar altında bilgi taleplerini istisna kılıp*”, genel düzenlemeleri devre dışı bırakmakla eleştirilmektedir.

6. Sonuç

Moleküler genetik ve insan genomundaki ilerlemeler, insan, insan hayatı ve insan davranışları üzerine düşünmek için yeni yollar açmıştır. Fakat elde edilen bilgilere bağlı olarak yapılan değerlendirmeler ve hayatlara etkisi düşünüldüğünde, bilgilerin ikili bir karakteri olduğu görülmektedir. Buna göre hem insan hayatının geliştirilmesi üzerinden hayatı olumlu etkilemesi söz konusuysen hem de bilgilerin yanlış ya da kötü amaçlı kullanımına paralel

hayatın olumsuz etkilenmesi söz konusudur. Bu bağlamda genetik bilgi üzerinden inşa edilen temel kavram “genetik risk” ve “genetik olarak riskli kişiler” olmuş ve insanların hayatını her yerinden kuşatmıştır. Fakat bu kuşatma boşlukta gerçekleşmemiştir. Aksine bireyin özerkliğini, kendi kendine eyleme geçebilme kabiliyetini, sorumluluğunu ve kendi seçimlerini kendisi yapan bireyi vurgulayan “çağdaş-neoliberal kendilik normlarıyla” kesişmektedir (Rose, 2000b, s. 507). Dolayısıyla hayatla bu kadar iç içe geçen genetik ve onun sonuçları, beraberinde etiksel tartışmaları da getirmektedir. Etiksel tartışmaların bir diğer nedeni de elde edilen bilgilerin sadece kişinin kendisini ilgilendirmeyip, hem kendisiyle hem de çevresiyle ilişkilerini belirlemesi ve etkilemesidir. Örneğin gen taramaları, aileleri ve soylarını da ilgilendirmektedir. Buna bağlı hedef genişlemekte ve kişilerin riskli genlerinin yönetimi aynı zamanda ötekilerle kişinin ilişkilerinin de yönetimi anlamına gelmektedir. Sonuçta ise genetik risk yönetimiyle hayat yönetimi ve bu anlamda da sosyal kontrol-ötekilerin korunmasına yönelik bakış- kesişmektedir (Rose, 2000b, s. 505-507).

Ayrıca genetik olarak riskli kişiler için, bu gün genetik bilgisi, çocuk sahibi olma, kariyer ve eğitim gibi hayata dair alanlarda ve kararlar almada değerli hale getirilmiştir. Fakat daha önemlisi elde edilen bilgiler, belirliliği sağladığı gibi daha fazla belirsizliği de getirebilmektedir. Belirsizliğin temelinde ise kişilere yüklenen sorumluluk ve bu bağlamda alınması gereken kararların yükümlülüğü bulunmaktadır. Bilginin saklanması ise kişinin seçme hakkının ve daha önemlisi sağlık hakkının gaspı olarak nitelendirilebilmekte, fakat bilginin yaratabileceği sonuçlar düşünülünce de bilgi sahibi olmak ile olmamak arasında bir gerilim ortaya çıkmaktadır. Çünkü bilginin sonuçları hem kişinin kendi hayatının yönetimini hem de diğerlerinin- arkadaşlar, hâkimler, işverenler, öğretmenler, sigortacılar vb.- kişiye yapacağı muamelenin niteliğini belirleyebilmektedir (Rose, 2000b, s. 505). Böylece hem bireysel gerilimler hem de birey ile toplum arasında gerilim ortaya çıkmaktadır.

Sonuçta genetik bilgisi, bireyin, toplumun, doğanın ve teknolojinin özgül yeniden temsiline imkân vermektedir. Elde edilen bilgiler üzerinden birey ve buna bağlı topluma etki edilmektedir. Böylece var olan toplumsal ilişkiler değiştirilmekte ve biçimlendirilmektedir. Bu nedenle bilimsel- teknolojik gelişmelerle sosyal-siyasal gelişmeler birbirinden bağımsız olmayıp, etkileşim halindedirler ve biyo-iktidar stratejilerinin odağında bulunurlar. Biyo-iktidarın amacı, sosyal olanı kaldırmak olmayıp onu yeniden inşa etmektir. Burada başarıya ulaşmak içinse “kendilik teknolojileri”nde bir değişim gerekmiştir. Bunun için gerekli şartları sağlayan unsurlardan birisi olarak genetik alanındaki değişimler sayılabilir. Biyo-iktidar uygulamaları açısından yerine getirilen görev, bireylerin ve özleşmelerin genetik aracılığıyla “riskli kişi” konseptine bağlı olarak dönüştürülmesi olmuştur. Bu bağlamda moleküler genetikte yapılan sınıflandırmaların amacı ise bireyleri-toplumu dışlamak vb olmayıp, onları yeniden tasarlamaktır. Buna bağlı olarak genetik üzerinden bireylere ve topluma yönelik yeni müdahale alanlarının açılması sağlanmıştır (Lemke, 2004, s. 13-14). Sonuçta biyo-iktidarın “ağsal” yapısına bağlı olarak bugün insan, insan davranışı ve hayatıyla ilgili değerlendirmelere yönelik geçmişte hâkim olan, ya pozitif-bilimsel alandan ya da sosyolojik alandan bakılarak yapılan yaklaşımlar, yerini hem pozitif-bilimsel hem de sosyolojik bakışın birliği üzerinden yapılan değerlendirmelere bırakmıştır. Bu ise etik açıdan tartışma ve endişeleri daha da beslemiştir.

Kaynakça

- Anderson, L. S. (2006). *Human Genome Project*. Retrieved from: http://www.ablinc.org/Model_Curriculum_LMME_2010/BOOK_Legal%20Medicine-7th_2007/Ch19-The%20Human%20Genome%20Project.pdf [Accessed 5 May 2012]
- Atasoy, S. (2007, Haziran, 10). Suç ve Genetik. *Hürriyet Gazetesi*. Retrieved from: <http://www.hurriyet.com.tr>.

- Balamir Bektaş, R. & Gelgeç Bakacak, A. (2009). Modernitenin Sosyal Kontrol Söyleminin Değişen Görünümleri. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1).
- Godard, B. (2003). Genetic Information and Testing in Insurance and Employment: Technical, Social and Ethical Issues. *European Journal of Human Genetic*, 11.
- Lemke, T. (2004). Disposition and Determinism – Genetic Diagnostics in Risk Society. *The Sociological Review*, 52, 550-566. Retrieved from <http://www.thomaslemkeweb.de/engl.%20texte/Risk%20as%20Responsibility%20III.pdf>. [Accessed 5 May 2011]
- Lemke, T. (2005). From Eugenics to The Government of Genetic Risks. *Genetic Governance. Health, Risk and Ethics in the Biotech Era*. London und New York: Routledge,.
- O'Brien V. G. (2011). Eugenics, Genetics, and the Minority Group Model of Disabilities: Implications for Social Work Advocacy. *Social Work*, 56(4).
- Rantanen, E. (2009). Expertise, Empathy and Ethical Awareness: Idealness of Genetic Counseling Based on Framing of Genetic Information in International Guidelines. *New Genetics and Society*, 28(4)
- Rose, N. (2000a). The Biology of Culpability: Pathological Identity and Crime Control in a Biological Culture. *Theoretical Criminology*, 4.
- Rose, N. (2000b). Genetic Risk and the Birth of the Somatic Individual. *Economy and Society*, 29(4)
- Pieri, E. & Levitt, M. (2008). Risky Individuals and The Politics of Genetic Researches Into Aggressiveness and Violence. *Bioethics*, 22(9).

9

INTELLECTUAL COMPLAINTS AND FUTURE CITIES PROVIDING FOR THE SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT IN LOCAL GOVERNMENTS

YEREL YÖNETİMLERDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞMENİN SAĞLANABİLMESİNDE AKILLILIK UNSURLARI VE GELECEĞİN KENTLERİ

Salih Batal (Yalova University)

Abstract:

One of the most important agendas of the last century is the urbanization phenomenon, it is trying to interpret by producing various concepts. In this regard, firstly the demands of the people living in the city and the reports of international institutions have decisive power. Accordingly, the basic approach revealed in the new period is the approach to take measures before the problem has arisen. For example, immigration has not been solved after immigration has been experienced by city governments, and cities have been dragged into chaos. The new understanding of urban management combats immigration by making cities self-sufficient. The concept of sustainable urban development has emerged as a result of this kind of search. The goal is not only to solve today's problems but also to protect the rights of future generations. Urban governments have begun to use intelligence as well as sustainability principles to protect the rights of future generations. In line with this element; smart cities, smart growth and smart settlement principles have been embodied and the expectations such as urban settlements, growth principles, usage principles of common areas, walkability, energy efficiency, participation, transparency, technology utilization and urban economy have been tried to be alive. While the sustainability principle puts environmental values at the forefront, intelligence supports the technology approach. As a result of the common use of these two concepts, an eco-tech model has been put forward and the debate on urbanization has moved to another dimension. The most important shortcoming when making city descriptions is that the human scale is neglected. It is impossible for any planning that is made by neglecting human element to give a healthy result. While Technology approach loads function, speed and efficiency to urban crucial, people alienate cities and cause digital, singular and unhappy life. The main purpose of working in this context is to examine the effects of the intelligence element on sustainable urban development and to try to anticipate possible new developments in the cities.

Keywords: Sustainable Urban Development, Intellectual Complaints, Local Governments.

1. Giriş

Sosyal bilimler alanında kentlerin gelişimi konusunda derin bir sorgulama süreci yaşanmaktadır. Söz konusu sorgulama; aşırı büyüme, çevresel sorunlar ve kentsel yaşam kalitesinin nasıl arttırılacağı tartışmalarında yoğunlaşmaktadır.

Günümüzde dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı ve bu durumun her geçen gün arttığı düşünüldüğünde arayış çabaları daha da derinleşmekte, acil eylem planları ve strateji belgeleri gündeme gelmektedir.

Sürdürülebilir kentsel gelişme ilkeleri bu sorunlarla baş edebilmenin en önemli aracı olarak görülmektedir. Uluslararası kurumlar eliyle oluşturulan, ulusal kamu yönetimlerince kabul edilen ve yerel yönetimler tarafından uygulamaya konulmaya çalışılan ilkelerin temel hedefi; kentlerin daha yaşanabilir bir yapıya dönüşmesidir. Söz konusu dönüşüm süreci aynı zamanda gelecek nesillerin kentsel haklarını da garanti altına alacak nitelikte olmak zorundadır.

Sürdürülebilirlik ilkelerine teknolojik altyapı imkânları ve kentlerde akıllılık unsurunun eklenmesiyle birlikte geleceğin kent formları oluşturulabilir ve günümüzde kentsel büyümenin ürettiği sorunlarla mücadele edilebilir. Ancak üretilen her türlü kent tanımlamasında, insan öznesi temel belirleyici olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

2. Kentleşme ve Kentleşme

Kentler; tarih boyunca uygarlığın merkezi olarak görülerek içinde yaşayan insanları özgürleştirdiği kabul edilmektedir. Aynı zamanda kentler; yeni düşünce akımlarının doğuş noktası ve kamusal-kurumsal ilişki ağlarının başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Kentlerin diğer özelliklerinin arasında; nüfus büyüklüğü ve alan başına düşen nüfus yoğunluğu, hizmet sektörünün çeşitliliği, üretimde sanayileşmenin ağırlığı, fiziki altyapısının gelişmişliği, işbölümünde uzmanlaşma anlayışı, çekirdek aile yapısı formunun yaygınlığı ve resmi kurumların benimsenmiş olması yer almaktadır (Erkan, 2002, s. 18-20).

Kentler neden ve sonuç ilişkileri bakımından oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Kentleşme süreci ise, son yüzyılın ürettiği toplumsal değişimin bir sonucu olarak tanımlanabilmektedir. Günümüze baktığımızda da kentleşme gerçeği artarak devam etmekte, hem kent sayıları hem de mevcut kentlerin nüfusu yükselmektedir. Bu anlamda kentleşme süreci ve kentleşmenin ürettiği sorunlar, önümüzdeki yüzyılın da önemli konu başlıklarından birini oluşturacaktır (Baştan ve Gökbnar, 2004, s. 85-87).

Kentleşme olgusu devamında kentleşme kavramını ortaya çıkarmıştır. Buna göre kentleşme, kentsel yaşam tarzını ve kültürel yapıyı benimseme olarak tanımlanmaktadır. Kentlilik kültürü, kültürel öğelerin birikimi ve birbirine eklenmesiyle oluşmaktadır.

Kentte yaşamak ile kentli olmak birbirinden farklı konuları ifade etmektedir. Her bireyin kent ile kurduğu ilişki aynı değildir. Kentte yaşamasına rağmen kentli olmayan ya da bilinçli bir tercih olarak kentleşmeyi reddeden, kırsal yaşam alışkanlıklarına devam eden insanlara rastlamak mümkündür (Batal, 2016, s. 30)

Bireyin kentleşmesini gösteren temel unsurlar içerisinde; kentsel aidiyeti hissetmesi, kentsel sorunlara karşı ilgi duyması, yerel katılım araçlarını kullanması (Özkiraz, Arslaner ve Acungil, 2013, s. 227-228) ve ekonomik olarak gelirlerini kentteki iş yaşamı üzerinden sağlaması gösterilebilir.

3. Sürdürülebilir Kentleşme Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Sürdürülebilirlik kavramının temel hedefi, gelecek nesillere ekonomik, sosyal ve çevresel yaşam koşullarının nitelikli bir şekilde aktarılmasıdır (Şahin, 2000, s. 24).

Sürdürülebilir kentleşme, sürdürülebilir gelişme yaklaşımının ürettiği bir kavramdır. Sürdürülebilir kentleşme olgusu bugüne kadar bir takım uluslararası belgelerden gücünü alarak kurumları yönlendirmiş ve yerel yönetimlerin temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.

Sürdürülebilir gelişme düşüncesi ilk olarak 1972 Stockholm BM İnsan ve Çevresi Konferansı'nda gündeme gelmiştir. Konferansta yaşanabilir kentlere göndermeler yapılarak sürdürülebilir kentsel ilkelere ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1987 yılında Brutland Komisyonu tarafından hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" raporunda sürdürülebilir gelişmenin devamı olarak sürdürülebilir kentselmeden bahsedilmiştir. Raporda yorumlanan başlıca sorunlar: Aşırı nüfus, kentlerde yaşanan kontrolsüz büyüme ve yayılma, yoksulluk, çevre kaynaklarının orantısız tüketiminden oluşmaktadır.

Avrupa Kentsel Şartı ve Avrupa Kentsel Haklar Bildirgesi 1992 yılında Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Konferansı'nda kabul edilmiştir. Şartta yer alan temel söylem "yerleşmelerde daha iyi yaşam" şeklindedir. Kentsel Şart'ın diğer uluslararası metinlerden farkı, yerel yönetimler tarafından imzalanmasıdır.

1992 Rio kentinde BM tarafından düzenlenen Çevre ve Gelişme Konferansı'nın sürdürülebilir kentsel bakımından en önemli sonucu, Gündem 21 belgesinin kabul edilmesidir. Gündem 21 çalışmaları ile birlikte sürdürülebilir insan yerleşimleri gelişmesinin desteklenmesi başlığı altında kentsel yerleşimlerinin çevresel, sosyal ve ekonomik niteliğinin artırılması hedeflenerek bu yönde bir dizi program ve eylem planı belirlenmiştir.

1994 yılında Danimarka'nın Aalborg kentinde gerçekleştirilen, Avrupa Sürdürülebilir Kent ve Kasabalar Konferansı'nın temel konusunu sürdürülebilir kentsel kavramı oluşturmaktadır. Konferansın sonucu olarak Sürdürülebilirliğe Doğru Avrupa Kentler ve Kasabalar Şartı oluşturulmuştur. Aalborg Şartı olarak da bilinen uygulamalar genel olarak, sürdürülebilirliği, yerel karar verme süreçlerinde kentli katılımını önemsemekte ve kent yönetimleri için bir değer olarak tanımlamaktadır.

BM tarafından 1996 yılında İstanbul'da düzenlenen Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı sürdürülebilir kentsel bakımından belirleyici bir etkiye sahiptir. Söz konusu konferansta sürdürülebilir yerleşme temel hedef olarak belirlenmiş; dışlanma, özel ve kamu sektörü ortaklığı, çevresel değerlere karşı yaklaşım, kültür ve yönetim gibi bir dizi sorunun evrenselliği kabul edilmiştir.

2000 yılında Rio'da gerçekleştirilen Sürdürülebilir Kent Konferansı'nda kent ile sürdürülebilirlik kavramları şu şekilde birleştirilmiştir: sürdürülebilirlik kavramı kente uygulandığında, yaşam kalitesi bakımından etkisini sürdürmeye devam etmeli, ancak bunu yaparken gelecek nesillerin olanakları kısıtlamamalı ve kentsel çevrede olumsuzluk barındırmamalıdır (Karakurt Tosun, 2009, s. 5-8).

2013 yılında HABİTAT tarafından hazırlanan raporda sürdürülebilir kentler için bir çerçeve tanımlanmıştır. Rapora göre; kentlerde sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinin sağlanabilmesi için yerel yönetimler, verimlilik ve eşitlik konularında düzenlemeler yapmak zorundadır (Karakurt Tosun, 2013, s. 36-37).

Son olarak 2016 yılında gerçekleştirilen HABİTAT III Konferansı da sürdürülebilir kentsel gelişmeye atıfta bulunan ve bu konuda önemli stratejiler sunan bir başka uluslararası belgedir (HABİTAT III, 2016).

3.1. Kentsel Sürdürülebilirlik Alanları

Kentlerde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için bazı konu başlıkları ön plana çıkmıştır. Bu başlıklar kentlerdeki diğer hizmet alanlarına göre, gelecek nesillerin kentsel haklarını daha fazla tehdit eder konumdadır. Buna göre sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanabilmesi için düzenlenmesi gereken alanlar şunlardır:

YEREL YÖNETİMLERDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞMENİN SAĞLANABİLMESİNDE AKILLILIK UNSURU VE GELECEĞİN KENTLERİ

Salih Batal (Yalova University)

Büyümenin Denetlenmesi ve Arazi Kullanımının Planlanması: Kentlerin kendi doğal çevresini aşan büyümesinin denetlenmesi, arazi kullanımının ulaşım sistemleri ve ekolojik unsurlarla uyumlu hale getirilmesi bakımından önemlidir. Kentlerin dışı doğru yayılması kentsel arazinin genişlemesini sağlarken kişi başına düşen alan payını arttırmaktadır. Bu durum yerel yönetimler bakımından kentsel hizmetlerin nitelikli ulaştırılmasını zorlaştıran bir süreçtir. Aynı zamanda kentlerin orantısız büyümesi ve arazi kullanımının etkin planlanmaması, kent çeperinde bulunan doğal kaynakların kentsel imara terk edilmesine ve ekolojik dengenin bozulmasına yol açmaktadır.

Kentsel Tasarım: Sürdürülebilir kenteleşme içerisinde tasarım öğesi insana özgü değerleri ön plana çıkarmaktadır. Bu konuda insan ölçeği en önemli alanı oluşturmaktadır. İnsan ölçeği şartında hedeflenen duygu, insanın kentsel yaşamda kendisini psikolojik olarak güçlü ve etken hissetmesidir. Devasa yapılar arasında gökyüzünü dahi görmekte zorlanan insanlar, bir süre sonra kent içerisinde kendilerini kaybolmuş olarak bulmakta, bu durum değersizlik duygusuna neden olmaktadır. Söz konusu hal bir süre sonra kentleşmeyi zorlaştırmakta ve insanlarda kentsel aidiyet hissi azalmaktadır.

Kentsel tasarım konusunda; ekolojik değerlere saygı gösteren tasarım özelliklerinin kullanılması, ulaşımında yürünerek erişebilirlik, kent yaşamında çeşitlilik, yaşamın bir parçası olan konut ve işyeri anlayışı ve kamu tesislerinin varlığı diğer temel unsurlardır.

Konut: Günümüz koşullarında nüfusun çoğu kötü barınma koşullarında yaşamaktadır. Bununla birlikte, konutların niteliksiz malzemelerle imar edilmeleri, alan bakımından her geçen gün küçülerek sıkıştırılmaları, altyapılarının yetersizliği, satın alma ve kiralama bedellerinin yüksekliği gibi konular konut düzenlemelerinde öne çıkan diğer sorun alanlarıdır. Ayrıca fonksiyon olarak konutların sadece uyumak için kullanılan mekânlar haline gelmesi, kent yatakhanelerinin doğması sonucunu doğurmakta, konutlar kentsel hayatın içerisinde canlı birer yaşam alanı olmaktan çıkmaktadır.

Ulaşım: Nitelikli kentsel ulaşımın sağlanabilmesi adına ortaya çıkan başlıca çevresel sorunlar olarak, trafik sıkışıklığı, enerji tüketimi sarfıyatı, hava ve gürültü kirliliği sayılabilir. Ulaşım konusunun kentsel yaşamda ortaya çıkardığı bir başka sorun alanı ise arazi kullanımınıdır. Ulaşım araçlarının seyri ve parkı için ayrılan geniş sahalar, kent merkezleri bakımından sorun teşkil etmekte, kent; kentte yaşayanlardan çok, ulaşım araçlarına hizmet sağlar konuma gelmektedir. Bu durum aynı zamanda yürünerek erişebilirlik ve toplu ulaşım konusunun da gündemini oluşturmaktadır.

Çevre Koruma ve Restorasyon: Sürdürülebilirlik ifadesi temel olarak çevresel değerlerin sürdürülebilirliği üzerine kurgulanmış olup daha sonra alternatif sürdürülebilirlik kavramları ortaya çıkmıştır. Bu anlamda el değmemiş doğanın korunması, türlerin ve ekosistemlerin devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Restorasyon konusu ise önemli bir uzmanlık alanıdır. Restorasyon uygulamalarında, çevreye duyarlı endüstriyel ürünler standartlaştırılarak kullanıma sunulmalıdır. Bu konuda 1996 yılında ISO 14001 olarak bilinen uluslararası standartlar geliştirilmiştir. Ayrıca restorasyon çalışmalarında orijinal özelliklerin korunabilmesi için araştırmaların titizlikle yapılması, tarihsel ve kültürel silüetin bozulmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Enerji ve Malzeme Kullanımı: Kentlerde sürdürülebilir enerji politikası izlenmesinin önündeki en büyük engel olarak, enerji kullanımında tasarruf uygulamalarının yeterince devreye sokulamaması ve yeni enerji kaynaklarına ulaşımın yüksek maliyet içermesi gösterilebilir. Ayrıca geri dönüşümü olmayan malzemelerin yoğun kullanımı, ekolojik dengeyi olumsuz etkilemekte, atık bertaraf sistemlerinin yüksek maliyetle çalışmasına ve daha fazla enerji tüketimine neden olmaktadır.

Sürdürülebilir enerji ve kaynak kullanımının temel politika hedefleri; azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüşümdür. Bu strateji ile birlikte malzeme kullanımının azaltılması ve mümkün olduğunca çok kez kullanılması, kullanılmayacak olanların ise geri dönüşümünün sağlanarak bir başka kentsel değer olarak kazanılması gerekmektedir. Bu anlamda her ekonomik değer için söz konusu döngünün tekrar edilmesi hedeflenmektedir.

Yeşil Mimarlık ve Yapılaşma: Kentlerde bulunan yapı stoku doğal ışığı, ısıyı, iklimsel özellikleri ve yerel kültürü yansıtarak sürdürülebilir kentleşmeye katkıda bulunmak zorundadır. Binalar ve binalara ait peyzaj alanları, akıllı bina ve yeşil bina uygulamalarını hayata geçirerek kentlere; enerji kullanımı, kentsel tasarım ve sürdürülebilir çevresel değerler alanında katkı sağlamalıdır. Ayrıca kentlerin tarihsel ve kültürel silüetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için mimari olarak yapılan tüm düzenlemelerin gözden geçirilerek kent ile kurduğu ilişki değerlendirilmelidir.

Eşitlik ve Çevresel Adalet: Kentte yaşayan insanlar arasında gelir eşitsizliğini çözmek çok mümkün bir süreç olarak görünmemektedir. Kentsel politikalarla bağımsız olarak kişisel ve çevresel değişkenler bu konuda daha belirleyici bir role sahip olabilmektedir. Ancak gelir eşitsizlikleri temel kentsel haklara ulaşmada bir adaletsizliğe neden olmaması gerekir. Söz konusu kentsel hakların başında eğitim, konut, istihdam, sağlık ve temiz bir çevrede yaşama hakkı gelmektedir. Ayrıca kentte yaşayan insanların temsiliyeti ve yönetime katılımı konusunda yerel yönetimler şeffaf katılım araçlarını harekete geçirebilmeli, kentler tüm toplumsal unsurlarıyla birlikte temsil edilebilmelidir.

Ekonomik Gelişme: Yerel ekonomilerin güçlenmesi, sürdürülebilir kentleşmenin sağlanabilmesi bakımından önemli bir süreci ifade etmektedir. Buna göre kentlerde filizlenen ve kaynağını, işgücünü kentte yaşayan insanlardan alan işletmeler, yerel yönetimler tarafından proje, finansman, altyapı ve bürokratik bakımından desteklenmelidir. Ayrıca kent yönetimleri, yeni ekonomik değerlerin ortaya çıkmasını sağlayıcı politikalar izleyerek teşvik edici olmalıdır. Bu sayede kentler, kendi kendine yeten hale gelebilmelidir. Bir kentin kendine yetmesinin sürdürülebilirlik bakımından bir diğer önemli noktası göç vermemesidir. Göç vermemek, bir başka kentin üzerine yük olmamak ve kentin kendine özgü imkânlarını kaybetmemesi bakımından önemlidir.

Nüfus: Kontrol altında tutulabildiği sürece en önemli güç kaynaklarından birini ifade etmektedir. Kontrol dışı nüfus hareketliliği (azalma ya da artma olabilir) kaynak kullanımı, arazi tahsisi ve kentsel çevrenin korunabilmesi başta olmak üzere birçok kentsel sorunun doğmasına neden olmaktadır (Kentleşme Tematik Grubu II. Raporu, 2007, s. 9-13).

4. Sürdürülebilir Kentleşmenin Sağlanabilmesinde Akıllılık Unsurları

Yaşadığımız yüzyılla birlikte sanayi toplumu, bilgi toplumuna dönüşmüş durumdadır. Bilgi toplumunda bireylerin kamu yönetiminden beklentileri, sadece kamusal süreçlerle ilgili bilgilerin sunulması değil aynı zamanda sağlanan bilgilerin; kesintisiz, eksiksiz, anlaşılabilir ve kullanışlı olması gerekmektedir (Ünal ve Kiraz, 2016, s. 439).

Bilgi toplumunun yerel bir uzantısı olarak ortaya çıkan bilgi kenti kavramı; bilgilerin gelişmesini desteklemeyi ve kentsel yaşama uyumlu hale getirmeyi ifade etmektedir. Bu anlamda; teknolojiye eğilim, dinamizm ve uyumluluk bilgi kentinin temel özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilgi kentlerinde bilgi ham haliyle ele alınarak dönüştürülmekte ve kentsel hizmetlerin sunumuna katkı sağlayacak bir mekanizmaya dâhil edilmektedir. Bu durum kentlerde bilgi koridorları, bilgi limanları ve bilgi bölgeleri gibi alanların ortaya çıkmasını sağlamakta, üretilen anlık bilgiler üzerinden kentsel yaşam her gün yeniden dizayn edilmektedir (Bezen Aydoğdu, 2013, s. 19-20).

Kent yönetimlerinde bilgi teknolojilerinin kullanımı kentsel dijitalleşme olarak tanımlanmaktadır. Kentsel dijitalleşme; kamu sektörü, özel sektör, sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerini etkisi altına almaktadır. Söz konusu etki, toplumsal bir dönüşümü gerçekleştirerek dijital toplum olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Dijital toplumlarda, kentsel yaşam kalıpları dijital kültürün bir parçası haline gelerek büyük oranda değişmektedir (Karagöz, 2016, s. 72-74).

Dijital kent ise bilgi toplumu ve dijital toplum anlayışının kentlere yansıyan şeklidir. Buna göre dijital kenti; etkin kentsel hizmet sunulabilmesini sağlayabilmek için her türlü bilgiyi içeren dijital bir ağ olarak tanımlamak mümkündür.

4.1. Akıllı Kent

Akıllı kent, sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanabilmesi için son yirmi yılda üretilen yeni nesil kentsel bir formdur. Akıllı kentler bir yandan sürdürülebilir kentsel değerlere ulaşabilmek, bir yandan da kentte yaşayan insanların yaşam kalitelerini yükseltmek için teknoloji destekli karar mekanizmalarını hayata geçirirler.

Akıllı kent kavramıyla ilgili olarak birçok tanımlamaya rastlamak mümkündür. Kendini akıllı yapmak için uğraşan kent, kentin ortak aklını kullanmak için fiziksel, sosyal, ekonomik ve teknolojik altyapılarını birleştiren kent, ekolojik dengeyi ve kentsel çevreyi önemseyen teknolojik kent bu tanımlamalardan bazılarıdır.

Akıllı kentler, teknolojiyi merkeze alan bir yönetim anlayışına sahip olmalarına rağmen aynı zamanda sosyo-ekonomik değerleri önemseyen bir yöne de sahiptir. Akıllı kent uygulamalarını hayata geçirmenin finansman ihtiyacı ekonomik yönünü, uygulamaya konulan teknolojik altyapının kentte yaşayanlar tarafından benimsenmesi ve bir kültür haline gelmesi ise sosyolojik yönünü oluşturmaktadır (Bıçakçı, 2014, s. 17-18). Akıllı kentler uygulamaları aracılığıyla çözülmesi beklenen başlıca kentsel sorunlar şunlardır:

Ulaşım: Ulaşım altyapısının gelişmesi ile birlikte trafikteki araç sayısının yükselmesi; egzoz gazı emisyonunun ve trafikte yaşanan zaman kaybının artmasına neden olmaktadır. Söz konusu durum iş kayıpları ve ulaşım maliyetleri bakımından da bir dezavantaj oluşturmaktadır. Aynı zamanda trafikte yoğun araç kullanımı kaza vakasının yaşanmasına yol açmakta, can ve mal kaybı sonucunu doğurmaktadır.

Enerji: Kentlerde nüfusun aşırı artması, verimsiz enerji kaynakları kullanımına yol açmaktadır. Kentlerin çevresinde bulunan su ve enerji kaynakları gereken ihtiyacı karşılayamamakta ve yenilenebilir olma özelliklerini kaybetmektedir. Ayrıca kentlerin neden olduğu kirlilik unsuru, temiz su kaynaklarının azalmasına sebep olmaktadır.

Sağlık: Kentlerde nüfusa ve doğal yaşamın örselenmesine bağlı olarak yaşanan sağlık sorunu vakası artmaktadır. Bu yükseliş, sağlık sorunu çeşitliliğine de yansımakta ve kentte yaşayanlar üzerinde bir tehdit unsuru olarak dolaşmaktadır. Ayrıca kentlerde, toplum sağlığı bakımından salgın hastalıkların takibi ve zamanında müdahalesi zorlaşmaktadır.

Çevre: Kentlerdeki doğal kaynaklar hızla tüketilmekte olup, yoğun olarak hava, su, gürültü ve görüntü kirliliği yaşanmaktadır. Bu sürece ilaveten yaşanan plansız kentleşme, katı atıklarının toplanması ve dönüştürülmesi gibi sorunlar çevresel bakımdan kent yönetimlerini zora sokmaktadır.

Güvenlik: Kentlerdeki suç oranlarının artması ve kentsel güvenlik tedbirlerinin yetersiz kalması kent yönetimleri bakımından bir başka sorun alanıdır (Alkan, 2014, s. 76).

4.2. Akıllı Yerleşme

Akıllı yerleşme, mevcut kentsel alanlarda, ekoloji, insan ve teknolojik imkânların uyumu olarak kabul edilmektedir. Bu amaçla 1990'lı yılların başından itibaren çeşitli kent planlama yaklaşımları ortaya konulmuştur.

Söz konusu yaklaşımlar, ekolojik unsurlar veya insan unsurunu yok sayarak yayılan kent düzenlemelerine itiraz etmek adına çalışmalarını yürütmüştür. Akıllı yerleşim ilkelerine göre, kentsel alanların yürünebilirliği ilkesi kent arazilerinin değerini düşürmemelidir. Bu araziler insan kullanımına açılabilen kısıtlı bölgeler olduğu için daha da değerli kentsel alanları ifade etmektedir.

Akıllı yerleşme ilkelerinin fiziki gelişimi; fonksiyonel alan kullanımı, enerji verimliliği, etkin ağ yönetimi, toplumsal fayda unsuru ve yerel ekonomilerin özellikleri gibi faktörler üzerinden değerlendirilmektedir. Bu yerleşmelerin temel özelliği doğa ve insana özgü değerlerin korunarak geliştirilmesini içermesidir.

Bu doğrultuda akıllı yerleşme kavramı, kompakt kent ve kendine yeten kent formlarını öne çıkarmaktadır. Kompakt kent modellemesi, yüksek yoğunluklu gelişme sürecinden esinlenerek yorumlanmış olup, yüksek katlı konut alanlarını, karma arazi kullanımlarını, yürünebilir ulaşım mesafelerini, toplu ulaşımın yaygınlaşmasını ve enerji tüketiminin azaltılmasını hedeflemektedir. Kompakt kent uygulaması ile birlikte kentin zararlı etkileri bir sahada kısıtlanıp, olumsuz olan dışsallıklar azaltılmaktadır.

Kompakt kent gelişme ilkelerine göre yerleşimler, mevcut yapılanmış alanda değerlendirilmektedir. Yeni yerleşimler için alan ayrılmamakta, büyüme yukarı doğru teşvik edilmektedir. Bu sayede kent arazisi içerisinde çok amaçlı alanlar oluşturulmakta ve kent merkezleri canlandırılmaktadır. Yerleşim yerleri kişisel mülkler olarak değerlendirilirken, kent içerisinde üretilen diğer alanlar toplumun ortak kullanımına açılmaktadır. Kompakt kent ayrıca; motorsuz ulaşım sistemleri, konforlu, temiz ve güvenli çevreyi önceliklendirerek kentleri kurgulamaktadır.

Akıllı yerleşme ilkelerinin oluşturduğu başlıca akıllı yerleşme stratejileri şunlardır: Kentler arası rekabeti arttırmak, kamusal alanı kentsel yaşama katmak, sosyal ve etnik çeşitliliği koruyarak kent yaşamını canlandırmak, yönetime katılımı teşvik etmek ve bununla ilgili mekanizmalar oluşturmak, teknolojik altyapı kurulumunu desteklemek, bilgi iletişim ve enerji ağı teknolojilerinin bütünleştirilmesini sağlamak, yenilenebilir enerji teknolojilerinin kullanımını yaygınlaştırmak, doğal kaynakların korunmasına öncülük etmek, etkin su ve atık yönetimini hayata geçirmek ve bireysel güvenlik olanaklarını güçlendirmektir (Sınmaz, 2013, s. 77-85).

3.3. Akıllı Büyüme

Akıllı büyüme; kentlerin yayılmasını önlemek için yürünebilir, bisiklet dostu, toplu ulaşım merkezli karma kentsel kullanım teorisi olarak tanımlanmaktadır. Akıllı büyümenin, akıllı yerleşme prensipleriyle en önemli ortak özelliği, kent yaşamında insan unsurunu ön planda tutması ve tüm çalışmalarını bu amaçla kurgulamasıdır. Buna göre akıllı büyüme akımının temel ilkeleri şunlardır:

Konut Edinme Fırsatı ve Seçim Şansını Arttırmak: Akıllı büyüme yaklaşımı kentte yaşayan insanların konut edinme konusunda daha alternatifli bir yelpazeden seçim yapma imkânını önemsemektedir. Ayrıca iş ve konut alanlarını mesafe olarak birbirine yaklaştırmayı hedeflemektedir. Konut arzı konusunda, kentlerde yeni imar alanları açmak yerine, mevcut alanlar üzerinde yenileme yapılarak dönüşüm sağlanmalıdır.

Yürünebilir Komşuluk Üniteleri Oluşturmak: Kent içerisinde yaya olarak hareket edebilme imkânı sunan kent formları oluşturulmalıdır. Ayrıca komşuluk ilişkilerinde sürdürülebilirliğin sağlanması, kentsel hayatın canlılığı ve insanların kendisini mutlu hissetmesinin bir aracı olarak değerlendirilmektedir.

Toplum Üyeleri Arasındaki İş Birliğini Arttırmak: Akıllı büyüme politikaları belirli bir grubun etkisi altında kentsel düzenlemeler yapmayı reddetmektedir. Söz konusu grubun siyasal aktörlerden ya da sermaye sahiplerinden oluşması bu durumu değiştirmemektedir. Kentsel politikaları yönlendirme gücü sadece o kentte yaşayan insanlara aittir. Bu konudaki temel amaç, kentte yaşayan tüm toplumsal grupların temsiliyetinin sağlanarak, işbirliği ve ortak değer duygusunun güçlendirilmesidir.

Mekânın Ruhunu Yansıtan Yerleşim Alanları Oluşturmak: Her kentin tarihsel ve coğrafi özelliklerinden kaynaklı bir kültürel dokusu bulunmaktadır. Akıllı büyüme söz konusu kültürü, kentteki yaşam alanlarında da yaşatmayı amaçlamaktadır. Buna göre mimaride estetik kaygısı, kamu hakkına ve komşuluk hakkına saygı gösteren yapılaşma çizgisi, vizyonu ve kentsel gelişmeye dair somut hedefleri olan tasarımlar desteklenmektedir.

Karma Kullanım Alanları Sağlamak: Kişisel mülk özelliği taşıyan noktaları sınırlı tutarak, mümkün olduğunca kamusal alan oluşturmaya çalışılmaktadır. Oluşturulan kamusal alanlar karma kullanım esasına göre kentte yaşayan tüm insanlara aittir. Karma alan kullanımı ayrıca ekonomik yararlar sağlama özelliğine sahiptir. Konut bölgelerine yakın olarak tasarlanan ticari bölgeler daha yüksek ekonomik değeri ve daha fazla vergi döngüsünü ifade etmektedir.

Çevresel Değerleri Korumak: Açık alanları oluşturmak, bu alanlara erişilebilirliği sağlamak ve karma alan şeklinde kullanım çevre kirliliğini önleme ve toplumsal sağlığı korumada bir araç olarak görülmektedir. Ayrıca hava ve gürültü kirliliğinin önlenmesi, yapılaşmanın hâkim rüzgâr yönünün gözetilerek sağlanması, doğal kaynakların korunması ve kimyasal kirlenmenin önüne geçilmesi, kent yönetimleri için hedef olarak gösterilmektedir.

Ulaşım Türleri Arasında Tercih Yapma İmkânı Sunmak: Akıllı büyümede kent yönetimleri yeni bağlantı noktaları oluşturmakta, alternatifli ulaşım hizmetlerine erişilebilirliği sağlamakta ve aktarma olanaklarını arttıracak geçişken ağlar tasarlamaktadır. Bu durum bir yandan verimliliği sağlarken diğer yandan da ulaşımın bütüncül ve diğer sistemlerle entegre olarak çalışmasını ön plana çıkarmaktadır.

Kompakt Gelişim Fırsatlarını Değerlendirmek: Yapılaşmanın yatay olarak değil dikey olarak gerçekleşmesi talep edilmektedir. Buna göre; eskime kaynaklı ya da nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan yenileme talebi mevcut yerleşim alanlarının kat yüksekliği artırılarak çözüme kavuşturulmaktadır. Kent içerisinde yeni bir yerleşim alanı tahsis uygulaması olabildiğince ertelenmektedir (Tekin, 2010, s. 36-39).

5. Geleceğin Kentlerinin Temel Özellikleri

Kentsel değişmelerin kent yönetimlerini taşıdığı bugünkü nokta, sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanması noktasıdır. Bu durum ekolojik değerlere saygılı ve teknolojiyi kentsel hizmetlerin sunulmasında aktif olarak kullanan bir kent yönetimi tasarımını ortaya çıkarmaktadır.

Söz konusu tasarımın tanımlanabileceği yeni oluşum eko-tek kentler formudur. Bu sayede doğa ile uyumlu ve ekolojik değerlere saygılı, yoğun teknoloji kullanımına açık, sürdürülebilir bir kent vizyonu ortaya çıkmaktadır. Doğa tahribatının temel nedeni olarak görülen teknolojik unsurlar, eko-kent yaklaşımıyla doğa tahribatının önleyici ve koruyucusu konumuna geçmektedir. Dünyada eko-kentlerin sayısı oldukça fazla iken ekolojisi ve teknolojisi

birlikte yorumlayan eko-tek kentler oldukça azdır. Türkiye'ye baktığımızda ise eko-tek kent kavramı çok yeni olup, kurumsal bir politika olarak gerçekleştirilen herhangi bir uygulama örneği bulunmamaktadır (Yalçiner Ercoşkun ve Karaaslan, 2009, s. 284-285).

Gelecekte ortaya çıkması beklenen kent yapılarıyla ilgili birçok görüş yer almaktadır. Ancak bugüne kadar kentlerde yaşanan sorunların çözümlenmiş halini barındıracağı varsayımı herkes tarafından kabul edilmektedir.

Günümüzde geleceğin kentlerinin tasarımı hakkında, birçok ipucu özelliğinde uygulamaya rastlamak mümkündür. Ancak hâlihazırda yapılan çalışmalar kentlerimizi beklenen sonuca ulaştırmaktan uzak bir görüntü sergilemektedir.

Kent hizmetlerinin nitelikli sunumu ve kentsel büyümenin ortaya çıkardığı toplumsal sorunları aşabilmek için, her uygulamanın hayata geçirilen kentin yapısına uygun olarak ileri teknoloji unsurlarıyla kusursuz olarak tasarlanması gerekmektedir.

Buna göre, günümüzde bazı yönleriyle ilk uygulamalarına rastladığımız ancak çok daha fazla geliştirilmesi gereken ve tüm kentsel alanları hiçbir eksik nokta bırakmayacak şekilde tanımlayan geleceğin kent formu hakkında şu özellikleri sıralayabiliriz:

Binalar: Kentteki binalar yılın her günü ve günün her saati hayatın içerisinde olup, insanların sadece uyumak için kullandığı kentsel yatakhanelere ya da iş için kullanılan kapalı, heyecansız mekânlara dönüşmeyecektir. Binalar çevreci teknolojilerin desteğiyle yeşil yapılar olarak tasarlanacak ve enerji verimliliği sağlanacaktır. Ayrıca binalar fonksiyon özelliklerinin yanı sıra doğal afetlere karşı korunaklı olarak tasarlanıp, yerel kültürü ve tarihi yaşatan, sanal yönetime uygun, bilgi altyapısına sahip şekilde imar edilecektir.

Kamu İdaresi: Yeni dönemin kentleri e-yönetim süreci içerisinde değerlendirilecek olup kentsel hizmetlerin sunumu büyük oranda teknoloji desteğiyle sağlanacaktır. Sanal belediye, sanal bürokrasi, sanal tercihler gibi uygulamalar yaygınlaşacak, yönetime katılım mekanizmaları ve bürokraside şeffaflık gibi ilkeler dijital ağlar üzerinden yapılandırılacaktır.

Sağlık: Kentlerde yaşayan insanların sağlık sorunları dijital verilerle uzaktan takip edilecektir. Söz konusu takip süreci doğum anından başlayarak oluşturulacak bir sağlık arşivi izleme yazılımıyla desteklenecektir. Ayrıca teşhis ve tedavi yöntemlerinde ileri teknoloji unsurları yaygınlaşacak, ayrıntılı görüntüleme teknolojileri hayata geçirilecektir. Uzaktan teşhis ve tedavi uygulamaları yaygınlaşacak, hastane önu kuyrukları kalkacaktır.

Enerji: Sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda enerji kaynaklarının tasarruflu kullanımına dönük politikalar yaygınlaşacak, yeni enerji kaynaklarının keşfi artacaktır. Enerji güvenliği, enerji arzı, uygun maliyetle son kullanıcıya ulaştırılması ve çevresel etkileri bakımından yeni ölçütler oluşturulacak, teknoloji destekli yazılımlarla tüm bu süreçler kontrol altında tutulabilecektir. Ayrıca geri dönüşüm teknolojisinde ilerlemeler kaydedilecek, her türlü materyal dönüştürülebilir hale getirilip, dönüştürme işlemi doğaya zarar vermeden, maliyetler düşürülerek gerçekleştirilecektir.

Su ve Atık Su Yönetimi: Su kaynaklarının korunması ve yeni su kaynaklarına erişimin sağlanabilmesi için ekolojik değerler ve teknolojik unsurlar bir araya getirilecektir. Su tüketiminin kontrolü sağlanacak ve su tüketim maliyetleri düşürülecektir.

Sosyal Donatı Alanları: Kentlerde yer alan sosyal donatı alanları içerisinde parklar, bahçeler, meydanlar, spor tesisleri, etkinlik alanları gibi mekânlar sayılabilmektedir. Bu alanların kurulumu ve yaşatılması kent yönetimleri için hem

yüksek maliyet hem de iyi bir planlama gerektirmektedir. Geleceğin kentlerinde bu yapıların kurulma ve yaşatma maliyetleri düşürülecek, kentte yaşayan tüm insanların kullanabileceği şekilde yeniden tasarlanacaktır. Bu tasarımın temel özelliği herkesin yürüyerek ulaşabilirliği mesafesinde olmasıdır.

İlk Yardım ve Güvenlik Hizmetleri: Kentte yaşayan insanların çeşitliliği ve hemşerilik hukukunun zayıflamasından kaynaklı tanışıklığın azalması, güvenlik ihtiyacını önemli hale getirmektedir. Kentlerde yaşanan suç oranlarının kırsal yaşama göre daha yüksek seviyede seyretmesi güvenlik talebinin artmasının bir başka nedenidir. Buna göre kentin tüm alanlarına hâkim olan, kayıt alan entegre kamera sistemleri kurulacaktır. Bu sistemler önlenbilir suçları, suç oluşmadan ilgili birimlere dijital ağlar aracılığıyla ulaştıracaktır. Kentin herhangi bir yerinde yaşanan, patlama, terör, toplumsal olay gibi durumlar, nokta belirlenerek güvenlik güçlerine bildirecektir. Kent yönetimleri ulaşımın en hızlı şekilde sağlanabilmesi için dijital çağrı servisleri oluşturacak ve coğrafi bilgi sistemleri desteğiyle en kullanışlı yol güzergâhları belirlenecektir. Kent içi kişi hareketliliği, temas kurulan kişiler anında grafikler olarak çıkarılabilecek, suça iştirak eden diğer unsurlar belirlenebilecektir.

Ulaşım: Ulaşım sorunları, zamanında ve nitelikli ulaşım olarak iki kısma ayrılmaktadır. Nitelikli ulaşımın sağlanabilmesi için alternatifli ulaşım araçları devreye sokulacak, her bir ulaşım sistemi için gerekli ulaşım altyapısı hazırlanacaktır. Ancak planlama yapılırken kentsel sahaların yol ve ulaşım araçlarına ayrılması uygulaması terk edilecek, yeraltı veya hava araçları ağırlık kazanacaktır. Kentlerde bireysel ulaşım maliyetleri bilinçli olarak yükseltilecek ve toplu ulaşım maliyetleri düşürülerek teşvik edilecektir.

Ulaşım planlaması yapılırken, entegre bir sisteme geçilerek kentteki tüm ulaşım ağları tek elden yönetilecektir. Ulaşım araçları yeşil araçlar olarak üretilecek, gaz emisyonu seviyesi aşağıya çekilecektir. Söz konusu araçlar, kentsel ağlara bağlantı ve seyahat güvenliği bakımından ileri teknoloji unsurlarına sahip olacaktır (Durguter, 2012, s. 1060-1062).

6. Sonuç

Kentler 21. yy'da gelişme ve değişme konusunda diğer toplumsal süreçlerden çok daha hızlı bir şekilde yol almaktadır. Kentlerin insanları özgür kılmasıyla başlayan süreç, günümüzde çok daha kompleks yaklaşımlarla yeni fonksiyonlar üretmeye devam etmektedir. Kent yapılanmaları farklı disiplinlerce yorumlanmakta, ortaya onlarca kent modellemesi çıkmaktadır. Her modelleme kentin bir başka fonksiyonunu öne sürmekte, kentleri bir alanda öznelletirmektedir.

Sanayi devrimiyle birlikte temel olarak şekillenen kentler, bilgi toplumunun oluşması neticesinde bir kez daha evrime uğramıştır. Bilgi toplumu süreci, dijital toplumu doğurmuş, süreç dijital kent, akıllı kent ve kent yönetimlerinde akıllı uygulamalar ile bugünkü halini almıştır.

Yüzyıllar boyunca kentlerde yaşanan değişimin iki temel belirleyicisi vardır. Bunlardan ilki ekolojik çevrenin korunması diğeri de kentsel yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Sürdürülebilirlik, ekolojik çevrenin korunmasını amaçlarken akıllı kent uygulamaları teknoloji desteğiyle kentsel yaşam kalitesinin artırılması bakımından sürdürülebilirlik kavramının yanına eklenmektedir.

Karşıt olarak algılanan söz konusu iki kavram, eko-tek kent formuyla bir araya getirilmekte ve teknolojiyi yoğun olarak kullanan, sürdürülebilirlik ilkelerine bağlı kentler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Tarih boyunca tüm kentleşme teorileri yaşam kalitesinin artırılmasını hedeflerken gözden kaçırılmış en önemli nokta insan duygusunun göz ardı edilmesidir. Buna göre temel söylem sadece kentsel yaşam kalitesinin artırılması

değil aynı zamanda insanın kentte yaşamaktan dolayı mutlu ve huzurlu olmasıdır. Çünkü gelişmiş teknolojik olanaklar veya doğal hayatın korunması tek başına insanın kentte mutlu olmasını sağlamayabilir. Aksine yoğun teknoloji kullanımı, insanları duygusuzlaştırıp dijital ağın bir parçası haline gelen bir kentliler toplumu oluşturabilir. Teknoloji baskısı altında insanlar kent ile kurduğu duygusal bağı kaybedip, kendisini tekil, makineleşmiş ve yalnız hissedebilir. Bu durum teknolojiyi bir tercih olarak bilinçli bir şekilde kullanmayan bir kentli grubun oluşmasını sağlayabilir. Günümüzde dünyanın pek çok noktasında teknoloji kullanımını, insan duygusunu körelten bir unsur olarak görüp reddeden insanlara rastlamak mümkündür.

Akıllı kent yaklaşımları yoğun teknoloji kullanımını desteklerken, akıllı büyüme ve akıllı yerleşim ilkeleri teknolojiyi ön plana çıkarmakla birlikte insan unsurunu da göz önünde bulundurmaktadır. Buna göre konut alanlarının yaşamın bir parçası haline getirilmesi, yürünebilirlik, komşuluk ünitelerinin desteklenmesi, doğal kaynakların korunması, karma alanların oluşturulması ve bu alanların kullanım esasları insan ögesi kaygısıyla tanımlanmıştır.

Bu bakımdan akıllı büyüme ve akıllı yerleşim ilkeleri, hem sürdürülebilirlik hem de hem de akıllı kent uygulamalarını içermesinin yanı sıra, insan duygusunu gözetmesi bakımından daha uygun bir kent formunu ifade etmektedir.

Kaynakça

- Alkan, T. (2014). *Akıllı Kentler ya da Şehirleri*. Retrieved 5 Şubat 2018, from <http://www.bilisimdergisi.org/s182/pdf/70-77.pdf>
- Baştan, S. & Gökbunar, R. (2004). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda e-Devletle İlgili Yeni Gelişmeler: Tümlenşik e-Devlet Sistemlerine Doğru. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(1), 85-87.
- Batal, S. (2016). Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Görev Tanımında Yeni Bir Misyon Kent Kültürü Kazandırma ve Kentileştirme. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11(Special Issue), 30.
- Bezen Aydoğdu, İ. (2013). Bilgi Kenti: Bir Değişimin Anatomisi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(2), 19-20.
- Bıçakçı, H. (2014). Yeni Kent Tasarımı ve Akıllı Kentler: Karşılaştırmalı Bir Analiz ve Samsun İçin Model Önerisi. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi, S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun.
- Durguter, H. (2012). Kent Modelleri ve Sürdürülebilir Kent Yönetimi, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 1060-1062.
- Erkan, R. (2002). *Kentleşme ve Sosyal Değişme*. Ankara: Bilim Adamı.
- Habitat III. (2016). *The New Urban Agenda*. Retrieved 23 Şubat 2018, from <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf>
- Karagöz, U. (2016). Dijital Dönüşüm ve Türkiye. *T.C. Başbakanlık İdareyi Geliştirme Daire Başkanlığı İdarecinin Sesi Dergisi*, 72, 74.
- Karakurt Tosun, E. (2009). Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri, *Paradoks Ekonomi. Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 5(2), 5-8.

YEREL YÖNETİMLERDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞMENİN SAĞLANABİLMESİNDE
AKILLILIK UNSURU VE GELECEĞİN KENTLERİ

Salih Batal (Yalova University)

- Karakurt Tosun, E. (2013). Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Sürecinde Kompakt Kent Modelinin Analizi. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(1), 36-37.
- Özkiraz, A., Arslanel, M. N. ve Acungil, Y. (2013). *Yerel Ve Bölgesel Kalkınma: Küresel Ve Yerel Bakış Açılıarı*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Sınmaz, S. (2013). Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları Çerçevesinde Akıllı Yerleşme Kavramı ve Temel İlkeleri. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, 8(2), 77-85.
- Kentleşme Tematik Grubu II. Raporu, (2007). Kentleşme Alanında Sürdürülebilirlik Çözümlemesi: Yaklaşımlar, Modeller, Temel Alanlar, Göstergeler, Uygulama Örnekleri. *Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi*, 9-13.
- Şahin, Y. (2000). Sürdürülebilir Kalkınma (O.C.E.D.). *Yerel Gündem Belediyeler için Aylık Mesleki Dergi*, 2(11), 24.
- Tekin, A. H. (2010). Kentsel Tasarımda Yeni Şehircilik Yaklaşımı ve Kadıköy - Yeldeğirmeni Örneği. *İstanbul Teknik Üniversitesi, F.B.E. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Ünal, F. ve Kiraz, İ. (2016). Türkiye’de e-Devlet Uygulamalarının Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Etkinliği: Adalet Bakanlığı UYAP Bilişim Sistemi Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı*, 439.
- Yalçınır Ercoşkun, Ö. ve Karaaslan, Ş. (2009). Geleceğin Ekolojik ve Teknolojik Kentleri. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, 3(3), 284-285.

10

ANALYSIS OF THE ASALA TERROR ACTIONS COMMITTED IN THE PERIOD OF 1975-1984 OVER THE MİLLİYET NEWSPAPER ISSUES AND PLACE OF ASALA IN TERROR TYPOLOGY

1975-1984 YILLARI ARASINDA ASALA EYLEMLERİNİN MİLLİYET GAZETESİ ÜZERİNDEN ANALİZİ VE ASALA'NIN TERÖR TİPOLOJİSİNDEKİ YERİ

Ferihan Polat (Pamukkale University), Şeyda Tütüncü (Pamukkale University)

Abstract:

Armenian terror and emergence of Armenian issue indicated as ground of relevant terror attacks, one of the actors of terror actions against Turkey, upon which no any consensus has been reached for its description and resolution yet so far today and the ideology of founding an independent Armenian state sparked with the San Stefano Treaty executed following the 1877-1878 Ottoman – Russian War. Since then, the terror actions have been prevailed by various organizations based on the allegations rooted in ethnic-ideological disagreements. In the present study, it is acknowledged that a new Armenian terror period was launched in 1973; and terror actions of the ASALA organization against the Turkish diplomats in the period of 1975-1984 (Assassinations of Daniş Tunalıgil /23.10.1975; Erdoğan Özen / 21.06.1984) were reviewed from the archive of the Milliyet Newspaper. The objective of the study is to determine the place of the organization within the terror typology.

Keywords: *Terror Typologies, Armenian Terror, ASALA.*

1. Giriş

Türkiye, terör eylemlerine sahne olma noktasında oldukça kritik bir ülke olup, 1970'lerden beri eylemlerin hedef ülkelerinden biri haline gelmiştir. Özel olarak Ermeni Terörünü ele alan bu çalışma ortak bir tanıma varılamamış olan terörün ve terörizmin ne olduğuna kısaca yer verilmiştir. Tanımlanmasında olduğu gibi sınıflandırılması noktasında da fikir birliğine varılamayan bazı terör tipolojileri ele alındıktan sonra, çalışma Ermeni meselesini terörist faaliyetlerle gündemde tutmaya çalışan ASALA adlı terörist örgütün niteliğini ortaya koymaya odaklanmıştır. Ermeni meselesinin ne olduğuna, Ermeni terörünün nasıl başladığına ve nedenlerine dair kısa bir tarihsel çerçeve çizilmiş, ASALA Örgütünün, kuruluşu, amacı, bağlantıları, örgüt yapısı incelenmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise örgütün Türkiye'ye yönelik eylemleri Milliyet Gazetesi'nde taranmış (1975-1984) ve analiz kısmında, ele alınan 51 eyleme göre örgütün tipolojideki yeri saptanmaya çalışılmıştır.

2. Terörizm ve Tipolojileri

Etimolojik olarak Latince kökenli *terrere* sözcüğünden türeyen, dilimize Fransızca *terreur* kelimesinden geçen terörün dilimizdeki karşılığı 'yıldırı' demektir (Türk Dil Kurumu, 2011). Terörizm teriminin ilk kullanılışı ise Fransa'da 1793-1794 yılları arasında Fransız Devrimi'ne karşı duranlara ya da öyle olduğu sanılanlara karşı, baskı rejimini destekleyenler için kullanılmıştır. Bu rejim sırasında 300.000 şüpheli tutuklanmış ve 17.000 kişi öldürülmüştür. Bu olaylardan sonra terörizmin siyasi bir araç olduğu kabul görmüştür (Mango, 2005). Bu ortak görüşe rağmen terörün tanımsal muğlaklığı yanında terör ve terörizm arasındaki kavramsal farklılık da henüz netlik kazanmış değildir.

Türkiye Barolar Birliği yayınladığı raporunda bu farklılık için, "*literatürde kontrolsüz kitlelerin yarattığı aşırı şiddet ve katliamlar terör, terörün iradi kullanımı ise terörizmdir*" ifadesine yer vermiştir (Türkiye Barolar Birliği, 2006). Güvenlik ve Yargı Muhabirleri Derneği terörizmi, kamu otoritesini veya toplum yapısını yıkmak ve belirli bazı amaçları gerçekleştirmek için girişilen korku ve yıldırganlık saçan şiddet hareketleri, olarak tanımlamıştır (Güvenlik ve Yargı Muhabirleri Derneği, 1993). Prof. Dr. Altuğ bu farklılığı; "*Terör çok kez gayri iradi olarak ortaya çıkabilir. Birçok savaş, terör ve kitle terörünün veya ihtilal amacıyla ayaklanmanın kontrol edilmez olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan terörizm ise, siyasi maksatlarla iradi olarak terör yaratmaktır. Terörü sistematik ve hesaplı kullanmaktır, ne kadar ham olursa olsun bir felsefe, teori veya ideolojiye dayanır*" sözcükleriyle açıklamaktadır (Altuğ, 1995).

Ülkemizde özelinde terörün tanımı, terör eylemlerinin neleri kapsadığı 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nda yer almıştır. Bahsi geçen kanunda terör:

Madde 1– (Değişik birinci fıkrası: 15/7/2003-4928/20 md.) *Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.*

şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Terör suçlarının ne olduğu aynı kanunun 3. ve 4. maddesinde sıralanmıştır.

Terör ve terörizm kavramlarında olduğu gibi terör eylemlerine yönelik bir tipoloji oluşturma noktasında da henüz bir görüş birliği mevcut değildir. Literatürde genel kabul gören ayırımıda terörizm sınıflandırması politik görüşe dayalı terörizm, ideolojik amaca dayalı terörizm ve bireysel terörizm olmak üzere 3'e ayrılmaktadır. Politik görüşe dayalı terörizm başka coğrafi alanlara sığırma özelliği bulursa da en belirleyici özelliği yerelliğidir. Bağımsızlık mücadelesi veren ETA, IRA, FKÖ gibi örgütler bu sınıflandırmaya girer. İdeolojik amaca dayalı örgütler (Köktendinci-Etnik Terörizm) belli bir ideolojiye dayalı rejim kurmayı amaçlayan örgütlerdir ve yerelliğin aksine uluslararası yayılmacılıkları ön plana çıkar. Birden çok merkezden beslendikleri ve hedeflerin de birden çok devletin var olduğu belirtilmektedir. Bireysel terörizm ise mafya uygulamalarını ve kan davalarını içermektedir (Türkiye Barolar Birliği, 2006).

Türkiye Barolar Birliği tarafından hazırlanan raporda bu sınıflandırmanın gerçekçi bir ayırım olmadığına, genelliğine ve basitliğine vurgu yapılmış ve farklı sınıflandırmalara da yer verilmiştir. Daha detaylı olan başka bir sınıflandırma da 3'e ayrılmış, her başlık kendi alt başlıkları ile incelenmiştir.

¹ 12.4.1991 tarihli, 3713 numaralı "Terörle Mücadele Kanunu", Birinci Bölüm, Madde 1.

İncelenen ilk grup “Terörizmin Amaçlarına, Hedeflerine, Motivasyonlarına, Uygulayıcılarına, Uygulama Yerlerine ve Uygulama Şekillerine Göre Sınıflandırılmasıdır”. Bu sınıflandırma 3 temel alt başlıkta incelenmiştir.

1. Amaç Hedef Motivasyon Esaslarına Göre Yapılan Sınıflandırma

- Anarşistler; Tüm siyasal kurumları hedefleyenler,
- Eşitlikçiler; Eşitliğe dayalı bir sistemi Marksizm’le gerçekleştirmeyi hedefleyenler,
- Gelenekçiler; Mevcut sistem yerine geleneksel dini yönetimi kurmayı hedefleyenler,
- Çoğulcular; Siyasal sistemde devrimci değişim isteyenler,
- Ayrılmakçılar; Parçası oldukları siyasi toplumu reddeden ve bağımsızlığı hedefleyenler,
- Reformcular; Parçası oldukları toplumu reddetmeyen fakat gruplar adına daha fazla hak talep edenler
- Statükocular; Mevcut düzeni şiddet yoluyla korumak isteyenler

2. Uygulayıcılarına Göre Yapılan Sınıflandırma

- Yukarıdan Terör; Terör uygulaması mevcut otorite sistemiyle çakışma ve eşgüdüm içinde ise, egemen güçlerin ve onların yönetimini meşrulaştıran toplumsal değerlerin ve konsensüsün zayıflamasına ve çözümlenmesine karşı tepki olarak uygulamaya konulan dehşete dayalı bir yönetim türü olarak ortaya çıkıyorsa bu türe terör rejimi ya da yukarıdan terör denir.
- Aşağıdan Terör; Terör egemen güçlerin dışındaki bir güç odağından kaynaklanıyorsa, çoğunlukla mevcut otorite sistemini, özellikle devleti kontrol eden güçleri çökertmeye yönelik bu terör tipine de aşağıdan terör denir.

3. Uygulama Yerine Göre Yapılan Sınıflandırma

- Yerel/Bölgesel Terörizm
- Uluslararası Terörizm

İncelenen ikinci grup ise “*Terör Örgütlerinin İdeolojilerine Göre Ayrımıdır*”. Bu sınıflandırma ise kendi içinde 10 alt başlıkta incelenmiştir.

1. Milliyetçi Terörist Örgütler; Sömürge yönetimi altında bulunan ülkelerde ulusal benliğin ortaya çıkmaya başladığı aşamada faaliyet gösteren örgütlerdir. ‘Ulusal Bağımsızlık Savaşçıları kendilerini bu grupta kabul ederler.
2. Anarşist Örgütler
3. Marksist-Leninist-Maoist Terör Örgütleri; Komünist bir düzen için harekete geçen örgütlerdir.
4. Radikal Dinci Terörist Örgütler
5. Kapitalist-Liberalist Terör Örgütleri
6. Milliyetçi Terör Örgütleri; Ulus devletin sınırları içinde ve genelde etnik nedenlere dayanarak terörü kullanan örgütlerdir.
7. Şehir Gerilla Örgütleri; Toplumun herhangi bir kesimiyle doğrudan ve etkili bağlantıları olmayan ve bu anlamda izole olan örgütlerdir.
8. Eski Tip Latin Amerika Örgütleri; Marksizm-Leninizm’den etkilenmekle beraber, asıl desteklerini orta aydın sınıftan alan, kırsalda örgütlenip kent yönetimini ele geçirmeye çalışan örgütlerdir.
9. Kamuoyunu Hedef Alan Kuruluş Aşamasındaki Örgütler; Amaçları bir davaya kamuoyunun dikkatini çekmektir. Eylemleri genelde askeri açıdan zayıf oldukları kuruluş aşamasında gerçekleştirilir.

1975-1984 YILLARI ARASINDA ASALA EYLEMLERİNİN MİLLİYET GAZETESİ ÜZERİNDEN ANALİZİ VE ASALA'NIN TERÖR TİPOLOJİSİNDEKİ YERİ

Ferihan Polat (Pamukkale University), Şeyda Tütüncü (Pamukkale University)

10. İslami Terör Örgütleri; 'Cihad' hedefi doğrultusunda eyleme geçen örgütlerdir.

İncelenen üçüncü ve son grup "Terörizmin Aşamalarına Göre Sınıflandırılmasıdır". Bu grup da kendi içinde 7 alt başlık halinde incelenmiştir.

1. İhtilal Öncesi Terörizm; İhtilali gerçekleştirebilecek kadar güçlü olmayan örgütlerin eylemleridir. Hükümet ajanlarını kaçırmaya, gemi, uçak, insan kaçırmaya, rakip siyasal gruplarla çatışma gibi eylemleri gerçekleştirirler.
2. İhtilalci Terörizm; Taktikleri ihtilale yöneliktir. İdeolojik bir programı ve lider kadrosu vardır.
3. Yokedici Terörizm; Genelde ihtilalden sonra örgütçe yok edilmek istenen kişilere yönelik yapılan eylemlerdir.
4. Gölgeolay Terörizm; Belirgin bir amaç ya da hedef belirlemek zordur. Bilinçli bir plan yoktur ve kanlı çatışmalar sırasında rastlantısal olarak gerçekleştirilen eylemlerdir.
5. Devlet Terörizmi; Otorite ile meydana gelen şiddet eylemleridir.
6. İhtilalci Terörizm; Şiddetin halk adına acımasızca kullanılmasıdır. Sivil savaş ve ihtilalin kendisidir.
7. Alt İhtilalci Terörizm; Belli bir ideolojiye sahip olmasına rağmen ihtilal amacı gütmeyen örgütlerdir.

Yukarıdaki sınıflandırmalara ek olarak, terör örgütlerinin eylem şekilleri ile alakalı bir sınıflandırma da şu şekildedir;

1. Saldırı; Soygun yapmak, tutuklu örgüt üyelerini kurtarmak, patlayıcı madde, silah, mühimmat ele geçirmek için düzenlenen eylemlerdir,
2. Baskın; Devleti temsil eden kuruluşlara yönelik yapılan eylemlerdir,
3. İşgal; Propaganda amaçlı belli yerlerin belli süreyle işgal edilmesidir,
4. Pusu Kurma; Başta güvenlik güçleri olmak üzere devleti ve otoriteyi temsil eden kişilere yönelik eylemlerdir,
5. Sokak Eylemleri; Yasal ya da yasal olmayan bir gösteriye dâhil olanlarla güvenlik kuvvetleri arasında çatışmayı hedefleyen eylemlerdir,
6. Grev ve Lokavt Eylemleri; Sendikalar, öğrenci dernekleri gibi vasıtalarla yapılan eylemlerdir,
7. Silah ve Cephane Depolarının Basılması/Soyulması
8. Finans Sağlamaya Yönelik Eylemler; Finans sağlamaya yönelik soygun, gasp gibi eylemlerdir.
9. Mahkûmların Kurtarılmasına Yönelik Eylemler; Tutuklu örgüt üyelerinin kurtarılmasına yönelik yapılan, rehin alma, hapishane baskını, uçak kaçırmaya gibi eylemlerdir,
10. Adam Öldürme
11. Adam Kaçırmaya ve Rehin Alma
12. Sabotaj Türü Eylemler; Stratejik veya ekonomik açıdan önem taşıyan bir yerin ya da hedefin yok edilmesidir.
13. Propaganda Mahiyetinde Eylemler; Eylemlerin medya, gazete, dergi, el ilanı, bildiri gibi araçlarla halka duyurulmasıdır.
14. Psikolojik Savaşa Dayalı Eylemler; Asılsız bomba ihbarı, sahte eylem planlarının duyurulması gibi taktiklerdir. Asıl amaç toplumun moralini bozmaktır. (Kuyaksil, 2000)

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün suçlara ilişkin yaptığı bir araştırmada terör örgütlerinin muhtemel eylemleri 001 kodlu "Devletin Uluslararası Şahsiyetine Karşı Suçlar", 002 kodlu "Propaganda Türü Suçlar," 026 kodlu "Yasa Dışı Örgüt Faaliyetleri" (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2002) ve 2700 kodlu "Siyasi Saldırı Suçları" altında sıralanmıştır. (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2004)

Türkiye özelinde bir analiz için yıkıcı unsurları 4 başlık altında toplayan tipolojiyi de incelemek faydalı olacaktır. Yıkıcı unsurları “aşırı sağ”, “aşırı sol”, “bölücü”, “ASALA ve benzeri terör örgütleri” olmak üzere inceleyen tipolojide aşırı sol unsurlar için küçük farklılıkları içeren ifade değişimlerinin sonuç olarak aynı şeyleri hedeflediğine vurgu yapılmış, hedefin mevcut anayasal düzenin yıkılıp arzulan ideoloji doğrultusunda bir düzenin kurulması olduğu söylenmiştir. Aşırı sağ unsurlarda ırkçılık ve zararlı dini yapılar üzerinde durulmuştur. Bölücü unsurların hedeflerini ise Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kendi görüşlerine belirlemiş oldukları bağımsız bir devletin –Kürdistan’ın kurulması olarak göstermiştir. ASALA ve benzeri terör örgütlerini tanımlamada kullanılan esas mesele ‘Ermeni meselesi, Ermeni terörü ve faaliyetleri olmak üzere diğer unsurlardan ayrılmıştır (Yükseköğretim Kurulu, 1985).

3. Ermeni Meselesinin Tarihsel Arka Planı

Ermeniler’in bir zamanlar toplu olarak oturdukları, bugünkü Rusya Ermenistan ile Türkiye sınırları içindeki bölge tarihinin kaydettiği dönemlerde M.Ö. 521’den 344’e kadar bir Pers vilayeti,334’ten 215’e kadar bir Makedonya İmparatorluğu’nun bir parçası, 215’ten 190’a kadar Selefkitle’ tabi bir vilayet, 190’dan M.S. 110’lara kadar Roma İmparatorluğu ile Partların arasında sık sık el değiştiren bir mücadele alanı, 220’lerden V. Yüzyıl başına kadar bir Sasani vilayeti, VII. Yüzyıldan başlayarak bu defa Arap egemenliğinde bir toprak parçası, X. Yüzyılda yeniden Bizans vilayeti olmuş ve XI. Yüzyıldan başlayarak bölgeye Türkler gelmişlerdir. Ermeniler hiçbir zaman bağımsız ve sürekli bir devlete sahip olmamışlardır (Anadol & Abbaslı, 2000). Bölgede Selçuklu hâkimiyetinden sonra gelen Osmanlı Devleti hâkimiyeti Ermenilerin tarih boyunca yaşadığı en rahat dönemin başlangıcı olmuştur (YÖK,1985).

1789 Fransız İhtilali’nin doğurduğu milliyetçilik akımının etkisi tüm dünyayla beraber Osmanlı Devleti içindeki azınlıkları da harekete geçirmeye başlamıştır. Yine on sekizinci yüzyılın sonunda Osmanlı’nın birçok hususta geri kalmaya başladığını fark etmesi ordu başta olmak üzere bir takım reformlar yoluyla çözüm arayışlarına girmesi azınlıklar meselesi için uygun ortamı yaratmaya devam etmiştir. Osmanlı topraklarında farklı etnik kökenlere mensup Müslümanlarla beraber, farklı din ve mezheplere mensup topluluklar da yaşamıştır. Fatih dönemine kadar gayrimüslimlere İslam Hukuku çerçevesinde muamele yapılmış, bunun dışında özerk bir statü tanınmamıştır fakat devlet bu toplulukların dini, kültürel yaşamlarına hiçbir zaman engel teşkil etmemiştir. Bu yaşam şekline ek olarak 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile tüm vatandaşlar arasında bir ayırım gözetilmeksizin hukuki manada tam eşitlik sağlanması, dış devletlerin azınlıklar lehine hareket edebilecekleri ortamı sağlamıştır. 1839’larda açılan misyoner okullarıyla beraber Osmanlı’da hoşgörü timsali olarak açılan Ermeni Kilisesi, Ermeni azınlığını yönlendirme çalışmalarına uygun ortamı bulmuştur. Rusya, Fransa, İngiltere ve ABD başta olmak üzere Avrupalı devletler Ermenileri kıskırtmaya başlamışlardır.

İşte böyle bir süreçte oluşmaya başlayan Ermeni meselesinin ortaya çıkışı ve bağımsız bir Ermenistan devleti kurma fikri 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Ayastefanos Anlaşması ile başlamaktadır (Münir Süreyya, 2001). Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ermenilerin olumsuz davranışları saptanmış, isyanlar, bozguncu hareketler, silahlı çeteler oluşmaya başlamıştır (YÖK, 1985). Ermeni bağımsızlık hareketinin sürdürülmesinde komitelerin önemli yeri olmuştur. Ermeniler, 1880’li yılların sonlarına doğru teşkilatlanmalarını tamamlamışlar, komiteler kurmuşlar, Anadolu’da isyanlar çıkararak Avrupa’nın dikkatini çekmek istemişler ve olası bir Avrupa müdahalesi ile Bulgaristan gibi özerk bir yönetime kavuşmanın hayallerini kurmuşlardır (Ermeni Komiteleri (1891-1895), 2001). 1890-1915 yılları arasında Ermeniler Doğu, Güneydoğu Anadolu ve İstanbul’da isyanlar çıkarmaya ve zararlı faaliyetlere planlı bir şekilde devam etmişlerdir. 1915 yılında önlem alınması adına çıkarılan Tehcir Yasası ile Ermeni meselesi günümüze kadar Ermeni Soykırımı iddiaları ile sürdürülmüş ve Ermeni terörüyle beraber çeşitli

faaliyetlerle gündemde tutulmaya çalışılmaktadır. Osmanlı'nın son döneminde Sevr Anlaşması ile kurdurulan Ermenistan hayali Türkiye Cumhuriyeti tarafından hiçbir zaman kabul edilmemiştir. Bu süreçten sonra zaman zaman ortaya çıksa da durulmaya başlayan Ermeni meselesi 1965 yılında bazı devletlerin de etkisiyle yeniden işlenmeye başlamıştır (YÖK, 1985).

4. Ermeni Terörünün Doğuşu ve ASALA

Cumhuriyet tarihinin başlangıcından itibaren sakinleşen -ya da Türkiye Cumhuriyetince sakinleştiği düşünülen- Ermeni meselesi rüzgârı, başta Amerika, Fransa, Yunanistan ve Lübnan olmak üzere birçok ülkenin “*sözde Ermeni katliamının 50. yıldönümü olarak benimsedikleri 1965 yılında*” bilinçli bir şekilde organize olarak Türkiye aleyhinde bir propaganda sürecini başlatması ile tekrar hareketlenmiştir (YÖK,1985). 1973 yılında kişisel intikam güdüsüyle Ermeni asıllı 78 yaşındaki Geourgen Yanikian'ın, iki değerli tablo hediye etmek için bir otel odasına çağırdığı Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ve yardımcısı Bahadır Demir'i vurarak öldürmesiyle yeni bir terör döneminin başladığı kabul edilmektedir (Bal & Çufalı, 2003) Bu cinayetle başlayan faaliyetler 1975'ten itibaren giderek artmış ve günümüze kadar sürdürülmüştür.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde bir Ermeni örgütü olarak ASALA incelenecek, 1975-1984 yılları arasında örgüt eylemleri Milliyet Gazetesi arşivi üzerinden yapılan taramalarla kronolojik olarak sıralanacak ve yukarıda verilen terör tipolojilerindeki yeri, eylem türleri belirlenecektir.

4.1. Ermeni Terör Örgütü ASALA

'Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu' ya da kısaltılmış olarak 'ASALA' (Armanian Secret Army for Liberation of Armeni), 20 Ocak 1975'te Lübnan'da, muhtemelen Bekaa'da kurulmuştur (Çitlioğlu 1997, Akt. Bal, Çufalı: 2003). Merkez yönetim kurulunda Antranik Bogosyan, Bogos Turbandiyan, Onnik Basmacıyan ve Agop Agopyan'ın bulunduğu örgütün Beyrut'ta eğitim kampı bulunmaktadır (Anadol, Abbaslı, 2000).

Marksist-Leninist doğrultuda olan örgütün eylemlerini gerçekleştirmedeki amaçları, Türkiye'nin Ermeni soykırımını kabul etmesini ve Türkiye'de olan Ermeni topraklarının diğer komşu topraklarla birleştirilerek Ermenistan'ın kurulmasını sağlamaktır (YÖK, 1985). Bunun yanında Marksist görüşlü olmaların da kaynaklı olarak tüm kapitalist, emperyalist güçlere savaş açmışlardır. 1980'de Beyrut'ta yayınlanan bildiride ASALA'nın “Ermenistan'ı kurtarmak” uğruna giriştiği devrimci hareketin 5. Yılı'nı kutladığı belirtilmektedir (New York Times, 1980, Akt. Bal, Çufalı: 2003). Yayınlanan bildiride “...Savaşçılarımız çok yakın bir gelecekte Kürt Savaşçılar ile yan yana geleceklerdir. Bu faşist Türk rejimine karşı en büyük silahımız olacaktır. Biz Türkiye dışında iken “Türkiye Ermenistanı”nı kurtarmamız mümkün değildir. Biz Ermenistan'ı Kürt savaşçı kardeşlerimizle birlikte kurtaracağız. Çok yakında varlığımızı işgal edilmiş Ermenistan'ın en iç noktalarında göstererek kanıtlayacağız. Bu ASALA'nın atacağı gelecek adımdır...” ifadelerine yer verilmiştir (Çitlioğlu, 1998, Akt. Çam, 2014).

4.1.1. Örgüt Yapısı ve Bağlantıları

Örgüt şemasının en üstünde “Merkez Komiteleri” ve “Komuta Grupları” olmak üzere iki grup bulunmaktadır. Komuta grupları kendi içinde “Propaganda Birimleri” ve “Terör Grupları” olarak ikiye ayrılır. Propaganda birimleri içinde ülke sorumlularını bulundururken, Terör gruplarını hücreler oluşturmaktadır (YÖK,1985).

Avrupa'nın değişik ülkelerinde bulunan ASALA'ya bağlı ve açığa çıkmış hücrelerin isimleri şöyledir: Şehit Refik Balian Komando Grubu; Kara 24 Nisan Komando Timi; Kourken Yanikian Komando Grubu; Yanikian ve Sasunian Komandoları; Avrupa 21. Komando Grubu; Ermeni Adalet Komitesi; Antranik Paşa Komandoları; Aleks Yenikomesian Komando Grubu; Shahan Natali İntihar Grubu; Şehit Agop Darakcian Komando Timi; Yeghid Keşişian İntihar Komando Timi; 24 Eylül İntihar Komando Timi (Bal, Çufalı, 2003)

ASALA altında eylemleri gerçekleştiren, güvenlik güçlerini şaşırtmak adına değişik adlarla kurulan "paravan" terör örgütleri ise şunlardır; 3 Ekim, 9 Haziran, Orly, Ermenistan Gizli Ordusu, Yeni Ermeni Direnişi, Fransa Eylül Örgütü, 15 İsviçre Grubu, Kızıl Ermeni Ordusu, Dünya Cezalandırma Teşkilatı, 28 Mayıs, Ermeni Milli Komitesi, Ermeni Halk İhtilal Harekâtı, Kıbrıs Ermenilerini Mücadeleye Çağırıyor, Kıbrıs Ermeni Rum Teşkilatı (Bal & Çufalı, 2003).

ASALA' yı destekleyen ülkeleri genel olarak 3 grupta incelemek mümkündür: Sovyetler, Doğu Bloğu, Sosyalist ülkeler; Jeopolitik beklentileri olması amacıyla destekleyen Yunanistan, Suriye gibi devletler; Komünist partiler ve Ermeni Kilisesi (Bal, Çufalı, 2003;674-686)

Desteklerin en büyüğünü veren Rusya, tarih boyunca hayalini kurduğu sıcak sular ve boğazların hırsıyla Ermenileri Osmanlı-Rus Savaşı'ndan bu yana kışkırtan ülkelerden biridir. Yurtdışı operasyonlarını doğrudan yapmayan, operasyonlar için başka örgüt ve istihbarat servislerini kullanan Sovyet istihbarat servisi -KGB- örgütün eğitim desteğini sağlamıştır (Anadol, Abbaslı, 2000). Rusya gibi eğitim desteğini ve işbirliğini sağlayan bir diğer devlet Filistin kamplarında ASALA örgütünün kurucuları eğitim almışlardır (Bal, Çufalı, 2003). Ermeni militanların etrafındaki çemberin daralmasıyla birlikte eylemlerinde kullandıkları bombaların imalat merkezinin İsviçre olduğu ortaya çıkmıştır (Anadol, Abbaslı, 2000). Örgütün Rusya, Filistin, İran, Suriye, Fransa, ABD, Kıbrıs Rum Kesimi ve Yunanistan'la olan işbirliği, devletlerin sağladığı finansman, lojistik, eğitim destekleri eylemler başladıktan sonra açıkça anlaşmıştır. Örgütün kamp alanları dağınık halde destekçi ülkelere tedarik edilmiştir. Kendileri üzerinde hiçbir eylem yapmaması karşılığında örgüt üzerindeki desteğini sürdüren devletlerin kendileri de örgütün kanlı eylemlerine sahne olmuş, anlaşmaları örgütü durdurmaya yetmemiştir.

4.1.2. Örgütün Çözülüşü

İsrail'in Lübnan'ı işgali ile 3 temel kampını kaybeden örgüt Kıbrıs Rum Kesimi, Şam ve Atina olmak üzere 3 ayrı mihraka bölünmüştür. Bu bölünme örgütün sonunu hazırlayan sebeplerden biridir fakat asıl bölünme, dünya kamuoyuna da yansıyan, örgütün 1983 yılında Orly Havaalanında gerçekleştiği eylem sonrası düştüğü fikir ayrılıkları noktasında olmuştur. Örgütün içinde bir grup, örgütün amacından sapıp Türkler dışında hedefleri ve sivilleri öldürmeye başlamasından ötürü ASALA'dan ayrılmıştır. 8 ölü, 63 yaralının olduğu eylemden sonra örgüt dünyadan tepkilerle karşı karşıya kalmış, tepkiler açık ya da gizli desteklerin ortadan kalkması ile sonuçlanmıştır.

Orly baskınından sonra her anlamda desteklerin çekilmesinden ötürü de eylem sıklığı giderek azalan örgüt 1985 yılında yeraltına inmiştir (Bal, Çufalı, 2003). Örgüt kurucularından Agop Agopyan'ın 1988 yılında öldürülmesi sonrası örgüt değişik gruplara bölünmüştür ve dağılmıştır (Milliyet Gazetesi, 04.05.1988). Milliyet gazetesi Agopyan'ın ölümünden sonra "ASALA'nın Beyni Dağıldı" başlığıyla bir haber yayınlamış, ölümünden sorumlu olarak karşıt görüşlü Ermeni örgütlerince düzenlenmiş olma ihtimalini yazmıştır (Milliyet Gazetesi, 30.04.1988). Bir süre sonra ABD'li bir gazetecinin Agopyan'ı bir Türk timinin öldürdüğüne yönelik iddialarına da yer vermiştir (Milliyet Gazetesi, 12.05.1988). Başka bir görüş olan ASALA' yı Türkiye-Suriye birlikteliğinin bitirdiğine yönelik

1975-1984 YILLARI ARASINDA ASALA EYLEMLERİNİN MİLLİYET GAZETESİ ÜZERİNDEN ANALİZİ VE ASALA'NIN TERÖR TİPOLOJİSİNDEKİ YERİ

Ferihan Polat (Pamukkale University), Şeyda Tütüncü (Pamukkale University)

fikirleri destekler nitelikte, Agopyan'ın ölümünü Suriyelilerin gerçekleştirdiği haberine yer vermiştir (Milliyet Gazetesi, 15.09.1988). Orly baskını sonrası yaşanan fikir ayrılığı, örgütün ayrılan kanadınca dünya kamuoyuyla paylaşılmış ve bir bildiri yayınlanmıştır. ASALA' dan ayrılan grubun bildirisi şu şekildedir:

Hapse düşmüş militanların serbest bırakılmasını sağlamak için lokantalar, büyük mağazalar ve havaalanları hedef olarak seçildi ve genç Ermeni militanların bağlılıklarının sömürülmesiyle masum Türkler ve yabancılar öldürüldü. Gerçek şu ki, kendisini devrimci olarak ilan eden ASALA içerisinde öyle bir terör düzeyi ve zehirli bir hava var ki, bir karşılaştırma yapıldığında örgüt dışındaki terör havası imrenilecek değerde. Fakat bu anormal durum daha fazla devam edemezdi ve nihayet 16 Temmuz 1983'te anlaşmazlık patlak verdi. ASALA-Devrimci Hareket, bu devrim aleyhtarı, faşist ve gangster sisteminin sorumlusu olarak, Mücaid ve Agop Agopyan, Misran Misranyan ve Vahran Vahranyan adı altında tanınan gangster ve diktatörleri görmektedir ve Mücaid ile işbirliği yapmaya devam ederek, Ermeni halkının çıkarları aleyhine çalışan herkesi, onların davranışlarının ortak sorumlusu olacakları konusunda uyarılmaktadır. Silahlı mücadele ve doğru bir politik çizgi, Ermenistan'a ulaştırın yoldur. ASALA içinde ayrılı olduğunu belirten bu bildiri, 16 Temmuz 1983'te, Orly Havaalanı'nda Türk Hava Yolları'na karşı girilen ve 8 kişinin ölmesi ve 55 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan saldırının ertesi günü kabul edildi (Milliyet Gazetesi, 27.08.1983).

5. Milliyet Gazetesi örneğinde ASALA'nın Türkiye'ye Yönelik Eylemleri

Milliyet Gazetesi arşivinde yapılan taramada eylemlerin başlangıç tarihi olarak 22.10.1975 (Danış Tunalıgil Cinayeti) ile örgütün Türkiye'ye yönelik bilinen son cinayet tarihi olan 20.06.1984 (Erdoğan Özer Cinayeti) tarihi aralığı seçilmiştir. Ermeni terörünün 1973 yılında başladığı kabul edilmekte olup 20.06.1984 tarihinden sonra da Türkiye'ye ve dünyaya yönelik eylemlerine bir süre daha devam ettiği bilgisine arşivlerden ulaşılmıştır. Fakat örgüt eylem hızı, kendi içinde ikili bir parçalanma söz konusu olduğu için 1983'ten itibaren giderek azalan bir seyir izlemiştir. İlk eylemlerde ve uzunca bir süre tepki gösterilmeyen örgüt daha sonra siyasi ve ideolojik amaçların çok ötesinde sivil insanları da katletmeye başladığında dünya kamuoyu ses çıkarmaya başlamıştır.

Tablo 1'de ASALA'nın ve çeşitli hücrelerinin üstlendiği terör eylemleri, kronolojik sıra ile eylem yeri, eylem hedefi ve üstlenen hücre adı ile birlikte verilmiştir.

Tablo 1: Milliyet Gazetesi Arşivlerinde Asala'nın Eylemleri (1975-1984)

Haber Tarihi	Eylem Tarihi	Haber Başlığı	Eylem Aracı	Eylem Yeri	Ülke	Üstlenen Örgüt ya da Hücre
23.10.1975	22.10.1975	"Viyana Elçimiz Tunalıgil Öldürüldü"	Silah	Büyükelçilik Binası	Avusturya	Ermenistan Kurtuluş Örgütü
25.10.1975	24.10.1975	"Paris Elçimiz Öldürüldü"	Silah	Makam Aracı	Fransa	Gizli Ermeni Ordusu

17.02.1976	16.02.1976	“Beyrut Türk Büyükelçiliği Başkâtibi Cadde Ortasında Öldürüldü”	Silah	Cadde	Lübnan	Ermeni Kurtuluş Ordusu
30.05.1977	29.05.1977	“Yeşilköy ve Sirkeci’de Patlama”	Bomba	Gar	İstanbul	28 Mayıs Ermeni Ö.
10.06.1977	09.06.1977	“Vatikan Büyükelçimiz Öldürüldü”	Silah	Büyükelçilik Binası	Vatikan	Ermeni Soykırımı Örgütü
23.10.1977	22.10.1977	“Atina Basın Ataşe Yardımcımızın Otomobilinde Bomba Patladı”	Bomba	Makam Aracı	Yunanistan	Gizli Ermeni Ordusu
04.01.1978	03.01.1978	“Londra ve Brüksel’de Türk Binalarına Karşı Saldırıları Yapıldı”	Bomba	Türk Bankası ve Maliye Müşavirliği	İngiltere Ve Belçika	Yeni Ermeni Direniş Örgütü
03.06.1978	02.06.1978	“Madrid Büyükelçimize Suikast Yapıldı Eşi Öldü”	Silah	Makam Aracı	İspanya	Ermenistan Kurtuluş Ordusu
07.12.1978	06.12.1978	“Cenevre’de Türk Başkonsolosluğunda Bomba Patladı”	Patlayıcı Madde	Konsolosluk	İsviçre	Ermeni Yeni Direniş Örgütü
23.08.1979	22.08.1979	“Cenevre Konsolos Yardımcımız Adalı’ya Başarısız Bir Suikast Yapıldı”	Bomba	Makam Aracı	İsviçre	Ermenistan Kurtuluş Ordusu
13.10.1979	12.10.1979	“Hollanda Elçimizin Oğlu Öldürüldü”	Silah	Makam Aracı	Hollanda	Kızıl Ermeni Ordusu
18.12.1979	17.12.1979	“Londra Türk Hava Yolları Bürosu Bombalandı”	Bomba	THY Bürosu	İngiltere	Ermenistan Kurtuluş Cephesi
23.12.1979	22.12.1979	“Paris’teki Türk Tanıtma Müdürünü Ermeniler Öldürdü”	Silah	Cadde	Fransa	Ermeni İntikam Komandoları

1975-1984 YILLARI ARASINDA ASALA EYLEMLERİNİN MİLLİYET GAZETESİ ÜZERİNDEN
ANALİZİ VE ASALA'NIN TERÖR TİPOLOJİSİNDEKİ YERİ

Ferihan Polat (Pamukkale University), Şeyda Tütüncü (Pamukkale University)

07.02.1980	06.02.1980	“Bern Elçimize Suikast Yapıldı”	Silah	Makam Aracı	İsviçre	Ermeni Soykırımı İntikam Komandoları
18.04.1980	17.04.1980	“Vatikan Elçimiz Saldırıda Yaralandı”	Silah	Makam Aracı	Vatikan	Ermeni Soykırımı İntikamcılar
01.08.1980	31.07.1980	“Atina’da Türk Ataşesi Özmen ve Kızı Öldürüldü”	Silah	Makam Aracı	Yunanistan	Ermeni Kurtuluş Ordusu
06.08.1980	05.08.1980	“Fransa’da Lyon Konsolosluğumuz Saldırıya Uğradı”	Silah	Konsolosluk Binası	Fransa	Ermenistan Gizli Kurtuluş Ordusu
27.09.1980	26.09.1980	“Paris Büyükelçilik Basın Müşaviri Silahlı Saldırıda Yaralandı”	Silah	Evinin Önünde	Fransa	Ermenistan Gizli Kurtuluş Ordusu
05.10.1980	04.10.1980	“Ermeniler THY Milano Bürosunu Bombaladı”	Bomba	Havayolu Bürosu	İtalya	Ermenistan Silahlı Mücadele Ö.
13.10.1980	12.10.1980	“Londra Türk Turizm Bürosu Bombalandı”	Bomba	Turizm Bürosu	İngiltere	Gizli Ermeni Ordusu
14.10.1980	13.10.1980	“Ermeni Tedhişçiler New York’taki Türk Evini Bombaladı”	Bomba	Türk Evi	ABD	Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları
14.10.1980	13.10.1980	“Londra THY Bürosu Bombalandı”	Bomba	Havayolu Bürosu	İngiltere	Ermeni Gizli Ordusu
11.11.1980	10.11.1980	“Strasbourg Konsolosluğu Bombalandı”	Bomba	Konsolosluk Binası	Fransa	Ermeni Gizli Kurtuluş Ordusu
21.11.1980	20.11.1980	“THY’nin Roma Bürosu Bombalandı”	Bomba	Havayolu Bürosu	İtalya	Ermeni Gizli Kurtuluş Ordusu
18.12.1980	17.12.1980	“Sidney Başkonsolosumuzu ve Koruma Polisini 2 Kişi Silahla Taradı”	Silah	Makam Aracı	Avustralya	Ermeni Kıyımı İntikam Komandoları

14.01.1981	13.01.1981	“Paris’te Türk Elçiliği Mali Müşavirinin Otomobiline Bomba Kondu”	Bomba	Makam Aracı	Fransa	Ermeni Gizli Ordusu
05.03.1981	04.03.1981	“Paris Çalışma Ataşemiz Öldürüldü”	Silah	Meydan	Fransa	Ermenistan Kurtuluş Ordusu
04.04.1981	03.04.1981	“Ermeniler Bir Türk’ü Daha Vurdu”	Silah	Evinin Önünde	Danimarka	Ermeni Gizli Ordusu
10.06.1981	09.06.1981	“Cenevre Başkonsolosluk Sekreterimiz Öldürüldü, Ermeni Katil Yakalandı”	Silah	Cadde	İsviçre	ASALA
25.09.1981	24.09.1981	“Paris’te Vahşet”	Silah	Konsolosluk	Fransa	Ermeni Gizli Ordusu
26.10.1981	25.10.1981	“Yaralı Diplomatomuz Saldırganı Kovaladı”	Silah	Makam Aracı	İtalya	ASALA
29.01.1982	28.01.1982	“Ermeniler Los Angeles Başkonsolosunu Şehit Etti”	Silah	Cadde	ABD	Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları
24.03.1982	23.03.1982	“ABD’de Bir Fahri Türk Konsolosluğu Önünde Patlama Oldu”	Bomba	Konsolosluk	ABD	Üstlenen Örgüt Yok
09.04.1982	08.04.1982	“Ottawa Ticaret Müşaviri Güngör Vuruldu”	Silah	Ev	Kanada	Üstlenen Örgüt Yok
06.05.1982	05.05.1982	“Reagan: Ermenilere Ödün Verilmeyecek”	Silah	Makam Aracı	ABD	Ermeni Kurtuluş Örgütü
20.05.1982	19.05.1982	“ABD Fahri Konsolosumuz Necmi Karahan Saldırgan 2 Ermeni’yi Kovaladı”	Silah	Büro	ABD	Üstlenen Örgüt yok
08.06.1982	07.06.1982	“Lizbon Büyükelçiliği İdari Ataşemiz ve Eşi Öldürüldü”	Silah	Makam Aracı	Portekiz	Üstlenen Örgüt Yok

1975-1984 YILLARI ARASINDA ASALA EYLEMLERİNİN MİLLİYET GAZETESİ ÜZERİNDEN
ANALİZİ VE ASALA'NIN TERÖR TİPOLOJİSİNDEKİ YERİ

Ferihan Polat (Pamukkale University), Şeyda Tütüncü (Pamukkale University)

22.07.1982	21.07.1982	“Ermeni Saldırısı Bu Kez Başarısız Kaldı”	Silah	Makam Aracı	Hollanda	Ermeni Kızıl Ordusu
08.08.1982	07.08.1982	“ASALA Cinayetlerini Türkiye’ye Taşdı”	Bomba	Havaalanı	Ankara	ASALA
28.08.1982	27.08.1982	“Kanı Yerde Kalmayacak”	Silah	Makam Aracı	Kanada	Ermeni Adaleti Komandoları
10.03.1983	09.03.1983	“Belgrad Büyükelçimiz Balkar Vuruldu”	Silah	Makam Aracı	Yugoslavya	ASALA ve Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları
25.05.1983	24.05.1983	“Brüksel’deki Turizm Müşavirliğimiz Bombalandı”	Bomba	Büro	Belçika	ASALA
17.06.1983	16.06.1983	“Kapalıçarşı’da Kanlı Baskın”	Bomba	Kapalıçarşı	İstanbul	ASALA
15.07.1983	14.07.1983	“Brüksel Ataşemiz Şehit Edildi”	Silah	Makam Aracı	Belçika	ASALA ve Adalet Komandoları
16.07.1983	15.07.1983	“THY Orly Bürosu Bombalandı”	Bomba	THY Bürosu	Fransa	ASALA
28.07.1983	27.07.1983	“Cinayet Zincirinin Lizbon Halkası”	Bomba	Büyükelçilik Konutu	Portekiz	Ermeni Devrimci Ordusu
30.10.1983	29.10.1983	“ASALA, Beyrut Büyükelçiliğimize Saldırdı”	Silah Bomba	Büyükelçilik Binası	Lübnan	ASALA
29.03.1984	28.03.1984	“Tahran Elçimiz: Bu Sabah Hepimiz Ölmüş Olacaktık”	Silah	Makam Aracı	İran	ASALA
29.04.1984	28.04.1984	“Caniler Kudurdu”	Silah	Otomobil	İran	ASALA
21.06.1984	20.06.1984	“Bir Şehit Daha Verdik”	Bomba	Makam Aracı	Avusturya	Ermeni Devrimci Ordusu

Tablo 1’de görüldüğü üzere Milliyet Gazetesi arşivlerinden yaklaşık 9 yıllık haber taramasından elde edilen 51 eylemden 32’si Emniyet Genel Müdürlüğü’nün suç listesinde yer alan “Devletin Uluslararası Şahsiyetine Karşı Suçlar” kapsamında bulunmuştur. Tepsi edilen 51 eylemden sadece üçü Türkiye sınırları içinde gerçekleşmiş geri kalanı ise çeşitli ülkelerde ülkemize yönelik yapılan terörist eylemler biçiminde cereyan etmiştir. Bu nedenle ASALA’nın uluslar arası alanda eylem yapan ve faaliyet gösteren bir terör örgütü olduğu söylenebilir. Eylemleri üstlenen örgütler listesine bakıldığında ise, ASALA’nın bünyesinde bulunan tespit edilen veya edilemeyen pek çok hücrenin eylemleri yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kuyaksil’ in eylem şekilleri ile alakalı sınıflandırmasındaki “pusu kurma, adam öldürme” yöntemlerinin kullanıldığı 32 eylemin 27’si silahlı saldırı, 5’i bombalı saldırı şeklinde direkt makamları, makam araçları, konutları hedef alınarak gerçekleştirilmiştir. Eylemlerde 30 yurtdışı devlet temsilcisi (diplomat, büyükelçi, elçi, müşavir, sekreter) ve aile yakını şehit edilmiş, yine 3’ü devlet temsilcisi olmak üzere 9 kişi eylemler sırasında yaralanmıştır.

Gerçekleştirilen eylemlerden 19 tanesi; gar, havaalanı, THY büroları, konsolosluk binaları, banka, müşavirlik büroları, Kapalıçarşı gibi yerler hedef seçilerek 3’ü silahlı saldırı, 15’i bombalı saldırı, 1’i ise hem silahlı hem bombalı saldırı olarak gerçekleştirilmiştir. Eylemlerde 24 kişi hayatını kaybetmiş, 205 kişi ise yaralanmıştır. Eylem şekline göre yine Kuyaksil’ in sınıflandırmasında yer alan stratejik ya da ekonomik açıdan önemli olan yerlere saldırılması olarak “sabotaj türü eylemler” ve “devleti temsil eden kuruluşlara yönelik eylemler” olarak saptanmıştır.

Bunlara ek olarak Kuyaksil’ in sınıflandırmasında olan “Psikolojik Savaşa Dayalı Eylemler” yöntemi ile toplumun moralini bozmak amacıyla asılsız bomba ihbarı, sahte eylem planlarının duyurulması gibi eylemler (Milliyet Gazetesi, 14.09.1979) ve Tutuklu örgüt üyelerinin kurtarılması için yapılan “Mahkûmların Kurtarılmasına Yönelik Eylemler” (Milliyet Gazetesi, 27.09.1981) gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Barolar Birliği’nin yaptığı geniş tipolojide ise; yapılan eylemler incelendiğinde, tipolojinin ilk grubu olan “Terörizmin Amaçlarına, Hedeflerine, Motivasyonlarına, Uygulayıcılarına, Uygulama Yerlerine ve Uygulama Şekillerine Göre Sınıflandırılmasın” da amaç hedef motivasyon esaslarına göre, parçası oldukları siyasi toplumu reddeden ve bağımsızlığı hedefleyen bir örgüt olarak ASALA’nın “Ayrılkıçlar” sınıfında olduğu, uygulayıcılarına göre yapılan sınıflandırmada, egemen güçler dışındaki güçlerden kaynaklandığı için “Aşağıdan Terör” sınıfında olduğu ve uygulama yerine göre yapılan sınıflandırmada ise, eylemlerin yapıldığı ülkeler göz önüne alındığında, “Uluslararası Terörizm” sınıfında olduğu sonucuna varılmıştır.

Birliğin belirlediği ikinci grup olan “Terör Örgütlerinin İdeolojilerine Göre Ayrımı” sınıflandırmasında ise Marksist-Leninist olmasından ötürü “Marksist-Leninist-Maoist Terör Örgütleri” içinde ve “Sözde Ermeni Soykırımı ve Ermeni meselesi” gibi bir davaya kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla eylemlerini gerçekleştirmelerinden ötürü de “Kamuoyunu Hedef Alan Kuruluş Aşamısındaki Örgütler” sınıfında olduğu belirlenmiştir.

İncelenen üçüncü ve son grup olan “Terörizmin Aşamalarına Göre Sınıflandırılması” nda ise belli bir ideolojiye sahip olmaları fakat ihtilal amacı gütmemelerinden dolayı “Alt İhtilalci Terörizm” sınıfına dâhil edilmiştir.

Ermeni örgüt eylemlerinin ateşleyicisi olarak kabul edilebilecek Mehmet Baydar ve Bahadır Demir cinayeti sorumlusu Yanikian yakalanmış ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış fakat örgütün cinayet eylemlerinin başlangıcı olarak kabul edilen Danış Tunalıgil cinayeti ve birçok cinayetin sorumlusu bulunamamış, yargı sürecine tabii olmamış, gözaltına alınanlar olsa da davalar bir şekilde rafa kaldırılmıştır. Olay yerinde yakalanan ilk katil, Mehmet Yerguz cinayeti sorumlusu olmuştur (Milliyet Gazetesi, 10.06.1981). Eylemleri birçok paravan örgütün

1975-1984 YILLARI ARASINDA ASALA EYLEMLERİNİN MİLLİYET GAZETESİ ÜZERİNDEN ANALİZİ VE ASALA'NIN TERÖR TİPOLOJİSİNDEKİ YERİ

Ferihan Polat (Pamukkale University), Şeyda Tütüncü (Pamukkale University)

adını kullanarak gerçekleştiren örgütün adı Milliyet Gazetesi'nde Ermeni Gizli Kurtuluş Örgütü "ASALA" olarak ilk kez 1980 yılında geçmiştir (Milliyet Gazetesi, 07.08.1980), örgütün bu isimle üstlendiği ilk eylem yine Yerguz cinayeti olmuştur (Milliyet Gazetesi, 11.06.1981).

16.07.1983 tarihli Orly Havaalanı Saldırısına dek, eylemlerin Türkiye'ye yönelik olmasına rağmen Türkiye sınırları içinde gerçekleştirilmemesinden ötürü, cenaze törenleri, kinamalar, matem programları, sorumlu devletlere nota verilmesi, yurtdışı elçiliklerinde güvenlik önlemlerinin artırılması, küçük çaplı eylemler dışında hiçbir şey yapılamamıştır. 1975 yılı sonrası ülkede yaşanan öğrenci olayları ve iç siyaset sorunları gazetede çok daha büyük yer kaplamış, örgüte karşı devlet gücünü kullanmanın bir zaruriyet halini aldığı açıklaması Kenan Evren tarafından 1982 yılında yapılmıştır (Milliyet Gazetesi, 28.08.1982). Esenboğa Baskınına gerçekleştiren Ekmekçiyan'ın yakalanması ve dava sonunda idam cezası alması alınan ilk ve önemli dava kararı olmuştur (Milliyet Gazetesi, 29.01.1983). Orly saldırısı ile tüm dünyayı tehdit ettiği anlaşılan örgüt karşında uluslararası tavır alınmıştır.

6. Sonuç

1789 Fransız İhtilali'nin doğurduğu milliyetçilik akımının etkisi tüm dünyayla beraber Osmanlı Devleti içindeki azınlıkları da harekete geçirmeye başlamıştır. Rusya, Fransa, İngiltere ve ABD gibi pek çok batılı devletin desteği ile Ermeni azınlığı imparatorluk içinde bağımsız bir Ermenistan devleti kurma fikri ile çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Ayastefanos Anlaşması ile ilk kez ortaya atılan Ermenistan fikri Sevr Anlaşması ile kurdurulmaya çalışılsa da bu anlaşmanın geçersizliği sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti tarafından hiçbir zaman kabul edilmemiştir. 19. yüzyıl sonu, 20. Yüzyıl başında Anadolu'da isyanlar çıkararak özerk bir yönetime kavuşmanın hayallerini kuran Ermeniler, 1915 yılında maruz kaldıkları Tehcir Yasası ve uygulaması sebebiyle "Ermeni Soykırımı" iddialarını ortaya atmış ve Ermeni terörüyle beraber çeşitli faaliyetlerle gündemde tutmaya çalışmışlardır.

Marksist-Leninist doğrultuda olan ASALA, Türkiye'nin Ermeni soykırımını kabul etmesini ve Türkiye'de olan Ermeni topraklarının diğer komşu topraklarla birleştirilerek Ermenistan'ın kurulmasını sağlamak için eylemlerde bulunduğunu iddia etmektedir. Yaklaşık 9 yıllık Milliyet gazetesi arşiv taraması sonucu ulaşılan ASALA'nın 51 eylemi incelendiğinde, Kuyaksil'in sınıflandırmasında yer alan "pusu kurma, adam öldürme", "sabotaj türü eylemler" ve "devleti temsil eden kuruluşlara yönelik eylemler" yöntemlerini kullanarak terör faaliyetlerini yürüttüğü görülmüştür. Ayrıca yine Kuyaksil'in sınıflandırmasında olan "Psikolojik Savaşa Dayalı Eylemler" yöntemi ile toplumun moralini bozmak amacıyla asılsız bomba ihbarı, sahte eylem planlarının duyurulması gibi terör eylemi yöntemlerinde kimi zaman başvurduğu tespit edilmiştir.

ASALA ve eylemleri Türkiye Barolar Birliğinin yaptığı teröre ait geniş sınıflandırma açısından değerlendirildiğinde "Terörizmin Amaçlarına, Hedeflerine, Motivasyonlarına, Uygulayıcılarına, Uygulama Yerlerine ve Uygulama Şekillerine Göre Sınıflandırılması"nda amaç hedef motivasyon esaslarına göre, parçası oldukları siyasi toplumu reddeden ve bağımsızlığı hedefleyen bir örgüt olarak ASALA'nın "Ayrılıkçılar" sınıfında olduğu saptanmıştır. Aynı kurumun terörü uygulayıcılarına göre yaptığı sınıflandırmada egemen güçler dışındaki güçlerden kaynaklandığı için "Aşağıdan Terör" sınıfında olduğu ve uygulama yerine göre yapılan sınıflandırmada ise, eylemlerin yapıldığı ülkeler göz önüne alındığında, "Uluslararası Terörizm" sınıfında olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye Barolar Birliğinin yaptığı bir diğer sınıflama olan "Terör Örgütlerinin İdeolojilerine Göre Ayrımı" sınıflandırmasında ise Marksist-Leninist olmasından ötürü "Marksist-Leninist-Maoist Terör Örgütleri" içinde ve "Sözde Ermeni Soykırımı ve Ermeni meselesi" gibi bir davaya kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla eylemlerini gerçekleştirmelerinden

ötürü de “Kamuoyunu Hedef Alan Kuruluş Aşamasındaki Örgütler” sınıfında olduğu belirlenmiştir. İncelenen üçüncü ve son grup olan “Terörizmin Aşamalarına Göre Sınıflandırılması”nda ise ASALA'nın belli bir ideolojiye sahip olmaları fakat ihtilal amacı gütmemesinden dolayı “Alt İhtilalci Terörizm” sınıfına dâhil olduğu saptanmıştır.

Kaynakça

- Altuğ, Y. (1995). *Terörün Anatomisi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Anadol, C., & Abbaslı, N. (2000). *100 Soruda Ermeni Meselesi*. İstanbul: Kuvayı Milliye Yayınları.
- Bal, İ., & Çufalı, M. (2003). *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Emniyet Genel Müdürlüğü. (2002). *Suç ve Suçlu Profili* (Cilt 1). Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi.
- Emniyet Genel Müdürlüğü. (2004). *Suç ve Suçlu Profili* (Cilt 3-4). Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi.
- Ermeni Komiteleri (1891-1895)*. (2001). Ankara: T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:48.
- Güvenlik ve Yargı Muhabirleri Derneği. (1993). *Ansiklopedik Siyasi Terimler ve Örgütler Sözlüğü*. Güvenlik ve Yargı Muhabirleri Derneği Yayınları No:2.
- Kuyaksil, A. (2000). Uluslararası Sistem ve Terör. *Polis Dergisi*(22), 507-533. <http://www.polisdergisi.pol.tr/Sayfalar/arsiv.aspx> adresinden alındı
- Mango, A. (2005). *Türkiye'nin Terörle Savaşı*, O. Azizoğlu (Çev.). İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Milliyet Gazetesi*. (12.05.1988). gazetearsivi.milliyet.com.tr: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?&ilkTar=01.01.1988&sonTar=31.12.1988&ekYayin=&drpSayfaNo=&araKelime=Agop Agopyan&gelismisKelimeAynen=&gelismisKelimeHerhangi=&gelismisKelimeYakin=&gelismisKelimeHaric=&Siralama=RANK DESC&SayfaAdet=20&isAdv=true> adresinden alındı
- Milliyet Gazetesi*. (04.05.1988). gazetearsivi.milliyet.com.tr: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?&ilkTar=01.01.1988&sonTar=31.12.1988&ekYayin=&drpSayfaNo=&araKelime=Agop Agopyan&gelismisKelimeAynen=&gelismisKelimeHerhangi=&gelismisKelimeYakin=&gelismisKelimeHaric=&Siralama=RANK DESC&SayfaAdet=20&isAdv=true> adresinden alındı
- Milliyet Gazetesi*. (15.09.1988). gazetearsivi.milliyet.com.tr: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?&ilkTar=01.01.1988&sonTar=31.12.1988&ekYayin=&drpSayfaNo=&araKelime=Agop Agopyan&gelismisKelimeAynen=&gelismisKelimeHerhangi=&gelismisKelimeYakin=&gelismisKelimeHaric=&Siralama=RANK DESC&SayfaAdet=20&isAdv=true> adresinden alındı
- Milliyet Gazetesi*. (27.08.1983). 28.02.2018 tarihinde gazetearsivi.milliyet.com.tr: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?&ilkTar=01.08.1983&sonTar=31.08.1983&ekYayin=&drpSayfaNo=&araKelime=asala&gelismisKelimeAynen=&gelismisKelimeHerhangi=&gelismisKelimeYakin=&gelismisKelimeHaric=&Siralama=RANKDESC&SayfaAdet=20&isAdv=true> adresinden alındı

1975-1984 YILLARI ARASINDA ASALA EYLEMLERİNİN MİLLİYET GAZETESİ ÜZERİNDEN
ANALİZİ VE ASALA'NIN TERÖR TİPOLOJİSİNDEKİ YERİ

Ferihan Polat (Pamukkale University), Şeyda Tütüncü (Pamukkale University)

Milliyet Gazetesi. (30.04.1988). gazetearsivi.milliyet.com.tr: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?&ilk-Tar=01.01.1988&sonTar=31.12.1988&ekYayin=&drpSayfaNo=&araKelime=Agop Agopyan&gelismisKelimeAynen=&gelismisKelimeHerhangi=&gelismisKelimeYakin=&gelismisKelimeHaric=&Siralama=RANK DESC&SayfaAdet=20&isAdv=true> adresinden alındı

Münir Süreyya, B. (2001). *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (1877-1914)*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:53.

Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye Barolar Birliği. (2006). *Türkiye ve Terörizm*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Yükseköğretim Kurulu. (1985). *Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Yayınları.

CURRENT DEBATES IN **HISTORY & POLITICS**

In the history section, the subject of health was handled with two of the studies focusing on the war period and the other focusing on Antique Greece period. In this context, while war as a political instrument and attitudes of social groups towards its influences were handles, the field of institutional construction was also simultaneously focused by one of the articles. The article, which deals with the Antique Greece period, alongside the place of the god, goddesses, mythological characters and medicus in the social structure of Greece society, their positions in the sphere of health were being handled.

Within the section of politics, there are seven different articles investigates such different subjects as political parties, the importance of the gender roles, religion and identity matters relating with the Turkish right, govermentality regarding to genetic knowledge and urbanization, and terror typologies. Consequently, the papers in the book draw attention to different aspects of history and politics. We believe that such studies would contribute to the development of debates in social sciences and encourage interdisciplinary approaches.

CURRENT DEBATES IN HISTORY & POLITICS

In the history section, the subject of health was handled with two of the studies focusing on the war period and the other focusing on Antique Greece period. In this context, while war as a political instrument and attitudes of social groups towards its influences were handles, the field of institutional construction was also simultaneously focused by one of the articles. The article, which deals with the Antique Greece period, alongside the place of the god, goddesses, mythological characters and medicus in the social structure of Greece society, their positions in the sphere of health were being handled.

Within the section of politics, there are seven different articles investigates such different subjects as political parties, the importance of the gender roles, religion and identity matters relating with the Turkish right, govermentality regarding to genetic knowledge and urbanization, and terror typologies. Consequently, the papers in the book draw attention to different aspects of history and politics. We believe that such studies would contribute to the development of debates in social sciences and encourage interdisciplinary approaches.

IJOPEC
PUBLICATION
London ijopec.co.uk Istanbul

IJOPEC
PUBLICATION
London ijopec.co.uk Istanbul

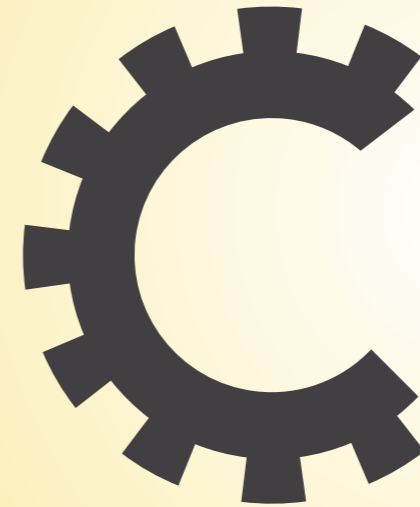
VOL
23

M. Ali Sağlam
Emek Yıldırım

CURRENT
DEBATES IN

HISTORY & POLITICS

CURRENT DEBATES IN HISTORY & POLITICS

M. Ali Sağlam
Emek Yıldırım

VOL 23

IJOPEC
PUBLICATION
London ijopec.co.uk Istanbul